Yves Lacoste

Coğrafya

Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar

Fransızca'dan Çeviren: Selim Sezer

AYRINTI

HİSTORİA AYRINTI

YVES LACOSTE

Fransız coğrafyacı ve jeopolitika uzmanı Yves Lacoste 1929 yılında Fas'ta doğdu. 1976 yılında jeopolitik "Hêrodote" dergisini kurdu.

Yayımlanan eserlerinden bazıları şunlardır: *Les Pays sous-développés* (1959); *Géographie du sous-développement* (1965); *Ibn Khaldoun - Naissance de l'histoire du Tiers-Monde* (1965) [İbni *Haldun: Tarih Bilimin Doğuşu*, Çev. Mehmet Sert, Ayrıntı Yay.,2012] ; *La Géographie ça sert d'abord à faire la guerre* (1976); *Contre les anti-tiersmondistes et contre certains tiersmondistes* (1985); *Géopolitique des régions françaises* (1986); Dictionnaire de *Géopolitique* (1993); *Dictionnaire géopolitique des États* (1994); *La Légende de la terre* (1996); *Vive la Nation - Destin d'une idée géopolitique* (1998); *L'Eau des hommes* (2002); *De la Géopolitique aux Paysages. Dictionnaire de la Géographie* (2003); *Maghreb, peuple et civilisation* (Camille Lacoste-Dujardin ile birlikte) (2004); *Géopolitique. La longue histoire d'aujourd'hui* (2006) [*Büyük Oyunu Anlamak, Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*, NTV Yay., 2007]; *L'Eau dans le monde: les batailles pour la vie* (2006); *Géopolitique de la Méditerranée* (2006)

Ayrıntı: 793
HistoriaAyrıntı Dizisi: 11

Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar
Yves Lacoste

Kitabın Özgün Adı
La Geographie, ça sert d'abord a faire la guerre

Fransızca'dan Çeviren
Selim Sezer

Yayıma Hazırlayan
Masis Kürkçügil

Düzelti
Mücella Üvet

© Editions LA DÉCOUVERTE, Paris, France, 1976, 2014

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yaymları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
Christophe LOVINY/Gamma-Rapho/ Getty Images Turkey

Kapak Tasarım
İnci Batuk

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2
Topkapı/İst. Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım *2014*

Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-814-3
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Coğrafya
Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar

Yves Lacoste

AYRINTI

HistoriaAyrıntı Dizisi

Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam I
F. W. Hasluck

Tarihçi ve Toplumsal Hareket
Georges Haupt

Savaş Alanı Olarak Tarih
XX. Yüzyılın Zorbalıklarını Yorumlamak
Enzo Traverso

İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu
Kişisel Gözlemlerden ve Otantik Kaynaklardan
Friedrich Engels

Cihan Harbine Doğru Türkiye
Kişisel Gözlemlerden ve Otantik Kaynaklardan
Parvus Efendi

Bir Yeniçerinin Hatıraları
Konstantin Mihailoviç

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler
George Haupt & Paul Dumont

Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam II
F. W. Hasluck

Arabistan'dan Öteye
Warwick Ball

Bizans Dünyası Cilt 1
Cécile Morrisson

İçindekiler

Önsöz: Otuz Altı Yıl Sonra 7

Coğrafya, Her Şeyden Önce, Savaş Yapmaya Yarar

Profesörlerin Coğrafyasının Sis Perdesinden, Seyredilen Coğrafyanın Ekranlarına 59

Birkaç Kişinin Ellerine Bırakılmış Stratejik Bir Bilgi 66

Diferansiyel Hale Gelmiş Bir Uzamsallığın Bağrında Miyopluk ve Uyurgezerlik 70

Profesörlerin Coğrafyası: Bütün Pratiklerle Kopuş Ulusal İdeolojiyi Daha İyi Aşılamak İçin mi? 77

Güçlü Bir Engel-Kavramın Hayata Geçirilmesi: "Bölge" 83

Ölçeklerin Temel Sorununun, Yani Analiz Düzeylerinin Farklılaştırılmasının El Çabukluğuyla Yok Edilmesi 93

Üniversite Coğrafyasının "Şaşırtıcı" Epistemolojik Eksiklikleri 101

Coğrafyacılar Arasında Polemiğin Yokluğu Coğrafya Karşısında Dikkat Yokluğu 109

Marx ve "İhmal Edilen" Mekân 115

Marksist Bir Coğrafyanın Başlangıcı mı, Coğrafyanın Sonu mu? 121

Uygulamalı Coğrafyanın Gelişiminden, New Geography'ye 125

İktidarın El Koyduğu Parçalı Araştırmalar İçin Bir Düzeyde Proleterleşmiş Coğrafyacılar mı? 131

Bir Kriz Coğrafyası İçin 136

"Kahrolsun Teknokratik Coğrafya!", Söylemesi Kolay! 142

Araştırma "Nesnesi" Olan Adamlar ve Kadınlar 148

Liseliler İdeolojik Paravana Tekmeler Sallamaya Başlıyor 156

Mekânı Düşünmeyi Bilmek: Orada Örgütlenmeyi Bilmek İçin, Orada Mücadele Etmeyi Bilmek İçin 162

Ekler

Ek 1: Diatop: Farklı Düzeylerdeki Mekânsal Kümelerin Kesişimlerinin Analiz Şeması 177

Ek 2: 1976-2012, Hérodote'un 147 Sayısı 179

Ek 3: Hérodote *Online* 182

Önsöz
Otuz Altı Yıl Sonra...

"Bu bir başlık değil!" Haziran 1976'da, bu küçük kitabın metnini verdiğim zaman François Maspero bana böyle demişti. "Hayır, bu bir başlık!", "Hayır değil... Peki, nasıl istersen..." Bu gerçekten de liberal ve aşırı sol görüşlere sahip, büyük bir editör için bile şaşırtıcı bir başlıktı; fakat çok gurur duyduğum, çok iyi bir başlık oldu (Hâlâ çok büyük bir başlık demeye cüret edemiyorum), zira bugün bile gündeme getirilmeye (hatta öykünülmeye) devam ediyor. Ancak uzun zamandan beri artık bu eser kitapçılarda mevcut değildi. Bu benden kaynaklanıyor; oysa La Découverte'in patronu François Gèze bana defalarca, kitabı yeniden yayınlamamı önermişti. Fakat dünyada ve olguları görme biçimlerinde o kadar çok şey değişmişti ki, kitabı baştan aşağı yeniden yazmak gerekiyordu. Bu beni, kullandığım başlığı terk etmeye ve unutulmaya bırakmaya zorlayacaktı; oysa başlık coğrafyacılar topluluğunda neredeyse tarihi denebilecek bir skandalın konusu olmuş, kamuoyunda da hararetli şaşkınlıklara yol açmıştı. Devam eden ısrarlardan sonra aklıma gelen fikir, ilk baskıdaki bölümlerden her birini, bugün yaptığım yorumların, eleştirilerin ve özeleştirilerin ne olduğunu söyleyen birkaç yeni sayfayla tamamlamak oldu.* Bu, katedilen yolu hesaplamaya olanak verecekti.

BİR BAŞLIĞIN KÖKENİ

Bu yüzden, elinizdeki baskı için *Coğrafya, Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar* başlığını koruyorum. Özellikle bir coğrafyacı tarafından düşünüldüğü dikkate alındığında bu, gerçekten de gülünç bir başlık olabilir. Eğer başka coğrafyacılara başvurmuş olsaydık, kitabın başlığı belki de *Coğrafya, Aynı Zamanda Savaş Yapmaya Yarar* olurdu (Ve belki bu, meslektaşlarımı daha az şoke ederdi). Ancak başlığın ifade biçimi itibarıyla hitap edilenler, coğrafyanın gerçekte ne olduğunu

* Orijinal metinden ayrılmaları için bu yeni sayfalar, daha dar bir sütun içinde verilmiştir.

bilmeyen ve okuldan, kolejden veya liseden beri coğrafya hakkında anlaşılmaz ve bıktırıcı hatıralara sahip olan kişilerdir. Bu metin bu kişileri olduğu kadar tarih-coğrafya hocalarını da ilgilendiriyor.

Bu coğrafya bir şeylere yaramalı mı? Belki de bu kesin değildi. Fakat "savaş yapmaya" yaraması, işte en şaşırtıcı olan bu! Bugün artık kullanılmayan bu zarif formül, 17. yüzyılda, 14. Louis tebaasına ve Avrupa'ya, Hollandalılarla "savaş yapmaya" gittiğini söylediğinde (1671) ortaya çıkmıştı. Bugün de partizan savaşlarının dağlarda, büyük ormanlarda, kısacası, özel coğrafi bölgelerde "yapıldığını" söylemiyor muyuz?

Burada daha fazla dikkat çekmek için *her şeyden önce* zarfını açıklamamız gerekiyor. "Coğrafya, her şeyden önce..." ifadesiyle kastedilen "özellikle", "yalnızca" değil, "ilk olarak", "öncelikle", *başından beri* anlamlarıdır. Bu ise coğrafyanın gerçekten de bir tarihe, uzun bir tarihe sahip olduğu ve –elbette– coğrafyacıların savaştan başka şeylere de hizmet edebileceğidir.

Bu başlıktan (ki 1976'da üzerine düşünülmeyi hak ederdi; ancak bu, kamuoyundaki izlenimini ortadan kaldırırdı) sonra kitabın ilk sayfası, coğrafyayı okul biçimi altında, yahut en azından herkesin, hatta entelektüellerin bile hafızasında kaldığı haliyle sunmaktadır: "sıkıcı ve sonuç olarak anlamsız", "ve özellikle hiçbir şeye yaramayan" bir disiplin. Fakat kitabın ikinci sayfasının altında, esas önemdeki pasaj yer almaktadır: "Özenli bir şekilde hazırlanmış görünümlere karşın, coğrafyanın sorunları yalnızca coğrafyacıları ilgilendirmez; bunun çok ötesinde, nihai olarak; bütün yurttaşları ilgilendirir. Zira kitle medyasının dünya izleyicilerine açıldığı ölçüde tatsız tuzsuz görünen bu pedagojik söylem, yani profesörlerin coğrafyası, hepimizin gözü önünde, kuşku götürmez bir güç aracını, yani iktidara sahip olanlar için coğrafyayı saklamaktadır. Çünkü coğrafya, her şeyden önce, savaş yapmaya yarar..." Bu artık akıcı konuşma değil, açıklanmasında kullanılan saldırgan ve iddialı ton nedeniyle kuşkusuz alışılmamış olan epistemolojik bir düşüncenin başlangıcıdır.

"Coğrafya her şeyden önce savaş yapmaya yarar" cümlesi, 1976 sonunda yayınlanan kitabın başlığı haline gelmeden önce, kısa süre öncesinde kurduğum *Hérodote* dergisinin kitaptan birkaç ay önce yayınlanan ilk sayısında kalemimden çıkmıştı. Dergiyi, bu önemli bilginin, yani coğrafyanın stratejik rolünü canlandırma amacıyla, ilk coğrafyacılardan birinin, yirmi beş asır önce yaşamış bir Yunan coğrafyacının himayesi altına yerleştirmiştim. Derginin ilk sayfasında Herodot babanın Wiaz tarafından, susturucu olarak Dünya'nın takıldığı bir ta-

bancayla silahlanmış halde çizildiği bir resmi vardı – otuz altı yıl sonra bu çizim, önce François Maspero'nun, sonra La Découverte'in desteğiyle çıkarılan bu derginin başında durmaya devam ediyor. Dergi çıktığı zaman meslektaşlarımla birlikte bir redaksiyon kurulu oluşturma ihtiyacı duymamıştım. Diğer yandan *Hérodote*, beş genç araştırmacıdan oluşan çok aktif bir "redaksiyon sekretaryası"na sahipti; bu beş genç birkaç yıl öncesinde meşhur (ve biraz da skandallı) "Vincennes" Üniversitesi'nde benim öğrencilerimdi – bu noktaya döneceğim. Bunların arasında, çeyrek asır sonra Fransız Jeopolitik Enstitüsü'nü kuracak olan Béatrice Giblin (Delvallet) de vardı. 2006'da ondan, Éditions La Découverte'in çabalarıyla ve hiç olmadığı kadar büyük bir okur kitlesiyle (özellikle de cairn.info portalındaki elektronik versiyonunda[1]) varlığını sürdüren *Hérodote*'un başına geçmesini istedim. Kurulduğu zaman derginin sadece birkaç yıl yaşayabileceğini (ki bu bile büyük bir başarı olacaktı) düşünmüştük, zira entelektüeller coğrafyayla çok az ilgileniyorlardı ve üniversite coğrafyacılarının hiyerarşik topluluğu, bizim söylememiz muhtemel olan şeylere hayli düşmandı. Aynı nedenlerden ötürü, benden 20. yüzyılın sonundan sonra *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar*'ı yeniden yayınlamamın isteneceğini hayal edemezdim.

Bu yüzden bu cümle, *Hérodote*'un ilk sayısında, temel önemde olmasa da, yaklaşık altmış sayfa uzunluğundaki "Pourquoi *Hérodote*? Crise de la géographie, géographie de la crise" [Neden *Hérodote*? Coğrafyanın Krizi, Kriz Coğrafyası] başlıklı bir makalenin başlarında yer alıyordu. Metni ben yazmıştım ve bu orijinal formülü, temel olarak benim arkadaşlarımdan (özellikle de Fransız coğrafyasının iki "ağır topu"ndan; Strasbourg'daki uygulamalı coğrafya enstitüsünü kuran Jean Tricart ve bilhassa da Coğrafya Enstitüsü'nün Paris'teki müdürü Jean Dresch) oluşan bir "tartışma komitesi"ne sunmuştum. Onlardan gelen eleştiriler, aynı sayıda, metnin kenarında yayınlandı. "Coğrafyanın krizi"nin var olduğunu ve elbette, bu "disiplin"in doğa bilimlerinin ve "sosyal bilimlerin" uzmanlarından gelen, büyüyen bir hor görüyle karşı karşıya olduğunu kabul ediyorlardı. Tarih-coğrafya hocaları coğrafya dersi verme konusunda surat ekşittikleri için, lise eğitim programlarından kaldırılması bile tartışılıyordu. İki parçalı tablonun diğer parçası olan "kriz coğrafyası"na gelince bu, 1973'te petrol fiyatlarının üç katma çıkmasının sonuçları ve Fransa'da otuz yıldır pek de

1. Bu kitabın sonunda, ek 2'de, derginin şu ana [2012'ye] kadar yayınlanan sayılarının tam listesi, ek 3'te de elektronik versiyonlarına bakılabilecek sitelerin adresleri verilmektedir.

var olmayan işsizliğin ortaya çıkışı hakkında birkaç Marksist analiz girişimine esin verdi. *Hérodote*'un bu ilk sayısında, manzara kavramı hakkında bir makale ve "Michel Foucault'ya coğrafya hakkında sorular" da bulunuyordu.

Kapağı, François Maspero tarafından karar verilen haliyle, üzerinde silik bir B52 siluetiyle birlikte, bombaların yol açtığı kraterlerle kalbura dönmüş Kızıl Nehir ovasının havadan çekilmiş bir fotoğrafı olsa da bu ilk sayıda "coğrafyanın savaş yapmaya yaradığını" gösteren tek makale, Ağustos 1972'de Vietnam'da, Amerikan uçaklarının sinsi bir şekilde, kopuşuna yol açmak ve gerçek bir soykırım gerçekleştirmek amacıyla Kızıl Nehir'in bentlerine gizlice yaptığı bombalamalar sırasında gerçekleştirdiğim saha araştırmasının sonuçlarından oluşuyordu (bakınız: *infra*). Gerçekte, deltada nehir, aşırı alüvyon yükü nedeniyle, aşırı derecede kalabalık nüfuslu bir ovanın altından akmaktadır. Beyaz Saray'ın yalanladığı bu dolaylı strateji, Vietnam Savaşı'na karşı büyük uluslararası öfke hareketlerinden birine yol açtı ve ben bunu, bombalama noktalarının jeomorfolojik gözlemi yoluyla kanıtlayabildim. Makale ve döner dönmez *Le Monde* gazetesinde yayınladığım net harita Avrupa'da, Japonya'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük bir yankı buldu. Bu ise 1973'ten itibaren François Maspero'yu (mali zorluklarına rağmen) benim kastettiğim anlamda bir coğrafya dergisini yayınlamaya teşvik etti. Fakat halen, gelecekteki pek çok sayı için katkıları toplayacak zamana ihtiyacım vardı. Bu nedenle *Hérodote*'un ilk sayısı 1976 başlarında yayınlandı.

Yayınlandıktan sonra bu sayının başlığı olan "Coğrafyanın Krizi, Kriz Coğrafyası" bana hayli kibar göründü ve *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar* başlığını vermediğime üzüldüm. Bu beni, bu yankı uyandırıcı başlık altında, derginin ilk sayısında tartışmaya sunduğum metnin genişletilmiş halini yayınlamaya itti. Bu başlık büyük bir başarı kazandı ve önce paradoksal olarak "coğrafyayı sevmeyenler", özellikle de tarihçiler arasından bazı kişiler lisede bunu ders olarak okutmak zorunda kaldı. Şüphesiz, hızlı bir şekilde okuyup bitirdikleri bu kitabın, nihayet coğrafyanın lise müfredatından kaldırılması yönünde argümanlar sağladığını düşünüyorlardı. Oysa, yüz yıllardan beri çok sayıda savaşı ele alanlar tarihçilerdir; fakat *Uzun Zamanlar Tarihi*'nin taraftarlarına göre, artık üretici faaliyetlerin ve zihniyetlerin gelişimiyle ilgilenmek gerekiyordu. 1984'te, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından görevlendirilmiş bazı tarihçiler benden, naif bir şekilde, benim kendi disiplinimin tasfiyesine salık vereceğimi umarak, Montpellier'de düzenlenen tarih eğitimiyle ilgili büyük bir sempozyu-

ma katılmamı dahi istediler. Onları hayli şaşırtacak şekilde, onları yanılgıdan kurtarmanın ve siyasi önemini göstererek coğrafyayı daha da fazla savunmanın hazzını yaşadım.

"Coğrafyanın savaş yapmaya yaradığı" fikri coğrafyacılardan bazılarını –ki bunlardan bazıları en saygın olanlarıdır– bu bilim hakkında çok yüksek bir fikre sahip olan ve savaş gibi tiksindirici bir terimle birlikte ele alınmaması gerektiğini düşünenleri hayli rahatsız etti. Bununla birlikte René Girard ve Raymond Aron gibi büyük felsefeciler, Clausewitz'in *Savaş Üzerine* isimli kitabı hakkında uzun düşünceler kaleme almıştı. Fakat Clausewitz'in taktik –"büyük taktik"– ile strateji arasında yaptığı ayrımı anlamaya çalıştıkları zaman bile coğrafi düşünme biçiminin ne getirebileceğini hiç düşünmediler. Öte yandan burada söz konusu olan, elbette taktiğin (görece kısa zamanlar içinde ve hayli küçük boyutlu alanlar üzerinde yürütülen operasyonlar) mekânsal-zamansal boyutları ile (çok daha büyük mekânlarda ve çok daha uzun zamanlarda yürütülmesi tasarlanan) stratejinin boyutları arasındaki büyüklük düzeni farkıdır. Bir ordu şefi için strateji, entelektüel ve her şeyden önce gizli olan bir inşadır ve onun, şu ya da bu düzeyde geniş alanlardaki hareketlere karar vermek için, sahayı ve sahip olduğu güçleri dikkate alması gerektiği gibi, düşmanın, kendisinin yapabileceğini düşündüğü şeyden hareketle karar vereceği stratejiyi de düşünmesi gerekir.

Savaş bir satranç oyununa benzer; fakat aynı zamanda tiksindirici bir olgudur ve saha yakınlarında etkileri –karınları açık bir şekilde, yavaş yavaş ölmeden önce inleyen erkekler, kadınlar ve en kötüsü çocuklar– gözlendiği zaman öyle olduğu görülür. Ben Ağustos 1972'de Vietnam'da Kızıl Nehir'in bentleri üzerinde bunu görmüştüm. Fakat yaşadığım duyguya rağmen, orada olmamın nedeni olan coğrafyacı işini sürdürmek istedim: Torpillerin etki noktalarının etrafında sahayı gözlemlemek ve nehrin bir başka kıvrımından içbükey kıyının bentlerini incelemek, böylelikle düşman tarafından, usta coğrafyacıların tavsiye ettiği kesin olan bir eylem planının hayata geçirildiğini daha iyi kanıtlamaktı bu iş.

JEOLOJİYE OLAN İLK İLGİM: FAS'IN TARİHİ OLARAK ANLAŞILMASI

Şimdi benim için –yaklaşık kırk yılın ardından– beni bu şaşırtıcı başlığa doğru yönlendiren fikirlerin büyük bir model olmaksızın nasıl kademeli olarak şekillendiğinin anlaşılmasını sağlanması, hatta bunu kendi kendime izah etmek önemli. Bu, bazı kestirimlere ilişkin

bir *mea culpa** yapma amaçlı olmadığı gibi, kendileri için risk alacak şekilde *Hérodote* macerasında beni birbiri ardınca izleyen gençler karşısındaki sorumluluk kaygımdan da kaynaklanmıyor. Tanışmamızdan önce benim izlediğim yolun ne olduğunu bilmiyorlar ve kırk yıl sonra aşamaları kendime hatırlatmak bana, kendim için faydalı görünüyor. Bu aşamalar bir çıkış yolu olmayan, düzensiz aşamalar gibi görünmektedir. Düşündüğüm zaman bu güzergâh beni, çoğu bugün jeopolitik diye adlandırdığım değişimlerin yol açtığı, görünüşte çok farklı olan aşamalar itibarıyla şaşırtıyor. Ve şimdi fark ediyorum ki, bu aşamalardan her biri sırasında oluşturduğum araçlar, elde ettiğim deneyim birbiriyle birleşmiş. Aynı zamanda kısa zamandan beri, çocukluğumdan beri bende temel yönelimlerin var olduğunu anlıyorum. Burada sadece temayül diye adlandırılan şeyden söz etmiyorum.

Ben önce jeolog olmak istedim ve jeolojiyle olan çifte duygusal ilişkilerimi koruyorum. Çok genç yaşta (kırklarındayken, ben henüz on bir yaşındayken) hayatını kaybeden babam Jean Lacoste parlak bir jeologdu. Mesleğini Fas'ta yürüttü ve tatillerdeki Fransa dönüşleriyle birlikte çocukluğum bu ülkede geçti. Daha sonra yine Fas'ta, yirmi yaşındayken, saha üzerinde coğrafyaya ilk adımlarımı attım; fakat bu daha önce jeolojik terimlerle ele aldığım bir sahaydı. Burası, ben doğduğum zaman babamın tez sahası olan, Güney Rif Dağları'nın eteğinde bulunan büyük Rharb Ovası'ydı. Bu dağlar, Rif Savaşı'nın (1921-1926) ansızın kuzeyden güneye, İspanyolların terk etmesi gereken topraklardan Fransız askerlerinin kontrolündeki topraklara doğru yayılması sırasında korkunç çatışmaların konusu olmuştu. Ayrıca, Abdülkerim'in yenilgisinden birkaç ay sonra, jeolojik haritasını çıkarmak için bu dağları atla kateden genç jeolog Jean Lacoste, Faslı yedek askerlerin (*muhazni*lerin, yani *Mahzen*'in, bir başka deyişle devletin hizmetinde olan bir aşiretin üyelerinin) bulunduğu küçük bir eskort edinmek zorunda kaldı. Kısa süre sonra babam olacak (yahut halihazırda olmuş olan) adam, onlarla aynı yemekten yiyordu ve kuşkusuz onlarla olan teması sonucundadır ki, on iki yıl sonra ölümüne yol açacak tüberküloz hastalığını kaptı. Ben bu yüzden 1929 yılında çok uzak olmayan bir yerde, Fes askeri hastanesinde dünyaya geldim.

Tezinin, dünya krizine rağmen tam bir atılımla modernleşen bu Fas'ta petrol aramaları için sunduğu fayda, Jean Lacoste'un hem (yöneticilerinin ve çoğu personelinin Fransız olduğu) Şerif Petrol Şirketi'nin, hem de Fransız himayesindeki bu ülkenin stratejisinde te-

* Günah çıkarma. (ç.n.)

mel bir unsur haline gelen Maden Araştırma ve Katılım Bürosu'nun (BRPM) baş jeologu olmasını sağladı.

Babam bana hiçbir zaman tüm bunlardan dolaysız bir şekilde bahsetmedi; fakat bana sık sık jeolojiden bahsetti: beni "kıtaların sapması" konusunda (Wegener'in uzun süre ihtilaflı olan bu fikri ortaya atmasından sadece birkaç yıl sonra) bilgilendirdi ve şu ya da bu büyük manzara karşısında, Fas'ta veya Alpler'de, bana bu dağların nasıl da büyük üst üste yığılmalar sonucunda oluştuğunu, önemini ilk gösterenlerden birinin kendisi olduğu "aşma örtüleri"ni anlattı. Benim için jeoloji halen, ister bir dağ ister bir kıyıyla ilgili olsun, çok uzun ve büyük bir hikâye anlamına gelmektedir. Ben hâlâ, Brezilya veya Doğu Akdeniz sahilleri boyunca olduğu gibi devasa tuz tabakaları altındaki, çok derin yeni hidrokarbür yataklarının keşfinin gerekli kıldığı jeolojik tarihin yeni kavramlarına ilgi duyuyorum.

Son birkaç yıldır, bambaşka bir alanda daha babama borçlu olduğum bir şeyi fark ediyorum. Çocukluğumun geçtiği Fas, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir bağımsızlık savaşına girdiği zaman hiçbir hınç duymamanın şaşkınlığını yaşıyorum; oysa ben sömürgeci bir toplum içinde, özellikle de paralı entelektüel kadroların arasında yetişmiştim. Hızla 1940 yenilgisinin sonuçlarına, daha sonra da Çinhindi Savaşı (1947-1954) sürerken yürütülen Yeniden İnşa çabalarına gömülmüş olan Fransa'ya döndüğümde durum artık kesinlikle böyle değildi. 1950'de bir yıllığına, "ilk coğrafya silahlarımı edinmek" için Fas'a geri döndüm. Fakat 1956 yılında bağımsızlık savaşının başladığı Cezayir'den söz yerindeyse kovulduktan sonra, Fas'ın bağımsızlık ilanı karşısında biraz da "Faslı" olmanın bir tür gururunu yaşadım.

Bana öyle geliyor ki bu his, çocukluğumda babamın bana Fas'ın büyüklüğüne hayranlık aşılamasının sonucu. Çok sayıda başka sembolün arasında özellikle Rabat'ta, okyanusun karşısındaki dev Hasan Kulesi benim en aşina olduğum semboldü; çünkü babam sık sık beni orayı görmeye götürürdü. Sultan önemli vesilelerle dev sarayının duvarlarından dışarı çıktığı zaman, onu çevreleyen asker şatafatını izlemeye de götürürdü. Babam zımni bir şekilde benim Fas'ın çok uzun zamandan beri büyük bir ülke olduğunu anlamamı sağladı! Fas, şimdi de güzel bir ülke!

Babamın Fas karşısında duyduğu bu saygı, hatta bu hayranlık elbette onun entelektüel açıklığının ifadesiydi (bir serbest düşünür olarak, kendi adına bir Spinoza araştırmasına girişmişti). Fakat bana göre Fas'taki sömürgeci aygıtın kadrolarının bir kısmı, maliyeciler, mimarlar, mühendisler, jeologlar, tarihçiler, coğrafyacılar, etnologlar

ve hatta askerler için de aynısı geçerliydi. İki savaş arasında, modernleşme yolundaki Fas devlet aygıtında bulunan kadroların Fas'a olan saygısı, daha ileride anlayacağım üzere, Lyautey'in himaye devletin "patronu" (genel sömürge valisi) olduğu uzun dönem (1912-1925) boyunca örtülü bir şekilde hayata geçirilen, hayli özgün fetih stratejisinin mirasıydı. Lyautey, ansızın Fas'a, Fes şehrine, Faslıların gözünden büyük ölçüde düşmüş ve Avrupalı diplomatların ve bankerlerin güvenmediği bir sultanın yanma, elinde zayıf birlikler dışında hiçbir şey olmaksızın atandığında, kendini himaye fikrine karşı büyük bir ulusal ayaklanmayla karşı karşıya buldu. Bu yüzden de sultanın, dolayısıyla *Mahzen*'in (prensip olarak aşiretlerin üstünde yer alan devlet aygıtının) kartını oynama fikrini edindi. Onların, Şerif İmparatorluğu'nun tarihsel büyüklüğünün sembolü olarak Faslı seçkinler tarafından tanınmasını sağladı.

Bu yüzden Fransızların en hızlı şekilde, bu kutlama için tarihsel bir araca sahip olması gerekiyordu. Lyautel, *Mahzen*'in adına ve temel olarak da Fas aşiretlerinin kuvvetleriyle (her biri Arapça veya Berberice konuşan Fransız subaylar tarafından yönetiliyordu) modern bir devlet aygıtını ve Şerif'çi işleyişi getirerek Fas'ın siyasi birliğini kurdu. Fas'ın modernleştirilmesi, alabildiğince hızlı ilerledi: Yol ağları genişletildi; Fas şehirlerinin mahalleleri korunurken Avrupa tarzı kent mahalleleri kuruldu ve bunlar yapılırken temel olarak, aşiretlerin her birinin topraklarına saygı gösterildi. Gerçekte, 20. yüzyıl başında bunlar zaten artık emperyalizmlerin iştahını cezp eden tarım toprakları değildi ve Alman, İngiliz, Fransız, İspanyol, İtalyan ve hatta Amerikan emperyalizmleri, Fas'ın özellikle maden kaynaklarına göz dikiyordu. Emperyalizmlerin bu rekabeti nedeniyle Fransa, Fas'ta düzenin yeniden kurulmasıyla yükümlü olmasına rağmen (1906'daki uluslararası Algeciras konferansından beri) maden imtiyazlarının dağıtılmasında belli önceliklerden yararlanamıyordu. Lyautey'in hayata geçirdiği –o tarihte dünya çapında olağandışı olan– fikir, Fas devletinin (Fransızların kontrolü altında) Kuribga'daki çok büyük fosfat yatağı en başta gelmek üzere maden kaynaklarının ulusallaştırıldığını ilan etmesiydi. Bir maden araştırma ve katılım bürosu (Jean Lacoste'un ilk jeologlarından biri olduğu BRPM) bu nedenle imtiyazların dağıtımıyla görevlendirildi. Babamın Fas'ın büyüklüğünü ve aynı zamanda Lyautey'in rolünü kutlamasını benimle paylaşması bu yüzden şaşırtıcı değildir. Beni birkaç defa Lyautey'in mezarının 1934'ten beri Sultan'ın sarayının yakınlarında, sömürge valisinin büyük bahçelerinin içinde bulunduğu "marabut"a (küçük mozoleye) götürdüğünü hatırlarım.

Bu fikirler –bana göre– gençliğimden beri Fas'a, bir süre sonra da tamamen farklı bir örnek olsa da Cezayir'e karşı büyük bir duygusal ilgi göstermemin nedenlerini izah ediyor ki bunları daha sonra, birbirinden çok farklı koşullarda sömürgeci tahakkümden özgürleşen bütün ülkelere duyduğum ilgi izlemiştir. Fakat bu ilgimin teorik kaygılara dönüşmesi ancak 1960'lardan itibaren olabildi. Ben bugün, Fas'a olan duygusal bağlılığımın, daha ileride keşfetmek gibi büyük bir şans bulacağım ve beni üçüncü dünya hakkında orijinal bir düşünceye doğru yönlendiren, 14. yüzyılın büyük Faslı tarihçisi İbn Haldun'un eserine göstereceğim ilgiyi de açıkladığını düşünüyorum.

LİSEDEKİ CAN SIKINTISI, İLK COĞRAFİ DÜŞÜNCELERİMİN HAZZI

1938 yılında, babamın deniz seviyesinden hayli yüksek bir sanatoryumda tedavi görebilmesi için Fas'tan ayrılmak zorunda kalmamızdan sonra, ardından da 1941 yılındaki ölümünden sonra, ailemizin yaşam koşulları büyük ölçüde değişti. Fakat annem hiçbir zaman kaybedilen bir cennetin üzüntüsünü ifade etmedi ve CNRS'in kendisine verdiği bir sekreterlik işinin dışında, bileğinin gücüyle üç erkek çocuğunu yetiştirdi. Yaşça büyükleri olarak ben, ev işlerinin önemli bir bölümüyle yükümlüydüm ve bu durum, Lakanal de Sceaux lisesinde hayli vasat bir öğrenci olan bana bir oyalanma sağlıyordu. Jeolojiyi düşleyip matematiği ihmal ederken hayli sıkılıyordum. Tarih biraz ilgimi çekiyordu; fakat coğrafya dersleri beni derinden sıkıyordu.

Bununla birlikte üçüncü sınıftayken, birkaç haftalığına Pierre George hocam oldu. Yıl içinde Lille Üniversitesi'ne hoca olarak atanan George, bir süre benimle ilgilenmeye devam etti; çünkü ona jeolojiden bahsetmiştim ("Aşağı-Rhone Ülkesi" konulu bölgesel coğrafya tezinde jeolojiden yararlanmıştı). Ben jeoloji hakkında okumaya devam ettim. Örneğin, ünlü bir jeolog olan Pierre Termier'nin yazdığı, babamın bana bıraktığı ve başlığı beni etkileyen *À la gloire de la Terre* [Dünyanın Şerefine] (*1922*) isimli kitabı okudum. Bir yıl, yılbaşı hediyesi olarak, büyükannemle birlikte, hâlâ sakladığım, oldukça pahalı bir jeoloji ders kitabı almaya gittik.

Bakalorya geçtikten sonra, babamdan beri jeolojiyle ilgilenme biçimlerinin hayli değiştiğini ve artık işe matematikle başlamak gerektiğini fark ettim ki bu, hiç haz almadığım gibi, başarı şansımın da hiç olmadığı bir yoldu. Bu yüzden coğrafyaya ve aslında jeomorfolojiye doğru kaydım. Bu alan aynı zamanda bir tarih, her tür engebe biçimlerinin tarihi, jeolojik tarih olmaya devam eden daha kısa za-

manların tarihiydi. Saint-Jacques sokağındaki Coğrafya Enstitüsü'nde jeolojiden duyduğum haz, "genel coğrafya" sertifikası için yürütülen pratik çalışmalar sırasında lisans öğrencilerinin büyük bir bölümünün kâbusu olan jeolojik kesimleri, belli bir canlılıkla gerçekleştirmekten büyük tat aldım. Kısa süre önce Marakeş'teki Yukarı Atlaslar hakkında bir jeomorfoloji tezi hazırlayan Jean Dresch'in Fas hakkındaki bölgesel coğrafya derslerini neşeyle izledim. Rif Dağları'nı önceleyen küçük tepeler (ki bir kuyu açma çalışması sırasında oradan petrol fışkırmıştı) hakkındaki ilk jeomorfoloji çalışması sırasında babam da Dresch'e yardım etmişti.

Bu çıraklık yıllarında, lisansın iki yılında, Coğrafya Enstitüsü'nde kendisi de Fas'ı tanıyan (Savaş yıllarını ailesiyle birlikte orada geçirmek zorunda kalmıştı) hoş bir kızla tanışma şansı buldum. Onun da Fas'ı tanıyor olması, fikir ve duygu alışverişimizi kolaylaştırdı: Altmış beş yıl sonra, Camille Lacoste-Dujardin halen benim eşim. Henüz çok fazla öğrencinin olmadığı Coğrafya Enstitüsü'ndeki atmosfer çok sempatikti ve savaşın ertesi günündeki arkadaşlık ilişkileri büyük önem taşıyordu. "Kabul sınaması" (*bizutage*) pratikleri orada bilinmiyordu ve bizim gibi "küçük gençler", özellikle henüz yürüyerek yapılan "gezintiler" sırasında, daha yaşlı olanların, bilhassa da direnişten gelen kendileri de "lisansın başlangıcında" olan kişilerin tavsiyelerinden yararlanıyordu. Komünist Parti'nin "coğrafya hücresi"ndeki toplantılara katılmamın nedeni büyük ölçüde bu arkadaşlık ilişkileriydi, zira gerçekte, pek de siyasi bir fikre sahip değildim. Babamı bana bunlardan bahsedemeyecek kadar erken bir zamanda kaybetmişim ve Pierre George hiçbir zaman bana FKP'ye bağlılığından söz etmemişti. Camille de partiye benimle eş zamanlı olarak katıldı, fakat uzun zamandır "solcu" olan babası savaşın hemen sonrasında katılmıştı. 1956'da Komünist Parti'yi gizlice (kartlarımız geri alınmadan) terk ettiğimizde, (partideki) arkadaşlarımızla olan ilişkilerimiz, tıpkı Jean Dresch'le olduğu gibi, değişmeyecekti.

Lisanstan sonra Coğrafya Enstitüsü'nde (Paris), Fas'ta halen iyi tanınan Jean Dresch aracılığıyla, yüksek eğitim diploması (ki daha ileride buna master denilecekti) alabilmek için bir burs edinme şansı yakaladım; (babamın hatırasının büyük olduğu) Şerif Petrol Şirketi-SCP de sahaya bazı gidişlerimin sorumluluğunu üstlendi. Projem, ünlü coğrafyacıların Fransa'da, Massif Central çemberinde yaptığı şeyi taklit ederek, Fas'ın orta yaylasındaki erozyon yüzeylerini inceleyerek tarihlendirmekti. Fakat SCP'den jeologlar, bunun onları pek de ilgilendirmediğini, zira eski bir dağ çemberinde petrol bulma şansının

hiç olmadığını söylediler. Bana (daha önce babamın çok tektonik olan yapısını ortaya çıkardığı) Güney Rif eteklerinde yer alan büyük Rharb Ovası'nı ve Jean Dresch'in ilk zamanlarında jeolojik yapısını incelediği Rif gerisindeki küçük tepeleri incelememi önerdiler. Dresch bana güçlü bir şekilde, bu program değişikliğini kabul etmemi önerdi ve ben de öyle yaptım; fakat bu bana pek az uyuyordu. Bir nehrin yakınlarında bulunanlar kadar küçük görünümlü engebe biçimlerini incelemek bana pek de ilginç gelmiyordu ve üstelik bana rehberlik edecek bir modele de sahip değildim.

Bu nedenle sahada tek başıma geçirdiğim ilk günler benim için bir kaygı dönemi oldu ve bu kaygı döneminden kademeli olarak, özellikle ovanın Rif gerisi tepelikler denilen küçük dağlarla olan bağlantılarını gözlemleyerek çıktım. Bana yavaş yavaş özgün gibi görünmeye başlayan biçimleri anlamak için hipotezler uydurdum; bu hipotezleri daha sonra, bu ünlü "tepelerin" yamaçlarında onlarca kilometrelik yolu sayısız defa gidip gelerek gözlemlediğim her şeyle "çakışıncaya" kadar doğruladım. Jip ve SCP'nin şoförü (Bay Turpin) bana çok yardımcı oldu, zira başka bir şeyin kaygısını duymadan yamaçları titizlikle inceleyebiliyordum (1949 yılında henüz araç kullanmayı bilmiyordum; çünkü bir araca sahip olmak henüz istisnai bir durumdu). Gözlemlediğim çelişkileri dikkate alarak, artık kendi başıma "gerçekliği" (Bu durumda gerçeklik gönüllü olarak, hayli lokalize olmuş engebe biçimlerinin tarihine indirgenmişti) daha iyi anlamamı sağlayacak hipotezler "icat" edebileceğimi kendi kendime söylediğimde gurur hissini yaşadım. Altmış yıl sonra, bu ilk deneyimin benim için temel önemde olduğunu söyleyebilirim: Çatışmaları inceleyeceğim zaman, hipotezime ters veya aykırı olan argümanlar (ki bu muhataplarımın keyfini kaçırıp onları sinirlendirir) çok etkili bir düşünme yöntemi olmuştur. Bu, benim entelektüel araçlar bütünümün parçasıdır. Önermelerimin bazen fazla kendine güvenen gözü pekliğini izah etmek için, bundan sonra, ileri sürdükleri argümanların sahibi olduklarını düşünen muhataplarımı rahatsız etme pahasına, onları doğrulamaktan gerçek bir zevk alıyorum.

İlk işlerimi Rharb'ın güney kıyılarında yaptıktan sonra ovanın, büyük Sebu menderesleriniin açıldığı bu devasa üçgen biçimli kümenin betimlemesine geldim. Sebu, kabarmalar sırasındaki yana yatışlar ve ana nehrin akışına katılmayan akarsu sularının devamlı gelişi ve kabarmalar nedeniyle, aşağıda kalan su basmış geniş alanların birkaç metre yukarısında yükselen geniş bir alüvyal set üzerinde akar. Bu, sıtma nedeniyle neredeyse boş olan ova hakkında hayli düş kırıklığı-

na uğratan bir tanımdı, zira manzarasının karşısında formüle edilecek hipotez yoktu (ovanın devasa alçalması hariç). Yirmi iki yıl sonra Vietnam'da, akarsu hidrolojisi hakkındaki bu kısa çıraklığın, Kızıl Nehir bentlerinin bombalanmasına ilişkin araştırmamda benim için hayli faydalı bir araç olacağını hiç düşünmezdim

Saha yolculuklarım sırasında Camille Dujardin, "Kazablanka, iş merkezi" üzerine diplomasını elde etmeye çalışıyordu. Jean Dresch, coğrafyacıların emperyalist rekabetler hakkındaki Marksist analize katılması gerektiğini, bunun için sömürge ülkelerdeki yatırımların kaynağına göre "sermayelerin coğrafyasını" incelemeleri gerektiğini düşünüyordu. Camille'in Paris'te, Fas'a yerleşmiş farklı büyük işletmelerin yönetim kurulları hakkında yaptığı araştırma, ona çokuluslu işlerin ortaya çıkışını gösterdi; fakat aynı zamanda, daha orijinal bir olgu olarak, Fas'ın başlıca banka grubu olan Kuzey Afrika Ortaklığı'nda Sultan'ın ailesine çok bağlı Faslı işadamlarının varlığını gösterdi. Fakat Camille, özellikle eski telefon rehberlerinden hareketle, himaye yönetiminin başlangıcından itibaren Kazablanka merkezinde şirket merkezlerinin yerleşiminin gelişiminin kartografik bir analizini yürüttü. Daha sonra kademeli olarak etnolojiye geçti, zira bu alan onun insanları –coğrafyacıların "nüfus" terimi altında tanımladığı erkekleri, kadınları– hesaba katabilmesini sağlıyordu.

Fas'tan döndükten sonra evlendik (Yirmi yaşındaydık, George ve Dresch şahitlerimiz oldu) ve ben (her sene hocalığa ilk kabul edilen kişiyi "başkan" seçen) komünist coğrafyacılar "ekibi" içinde hocalık sınavının hazırlıklarına koyuldum. Bu sınavdan geçtikten sonra Paris'e veya Paris yakınlarına atanabilirdim; fakat Camille ve ben, tezlerimizi orada yapmak üzere (Ben jeomorfoloji alanında bir tez hazırlıyordum, o da bir Berberi grubu hakkında bir etnoloji tezi hazırlıyordu) Fas'a dönmek istiyorduk. Dresch bizi bundan caydırdı. Zira "Sultan'ın devrilmesini" sağlamaya çalışan (Bu 1953'te gerçekleşecekti) aşırı sömürgecilerin manevraları karşısında ciddi tehlikeler yükseliştedi. Jean Dresch'in önerileri üzerine Cezayir'i seçtim ve Bugeaud'ya hoca olarak atandım.

CEZAYİR VE ORADA İBN HALDUN'LA TANIŞMA ŞANSI

Cezayir'deki hocalık deneyimim, sadece üç yıl sürmesine rağmen eğitici oldu. O tarihte yirmi iki yaşındaydım, yani birinci sınıf ve son sınıf öğrencilerimden bazılarından birazcık daha yaşlıydım; bu öğrenciler hayli kalabalıktı ve büyük salonlarda sayıları seksenleri buluyordu. Bunların bir kısmı sessiz duran "Müslümanlar", çoğunluğu

ise sömürgecilerin veya küçük işletmelerde çalışanların çocukları olan "Avrupalılar" idi. Sordukları sorulardan hareketle kısa sürede, o sıralarda Tunus'ta ve Fas'ta gelişen bağımsızlık hareketlerine düşman olduklarını ve Fransa'dan gelen, kendileriyle aynı fikirlere sahip olmadıkları gibi kendileriyle aynı aksanla dahi konuşmayan "frankavi" hocaları sevmediklerini anladım. Onlara Fas'ta geçirdiğim çocukluğumdan ve bu ülkenin Cezayir'le olan farklılıklarından (öncelikle manzara farklılıklarından) söz ediyordum. Onlarla birlikte kademeli olarak iki sütunlu bir tablo çiziyordum: biri benzerlikler için, diğeri farklar için.

O tarihte Kuzey Afrika, birinci sınıf coğrafya müfredatının parçası olduğu gibi, bakanlık genelgeleri öğretmenlere lisenin içinde bulunduğu bölgeye, şehre, hatta lisenin adını taşıdığı tarihi kişiliğe zaman ayırmalarını da öneriyordu. Öğrencilerime Fas ve Cezayir arasında, çok farklı fetih ve sömürgeleştirme biçimleri de dahil olmak üzere hem tarihsel hem de coğrafi nitelikli, uzun bir karşılaştırma yapmak için bu pedagojik özgürlükten geniş ölçüde yararlandım. Çoğu bana karşı husumet beslese de öğrenciler buna çok ilgi gösteriyor, beni dikkatle dinliyor ve sorular soruyordu. Bu şekilde, siyasi sorunları coğrafyaya bağlamanın, onların kavranmasını sağlamanın bir aracı olduğunu anladım.

Cezayir'de bizi, gelişimizden haberdar olan, çoğu Kabiliye'den olan Cezayir Komünist Partisi üyeleri –eğitimciler, hekimler– karşıladı ve kısa süre sonra bizi bölgelerine davet ettiler. Paris'te Parti ile olan ilişkimiz, "coğrafya hücresi"nin toplantılarıyla sınırlıydı. Cezayir'de ise durum farklıydı. Gerçek anlamda CKP'nin üyesi olduğumu düşünmüyorum (Parti kartım olmadığı gibi bir "hücre"ye bağlı da değildim) fakat biz "solcu aydınlar" idik ve sık sık Cezayir şehir merkezinde, daha üst katlarında CKP'nin yasal merkezinin olduğu binada bulunan Yeni Kütüphane'ye gidiyorduk.

Günlerden bir gün, CKP'nin genç "aydınlar sorumlusu", bir hekim olan Sadık Haceres (ki bağımsızlıktan sonra partinin genel sekreteri olacak, fakat illegalde kalacaktı) bana, coğrafya öğretmenliği sınavı için "tarih de yapmış" olup olmadığımı ve gizlice yayınlanan küçük bir dergi olan *Progrès* için mümkün olan en kısa süre içinde İbn Haldun'la ilgili bir makale yazmamın mümkün olup olmadığını sordu. Dergi, –Marksizm'den ayrı olarak– Cezayirli komünistler bakımından neredeyse heterodoks görülen "Arap-Müslüman mirası"na değer vermeye cüret ediyordu. 14. yüzyılın bu Mağripli büyük tarihçisi hakkında hiçbir şey bilmiyordum; fakat biyografisinin ve bütün eserinin (Üçüncü Napolyon'un emriyle) yapılan Fransızca çevirisini

okumam, öncelikle bu makaleyi yazabilmemi mümkün hale getirdi. Makalede İbn Haldun'u Marksizm'in bir müjdecisi olarak değil, Endülüs kökenli, çok büyük bir Tunuslu ailenin, farklı Mağrip krallıkları arasındaki çatışmalara neredeyse paralı asker olarak katılan, hayatını ise Şam'ı kuşatma altına almış Timur'la tartıştıktan sonra Kahire'de tamamlayan çocuğu olarak sundum. Yeni Kütüphane'de düzenlenen bir konferansta sunduğum bu önerme huzursuzluk yarattı ve yorum gelmedi. Daha ileride, yaklaşık on yıl boyunca İbn Haldun üzerine düşüncelerimi derinleştireceğimi bilmiyordum.

Her haftasonu, büyük Summam Vadisi'ne hâkim olan El Flaye köyünde öğretmen olan, Fransa'dan arkadaşlarımız Henri ve Paule Munier'nin yanına Kabiliye'ye gidiyorduk. Bir gün, Michelet yakınlarında, Kabiliye dağ çemberlerinin yüksekliklerinde, bir vadinin yirmi kilometre kadar ötesinde olan Curcura zincirinin sunduğu çok büyük manzaraya hayran kaldık. Camille, kadınların örtülü olmadığı bu Kabiliyeli toplum hakkında bir etnoloji tezine girişmeye karar verdi; ben ise Büyük Kabiliye'nin jeomorfolojisi üzerine çalışacaktım. "Cezayir olayları" diye adlandırılan şeyin sonuçları, bizi başka türlü karar almak zorunda bıraktı. 1 Kasım 1954'te, milliyetçi ayaklanmanın başlatıldığı gün, Camille ve ben Curcura sırtlarını izleyen dar yolda yapayalnızdık. Saldırılar Yeni Kütüphane'de büyük bir telaşa yol açtı ve ertesi gün orada aydınların düzenlediği bir olağanüstü durum toplantısında bir CKP yöneticisi yaşanan şeyin Cezayir'de demokrasinin gelişmesini engellemek için düzenlenmiş bir "sömürgeci provokasyon" olduğunu ileri sürdü.

1955 baharında Cezayir'de siyasi gerilimler kademeli olarak artmıştı ve ödül dağıtım töreninin ardından lise müdürü beni yanına çağırarak izahatta bulunmaksızın, yeni dönemde okula dönmemin mümkün olmadığını söyledi. Öfkelenmiştim; fakat Cezayir'de durumun gelişimi bana, bu *ukaz*ın bizi en kötü olan şeyden kaçırdığını gösterdi.

Bu yüzden Büyük Kabiliye ile ilgili bir jeomorfoloji tezine *-umarım-* başlayabilmek için "olayların sona ermesini" beklemem gerekiyordu. Pierre George sayesinde Coğrafya Enstitüsü'nde bir asistanlık işi bulabildim; fakat bu, beşeri coğrafya alanındaydı. Bu yüzden de coğrafyanın, o zamana kadar biraz küçümseyerek baktığım bu alanına ilgi göstermeye, çabalamaya koyuldum. Camille, Kabiliye'ye dönebilmeyi beklerken, CNRS bünyesinde Kabil dilini incelemeye, ardından da 20. yüzyıl başında bir araya getirilmiş olan Kabil öykülerini tercüme etmeye koyuldu. 1970 yılında "Kabil öyküsü" hakkında, François Maspero tarafından yayınlanan, güzel ve çok orijinal bir tez yayınla-

yacaktı (*Le conte kabyle, étude ethnologique* [Kabil Öyküsü: Etnolojik Bir İnceleme], art arda üç baskı yapmıştır). 1976 yılında ise yetki alanı Fas'tan Japonya'ya kadar yayılan Şarkiyatçılık komisyonunun başkanı olacaktı.

Bana gelince, bir taraftan ekonomik coğrafyaya (özellikle de Pierre George'un ikincil bir teze el atma önerisinin ardından çimento sanayisine) ilgi gösterirken, diğer yandan da İbn Haldun'u incelemeye koyuldum; zira Mağrip'in, özellikle de Fas'ın derin bir şekilde anlaşılması için onun fikirlerinin önemli olduğunu hissediyordum. Onun temel kaygısı, güçlü devletlerin (temel olarak Mağrip'tekilerin) neden kurulmalarının ardından bir asır bile geçmeden peş peşe yıkıldığını anlamaktı ve bunu, birbirinin aynı denebilecek iç nedenlerle izah ediyordu: devletin, bir öncekinin çöküşü sırasında gelişen kurucu aşiretinin içinde, üç kuşak halindeki rekabetlerin gelişimi. İbn Haldun, *Mukaddime*'sinde birbirini izleyen bu başarısızlıkların yapısal nedenlerini inceliyor, arkasından da olgusal tarihin karmaşık nitelikli beklenmedik olaylarını ele alıyordu. Bu şekilde önce (Fernand Braudel'in deyimiyle) "uzun zamanlar" üzerine düşünmek, arkasından da "kısa zamanlar"da olanları ayrıntılarıyla anlatmak, bana göre büyük tarihçi düşünme biçiminin modern anlayışının ortaya çıkışını ifade etmektedir. Bundan emin olmak için, daha önce yaşamış Herodot, Tukididis veya Aziz Augustinus gibi büyük tarihçilerle karşılaştırmaya gittim; fakat düşünceleri ne kadar değerli olursa olsun onlar, bu "Tarih'in farklı zamanları" kaygısına sahip değillerdi. Bu fikrin Avrupa'daki kökenleri 19. ve 20. yüzyıllara aittir; fakat gerçekte ilk olarak İbn Haldun'un eserinde ortaya çıkmıştır; ancak bu geçici bir ortaya çıkıştır, zira İbn Haldun'un Müslüman dünyasında bir sürdürücüsü olmadığı gibi, ana hatlarıyla tarihi uzun süre tekerrür eden ve uzun süre aynı "üretim tarzı" içinde "bloke" olan büyük medeniyetler olan Çin veya Hint dünyasında da dengi olmamıştır.

İşte François Maspero'ya sunacağım ve 1965 yılında *Ibn Khaldoun, naissance de l'Histoire, passé du tiers monde* [İbn Haldun: Tarih'in Doğuşu, Üçüncü Dünyanın Geçmişi] başlığıyla yayınlanacak olan kitabım böyle ortaya çıktı. Elbette bunun sonuçları olacaktı. "Sahaya" dönebilmeyi bekleyen bir coğrafyacının bir tür "boş zaman ilgisi" olan bu kitap, kısa süre sonra Arapça'ya çevrilerek önce Beyrut'ta, arkasından Şam'da yayınlandı; çok kısa süre önce, Korece'ye dahi çevrildi.

İbn Haldun üzerine düşünceler ve ansızın oradan doğan düşünceler, Fransa'ya da iç savaş riski taşıyan korkunç Cezayir Savaşı yılları sırasında başlıca ilgi alanım oldu. General de Gaulle'un bu savaşa ve

Fransa'ya iç savaş sıçrama tehlikesine son vermek istiyor olması nedeniyle, milyonlarca Fransız gibi ben de 1960 senesinden itibaren onun izlediği politikaya destek verdim. Benim Cezayir bağımsızlık mücadelesine verdiğim destek gizli oldu. 1957 yılında, öğretmenlere yönelik küçük bir okul yayınevi olan EDSCO tarafından edit edilen, *Histoire du Maghreb* [Mağrip Tarihi] başlıklı küçük bir fasikül (çok sıkıştırılmış 50 sayfa) yayınladım. Fakat bu fasikül, "Ulusal Kurtuluş Cephesi siyasi komiserleri" tarafından da okundu ve tartışıldı; içlerinden bazıları bağımsızlıktan sonra bana bundan bahsetti. 1964 yılında, büyük "İbn Haldun" salonunda düzenlenen İbn Haldun konulu bir konferansta konuşmak üzere Cezayir'e davet edilmekten onur duydum ve Ahmed Bin Bella ile bağımsız Cezayir'in ilk hükümetinin bazı üyelerinin gelip ilk sıraya oturması beni hayli şaşırttı.

Camille ve ben kısa süre içinde yeniden Kabiliye'yle temas kurmak istedik. Elbette orada bize eşlik edildi; fakat sadece turistik bir ziyaret için. Anladık ki uzun süredir bizim gelip "çalışmamız", "saha" veya anketler yapmamız söz konusu değildi. Fransız ordusuna büyük sıkıntılar yaşatan meşhur üç vilayetin şefleriyle yeniden bir araya gelmemiz ise kesinlikle söz konusu değildi. Fransa'da, onların 1963'te, bağımsızlıktan bir yıl sonra ilk Cezayir hükümetine ve özellikle de Haziran 1962'de Fas ve Tunus'tan gelip gerçek anlamda iktidarı eline alan Bumedyen ordusuna karşı bir Kabil isyanı başlatmasının nedenleri üzerine düşünülmemişti. Haziran 1965'te Huari Bumedyen, bir askeri darbe sonrasında, Bin Bella'yı ve hükümet üyelerinin çoğunu hapsediyor ve çok sayıda Kabil muhalifi Fransa'ya sürgüne zorluyordu.

Camille, Paris'te Kabiliye ve özellikle onun sözlü edebiyatı hakkında uzaktan çalışmaya devam edebildiyse de ben Kabiliye'de bir jeomorfoloji tezi hazırlamaktan vazgeçmek zorunda kaldım ve Fransa'da, Cévennes'lerde aynı türden başka bir saha buldum. Fakat İbn Haldun düşüncesi üzerine fikirlerim beklenmedik bir şekilde, çok daha geniş bir coğrafi inceleme alanına dökülecekti.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERLE İLGİLİ "QUE SAİS-JE?" KİTABININ SONUÇLARI

Bu yüzden 1955 yılından beri Pierre George'un yanında coğrafya asistanıydım. SSCB ile ilgili derslerini –ki bu ülkeyi ele alan ilk coğrafyacılardan biri olmuştu– bırakmıştı ve ben beşeri coğrafya hakkındaki giderek genişleyen anlayışına daha fazla ilgi gösteriyordum. O zamana kadar coğrafyacılar özellikle farklı kırsal yaşam alanı biçimleri ile bunlarla bağlantılı tarım manzaralarını analiz etmişti. George, de-

mografik olguları, kentsel büyüme biçimlerini, endüstrileri ve "büyük ekonomik ve sosyal örgütlenme biçimleri" adını verdiği şeyi (özetle, kapitalist ülkeleri ve sosyalist ülkeleri) dikkate alan ilk kişilerden biri oldu.

1958 yılında bir gün, dereden tepeden konuşurken, *Azgelişmiş ülkeler* hakkında bir "Que sais-je?"* kitabı kaleme alabilecek bir yazar bulmanın (Fransa Üniversite Yayınları-PUF danışmanı olarak) zorluklarından bahsetti. Ben bu tema birkaç yıldır iktisatçılar arasında revaçta olduğu için şaşkınlık yaşarken, o bana cevaben "bu o kadar da kolay değil" dedi ve sonuç olarak onu şaşırtacak şekilde, böyle bir kitabı kaleme alabileceğime dair bahse girdim. Sömürge sorunlarına eskiden beri olan ilgim ve (nazik bir şekilde izin aldığım) Komünist Parti'nin ritüel söylemlerinden kurtulmuş, hayli kişisel bir sömürge karşıtı yöntemim sayesinde kısa sürede bunu iyi bir şekilde başardım. Komünist Parti'ye göre (Marx Malthus'un tezlerini ifşa ettiği için) "sözde azgelişmişlik" ile Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın atılımında görülen çok güçlü demografik büyüme arasında herhangi bir ilişki kurmak mümkün değildi.

Benim İbn Haldun'dan esinlenmiş duruşumun orijinalliği, özellikle şunu ileri sürüyor olmamdı: Bu ülkelerde çok küçük Avrupalı grupları tarafından gerçekleştirilen sömürgeci fetihler, uzun zamandır (Karl Marx'ın kutsadığı ifadeyle) aynı "Asya tipi üretim tarzının", yani toprağın özel mülkiyetinin olmadığı üretim tarzının çelişkilerinin tekrarı içinde "bloke" olmuş toplumlar söz konusu olduğunda çok kolay olmuştu. Bu toplumlar, teknik, bilimsel veya ticari kapasitelerine rağmen, kendi bağırlarında, belki Batı Avrupa'dakiler gibi, bir "sanayi devrimi"nin itkisini sağlayacak gerçek burjuvazilerin geliştiğini göremişti.

Azgelişmiş ülkeler hakkındaki bu *Que sais-je?* kitabı (1959), beni şaşırtacak şekilde, özellikle uluslararası planda kayda değer bir başarı elde etti (otuz kadar dile çevrildi ve bunların çoğu "korsan"dı, zira muhalif gruplar tarafından yapılmışlardı). Pierre George bundan sonra bana, kısa süre önce PUF'de başlattığı "Magellan" serisi için *Géographie de sous-developpement* [Azgelişmişliğin Coğrafyası] isimli bir kitap yazmamı önerdi ve bu kitapta, *Que sais-je?* kitabında ana hatlarını çizdiğim tezleri geliştirdim. Hayli genel nitelikli bu iki kitap, ister geçmişe ister o güne dair olsun, çok sayıda ekonomik ve siyasi

* *"Ne Biliyorum?"* anlamındaki bu ibare, 1941 yılında Paul Angoulvent tarafından hazırlanmaya başlayan ve PUF tarafından yayınlanan, muhtelif konuları ele alan ve her biri alandaki bir uzman tarafından hazırlanmış kitaplar serisinin genel adıdır. (ç.n.)

faktörün "coğrafya içinde" ele alındığını görmeye alışkın olmayan pek çok coğrafyacıyı şaşırttı.

Ancak coğrafyada bir şeyler yerinden oynuyordu ve lise hocaları yetiştirmek birçok coğrafyacıya, şu veya bu derecede geniş bölgelerde gerçekleşen değişimlere katılma perspektifleriyle karşılaştırıldığında daha az ilgi çekici geliyordu. Birkaç coğrafyacı (Jean Tricart, Michel Philipponneau) "uygulamalı coğrafya" fikrini ortaya attı ve büyük kamu şirketlerinden veya özel şirketlerden araştırma sözleşmeleri elde etti. Buna karşılık olarak, öğrencileri bu sözleşmelere göre, özellikle hidroloji alanında (su baskınlarıyla mücadele programına yanıt olarak) veya ticaret ağlarının mekânsal analizi alanında (çoğalmaya başlayan, süpermarket kurulması anlaşmalarına yanıt olarak) yetiştirmek gerektiği düşünülüyordu. Bu tür sözleşmelere karşılık verme fikri, öğrenciler nezdinde büyük bir başarı kazandı.

Pierre George, bu uygulamalı coğrafya yöntemini onaylamasına rağmen, oraya katılan öğrencilerin temel olarak şu veya bu sözleşmenin temel gereksinimlerine denk düşen bir eğitim almasından çekiniyordu; bu tür eğitimler, başka bir sözleşmeye yanıt vermede "kullanılabilir" nitelikte değildi. Gerçekten de temel coğrafya eğitimini, çok yönlü genel coğrafya eğitimini pek de almamışlardı. İşte bu, Pierre George'u, onun temel eseri olduğunu düşündüğüm ve coğrafyacıların temel rolünün her şeyden önce doğal ortamlar ile ekonomik ve sosyal yapılar arasındaki karşılıklı etkileşimlerin analizi üzerine kurulu olduğunu gösterdiği *Géographie Active* [Aktif Coğrafya] isimli eserini (PUF, 1965) kaleme almaya yöneltti.

Bu ilkenin farklı uygulamalarını göstermek için, "yardımcı"larından üçünden –Raymond Guglielmo, Bernard Kayser ve benden– kitabın ikinci yarısının birer kısmını yazmamızı istedi. Ben, "Azgelişmiş ülkelerde aktif coğrafyanın sorunları" kısmını üstlendim ve burada, *Géographie du sous-développement* kitabımda ana hatlarını çizdiğim temaları geliştirdim. Bu yeniden ele alma benim için tatmin edici değildi; fakat coğrafyacıların da toplumun daha iyi örgütlenmesine katılmaları gerektiğini söyleyen bu aktif coğrafya fikrinden coşku duyuyordum. Pierre George, ekonomik ve sosyal olguları dikkate almaları gerektiğinin altını çiziyordu; fakat siyasi faktörler hakkında da (belki Komünist Parti'den çok gizli bir şekilde ayrıldığı için), hatta devletin herhangi bir rolü hakkında da tek kelime telaffuz etmedi.

Ben kendi adıma çok uzun zamandır, aktif coğrafya fikirlerinin, on yıl sonra ve tamamen farklı bir tarzda olacak şekilde *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaşmaya Yarar*'da geliştireceğim fikirlere katkı yaptığını

düşünüyorum. Eğer burada Pierre George'dan pek alıntı yapmadıysam bu, kendimi onun himayesi altına yerleştirmiş veya onu kullanıyor görüntüsü vermek istemediğim içindir.

Öte yandan iki eserim olan *Les Pays sous-développés ve Géographie du sous-développement* kitaplarının elde ettiği başarı benim için, öngörülmemiş bir sonuç oldu: 1966 yılında, ortak çalışma politikasının "saha" üzerindeki uygulamalarını izlemekten sorumlu resmi kuruluşun patronu, köprü mühendisi ve Şehircilik ve Yaşam Alanları Misyonları Sekretaryası'nın (SMUH) kurucusu Michel Arnaud, bu iki kitabı okuduktan sonra bana, ben Kara Afrika'yı bilmediğim için Yukarı Volta'da (bugünkü Burkina Faso'da) "bir tura çıkmayı" önerdi. Benim için mesele sadece, farklı çalışma bürolarının (sosyologlar, iktisatçılar, demograflar, toprakbilimciler, vs) ayrı ayrı oluşturduğu haritaları aynı ölçeğe koymak ve coğrafi olarak birbirine uyumlu hale getirmekti. Bu çalışma büroları, jeolojik ve topografik olarak homojen bir bölge için, yani merkezinde, ülkenin yeni başkenti ve aynı zamanda eski Mossi İmparatorluğu'nun başkenti Uagadugu'nun olduğu yaklaşık yüz kilometrelik geniş alanlar için bir geliştirme programında kullanılmak üzere öneriler sunmakla görevliydi. Bu kısa "misyon"un yalnızca mütevazı hedefleri vardı ve ben, benim için büyük entelektüel sonuçları olacağını aklıma bile getirmiyordum. İşte benim görece ayrıntılı hikâyem böyle başladı.

YUKARI VOLTA'DA, ONKOSERKOZ BULAŞTIRAN SİMULİUM SİNEKLERİNE KARŞI SAVAŞ PLANI

İlk olarak bu çok kalabalık bölge için her bir çalışma bürosunun hazırladığı raporları okudum: her biri bölgeyi, içinden geçen geniş vadilerin (beyaz, kızıl ve siyah voltalar), "plato"larınkilerden çok daha fazla tarımsal potansiyele (su ve hayli kalın topraklar) rağmen tamamen insansız olmasından (birkaç çoban hariç) hayıflanarak sunuyordu. Bu raporlara göre köylü nüfusun bulunmaması, uzun zamandır orayı kasıp kavuran endemi hastalıklarının sonucuydu. Bunlardan kısa süre önce yazılmış bir tanesine göre kör eden onkoserkozun ilk olarak ne zaman ortaya çıktığının belirlenmesi mümkün değildi; çünkü her yaz yağmurlarla birlikte simulium sinekleri (pikürleri iltihaplı olan çok küçük sinekler), çok uzaktan, Gine Körfezi yakınlarındaki ormanlık bölgelerden geliyordu (Öte yandan "uyku hastalığı" bulaştıran meşhur çeçe sinekleri, kontaminasyon kaynaklarının azaltılmasının mümkün olduğu ırmaklar boyunca uzanan "orman geçitleri"nin her yerinde görülüyordu).

Bu yüzden bu çalışma bürolarından araştırmacılar, çalışmalarını yalnızca hayli kalabalık olan bölgelere yöneltmişlerdi ve tamamen iskan dışı olarak görülen ve onkoserkoz riski nedeniyle uzun zamandır yaşanamaz olduğu düşünülen geniş kümeyi kesin olarak dışarıda bırakmıştı. Fakat bu uzmanlar, Bamako'da, uyku hastalığına karşı mücadeleden sonra hâlâ orada olan meşhur Büyük Endemilerle Mücadele için Koordinasyon ve İşbirliği Teşkilatı (OCCGE) ile temasa geçmeyi faydalı bulmamışlardı. Lisansın birinci yılında Max Sorre'den aldığım tıbbi coğrafyayla ilgili heyecan verici bir dersi (*Les Fondements biologiques de la géographie humaine* [Beşeri Coğrafyanın Biyolojik Temelleri], 1943) hatırlayarak, bu kuruluştan bir hekimle temas kurma girişiminde bulundum. Bu hekim bana, tıbbi araştırmaların kalabalık bölgelerdeki kör sayısının ihmal edilebilir olmadığını; fakat çok sayıda küçük su akıntısının, sadece simulium sineklerinin geldiği yağmur mevsimlerinde suyun olduğu küçük Volta akıntılarının geçtiği çölleşmiş çalı alanlarının kıyısında bulunan köylerde de kayda değer düzeyde olduğunu gösterdiğini söyledi. Bu civarların kayda geçirilmiş sakinleri olmadığı için, mantık olarak çok yüksek olması gereken onkoserkozlu yüzdesini hesaplamak zordu.

Yeni bir coğrafi sorunsalın gözlerimde nasıl birdenbire ortaya çıktığını göstermek için, başlangıçta Uagudugu'da yükümlü oldukları çalışmaları halihazırda tamamlamış araştırmacılarla detaylı bir tartışmadan başka bir şey gibi görünmeyen olayı anlatmayı yerinde buluyorum. İçinde yaşanılan (ve hatta aşırı kalabalık) mekân ile içinde yaşanmayan bölgelerin mekânı arasındaki karşıtlık, bütün köylerin ve onlara bağlı mezraların, hava fotoğraflarından hareketle büyüklü küçüklü noktalarla temsil edildiği büyük bir kopya kâğıdında dikkat çekici şekilde görülüyordu. Bu kopya kâğıdı üzerine incelenen bölgenin sınırları, "derece kare" cinsinden (Uagadugu'nun etrafında 111 km boylam ve enlem) çizilmişti. Öte yandan bunu çizen kişinin, kopya kâğıdının doğu marjında büyük bir nokta gösterdiğini fark ettim. Ben buna şaşırıp ne olduğunu öğrenmek için ısrar ederken bana, bu vadilerde yaşanılamayacağı için bunun hiçbir şey olmadığı (belki "sinek pisliği" olduğu) söylendi. Ben ısrarlarımı sürdürürken tersleyerek, benim rolümün sadece haritaların ölçeğiyle ilgili olduğunu, neyi temsil ettiğiyle ilgili olmadığını anlamamı sağladılar.

Aynı ölçekte haritalar çizmek için Paris'ten gelen, SMUH'tan Perulu sempatik bir mimar olan Alexandre Piqueras'ın da eşlik etmesiyle, bir araba kiralayarak burayı gidip kendim görmeye karar verdim. Uagadugu'dan itibaren yüz kilometre kadar dar yolda gittikten ve çöl-

leşmiş bir çalılıkta çok kalabalık bir köyden geçtikten sonra birdenbire (beyaz denilen) Volta akıntısının çok yakınında, yani en azından "büyük endemiler" ekibinin hazırladığı bilgi haritasına göre yaygın onkoserkoz görülen bölgenin orta yerinde bulunan büyük bir köy olan Nyaogho'ya vardık. Nyaogho köyünün çok iyi Fransızca konuşan şefi Bay Compaoré ise insanlar arasında kör olanların pek de olmadığı konusunda bana teminat verdi. Fakat daha önce, çok uzak olmayan filanca yerlerde köylerin, kör sayısının yükselmesi nedeniyle ortadan kalktığını hatırlıyordu. Nyaogho köyü, bizzat varlığıyla, ekilen tarlalarının çok iyi durumuyla (Bana buraların nesillerdir özenle gübrelendiği ve komşu Volta'dan gelen suyla sulandığı söyleniyordu), eskiliğiyle bana, Volta dolaylarında, yani suyun yakınında ve kalabalık "platoların" topraklarından daha iyi topraklara sahip topraklar üzerinde başka köyler kurma fikrinin *a priori* bir tarafa bırakılmaması gerektiğinin kanıtı olarak göründü. Ancak hâlâ, yaygın bir şekilde onkoserkoz görülen bölgenin orta yerinde Nyaogho'nun neden bu hastalıktan muzdarip görünmediğini anlamam gerekiyordu. Bu, kümelerin kesişimi olarak adlandırdığım şeyin enteresan bir örneğiydi: çok kalabalık olan küme ile çöl olan kümenin arasındaki Nyaghoro, her ikisine de katılıyor, bu ise ortaya bir sorun koyuyor ve eylem perspektifleri açıyordu.

Elbette Uagadugu'dan dönüşte önermelerim, çalışmalarını yeniden ele almak istemeyen çalışma bürolarının üyeleri tarafından iyi karşılanmadı ve benden mümkün olan en kısa zaman içinde geri dönmem istendi. Piqueras, harita açıklamalarını birbirine uyumlu hale getirilmekle yetindi. Paris'e dönüşte bütün bunları SMUH müdürü Michel Arnaud'ya anlattım ve meseleye hayli ilgi gösterdi. İkinci bir seyahat sırasında Nyaogho'da belli bir zaman geçirdim; fakat esas yaptığım şey, simulium sineklerinin göç hareketini ve davranışlarını anlamak için böcekbilimcilerle işbirliği yaparak onkoserkozun metodik incelemesine başlayan, OCCGE'den Fransız askeri hekimleriyle olan temaslarımı geliştirmekti. Bu sinekler, özellikle muson rüzgârlarıyla kuzeye doğru itildiklerinde yüzlerce kilometrelik etki alanına sahip olmalarıyla ünlüydü. Önce, içi rahat etsin diye Tümgeneral Le Berre'in "simulium sineğinin yumurta döngüsü" konulu tezine gömüldüm. Burada dişinin, yumurtlamak için taze memeli kanı içmek zorunda olduğunu öğrendim. Buna göre eğer dişi sineğin kan emdiği insan zaten onkoserk (*Onchocerca volvulus*, özellikle gözlerde büyüyen ve bedendeki yayılması nedeniyle gözleri kademeli olarak yok eden bir mikro kurt) taşıyıcıysa, simulium sineği ancak ikinci yumurtlama döngüsü sırasında iltihaba neden oluyor, üçüncüden sonra da bu böyle devam

ediyordu. Kendileri de şüphesiz hasta olan ve yumurtlama yuvaları dışındaki etki alanları sınırlı olan "yaşlı simulium sinekleri"nin de var olduğunu öğrendiğimde okumayı bırakacaktım.

Bu mikrotopografi ve mevsimlik mikrohidroloji verilerini dikkate almak bana, su akıntısı yataklarını, özellikle de en küçük ve en tehlikeli olanları temizleyerek, yumurtlama yuvalarını kademeli olarak kesin surette ortadan kaldırmanın mümkün olduğu fikrini verdi. Bana göre bu "temizlik" operasyonu, çok kalabalık "platolardan" gelecek ve daha sonra yeni köylere yerleşebilecek kişilerin ücretli emeğiyle yavaş yavaş gerçekleştirilebilirdi. Bu şekilde, onkoserkozla mücadele planının sonucu olarak, simulium sineklerinin yumurtlama yuvalarının yavaş yavaş ve kesin olarak yok edilmesiyle vadilerin kademeli olarak iskana açılması ve tarımsal potansiyellerinin değerlendirilmesi planı da hayata geçirilebilecekti. Hatta bu, sineklerin küçük akarsu yataklarındaki yumurtlama yuvalarında birkaç ay boyunca yoğunlaştıkları kuzey bölgelerinde aynı derecede ağır bir endemiye yol açmaksızın, sineklerin devamlı, fakat dağınık bir şekilde bulundukları kuzey bölgesinden gelen yaz göçlerini bile azaltabilirdi. Bu güzel ve büyük bir projeydi; fakat birileri bir gün bu projeyi hayata geçirmeyi üstlenecek miydi? İnşallah...

Mayıs 1968'de, quarter Latin tamamen ayaklanmışken, Coğrafya Enstitüsü'ne gelen bir telefon bana şaşkınlık yaşattı. Bir beyefendi beni görüp benimle ... Nyaogho hakkında konuşmak istiyordu! Onu, Zafer Takı yakınlarında, daha sakin bir yerde görmeye gelmemi önerdi. Ertesi gün yürüyerek (metro grevi nedeniyle) geldiğimde bir "anti-emperyalist" olarak (hâlâ da öyleyim) Dünya Bankası binasının giriş kapısının üstünde Amerika Birleşik Devletleri bayrağı görmenin şaşkınlığını yaşadım. Fakat Nyaogho bir ayine bedeldi! Bu nedenle, bir yıl öncesinde Fransız Coğrafyacılar Derneği Bülteni'nde yayınladığım bir makaleyi okumuş olan Dünya Bankası yöneticisi Bay de Wilde'le buluştum. O makalede Nyaogho örneğini tarif ediyor ve çok da inanmadan, onkoserkoza karşı "mücadele planımın" ana hatlarını çiziyordum. De Wilde bana, bu meseleye çok ilgi gösterdiğini ve Dünya Bankası'nın, azgelişmiş ülkelerde yiyecek kültürlerinin (sadece ihraç ürünlerinin değil) gelişimini ve endemilere karşı mücadeleyi destekleyebileceğini göstermek istediğini söyledi. Bu açıdan Dünya Bankası, PNUD ve Dünya Sağlık Örgütü, bazı Arap ülkelerinin finansmanıyla, vadilerin iskana açılması ve kalkınma planının hazırlandığı Yukarı Volta'yla ilgileniyordu. Kısa sürede Cenevre'de bir uzmanlar toplantısı gerçekleştirildi ve ben de Nyaogho örneğinin faydalarını ve doğrudan

ilgili insanların gerçekleştireceği çok az maliyetli çalışmalarla simulium sineklerinin yumurtlama yuvalarının kademeleri olarak yok edilmesi yoluyla onkoserkoza karşı mücadele planımı anlatmak üzere bu toplantıya davet edildim.

Benden bu geniş kapsamlı operasyonun bilimsel yönetimine katılmamı bile önerdiler. Fakat sonraki toplantılardan birinde, yumurtlama yuvalarına yağmur mevsimi boyunca (suların akışını dengelemek üzere) birkaç defada helikopterlerden "biyolojik olarak çözünebilir" böcek öldürücüler atmak suretiyle hücum etme kararı alındı. Kuşkusuz her yıl yeniden başlanması gerekecek olan bu program bana, her yağış mevsiminde birkaç ay boyunca uğraşılacak yuvaların sayısının hayli fazla olması nedeniyle, gerçekleştirilebilir olmaktan tamamen uzak göründü. Fakat benim önerdiğim projeye nazaran çok daha fazla ilgi gördü. Böylelikle insani uçuş yapacak çok sayıda helikopterin görüntüleri çekilecek, sonuçları kısa sürede meşhur olacaktı. Gerçi bu tamamen geçici bir çözümdü ve karşılaştırılmayacak derecede daha pahalıya mal olacaktı; ama besbelli ki peşinden koşulan hedef de buydu. Bu yüzden bana sunulan önerileri hayata geçirmedim.

Bundan hiç acı duymadım, zira Nyaogho örneğinden hareketle tasarladığım bu proje, coğrafi düşünme biçiminin etkililiğini somut olarak anlamamı ve coğrafyanın varlık nedeninin ihtiyaç duyulması halinde sunduğu faydaya ikna olmamı sağladı. Büyük coğrafyacılar çok kısa bir şekilde, coğrafyanın doğa bilimleriyle sosyal bilimler arasında "bağ kurduğunu" ileri sürmüştü (Hatta bazıları yanlış bir şekilde "sentez"den söz ediyordu), oysa onların her biri ya fiziki coğrafya, ya beşeri coğrafya yapıyordu; bölgesel coğrafyada ise birbiri ardına engebeler, iklim, nüfus, vs sayılıyordu. Kendi döneminde coğrafya hakkındaki tek teorik düşünce olan *Guide de l'étudiant en géographie* [Coğrafya Öğrencisinin Rehberi] (1942, 2. baskı 1951) isimli eserin anısını korumuştum; bu kitapta André Cholley, bir "coğrafi kombinasyon"un ne olduğunu, teorik biçimde ifade ediyordu: fiziki faktörlerin ve beşeri faktörlerin karşılıklı etkileşimi. Nyaogho örneğini "keşfederken", şu ve bu fiziki faktör ile onların şu ve bu "beşeri" sonuçlarını, beraberinde de doğal bir veri üzerinde beşeri faktörlerin rolünü –simulium sineklerine karşı mücadele– hayli elle tutulur şekilde algılamıştım.

İşte özel olarak bu projede, simulium sineklerinin yumurtlama yuvaları gibi çok küçük boyutlu yerler ve birkaç kilometre boyunca bu yuvaların sıralandığı küçük su akıntılarının ele alınmasıyla, Gine Körfezi'nden gelen musonlarla kuzeye doğru itildikleri, binlerce kilometrelik büyük mekânların ele alınmasını birleştirmenin faydasını

somut olarak anladım. Bugün kendi kendime diyebilirim ki, simulium sineklerine karşı bir tür savaş verme araçları oluşturma, bu küçük kirli hayvanların ekosistemi ve biyolojik ortamı değiştirmesine bir yıl içinde son verecek bir plan hazırlama konusunda bana esin veren, coğrafi gözlem ve düşünme araçlarıdır.

"VİNCENNES" ÜNİVERSİTESİ VE ÖĞRENCİLERİ

Bu planı bir Dünya Bankası temsilcisine sunduğum sırada Mayıs 68 öğrenci ayaklanması var gücüyle devam ediyordu ve üniversite tatillerine rağmen devam edebilecek gibi görünüyordu. İlk olarak Nanterre Üniversitesi'nde patlak vermiş, ardından Latin Mahallesi'ni, bundan sonra da bazı taşra üniversitelerine ulaşmıştı. Öğrencilerin (ki 1962'den beri artık Cezayir Savaşı'na gönderilme korkuları yoktu) huzursuzluğu, aniden çok küçük hale gelmiş üniversitelerinde sayılarının üç katına çıkmasından (Bu, savaş sonrasının "baby-boom"* etkisiydi) ileri geliyordu. Aynı anda hem De Gaulle'ü hem de "geleneksel" eğitimi reddediyor ve "burjuva" toplumun değerlerine "itiraz" ediyorlardı. Başlangıçta tereddüt eden işçi hareketi, ücretlerin yükseltilmesi talebinde bulunmak için bu ayaklanmadan yararlandı, zira o dönemde işsizlik hemen hemen hiç yoktu. Kriz geçtikten sonra hükümet derhal bir üniversite reformuna karar verdi. 1968 güzünden itibaren vakit kaybetmeden Paris yakınlarındaki Vincennes ormanında "deneysel" bir üniversite inşa edildi; bu okula verilen Vincennes Üniversitesi adı buradan geliyordu. Üniversite kısa zamanda meşhur oldu ve skandallara da konu oldu; ancak onyıllar boyunca entelektüel yaşam üzerinde kayda değer bir etki yarattı. Ben ona çok şey borçluyum.

Ne yazık ki "Mayıs 68" olayları üniversite yaşamına sadece pozitif sonuçlar getirmedi. Gülünç aşırılıklar ve hatta şiddet olayları pek çok öğrenciyi, kendini herkesten üstün gören gençleri, beraberinde de çalışmaları nedeniyle saygı gören, "sözü dinlenen adamlar" (*mandarins*) denilen hocaları şoke etti. Bu krizin başlangıcında Pierre George Fransa'da değildi ve Meksika'dan döndüğü zaman, krizin en düzensiz boyutlarını görerek kendi "öğrencilerinin" orada, özellikle de üniversite reformunda pozitif olanı görebileceğini anlamadı. Pierre George'un Ekim ayındaki dönüşünde, Siyaset Bilimi'nde verdiği ilk derste nahoş tepkilerle karşılaşması (ki buna hazırlanmamıştı) öğrenci hareketine olan karşıtlığını arttırdı.

---

* İng.: Doğum oranlarındaki ani artış. (ç.n.)

Benim o tarihte anarşinin merkezi gibi görülen Vincennes Üniversitesi'ne gitmeyi kabul etmem ve orada kendimi kötü hissetmemem, sıkı ilişkilerimizi zımnen sona erdirdi. 1970 yılında Pierre George'un kaleme aldığı *Dictionnaire de la géographie* [Coğrafya Sözlüğü] yayınlandığı zaman bundan emin oldum. Pek çok makalenin kaleme alınması işini benim arkadaşım olan birkaç kişiye vermiş; fakat bana vermemişti ve önceden haberdar olmamam için çabalamıştı. Bundan böyle, çocukluklarından beri tanıdığım iki oğluna sık sık (yarı şaka yarı ciddi) söylediğim gibi "yasaklanmış" durumdaydım. Jean Dresch, bana sitemde bulunacak olduğu zaman bunu açık açık formüle ederken, çok daha az sözü geçen ve gençliğinden beri bir gözünün yırtılmış olması nedeniyle fiziksel olarak kusurlu olan Pierre George, sitemini içinde sakladı ve beni kenarda tutup, dönüp dolaşıp toplumun gelişimine ve Mayıs 68'e olan hıncından söz etti. Bu aynı zamanda onun, özellikle *Hérodote* macerasında benimle temas halinde kalan "öğrenciler" çemberinden tecrit olması sonucunu getirdi. Kalıcı olacağından şüphe ettiğim (Otuz yıl sürdü!) bu yasaklamadan derinden etkilenecektim; fakat Yukarı Volta'daki "misyonumun" açtığı perspektiflerden çok gurur duyuyordum. Sonrasında, Vincennes'deki öğrencilerimin fikirlerime duyduğu ilgiden büyük mutluluk duydum.

Haziran 1968'de, bir liberal olan Milli Eğitim Bakanı Edgar Faure, alışılagelmiş üniversite prosedürlerini izlemeksizin buraya, henüz tezlerini sunmamış (Bunu yapmaları on yıl sürecekti) fakat sosyal bilimlerin her bir disiplininden önde gelen bir veya iki kişi tarafından yenilikçi olarak görülen eserler yayınlamış eğitmenler atamaya karar verdi. Bu yüzden Jean Dresch bana "Vincennes"e atanmayı önerdi, ben de Dünya Bankası'nın önerisinden vazgeçtikten sonra bunu kabul ettim. Toplumun değerleriyle ilgili tartışmanın aciliyeti nedeniyle, o tarihte henüz dünya çapında tanınmayan bir filozoflar topluluğu da –Michel Foucault, Gilles Deleuze, Jean-François Lyotard, Hélène Cixous, François Châtelet– buraya atandı. Arkadaşım olan Châtelet müstesna olmak üzere bu filozoflar coğrafyaya karşı biraz şüphe duyuyorlardı ve çokdisiplinlilik tarzına rağmen bazı tarihçiler de bu şüpheyi paylaşıyordu. Coğrafyacılara nazaran çok daha fazla tarihçi atandı ve bunlar pek de tanınmayan kişilerdi.

İlk yıldan itibaren "Vincennes", çok sayıda "protestocu" öğrenci gördü; bu öğrenciler üniversiteye yeni başlamış olmayan, komünistlere şiddetle karşı çıkan Troçkistler, Maoculardı. İlk dersimde öğrenciler ağırlıklı olarak "tarihçi" (geleceğin tarihçileri) idi, zira "tarih ve coğrafya" öğretmeni olmak için coğrafya dersi de almak istiyorlardı. İç-

lerinden bazıları ise daha en baştan coğrafya görmek istemediklerini ilan ettiler; çünkü coğrafya "gerici bir disiplin" idi: Bu, o tarihte hayli moda olan bir sıfattı.

Ben, tarih en büyük siyasi vakaları ele alırken coğrafya derslerinin gerçekten de geleneksel olarak siyasi sorunları sessizlikle geçiştirmesi nedeniyle tamamen haksız olmadıklarını söylüyordum. Fakat hemen arkasından, en büyük Fransız coğrafyacısı olan Élisée Reclus'ün (1830-1905) devasa eserinde (özellikle de *Géographie Universelle*'in [Evrensel Coğrafya] on dokuz büyük cildinde) siyasi sorunlara çok büyük önem atfettiğini ekliyordum. Reclus, Bakunin'in ve Kropotkin'in arkadaşı olan bir anarşist olması nedeniyle, bu siyasi sorunları hayli ilginç ve orijinal bir biçimde ele alıyordu. Paris Komünü sonrasında idama mahkûm edilmiş, yabancı bilginlerin imza toplamasının ardından bu cezadan affedilmiş, ancak ömür boyu sürgüne mahkûm edilmişti. Bununla birlikte Fransa'da büyük bir yayıncılık başarısı kazanan bir eser üretmişti (Kitapları küçük fasiküller halinde satılıyordu). Fakat zaten "objektiflik" bahanesiyle siyasi sorunları ele almayan yerleşik üniversite coğrafyacıları (Bunlar Fransa'da 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkmıştır), Reclus'ün eserini sessizlik içinde geçiştirmişti. Komünist coğrafyacılara gelince, onlar da Reclus'ten bahsetmiyordu; çünkü Reclus Marx'ın fikirlerini eleştirmişti.

Yaptığım Reclus övgüsü, öğrencileri düşündüğümden de fazla etkiledi. Ertesi hafta onlara Yukarı Volta'da ne yaptığımı anlatmaya başladım ve bu, özellikle de fiziksel ve tıbbi coğrafyaya ait düşünme biçimleriyle beşeri coğrafya sorunları arasındaki bağlantı onlarda büyük ilgi yarattı. Tarih lisansını hemen hemen bitirmiş ve henüz bu "korkunç" genel coğrafya sertifikasına sahip olamayanlar da dahil olmak üzere öğrencilerden bazıları, coğrafyaya daha fazla ilgi göstermeye karar verdiler. Birkaç tanesi –Béatrice Giblin örneğinde olduğu gibi– 1970 yılında coğrafyacı olmayı seçti. Coğrafya bölümünün "konseyinde" önemli bir rol oynadılar ve yerinde bir şekilde, (en yenilikçi olmanın istendiği) "Vincennes"de fiziki coğrafyanın hâlâ beşeri coğrafyadan ayrı öğretiliyor olmasına tepki gösterdiler. Ve coğrafya çalışmalarının G1 adıyla, fiziki coğrafya ve beşeri coğrafyadan oluşan çifte "değer birliği"yle başlaması sonucunu elde ettiler. Benim ancak destekleyebileceğim bu talepler, beşeri coğrafya anlatmak istemeyen fiziki coğrafyacı meslektaşlarımla da fiziki coğrafya anlatmak istemeyenlerle de aramı açtı. "Vincennes"in, "gericiler" ile "ilericiler"in çatıştığı bütün diğer bölümleri gibi coğrafya bölümünde de hayat hayli hareketlendi.

Tarih çalışmalarına başladıktan sonra (tarihçileri incitecek şekilde) coğrafyacı olmaya karar veren öğrenciler, ilginç master tezleri sundu ve bazıları benim yardımımla coğrafya alanında öğretmen alım sınavı için hazırlanmaya başladı. Béatrice Giblin, Élisée Reclus hakkında bir doktora tezi hazırladıktan sonra bu aşamayı başarıyla geçti. 1970 yılında, felsefeci François Châtelet'nin talebi üzerine, *Histoire de la Philosopie* [Felsefe Tarihi] eserinin yedinci cildi için coğrafya konulu bir bölüm kaleme aldım; 1971 yılında ise Châtelet ve ben öğrencilerle birlikte "coğrafyanın epistemolojisi" konulu bir seminer gerçekleştirdik ve özgün bir olgu olarak anılarda saklamak üzere bunu sonraki yıllarda da tekrarlamak istedik.

KIZIL NEHİR BENTLERİNİN BOMBALANMASI HAKKINDA ARAŞTIRMA

1972 yılının yaz tatili sırasında hayatımda hiç beklenmedik ve sonuçları kısa süre içinde şaşırtıcı bir yankı bulacak bir olay gerçekleşti: Kızıl Nehir bentlerinin bombalanması meselesi. Bugün anlıyorum ki bu benim için beş yıl öncesinde, benim kesinlikle Vietnam uzmanı olmadığım bir zamanda, hafif bir şekilde başlamıştı. Birçok Fransız gibi ben de general De Gaulle'ün 1966 yılında Phnom Penh'te, Vietnam'da komünistlere karşı bir savaşa girişen Amerikalıları eleştiren bir konuşma yapmasından beri Güneydoğu Asya'da durumun ağırlaşmasıyla ilgileniyordum. Amerikan uçakları, komünist Kuzey Vietnam'ın Güney Vietnam'a yönelik saldırılarını cezalandırmak için, 18. paralelin (1954 yılından beri Kuzey ve Güney'i birbirinden ayıran sınır çizgisinin) kuzeyindeki çok sayıda hedefi, özelikle de ovanın üstünden akan Kızıl Nehir'in bentlerini bombalıyordu.

1967 yılında –ben henüz Coğrafya Enstitüsü'ndeyken– Jean Dresch bana koridorda birkaç sayfa vermiş ve "Alm bunları Lacoste, bu sizin için, ne yapabileceğinizi görün" demişti. Bilmediğim bir kanaldan edindiği bu kâğıtlar, Amerikan uçaklarının birkaç aydır Kızıl Nehir bentlerine yönelik olarak gerçekleştirdiği bombalamanın Hanoi hükümeti tarafından savaş suçu ilan edildiğine ilişkin belgelerdi. Dresch, benim 1949 yılında Fas'ta, Sebu Akarsuyu'nun yine ova seviyesinin üstünde, fakat bentlerin içinde kalmayacak şekilde aktığı Rharb'da yaptığım çalışmayı hatırlıyordu. Fakat Hanoi'den gelen kâğıtlar çok belirsizdi ve bombalamaların tam olarak nerede gerçekleştiğini belirtmiyor, sadece bir kıyı bendinin bombalanma tarihini belirtiyordu; bir kasırgadan (Meteoroloji çizelgeleri bu bilgiyi doğruluyordu) tam önce gerçekleşmiş, bu durum geniş çeltik tarlalarının deniz sularının altın-

da kalmasına yol açmış, köylüler hasarı onaracak zaman bulamamıştı. Bu kısa sonuçları Jean Dresch'e sundum ve o da bunları, Vietnam'daki savaş suçlarıyla ilgilenen meşhur Russel Mahkemesi'ne (1966 yılında kurulan ve Jean-Paul Sartre'ın başkanlık ettiği uluslararası kanaat mahkemesi) aktardı. 1968'den sonra Paris'te, Amerikalılar ve Kuzey Vietnamlılar arasında, birkaç yıl sürecek müzakereler açıldı ve bundan sonra Kuzey Vietnam'ın bentleri bombalanmadı.

Fakat 1972 baharında, 18. paralel üzerinde Kuzey ve Güney Vietnam orduları arasında büyük çatışmalar patlak verdiğinde (Amerikalılar kara askerlerinin önemli bir bölümünü geri çekmişti), bütün Kuzey Vietnam üzerine ABD Hava Kuvvetleri tarafından şiddetli bombardımanlar düzenlendi. Kuzey Vietnam Hükümeti bir kez daha, hem de öncekinden de büyük bir kaygıyla, bentlerin bombalandığını ifşa etti; fakat henüz uluslararası basına gedik açılan bentlere ait fotoğraflar sunamıyordu ve bu durum Amerikan basınının "iğrenç iftiralardan" söz etmesine yol açtı.

Haziran 1972'de bu konuda yazdığım, coğrafya el kitabı tarzı makale, *Le Monde* gazetesinde yayınlandı. Bu makalede, bol miktarda alüvyon taşıyan nehirlerin ova seviyesinin üzerinde aktığını, bu durumun onları tutmak için yapılan bentlerin yıkılması halinde, büyük kabarmalar sırasında korkunç taşkınlara yol açacağını, Kızıl Nehir'in devasa kabarmalarının olduğu Vietnam örneğinin bu sonucu verme riski taşıdığını izah ettim. Bundan sonra ailemle birlikte, alışık olduğumuz üzere doğruca aile tatilimizi geçirdiğimiz eve gitmek yerine, birkaç gün geçirmek üzere Korsika'ya gittik. Tam dönmek üzereyken aldığım bir telefonda birileri (bir Vietnamlı?) bana ulaşamamış olmasından yakınıyor ve benden en kısa zaman içinde Hanoi'ye gelmemi istiyordu. Kendisine bunun hemen olamayacağını, Moskova üzerinden bir uçakla gitmemi sağlayacak Sovyetler Birliği vizesine sahip olmadığımı söyledim. Hemen ertesi gün gelmem için ısrar etti ve "Kabarma çok yakında olacak, durum çok vahim" dedi. Bunun gerçekten bentlerle ilgili olmasından şüphe ediyordum ve iki oğlum tereddütlerime tanık olduğu için, hiçbir şeye girişmediğimden pişman olmamak için en azından, bu vizeyi mümkün olan en kısa zamanda almayı talep etmek için Paris'teki Sovyet Büyükelçiliği'ne gitmeye (o tarihte adresini bile bilmiyordum) karar verdim. Gittiğimde kapıyı kapalı bulmuştum (Öğleden sonra geçmişti ve ertesi gün haftasonuydu) ki, bir kapıcı (?) benden kurtulmak için beni Kraliyet Caddesi'ne, kapanmak üzere olan Aeroflot Acentesi'ne doğru "yolcu etti". Mümkün olduğunca kısa süre içinde Hanoi'ye gitmem gerektiğini anlatıp tekrar ettikten sonra şaşır-

tıcı bir şekilde, benden para istemeden ve vize de sormadan Moskova bileti verdiler. Moskova Havaalanı'nda, beni hemen Paris'e geri göndereceklerini düşündüm. İki adam –gabardin pantolonlu ve renksiz fötr şapkalı– beni uçağın iniş merdiveninde bekliyorlardı: "Profesör Lacoste?" Kâğıtlarıma bakmadan, konuşmaya fırsat da bırakmadan beni, Hanoi'ye gidecek Vietnamlılarla dolu bir yere getirdiler.

Bütün bunların nasıl olduğunu hâlâ bilmiyorum ve bundan pek kaygı da duymadım: Vietnamlı "servisler" ve KGB arasında bir afet ittifakı mı? Beni arayan kişiler şüphesiz 1966 yılında Russel Mahkemesi'ne verdiğim kâğıdı, daha yakın zamanda da *Le Monde* gazetesinde yayınlanan makalemi biliyorlardı. Hanoi'ye giden yirmi dört saatlik uçuş boyunca (Yakın zamanda bombalanmış bir havaalanına inebilecek kadar küçük bir uçaktı) kendi kendime, kanıtlayacak fotoğraflara henüz sahip değilken, bentlerin bombalandığını göstermeye çalışmak için ne yapabileceğimi soruyordum. Kendi kendime, deltada, dokunulacak olan bentlerin tam yerinin belki de bir stratejinin belirgin mantığını göstereceğini söyledim. Elimde yalnızca, metin dışı olarak Kızıl Nehir'in farklı kollarının büyük bentlerinin haritasının bulunduğu, Pierre Gourou'nun tezi (*Les Paysans du delta tonkinois* [Tonkin Deltası Köylüleri], 1936) vardı.

Fakat, Hanoi'ye gelip meşhur Metropol Oteli'ne yerleştikten sonra beni, anti-emperyalist desteklerini sunmak için gelen heyetlerin arasına yerleştirdiler, ta ki ben huzursuzluğumu ifade edip, Kızıl Nehir bentlerinin bombalanmasını gözlemlemeye geldiğimi söyleyinceye kadar. Eğer sahaya gidemezsem ve bombalanan noktaların kesin haritasını alamazsam, hiçbir şey yapamazdım. Bana nazik bir şekilde, her tür bombalama nedeniyle bunun mümkün olmadığı ve Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin öncelikli görevinin benim güvenliğimi sağlamak olduğu cevabını verdiler. Talep ettiğim haritaya gelince, bunun bir askeri sır olduğu ve hiç kimseye verilemeyeceği bilgisini verdiler. Zaten bir heyette Komünist Parti üyesi olan ve sözde bent uzmanı olan bir Fransız mühendis görmüştüm ve bu kişi şüphesiz benim FKP'den yirmi yıl önce ayrıldığımı bilmelerini sağlamıştı.

Mağrur yürüyüşlü ve yapılı bir Vietnamlı gelip beni otelde bulunca ya ve neden sahaya gitmek istediğimi izah etmemi isteyinceye kadar bağırıp çağırdım. Bu kişiye öncelikle bombaların oyuk açtığı bentlerin fotoğraflarının henüz mevcut olmadığını ve Amerikalı yöneticilerin bu durumdan, Vietnamlıların suçlamalarını reddeden argümanlar oluşturmak için yararlandığını hatırlattım. Bu yüzden, bütün bentlere saldırı gerçekleşmediği için gidip bentleri görmek gerektiğini izah et-

tim. Muhatabım deltanın yukarı kısmındaki bentlere saldırı olmadığını doğruladı; bu yüzden bombardıman noktalarının haritasını analiz ederek, başka yerlerde bombalanmış olanların yerini anlamak önemliydi. Coğrafi akıl yürütme biçimim, izahatlarım için bana teşekkür eden muhatabım ilgilenmiş görünüyordu. İki saat sonra, ben otelde yemek yemek üzereyken, üniformalara içinde geri geldi: "Albay Ha Van Lau. Bu gece yola çıkıyoruz ve haritanızı alacaksınız." Bütün ışıklar sönmüşken, şiddetli bir yağmur altında, başlıca görevi bize yolu açmak ve bizi öncelikli olarak, nehrin farklı kollarını aşmayı sağlayan gerdellerin üzerinden geçirmek olan küçük bir eskortla birlikte yola çıktık. Amerikan avcı-bombardıman uçaklarının saldırılarına maruz kalmamak için gece tercih edilmişti. Kısa süre sonra Ha Van Lau'nun, 1954 yılında Dien Bien Phu'daki Vietnamlı kurmay heyetinin parçası olduğunu, Paris yakınlarında Amerikalılarla yapılan müzakerelere katılan müzakere heyetinin de üyesi olduğunu öğrendim.

Sahada, bir avcı-bombardıman uçağının çok düşük irtifayla, yere yakın bir şekilde uçarak gözümüzün önünde bir bentin altına torpido bırakmasının ardından, bentte oyuk açılmadığını; fakat bombardımanın, derinlemesine genişleyen bir konsantrik çatlaklar ağma yol açtığını saptadık. Şüphesiz bu durum kabarma sırasında, suların basıncı altında, yapının "doğal görünüm altında" yıkılmasına ve aşağıda kalan pek çok köyün sular altında kalmasına yol açacaktı. Daha önce aynı yerde gerçekleşen 1968 bombalamaları sırasında orada bulunan köylüler de bunu söylüyordu. Ha Van Lau'ya, birkaç on metrelik alanlar üzerinde yapılan bu tip gözlemlerin, daha önce saldırıya uğramış bentlerin hayli eşitsiz dağılımını gösteren, tüm deltaya ait bir haritanın incelenmesiyle birleştirilmesi gerektiğini izah ettim.

Bu harita, deltanın özellikle doğu kısmında, yani en alçak olan kısımda bulunan bentlerin saldırıya uğradığını doğruluyordu. Bunu anlamak için, bir deltanın jeomorfolojisini dikkate almak gerekir: Nehrin alüvyonlarıyla inşa ettiği ve arkasından da bir yenisini inşa etmek üzere, akıntının çekildiği ölçüde terk ettiği bir dizi doğal set tarafından kademeli olarak oluşturulur. Bir deltanın üçgen biçimi ile çubuklarla sıkı tutulan bir yelpazenin biçimini karşılaştırırsak, bu üçgende doğal setlerin kademeli olarak birbirinden uzaklaşarak var olduğunu anlarız. Pierre Gourou'nun izah ettiği gibi, deltanın yukarı kısmında, köylerin yerleşik olduğu setler birbirine yakındır, bentlerin kopması halinde su altında kalma riski bulunan çok fazla mekân yoktur. Öte yandan setlerin ve onların taşıdığı bentlerin birbirinden hayli uzak olduğu aşağı delta kısmında, bunların her birinin aşağısında kalan

mekânlar çok daha geniştir ve komşu bentlerin yıkılması durumunda sular altında kalma riski olan köy sayısı hayli fazladır. İşte bu yüzden deltanın bu kısmında bentlere saldırmak daha "kârlı" idi ve böylelikle köylerin sular altında kalmasına yol açılabilecek, hatta bu şekilde çok sayıda insanın hayatı tehdit edilecekti. Vietnam Başbakanı Pham Van Dong'a bunu sundum ve arkasından, büyük kabarma gelmeden, elde ettiğim sonuçları basma tanıtmak üzere hızlıca Hanoi'den ayrıldım. Vietnamlı arkadaşlarım bana Başkan Richard Nixon ve Henry Kissinger'ın Pekin'de olduğunu ve Başkan Mao'yla bir araya geldiğini bildirdiğinde, halen Amerikan bombardımanlarının devam ettiği Vietnam'daydım. Vietnam yöneticileri bir tür Çin-Amerikan ittifakını muhtemel görüyorlardı.

Paris'e döner dönmez, bentlerin bombalanma noktalarına ait haritamı yayınlayan *Le Monde*'da (16 Ağustos 1972) anlattığım şey buydu. Bana soru sormaya gelen çok sayıda gazeteciye adım adım anlattığım şey de buydu. Bu araştırma uluslararası basında ve diplomatik ortamlarda büyük yankı uyandırdı ve tüm bunların sonucunda bentlerin bombalanması durdu. François Maspero bana bunun için gerekli araçları verdiği için 1968 yılı sonundan itibaren, "Vincennes"de etrafımda bulunan küçük öğrenci grubunun da coşkulu katılımıyla *Hérodote* macerasına girişme kararı almama bu olay neden oldu.

Bugün, derginin kuruluşu projesinden itibaren önemli bir rol oynayan Béatrice Giblin ile birlikte (İlk "redaksiyon sekretaryası"ndaki arkadaşları yavaş yavaş dağıldı) *Hérodote*'un başlangıcını hatırladığımız zaman, otuz beş yıl sonra derginin hâlâ var olacağını ciddi ciddi düşünmediğimizi fark ediyoruz. Bu biraz François Gèze'in dergiye vermeye devam ettiği desteğin, fakat aynı zamanda Fransız basınında, etkilerinin hâlâ gelişmeye devam ettiği beklenmedik bir değişimin gerçekleşmesinin sonucu. Bu değişim, uluslararası kamuoyuna büyük bir şaşkınlık yaşatan olayların sonucunda gerçekleşmişti.

FRANSIZ BASININDA JEOPOLİTİK KELİMESİNİN BİRDENBİRE ORTAYA ÇIKMASI, ARDINDAN FRANSIZ JEOPOLİTİK EKOLÜNÜN ATILIMI

Aralık 1978'de komünist Vietnam ile Kızıl Kmerler'in "ultra-komünist" Kamboçya'sı arasında bir çatışma patlak verdi. İki halk Amerikan ordusuna karşı müttefik olduğu için bu durum uluslararası planda büyük bir heyecan yarattı. Amerikan ordusu Vietnam'dan alelacele çıkmışken, 1975'te komünistlerin ani zaferinden sonra, sayıca çok daha az olan Kızıl Kmerler, 19. yüzyıl sonunda Fransız sömürge idare-

cilerinin büyük Mekong Deltası'nın kuzeyinde çizerek kendine avantaj sağladığı sınırı, çok sayıda saldırıyla yeniden gündem konusu yaptı Bir yandan "Vietnam Savaşı"nı yakından izlemiş uluslararası kamuoyu, bu iki halkın bir kardeş kavgasına tutulması karşısında büyük bir heyecan yaşarken, diğer yandan da entelektüel çevrelerde, özellikle de solcu entelektüel çevrelerde, iki komünist devletin, hele hele eski bir sınır ihtilafı nedeniyle savaşamayacağı şeklindeki bir "uluslararası ilişkiler" kuralından söz ediliyordu. Kanıt mı? Yıllar boyunca Çin ve SSCB arasında var olan ve savaşla sonuçlanmayan (Amur Nehri bölgesi hakkındaki) ciddi gerilim. Vietnam-Kamboçya çatışması meselesi açıkça, Kmerlerin ve Vietnamlıların yaşadığı büyük Mekong Deltası meselesiydi.

Ocak 1979'da Vietnam ordusu Kamboçya'yı işgal ederken *Le Monde* gazetesinin genel yayın müdürü (aynı zamanda "soğuk savaş" konulu pek çok çalışma hazırlamış olan ve İkinci Dünya Savaşı başladığında yirmi yaşında olan) André Fontaine sinirini, "Bu, jeopolitiktir!" diye biten (İma yoluyla Nazilerinkine benzetiliyordu) öfkeli bir başyazıyla ifade etti. Kanaat önderlerinin, 1945 yılından beri her yerde yasaklanmış olan bu terimin halen kullanılamayacağını söyleyeceği düşünülüyordu; fakat bu kanaat önderleri şüphesiz, bu olağandışı olaylar karşısında o kadar şaşırmıştı ki, Fransız basınında herhangi türden bir sansür söz konusu olmadı.

Şüphesiz jeopolitik kelimesinin tarihini ve Nazilerin bu kelimeyi kullanımını bilmeyen genç gazeteciler, bunun yeni bir bilimsel terim olduğunu düşündüler ve başka şaşırtıcı olaylar vesilesiyle, düzene davet edilmeksizin, masum bir şekilde bu kelimeyi kullandılar. Nitekim kısa süre sonra dört dikkat çekici olay Fransız basınında jeopolitik olarak tanımlandı: Vietnam-Kamboçya savaşından sonra, 1979 baharında Kızıl Kmerler'le müttefik olan komünist Çin ile SSCB'nin müttefiki Vietnam arasında gerçekleşen ve en kötünün yaşanacağı korkusunu yaşattıktan sonra kısa süren çatışmada olan buydu. Sonra Mayıs ayında İran'da Humeyni'ci devrim gerçekleşti ve Şah'ın ve Amerikalıların apar topar ülkeden gitmesine yol açtı. Aralık ayında ise Afganistan'da Sovyet güçlerinin işgali gerçekleşti. Arkasından Eylül 1980'de, sekiz yıl sürecek olan Irak-İran savaşı başladı. Giderek artan sayıda Fransız gazeteci, bu yeni çatışmaların her biri için jeopolitik terimini kullandı.

Ulusal çapta yayınlanan Fransız gazetelerinde okurların, başlıklarından itibaren jeopolitik terimine gönderme yapan makalelere olan ilgisi, yeni bir argümantasyon biçimiyle açıklanmalıdır. Bu yeni argümantasyon, gazetecilerin coğrafyaların yanında bulduğu, ihtilaflı

topraklardaki (Mekong Deltası gibi) doğal verilerin değerlendirilmesi veya eski sınırların çizilmesi gibi bilgilere gönderme yapıyordu. *Hérodote*'un ilk sayısı, hangi nedenle bir skandala yol açtıysa, aynı nedenle çok sayıda gazeteci tarafından fark edildi; şaşkın veya öfkeli haberlerin konusu olan *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar* için de aynısı geçerliydi.

Jeopolitik kelimesinin gerek sol gerek sağ çizgideki Fransız basınında bu şekilde yaygınlaşması, şaşırtıcı ve birkaç neo-nazi grupla ilgisiz bir olguydu. Haftalık *Hérodote* toplantılarımızda, bu örneklerin yayılmasını şaşırtıcı ve endişe verici buluyorduk, zira 19. yüzyıl sonunda, dahası iki dünya savaşı arasında büyük Alman coğrafyacıların jeopolitik temelinde korkunç bir argümantasyonun gelişimine yaptıkları büyük katkıyı (muhtelif Slav halklarının bulunduğu "Germen toprağı"nın ortadan kaldırılmasının sözde "bilimsel" yasalarla meşrulaştırılması) gayet iyi biliyordum. 1982 başında, bu moda kelimenin sadece kapakta yer aldığı *Géopolitique* isimli, hayli lüks bir dergi yayınlanıyordu. O yıl oybirliğiyle *Hérodote*'a "coğrafya ve jeopolitik dergisi" şeklinde bir isim altı ibaresi vermeyi, fakat beraberinde de Alman jeopolitiğinin temelleri üzerine derinlemesine bir eleştirel inceleme yürütmeyi kararlaştırdık (İlk dönemlerde, bir süreliğine bize katılmak için gelen bir Germanist olan Michel Korinman da yardım etti). Derginin ünlü aşırı solcu yayıncı François Maspero tarafından yayınlanıyor olması beni, düşmanım haline gelmiş birkaç coğrafyacı tarafından neo-nazi türevi olarak suçlanmaktan koruyordu.

Özellikle, yeni bir jeopolitik kavramı inşa etmek ve onu coğrafyadan ayırmak gerekiyordu. Elbette, coğrafyacıların artan etkisiyle pek de ilgisi olmayacak şekilde bugün bile Fransızların temel olgularından biri olan bu medya tarzı jeopolitiğe karşı çıkmak mümkün değildi. Benim tanımladığım haliyle jeopolitik, özellikle her biri eylemini meşrulaştırmak için eski denebilecek *temsiller, tarihsel haklar* ileri süren baş aktörlerin haklı veya haksız olarak ileri sürdükleri argümanları dikkate alarak, küçüklü büyüklü coğrafi topraklar üzerindeki güç rekabetlerini analiz ve izah eder. Bu rakip güçlerin her birinin siyasi yapıların her birine verilmesi gereken (ki siyaset bilimciler bunu çok iyi yapar) öneme, şu veya bu düzeyde hayali olan tarihsel hakların analizine (ki tarihçiler bunu üstlenir) kesinlikle, farklı mekânsal analiz düzeylerinin düşünülmesini de eklemek gerekir. Ben artık bunu, küreselleşme olguları nedeniyle ve küçük topraklarda yürüyen çatışmaların gezegen çapındaki güç ilişkileri üzerindeki etkisi nedeniyle, coğrafi düşünme biçiminin temel bir aracı olarak görüyorum. Bu noktada, benim kas-

tettiğim haliyle coğrafya bugün, her türlü jeopolitik çatışmanın, yani topraklar üzerinde iktidarların yürüttüğü her türlü rekabetin analizinde büyük bir fayda sağlamaktadır.

Yeni tipte jeopolitik fikirler akımının artan bilimsel etkisinin ilk defa dikkat çekici şekilde kendini göstermesi, 1986 yılında benim yönetimim altında, Éditions Fayard'dan, kırk kadar coğrafyacının katkılarını birleştiren *Géopolitique des régions françaises*'in [Fransa'nın Bölgelerinin Jeopolitiği] üç cildinin (3,700 sayfa) yayınlanması oldu. Bu coğrafyacıların hepsi *Hérodote*'un hararetli taraftarları değildi; fakat her ne kadar çoğu henüz coğrafyacı sıfatıyla bahsetmemiş olsa da bölgelerindeki siyasi durumu çok iyi biliyorlardı. 1981'de solun başarısının ardından bir sonraki Meclis seçimi, o zamana kadar "solun kaleleri"nin bulunduğu orta bölgeler başta olmak üzere, sağın, hatta aşırı sağın başarısına tanık oldu. Orada ne oluyordu? Fayard'ın yayın müdürü Claude Durand, bu dev yayının sorumluluğunu üstenmek istiyordu. Béatrice Giblin, *La Région, territoire politique: le Nord-Pas-de-Calais* [Bölge, Siyasi Toprak: Kuzey Pas-de-Calais] (1992) başlıklı tezini daha tamamlamamışken, bu büyük seçim jeopolitiği çalışmasının yönelimlerini belirledi. Daha sonraları, SSCB'nin dağılması gibi olağandışı olaylar jeopolitiğe yönelik artan bir ilgiye yol açtı. *Dictionnaire de géopolitique* [Jeopolitik Sözlüğü] (1,700 sayfa) benim yönetimim altında 1993 yılında, Flammarion'dan yayınlandı (2. Baskı 1995).

Fransız jeopolitik ekolünün atılımı, kademeli olarak gençleşen *Hérodote* ekibine ve 2002 yılında Paris 8 Üniversitesi'nde Fransız Jeopolitik Enstitüsü'nü kuran Béatrice Giblin'e çok şey borçludur. Bu enstitü hem bir araştırma merkezi hem de genç araştırmacılar için bir eğitim merkezidir. Kendi bakımımdan ise her ne kadar jeopolitik uzmanı olmuşsam da jeopolitikçi veya jeopolitik bilimci olarak değerlendirilmek istemem, zira ben bugün (yaşlı) bir coğrafyacıyım ve bundan çok gurur duyuyorum. Ancak bu uzun yolun tarihini bir zafer bilançosuyla tamamlamak istemiyorum.

FRANSIZ COĞRAFYA EKOLÜ DAHA FAZLA İLERLEYEBİLİRDİ

Jeopolitiğin etkisine ve *Hérodote*'un fikirlerine rağmen, çok sayıda tarih-coğrafya profesörü, artan pedagojik zorluklara karşın, öğrenciyken aldıkları geleneksel eğitimi yeniden üretmeye devam ediyor. Üniversite coğrafyacıları, gerçek bilim insanları olarak tanınmak amacıyla, görece basit istatistiklerin uzun zamandır gösterdiği şeyi ortaya koymak için bilgece matematiksel metodları hayata geçirmek istiyor. Ötekiler, örneğin sosyologlar veya ekoloji teorisyenleri, gerçek-

te çok da bir işe yaramayan kavramlar geliştirdiklerini iddia ediyor. Meslek grubunun temsil kuruluşlarındaki koltuklara göz dikiyorlar ve *Hérodote*'ta yayınları çıkmış veya tezlerinde bu dergiye gönderme yapan gençleri utanmadan reddediyorlar. Fakat hepsi de coğrafyanın ister Ortadoğu'da ister banliyölerde yaşıyor olsunlar, yurttaşların güncel sorunları daha iyi anlamaya yardım edebileceği fikrini reddediyorlar. CAPES adayları arasında coğrafyacıların sayısı giderek azalıyor ve yakında üniversitelerde coğrafya öğretmeni görevine artık ihtiyaç duyulmadığına karar verileceği bir zamana geleceğiz.

Ben, *Hérodote*'un fikirleri kamuoyunda yayılırken coğrafyanın gerilemesine ilişkin gördüğümüz bu işaretlerin büyük ölçüde Pierre George'un sessizliğinden kaynaklandığını düşünüyorum. Onun coğrafyacılar topluluğu içindeki etkisi kayda değer düzeydeydi. Bu dergiye katılan "öğrencilerini" ve arkadaşlarını açıkça dışarıda tutması, onun saygınlığını azaltmada kullanılan bir argüman oldu. Benim Pierre George'la olan ilişkilerimin yıllardır sıkı olduğu biliniyordu; sessizliği, söylediğim gibi, benim "yasaklanmamın" simgesi oldu.

1979 yılında hassas bir an yaşandı: Bitirmem için verilen on yıl sona ermeden tezimi kesinlikle bitirmek zorundaydım, aksi halde eski görevlerime (hoca-asistan) geri döndürülecektim. Fakat sık sık okulu asmıştım: Yukarı Volta, Vietnam, sonra da dergi benden epey zaman almıştı. Bu yüzden de *La géographie du sous-développement* makalesinde yaptığım teorik analizleri tamamlayarak bunları, eserin ilk iki kısmında kullanılacak şekilde Beyaz Volta Vadisi'ndeki, Vietnam'daki, Küba'daki ve Kabiliye'deki saha deneyimlerimle birleştirerek *Unité et diversité du tiers monde. Des représentations planétaires aux stratégies sur le terrain* [Üçüncü Dünyanın Birliği ve Çeşitliliği: Gezegen Çapında Temsillerden Saha Üzerindeki Stratejilere][2] başlığı altında bir araya getirmeye karar verdim. Elbette bu, akademik usullere pek de denk düşmüyordu.

Yıllardır Pierre George prensipte benim tez danışmanımdı; fakat onun fazla unvan kazanmış öğrencilerinden biri ve benim de otuz yıllık dostum olan Michel Rochefort'un jüriye katılmasını reddettiği bilgisini verdi. Bundan sonra "tez"imin resmen danışmanı haline gelen Rochefort, hocamızı, üyeleri -Jean Dresch, Georges Condominas, Gilles Sauter- yaptığım şeye ve onlarla olan dostluğuma ilgi gösterdiği prestijli bir jüride hatıra olarak yer almaya ikna etti. Bundan sonra Rochefort bana, Pierre George'un yazdığı ve sıcak olmadığını söyle-

2. 800 sayfa, François Maspero, 1980.

diği yazılı rapora bakıp bakmamak istemediğimi (buna hakkım vardı) sordu. Ben bundan imtina ettim; çünkü onunla ilgili sadece iyi anılarımın olmasını istiyordum. Ertesi yıl, Ahlak ve Siyaset Bilimleri Akademisi'ne seçilmesini tebrik etmek üzere kendisine mektup yazdım.

Her yıl Bay ve Bayan George'dan tavsiye mektubu istiyor; fakat yanıt alamıyordum. 1998'de yeni bir olgu olarak Bayan George beni arayıp teşekkür etti ve eşinin, ciddi göz sorunları nedeniyle çok iyi okuyamadığından benimle sohbet etmeyi çok isteyeceğini söyledi. Bu yüzden kısa süre sonra, eskiden alışık olduğumuz gibi gidip komşu denebilecek kadar yakındaki evinde onu gördüm ve bir şişe viskiyle birlikte, sakin bir şekilde bir sürü farklı şeyden, siyasi durumdan, üniversitedeki değişimlerden konuştuk. "Eğer vaktim olursa" ertesi cumartesi günü gelmemi önerdi ve bunu alışkanlık haline getirdik. Eski öğrencileri arasında onu düzenli olarak gören neredeyse tek kişinin ben olduğumu anladım; fakat bu sadece komşuluk nedeniyle böyle değildi. Ona, *Aktif Coğrafya* kitabına verdiğim önemi söyledim; fakat o, bu başlığın "hiçbir anlama gelmediğini" söyleyerek itiraz etti ve bu konuda daha fazla tartışmak istemedi.

Bir gün bana *Hérodote*'un ne durumda olduğunu sordu. Derginin iyi gittiği yanıtını verdim. "*Hérodote*'a katılmayı kabul edebilirdim! Benim bakımımdan bu, bir hata oldu" dedi. Yorum yapmadım, kendi kendime ise bu olsaydı benim için bir sürü sorun getireceğini söyledim! Bir süre sonra Pierre George bana *Coğrafya Sözlüğü*'nün yeni baskısından söz etti (Ona 1970 yılında beni çok sayıda ortağının dışında bıraktığını hatırlatmamak için kendimi zor tutuyordum) ve birden benden, beşeri coğrafyayla ilgili tüm maddelerin güncellenmesi işini üstlenmemi istedi. Bu öneri karşısında afalladım, teşekkür ettim; ancak bazı maddeler için meselelere, elbette ondan çok farklı bir şekilde bakacağımı hatırlattım. Örneğin, bana göre "Çöl" maddesi sadece fiziki coğrafyayla (iklim ve jeomorfoloji) değil, aynı zamanda beşeri coğrafyayla (göçebelik, vaha) ilgili olmalıydı. Gelip ona yeni metinleri okumayı –zira artık görmüyordu– önerdiğimde bunun gerekli olmadığı, fakat bunun kendisi için faydalı olacağı teminatını verdi. Güveni için ona teşekkür ettim ve bir taraftan düzenli olarak onu görmeye gelmeye devam ederken, büyük bir şevkle çalışmaya koyuldum.

Pierre George, PUF ile benim adıma, usulüne uygun bir sözleşme yapılması için gerekli şeyleri yaptı. Beşeri coğrafyayla ilgili tüm maddeleri bitirdiğim zaman, 1970'teki ilk baskıdan beri fiziki coğrafya maddelerini yöneten Fernand Verger ve özellikle de PUF'nin yayın

müdürü Michel Prigent'la bir toplantı kararlaştırıldı. Prigent'ın aşırı sağa yakın olduğunu biliyordum; fakat Fransa'da Marksizm'in geri çekilmesine rağmen pek çok aşırı sol yayını ve Marksist metin çözümlemesinin editörü olması onu anlaşılmaz kılıyordu. Beni (ve de Verger'i) hayli şaşırtacak şekilde kaleme aldığım maddelerden önemli bir bölümünün "yeniden ele alınması" gerektiğini açıkladı. Hangileri olduğunu sorduğumda ilk olarak "Çöl" maddemi (göçebelik ve vahalarla birlikte) gösterdi, zira bu madde sözde fiziki coğrafyadaki maddeyi gereksiz yere tekrar ediyordu. Anlaşamadığımız için, hazırladığım maddelerin paketi kolumun altında olduğu halde toplantıyı terk ettim. Pierre George bu duruma üzüldü, Michel Prigent ise bana hiçbir şey hatırlatmadı. Adımı, bir zamanlar benim "hocam" olan kişinin adıyla yan yana getirme fırsatı bulamadığım için üzülmüştüm.

Sözlüğün bu yarısını ne yapacaktım? Aklıma, bir genel coğrafya sözlüğünde bulunması gereken fiziki coğrafya maddeleriyle onu tamamlama fikri geldi. Büyük bir zevkle jeoloji ve jeomorfoloji maddeleri yazıyordum. İşte bu şekilde tam bir sözlükle, birkaç bağlantımın olduğu Larousse'a gittim. Bana, *Petit Larousse*'un devamlı ününe rağmen, yayınevinin artık sözlük basmamaya karar verdiğini söylediler ve daha iyi karşılandığım Armand Colin'e gönderdiler.

Kitabın basımının sona ermesine az bir zaman kala, coğrafya kısmının (ki Colin'de geleneksel olarak önemli bir kısımdı bu) yöneticisi olan Véronique Sales, bana bunun *Coğrafya Sözlüğü*'nden daha çarpıcı bir başlığının olması gerektiğini söyledi. Bu ibare daha ziyade alt başlık olmalıydı. Beni, *De la géopolitique aux paysages* [Jeopolitikten Manzaralara] başlığının daha iyi gideceğine ikna etti. Bu başlığın acemice olduğu ortaya çıktı, zira bugün bile okurlar bunun bir sözlük olduğunu ve PUF'nin otuz yıl öncesinde yayınladığına nazaran daha eksiksiz bir teorik araca gönderme yapabileceğini düşünmüyorlar. Buradaki mesele özellikle, aşırı derecede farklı kümeleri tanımlamak için kullanılan ortak isimler (bölge, dağ, şehir, vadi, vs) olan çok sayıda coğrafi terimin "büyüklük düzenlerine" göre farklılaştırılmasıydı. Her durumda Pierre George'a, sözlüğü güncelleme önerisiyle beni, düşüncelerimde yeni bir aşamaya geçmeye teşvik ettiği için minnettarım. Sağlık durumunun ağırlaşmasının, bunu tartışmamızı ebediyen engellemesinden önce, ondan gelen gerçek bir hediyeydi bu.

Mayıs 1968 karşısında hoşnutsuzca şaşıran Pierre George'un on yıllar boyunca ona referansta bulunan coğrafyacılardan tecrit olması ve onun konferanslar için kendisini çağıran yabancı üniversitelere yaptığı seyahatleri arttırmayı tercih etmiş olması, Fransız coğrafyası

bakımından kötü olmuştur. George 1995 yılında, büyük oğlunun ısrarları üzerine, iki savaş arasında bölgesel coğrafya üzerine hazırladığı tezinin konusunu teşkil eden "Aşağı Rhône ülkeleri"ne dönüş olacak şekilde, *Le Temps des collines* [Tepeler Zamanı] (La Table ronde) isimli çalışmasını yayınladı.

Pierre George'la olan ilişkilerimin eskiliğini ve 1970'ten önceki sıkılığını iyi bilen coğrafyacılar topluluğunun *Hérodote* karşısındaki sessizlikleri ve bunun böyle devam etmesi, coğrafyayı geliştirmeyi amaçlayan fikirlerin yayılmasını yavaşlattı. Elbette bu fikirler, (Uluslararası Coğrafya Birliği'nin başkanı olan) Jean Dresch gibi büyük bir coğrafyacının desteğine sahipti; fakat Dresch pek de eser yayınlamadı; daha ziyade, çok uzmanlaşmış dergilere yönelik yığınla küçük makale ve misyon raporları yayınladı.

Çoğu zaman sert bir şekilde ortaya attığım fikirlerin, bugün tamamen faydalı ve yenilikçi olduğu kabul ediliyor. *Hérodote* yurtdışında, özellikle diplomatik çevrelerde tanınıyor. 2000 senesinde beni çok şaşırtacak şekilde, Saint-Dié Festivali'nde Vautrins Lud Uluslararası Coğrafya Ödülü'nün (ki pek çok kişi onu bir tür coğrafya Nobel'i olarak görür) bana verilmesi belki de bu yüzdendir. Fakat bu da benim coğrafya düşüncemin bilimsel olmadığını düşünenleri susturmadı. Peki bilim nedir? Ve bir bilim neye yarar? Daha ziyade bilimsel bir bilgi değil midir?

İşte, *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaşmaya Yarar*'m bu sunuş yazısı beni, önce kendi kendime, bu başlığa nasıl geldiğimi ve beraberinde, sahada şu veya bu sorunu çözmek için teorik pozisyonlarımdan bazılarını, özellikle de farklı mekânsal analiz düzeylerinin eklemlenmesini nasıl tasarladığımı izah etmeye götürdü. 1976 yılında bu sonuncusu, kitabın sonunda ilk defa, bugün diatop adını verdiğim şemayla gösterilmişti. Öteki bölümler daha kısadır, bunlar daha tarihsel ve daha siyasi nitelikli bölümlerdir ve şüphesiz Mayıs 1968'in yergici tarzından biraz fazla etkilenmişlerdir. Bugün bunların her biri daha fazla eleştirel yorumu hak ediyor.

Bu kitabın başında, başlıksız olarak en uzun bölümlerden biri yer alıyor ve bu bölüm, her biri ayrı ayrı ele alınan farklı konulara kısaca değiniyor. Bir yergi gibi başlayan bu başlangıç, bir bakıma farklı leitmotiflerin kısaca yorumlandığı bir operada olduğu gibi bir "uvertür" niteliğinde. Başlangıçta kısaca ele alınan tüm bu temaların daha sonra eleştirisini yapmak çok uzun olacağından, mevcut baskıda bu "uvertür"ü kişi olan Herodot'u jeopolitik yönden kısaca tanıtarak sür-

dürmeyi seçtim. Tuhaf bir şekilde bu kitapta ondan çok az alıntı yaptım; oysa dergide kendimi onun himayesi altında konumlandırmıştım. Nitekim Herodot, yirmi beş asır önce, bütün coğrafyacıların ve tarihçilerin ilki olmuştu. Bana göre, gerçek coğrafi düşünme biçimi, tarihçinin düşünme biçiminden de ayrılamaz.

Coğrafya
Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar

Herkes coğrafyanın, işlevi genel denilen kültürün belli bir "tarafsız" anlayışı içinde dünyayı tanımlama unsurları sunmak olan bir eğitim ve üniversite disiplininden başka bir şey olmadığına inanır. Lisede öğrenilmesi gereken derslerden kalan bu tuhaf kırıntıların faydası ne olabilir ki? Paris Havzası'nın bölgeleri, Kuzey Alplerinin dağ çemberleri, Mont-Blanc'ın yüksekliği, Belçika ve Hollanda'nın nüfus yoğunluğu, Muson Asyası'nın deltaları, Brötonya'nın iklimi, SSCB'nin başlıca kömür havzalarının ve büyük Amerikan göllerinin isimleri, Kuzey (Lille-Roubaix-Tourcoing) tekstili, vs. Ve daha önce "kendi" bölgelerini, vilayet ve ilçeleriyle birlikte bilmek gerektiğini hatırlatan büyükanne ve büyükbabaların söyledikleri... Tüm bunlar neye yarar?

Söz konusu olan sıkıcı ve sonuç olarak anlamsız bir disiplindir, zira herkesin bildiği üzere "coğrafyada anlaşılacak bir şey yoktur, onları ezberlemek gerekir." Ne olursa olsun birkaç yıldır, öğrenciler artık her ülke veya her bölge için engebeleri-iklimi-nehirleri-bitki örtüsünü-nüfusu-tarımı-şehirleri-sanayileri sayan bu dersleri duymak ve onlardan bahsetmek istemiyor. Liselerde, insanlar coğrafyadan o denli "usandı" ki, birbiri ardınca gelen iki Eğitim Bakanı (ki bunlardan biri bir coğrafyacı!) "bugün eskimiş olan kitabi" disiplinin (söz konusu olan bir tür Latinceymiş gibi) tasfiye edilmesini önerdi. Belki bu disiplin geçmişte bir şeylere yaramıştı; fakat bugün televizyon, dergiler, gazeteler bütün ülkeleri güncelliği içinde daha iyi sunmuyor mu? Sinema, manzaraları daha iyi göstermiyor mu?

Tarih ve coğrafya profesörlerinin "pedagojik zorluklarının" ihmal edildiği üniversitede en aklı başında hocalar coğrafyanın "belli bir sıkıntı" ile karşı karşıya olduğu tespitinde bulunuyor; kurumun duayenlerinden biri, tumturaklı bir dille, bu disiplinin "çatırtılar dönemine girdiğini" ilan ediyor.[1] Epistemolojiye girişen genç aydınlara gelince, onlar coğrafyanın bir bilim olup olmadığını, jeolojiden olduğu kadar

1. André Meynier, *Histoire de la pensée géographique en France*, PUF, Paris, 1969.

sosyolojiden, tarihten olduğu kadar demografiden, meteorolojiden olduğu kadar ekonomi-politikten veya pedagojiden "ödünç alınmış" bu bilgi unsurları toplamının kendi başına gerçek, bağımsız bir bilim teşkil ettiğini iddia edip etmediğini sorgulamaya cüret etme noktasına geldi.

Fakat coğrafyacı olmayan herkes, "Lanet olsun, tartışılması gereken, coğrafyanın sıkıntılarından daha acil bir şey yok mu?" diyecek, hatta daha da kaba ifadelerle, hiçbir şeye yaramadığı için "Coğrafyada bir halt yoktur" diyecektir.

Özenli bir şekilde hazırlanmış görünümlere karşın, coğrafyanın sorunları yalnızca coğrafyacıları ilgilendirmez; bunun çok ötesinde, nihai olarak bütün yurttaşları ilgilendirir. Zira kitle medyasının dünya izleyicilerine açıldığı ölçüde tatsız tuzsuz görünen bu pedagojik söylem, yani profesörlerin coğrafyası, hepimizin gözü önünde, kuşku götürmez bir güç aracını, yani iktidara sahip olanlar için coğrafyayı saklamaktadır.

Çünkü coğrafya, her şeyden önce, savaş yapmaya yarar. Her bilim için, her bilgi için, epistemolojik öncüller sorusu sorulmalıdır. Bilimsel süreç bir tarihe bağlıdır ve bir yandan ideolojilerle olan ilişkileri içinde, diğer yandan pratik olarak veya güç olarak düşünülmelidir. Daha en baştan coğrafyanın her şeyden önce savaş yapmaya yaradığını ortaya koymak, onun yalnızca askeri operasyonlar yürütmeye yaradığı anlamına gelmez; coğrafya aynı zamanda bölgeleri yalnızca şu veya bu düşmana karşı yürütülecek muharebeleri düşünerek organize etmeye değil, beraberinde devlet aygıtının üzerinde otoritesini ifa ettiği insanları daha iyi denetlemek için de organize etmeye yarar. Coğrafya her şeyden önce, bir siyasi ve askeri pratikler bütününe sıkı sıkıya bağlı stratejik bir bilgidir; eğer bilgi için "bilgi"nin parçalara ayrılmasının haklılığının dışına çıkmayacaksak, ilk bakışta karmakarışık görünen, aşırı derecede çeşitli bilgilerin birbirine bağlanacak şekilde bir araya gelmesini gerektiren de bu pratiklerdir. Coğrafyayı devlet aygıtını yönetenler için son derece gerekli kılan bu stratejik pratiklerdir. Söz konusu olan gerçekten de bir bilim midir? Gerçekte, bu o kadar da önemli değildir. Coğrafya denilen mekânla ilgili bilgilerin bir araya getirilmesinin stratejik bir bilgi, bir güç olduğunu bilince çıkardığımız için, bu soru temel önemde değildir.

Gerek "fiziksel" diye adlandırılan boyutlarıyla gerek iktisadi, sosyal, demografik, siyasi özellikleriyle (Burada bilginin bir düzeyde parçalara ayrılmasına gönderme yapılıyor) mekânların metodik tanımlanması olarak coğrafyanın kesinlikle, pratik olarak ve güç olarak, devlet aygıtının bölgede yaşayan insanların kontrol edilmesi ve

organize edilmesi için ve savaş için ifa ettiği fonksiyonlar çerçevesine yerleştirilmesi gerekir.

Bir dizi istatistik ve yazılar bütününden çok daha fazlası olan harita, coğrafi temsilin en üst biçimidir. Taktiklerin ve stratejilerin oluşturulması için gerekli bütün bilgiler, haritanın üzerine getirilmelidir. Harita, yani mekânın bu şekilde formelleştirilmesi bedava olmadığı gibi yansız da değildir. Kaçınılmaz tahakkümün, mekân tahakkümünün aracı olan harita, öncelikle yetkililer tarafından ve yetkililer için hazırlanır. Bir haritanın üretilmesi, yani iyi bilinmeyen bir somutluğun soyut, etkili, güvenilir bir temsile dönüştürülmesi ancak devlet aygıtı tarafından ve devlet aygıtı için gerçekleştirilebilecek zorlu, uzun ve maliyetli bir operasyondur. Bir haritanın oluşturulması, temsil edilen mekâna siyasi ve bilimsel olarak bir düzeyde vâkıf olmayı gerektirir ve bu, hem bu mekân üzerinde hem de orada yaşayan insanlar üzerinde bir iktidar aracıdır. Bugün bile çok sayıda haritanın, özellikle de büyük ölçekli, çok ayrıntılı, çoğu kez "kurmay haritası" denilen haritaların çok sayıda ülkede (özellikle sosyalist devletlerde) askeri sır kapsamında olması şaşırtıcı değildir.

Coğrafya her şeyden önce savaş yapmaya ve iktidarı ifa etmeye yarıyorsa da sadece buna yaramaz. İdeolojik ve siyasi fonksiyonları, nasıl görünürse görünsün, kayda değer düzeydedir. Friedrich Ratzel (1844-1904), bugün bile beşeri coğrafyayı kayda değer düzeyde etkileyen eserini pangermanizmin yayılması (Fransız ve İngiliz emperyalizmleri daha erken dönemlerde, farklı entelektüel ortamlarda gelişmiştir) bağlamında hazırlamıştır; *Anthropogéographie*'si, *Politischegeographie*'sine sıkı sıkıya bağlıdır. *Lebensraum* (yaşamsal mekân) gibi pek çok Ratzel'ci kavramı ve Amerikalı ve İngiliz coğrafyacıların (H. J. Mackinder, A. T. Mahan) kavramlarını devralan General Karl Haushofer (1869-1946), Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, jeopolitiğe belirleyici bir itki verir. Elbette çok sayıda coğrafyacı, kendi "bilimsel" coğrafyaları ile Nazi generalinin girişimi (Nasyonal-Sosyalist Parti'nin üç numaralı kartına sahipti) arasında bir bağlantı kurulmasını büyük bir münasebetsizlik olarak görecektir. Hitler'ci jeopolitik, coğrafyanın sahip olabileceği siyasi ve ideolojik fonksiyonun doruk noktasına varmış ifadesidir. Hatta Führer'in doktrini, özellikle Adolf Hitler'in Münih'te hapishanede *Mein Kampf*'ı [Kavgam] yazdığı 1923-1924 döneminden itibaren sıkı ilişkilere sahip olduğu Haushofer'in düşünme biçiminden büyük ölçüde esinlenmiş olamaz mı diye kendimize sorabiliriz.

1945'ten beri, jeopolitiğe referansta bulunmak uygun görülmüyor. Ancak büyük güçlerin stratejistleri, daha üzeri örtülü bir tarzda,

Münih ve Heidelberg'in jeopolitik enstitülerinin giriştiği tarzda araştırmalara devam ediyor. Özellikle "sevgili Henry" Kissinger'ın yönelimleri üzerinde çalışan servislerin işi budur (Kissinger ilk adımlarını tarihçi olarak atmıştır; fakat tezi, tam olarak jeopolitik bir tartışmayı içeriyordu: Viyana Kongresi). Bugün ister "bölgesel" sorunlar hakkında olsun ister gezegen düzeyinde, "merkez" ve "periferi", "Kuzey" ve "Güney" sorunları hakkında olsun, siyasi söylem geçmişte hiç olmadığı derecede coğrafi türden argümanlar kullanmaktadır.

Fakat coğrafya sadece, konseptlerinin kapalılığı yoluyla herhangi bir siyasi tezi desteklemeye yaramaz. Gerçekte, okul ve üniversite coğrafyasının söyleminin temel ideolojik fonksiyonu özellikle açık olmayan davranışlarla, bilhassa savaş yürütmek için ve devletin ve iktidar pratiğinin örgütlenmesi için mekânın analizinin pratik faydasının *maskelenmesi* olmuştur. Coğrafi söylem, özellikle "faydasız" göründüğü zaman en etkili aldatıcı fonksiyonu gerçekleştirir; çünkü "nötr" ve "masum" sözlerinin eleştirisi yersiz hale gelir. Zor iş, askeri ve siyasi stratejik bir bilginin tamamen zararsız bir pedagojik veya bilimsel söylem için geçirilmesi olmuştur. İleride göreceğimiz gibi, bu aldatmacanın sonuçları ağırdır. Bu nedenle coğrafyanın her şeyden önce savaş yapmaya yaradığını ileri sürmek, yani temel stratejik fonksiyonlarından birini açığa çıkarmak ve onu bön ve faydasız bir şey haline getiren hileleri sökmek son derece önemlidir. General Pinochet de bir coğrafyacıdır.

Coğrafyanın *her şeyden önce* savaş yapmaya ve iktidarı ifa etmeye yaradığını söylemek, coğrafi bilginin tarihsel kökenlerinin hatırlatıldığı anlamına gelmez. Burada "her şeyden önce" sözü, "önceden, başlangıçta" anlamında değil, *"bugün, temel olarak"* anlamında kullanılmaktadır. Son derece katı olan üniversite coğrafyacıları, kralın coğrafyacısının hazırladığı bilginin genç öğrencilere veya geleceğin profesörlerine değil, savaş kurmaylarına ve devleti yönetenlere yönelik olduğu dönemdeki bir tür "ilkel coğrafya"mn (Alain Reynaud) rolünün dudaklarından çıkmasına rıza göstermektedirler. Ancak ideolojik eğilimleri ne olursa olsun, bugün üniversitedekilerin hepsi, gerçek coğrafyanın, bahsetmekten onur duyulan bilimsel coğrafyanın (Bilgi için Bilgi) ancak 19. yüzyılda, Alexander von Humboldt'un (1769-1859) çalışmalarıyla ve beraberinde, onun kardeşi ve öncelikle Prusyalı bir devlet adamı olan kişinin kurduğu meşhur Berlin Üniversitesi'ndeki iki halefinin çalışmalarıyla ortaya çıktığım düşünmektedir.

Gerçekte, üniversitedeki öğretim üyeleri ne derse desin, coğrafya çok daha uzun bir zamandan beri vardır: "Büyük keşifler", coğrafya

değil mi? Ya Ortaçağ'ın Arap coğrafyacılarının yaptığı tanımlar? Onlar da mı değil? Coğrafya, devlet aygıtları var olduğundan beri, M.Ö. 446'da bir tarih (veya tarihler) anlatmayan, Atina "emperyalizmi"ni amaçlarına ilişkin gerçek bir "araştırma"ya (Eserinin tam adı budur) girişen Herodot'tan beri (örneğin, "Batı" dünyası için) mevcuttur.

Gerçekten de temel olarak (en azından istatistiksel bakımdan) genç öğrencilere yönelik okul ve üniversite coğrafyası söylemi, ancak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bahsettiğimiz, bilgi ödüllendirmesiyle, okul kurumunun derecelerine göre hiyerarşize olmuş söylem, "tarafsız" bilim olarak coğrafyadır. Gerçekten de coğrafya olarak sunulan, tek bahsi geçen *profesörler coğrafyası* ancak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Ancak bu dönemden beri *subayların coğrafyası*, kendisini gizli hale getirmek için, ihmal edilemez sayıda uzmanlaşmış personelle, kayda değer araçlarla, düşünme biçimleriyle ve yöntemleriyle var olmaya devam etmiştir ve yüzyıllardan beri olduğu gibi, açıkça iktidar aracı olmaya devam etmektedir. Bu kartografik temsiller ile mekânla ve farklı iktidar pratikleriyle ilişkilerinde karşılaşılan çok çeşitli bilgiler bütünü, bir yönetici azınlık tarafından açıkça stratejik olarak algılanan bir bilgiyi oluşturur. Bu azınlık onu bir iktidar aracı olarak kullanır. Haritalara göre taktiklerine ve stratejilerine karar veren subayların coğrafyasına, mekânı eyaletler, iller, ilçeler şeklinde yapılandıran devlet aygıtı yöneticilerinin coğrafyasına, sömürgeci fethe ve "değerlendirmeye" hazırlanan kaşiflerin (çoğu zaman subayların) coğrafyasına, yatırımlarının bölgesel, ulusal ve uluslararası planlarda yerelleştirilmesine karar veren, büyük firmaların ve büyük bankaların yöneticilerinin coğrafyası eklenir. Askeri, siyasi, mali pratiklere sıkı sıkıya bağlı olan bu farklı coğrafi analizler, ordularındakinden büyük kapitalist aygıtlarınkine kadar "kurmay heyetlerinin coğrafyası" olarak adlandırabileceğimiz şeyi teşkil eder. Fakat bu kurmay heyetlerinin coğrafyası, onu bir iktidar aracı olarak değerlendirmeyen herkes tarafından bütünüyle göz ardı edilir.

Bugün, geçmişte hiç olmadığı düzeyde, coğrafya her şeyden önce savaş yapmaya yaramaktadır. Bugün üniversitedeki coğrafyacıların çoğu, bütün ülkeler, bütün bölgeler için görece eksiksiz haritaların hazırlanmasından beri orduların artık coğrafya denilen bu bilgiye, bir araya getirdiği dağınık bilgi türlerine (engebeler, iklim, bitki örtüsü, nehirler, nüfusun dağılımı, vs) ihtiyaç duymadığını sanmaktadır. Bundan daha yanlış bir şey olamaz. Zira bir taraftan "şeyler" hızlıca dönüşmektedir. Her ne kadar topografi ancak çok yavaş bir değişim

geçirse de sanayi tesislerinin yerleşimi, dolaşım yollarının çizgileri, yaşam alanı biçimleri çok daha hızlı bir ritimle değişir ve taktikleri ve stratejileri oluşturmak için bu değişimleri dikkate almak gerekir.

Diğer taraftan, yeni savaş metodlarının uygulanması, coğrafi bileşimlerin, belli bir bölgeyi yaşanmaz kılmak veya bir soykırıma girişmek üzere yok edilecek veya değiştirilecek "doğal koşullar" ile insanlar arasındaki ilişkilerin çok net analizini gerektirir. Vietnam Savaşı, coğrafyanın en global, en topyekûn tarzda savaş yapmaya yaradığına ilişkin çok sayıda kanıt sunmaktadır. En ünlü ve en dramatik örneklerden biri 1965, 1966, 1967 ve özellikle 1972'de, Kuzey Vietnam'da yoğun bir nüfusun yaşadığı ovaları koruyan bentler ağının sistematik olarak yok edilmesi planı olmuştur: buralardan vadilerden değil, yukarıda alüvyonlarını meydana getiren toprak yığınlarından akan, korkunç kabarmalar yaşayan güçlü nehirler geçiyordu. Önemi son derece yaşamsal olan bu bentler, doğrudan ve açıkça büyük bombalamalara maruz bırakılamıyordu; çünkü uluslararası kamuoyu burada bir soykırımın işlendiğinin kanıtını görecekti. Bu yüzden bu bentler ağına, dağlarla çevrili bu küçük ovalarda yaşayan yaklaşık 15 milyon insanın korunması için gizli ve hassas bir şekilde, belli temel yerlere yönelik olarak saldırmak gerekiyordu. Bentlerin, taşkının en yıkıcı sonuçlar yaratacağı yerlerde kırılması gerekiyordu.[2]

Bombalanması gereken yerlerin seçilmesi, pek çok yeni mekânsal analizi içeren yeni bir coğrafi düşünme biçiminin sonucudur.

Ağustos 1972'de, özel olarak coğrafi nitelikteki bir düşünceler ve analizler bütününü kullanmak yoluyla, karşı çıkılmayacak şekilde, Amerikan kurmay heyetinin bentlere karşı uyguladığı strateji ve taktiği kanıtlayabilmiştim. Eğer Pentagon'un maskesini düşürmeyi sağlayan coğrafi bir adımsa bu, strateji ve taktiğin temel olarak coğrafi bir analize dayanması nedeniyledir. Bana göre söz konusu olan, yüksek düzeyde coğrafi nitelikteki bilgilerden hareketle, başka coğrafyacılar tarafından (Sivil veya üniformalı olmaları pek önemli değildir) hazırlanan düşünme biçiminin yeniden oluşturulmasıydı.

Kızıl Nehir deltasındaki bentlerin bombalanması planı, çok özgün coğrafi koşullardan yararlanan istisnai bir girişim olarak değil, tam aksine bütünlüklü bir stratejiden ileri gelen bir operasyon olarak görülmelidir. Bu, on yıldan uzun zamandır Çinhindi'nde ve özellikle de Güney Vietnam'da yaygın olarak uygulanan "coğrafi savaş"tır; güçlü

2. Bkz: "Enquête sur le bombardement des digues du fleuve Rouge (Viêt-nam, été 1972)", *Hérédote*, n:1, Maspero, 1976.

ve çeşitlilik arzeden araçların bir araya getirilmesiyle yürütülmüştür. Bu strateji çoğu zaman "ekolojik savaş" olarak adlandırılmıştır. Ekolojinin moda bir terim olduğunu biliyoruz. Ancak gönderme yapılması gereken gerçekte coğrafyadır, zira söz konusu olan sadece ekolojik ilişkilerin altüst edilmesi veya yıkılması değil, çok daha geniş bir şekilde, binlerce insanın yaşadığı koşulların değiştirilmesidir.

Gerçekte söz konusu olan sadece, askeri ve siyasi sonuçlar elde etmek için bitki örtüsünün yıkılması, toprakların fiziksel varlığının dönüştürülmesi, bilinçli olarak yeni erozyonların provoke edilmesi, su tabakalarının derinliğini değiştirmek için (kuyuları ve çeltik tarlalarını kurutmak için) bazı su şebekelerini altüst edilmesi, bentlerin yıkılması değildir. Söz konusu olan, çeşitli araçlarla "stratejik köycüklerde" toplama ve zorla kentleştirme politikası uygulayarak nüfusun mekânsal dağılımını radikal bir şekilde değiştirmek olmuştur. Bu yıkıcı eylemler yalnızca, bugün teknolojik ve endüstriyel savaş yoluyla belli sayıda hedef üzerinde hayata geçirilen yıkım araçlarının devasalığının istenmeyen sonucu değildir. Aynı zamanda, farklı unsurlarının zamanda ve mekânda bilimsel olarak uyumlu hale getirildiği kasıtlı ve titiz bir stratejinin sonucudur.

Çinhindi Savaşı, savaş ve coğrafya tarihinde yeni bir aşamaya işaret ediyor: İlk defa, on milyonlarca insanın hayatı için vazgeçilmez olan coğrafi koşulları ortadan kaldırmak için coğrafi ortamın hem "fiziki" hem de "beşeri" boyutlarında yıkım ve değiştirme metodları hayata geçirilmiştir. Coğrafi savaş, bölgelere göre farklı metodlarla, bütün ülkelerde hayata geçirilebilir.

Coğrafyanın temel olarak savaş yapmaya yaradığını ileri sürmek, onun sadece askeri operasyonları yönetenler için vazgeçilmez bir bilgi olduğu anlamına gelmez. Söz konusu olan sadece savaş başlatıldıktan sonra birliklerin ve onların silahlarının yerlerinin değiştirilmesi değildir, aynı zamanda savaşı hem sınırlarda hem de içeride hazırlamak, müstahkem mevkilerin yerini seçmek ve çok sayıda savunma hattı inşa etmek, dolaşım yollarını organize etmektir. Lenin'in "en derin askeri yazarlardan biri [...], fikirlerinin bugün bütün düşünürlere mal olduğu bir yazar" diyeceği Carl von Clausewitz (1780-1831), *"Mekânı ve nüfusuyla birlikte alan,* sadece bütün askeri güçlerin kaynağı değildir, aynı zamanda savaşta etkisi bulunan faktörlerin ayrılmaz bir parçasıdır ve bunu nedeni, operasyonlar sahnesini oluşturmasıdır" diye yazıyordu. Clausewitz'in kitabı, *Savaş Üzerine,* gerçek bir "aktif coğrafya" kitabı olarak okunabilir ve okunmalıdır.

Vauban (1633-1707) sadece en ünlü sur inşaatçılarından biri değildir, aynı zamanda döneminin en iyi coğrafyacılarından biri. Krallığı, özellikle istatistikler ve haritalar düzeyinde en iyi bilenlerden biridir; "kraliyet vergisi" projesi, yeniden organize edilmesi gereken genel bir devlet anlayışı anlamına gelmektedir. Vauban Fransa'da, bugün alanın iyileştirilmesi (*aménagement du territoire*) denilen şeyin ilk teorisyenlerinden ve pratisyenlerinden biri gibi görünmektedir. Hem başka devlet aygıtlarına karşı mücadele hem de iktidarı tartışma konusu yapanlara veya onu ele geçirmek isteyenlere karşı yürütülen iç mücadele anlamında savaşa hazırlanmak, mekânı orada en etkili şekilde hareket edebilecek şekilde organize etmektir.

Günümüzde, bulunabilecek en iyi dengeler ve uyum anlamında alanın iyileştirilmesini ele alan söylemlerin bolluğu, özellikle kapitalist şirketlerin, bilhassa da en büyük olanlarının kazançlarını arttırmasını sağlayan önlemlerin gizlenmesini sağlamaktadır. Alanın iyileştirilmesinin tek amacının kârın maksimize edilmesi olmadığını, aynı zamanda iktisadi, sosyal ve siyasi mekânı, devlet aygıtı halk hareketlerini boğabilecek şekilde stratejik olarak organize etmek olduğu dikkate alınmalıdır. Bu, en eski tarihlerde sanayileşmiş ülkelerde çok az düzeyde görülebilir haldeyse de İran gibi, sanayileşmenin yakın zamanda ve hızlı bir şekilde gerçekleştiği devletlerde mekânın organizasyonu planları, polisiye ve askeri kaygıların gözle görülür bir şekilde etkisi altındadır.

Coğrafyanın en başından beri taşıdığı bu siyasi ve askeri fonksiyona bugün, geçmişte hiç olmadığı kadar çok dikkat etmek gerekiyor. Günümüzde coğrafya, yalnızca yıkımın ve bilginin teknolojik araçlarının gelişimi nedeniyle değil, aynı zamanda bilimsel bilginin kaydettiği ilerleme nedeniyle, yeni biçimler ve yeni bir genişlik kazanmaktadır.

Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar'ın ilk baskısında, Herodot'u çok fazla anmamıştım, zira birkaç ay öncesinde, onun adını taşıyan derginin ilk sayısında kendisi zaten gündeme getirilmişti. Şimdi 2010'lu yılların başlarında, sadece coğrafi düşünme tarzının kurucusu olarak değil, aynı zamanda tarihçi olarak da kendisini anmak bana daha da ilgi çekici geliyor. Bu, *Hérodote* dergisi çıkmaya başladığı zaman henüz açıkça var olmayan jeopolitiğin Fransa'daki gelişiminden kaynaklanıyor.
Tıpkı felsefecilerin Avrupa düşüncesinin yirmi beş asır öncedeki başlangıcını ele almak için Platon ve Aristo'yu anması gibi, ben de yine yirmi beş asır önce Herodot'un yaptığı araştırmaların, alanlar üzerindeki iktidarların rekabetinin analiz biçimi olarak coğrafi düşüncenin ortaya çıkmasını ifade ettiğini ileri sürüyorum. İşte bu yüzden yaklaşık kırk yılın ardından, yirmi beş asır sonra yavaş yavaş Fransız jeopolitik ekolü haline gelecek şeyi Herodot'un himayesi altına yerleştirdim.

Her ne kadar felsefe çalışmaları yapanlar Platon, Aristo veya Sokrates'in isimlerini bilirlerse de coğrafyacıların çoğu Herodot'u bilmez veya sadece bir tarihçi olarak kendisinden bahsedildiğini duymuşlardır. İyonya'dan, Küçük Asya'nın Batı kıyısındaki Halikarnas Köyü'nden (günümüzde Bodrum) bir Yunan olan Herodot (M.Ö.484-420), gençliğinde ailesiyle birlikte, "Med Savaşları" adı verilecek şeyin son yıllarını yaşadı. Pers İmparatorluğu'nun himayesi altına geçmiş olan İyonya siteleri, M.Ö. 500'de Atina'nın desteğiyle bu imparatorluğa karşı ayaklanmıştı. İlk Med Savaşı kısa süre sonra, Perslerin Helen Yarımadası'nı işgal etmesiyle başladı; ancak Marathon'da geri püskürtüldükten sonra Persler, 480'de yine yenilecekleri (Salamis) İkinci Med Savaşı'nı (Termopylae) başlattı. Bu zaferler pek çok edebi eserde Yunanlılar tarafından bol bol kutlanmıştır. Fakat (belki Perikles'in telkiniyle) er ya da geç üçüncü bir Pers saldırısı olacağını düşünen Herodot, yıllar boyunca, siyasi ve askeri organizayonunu ve hâkim olduğu bölgeleri tanımlamak için Pers İmparatorluğu'nda ayrıntılı coğrafi araştırmalar yapmıştı. Fakat Herodot aynı zamanda, Yunan siteleri arasında meydana geldiği haliyle, Med Savaşları'nın ayrıntılı tarihini de araştırmıştı; çünkü bu sitelerden bazıları şu veya bu düzeyde Perslere katılmıştı. Gelecekteki bir çatışmada da böyle olmayacak mıydı?

Herodot'un bu toplamaları (ki ona hınç duyulmasını getirecekti) yapmadaki hassasiyeti, onun özellikle tarihçi olarak düşünülmesini sağladı; fakat o, aynı zamanda, özellikle Mısır için yaptığı coğrafi tanımın da kanıtladığı gibi, ilk büyük coğrafyacıdır. Heredot'a göre Mısır da Pers hâkimiyeti altındadır ve Yunanlılar gelecekteki bir çatışmada onların ayaklanmasına yol açabilir. Bu, Herodot'un yalnızca ilk gerçek coğrafyacı değil, aynı zamanda büyük bir coğrafyacı olduğunun kanıtıdır. Deniz yolculuğu yaptıktan sonra (ki henüz haritalar da yoktu) Nil'in kıyı hattına nazaran iki kolunun bulunduğunu tanımlamak için, Yunan alfabesinin üçgen biçimindeki dördüncü harfinin şekline göre delta kelimesini ortaya çıkaran odur. "Mısır, Nil'in bir armağanıdır" formülü Herodot'a aittir; fakat Herodot aynı zamanda firavunların rolünün önemini de gösterir. Komşu bölgelerin bütün akıntıları yazın kururken, Nil'in bu mevsimde kabarmasına ilk şaşıran odur. Herodot, bu büyük nehrin, yazın yağmur yağan uzak ülkelerden geldiği hipotezini ileri sürmüştür (ki bu hipotez ancak 16. yüzyılda yeniden formüle edilecektir).

Elbette, Herodot'un zamanında coğrafya kelimesi henüz mevcut değildi. Kavramı ortaya atan, –Yerküre'yi çizme (harita hazırlama) anlamında– Eratosthenes'tir ve Yerküre'nin çevresini hemen hemen tam doğru olarak ilk hesaplayan da o olmuştur. *Istoréo,* Herodot'un araştırmalarını ve bu araştırmalarının gerektirdiği çalışmayı tanımlamak için kullandığı kelimedir. İlk anlamı "tarih yazmak" değil, görülen veya yaşanmış olan şeyi gözlemlemek, bir araya toplamak ve anlatmaktır.

Günümüzün tarihçileri çoğu zaman Herodot'un çağdaşı Tukidides'i tercih ederler; çünkü o temel olarak tarihçidir ve uzak ülkelerin coğrafyasıyla pek ilgilenmez. Özellikle, Sparta ve Atina arasında Mora Savaşı'nın (M.Ö. 431-404) meydana geldiği Yunanistan'ı incelemiş olduğundan, coğrafi gözlem alanı hayli sınırlıdır. Haklı olarak, tarihçi düşünme biçiminin nesnelliğinin kurucusu olarak kabul edilir.

Herodot açısından coğrafi düşünme biçimiyle tarihçi düşünme biçiminin birleştirilmesi bugün, jeopolitikle ilgili çalışmaların birkaç on yıldır Fransa'da yaşanan büyük gelişmeler kadar büyük görünmektedir. Nitekim, tüm jeopolitik çatışmalarda, yani bir bölge üzerindeki her tür güç rekabe-

tinde çatışan baş oyuncular, coğrafi argümandan fazla tarihsel argüman kullanmaktadır. Hasımlardan her biri, uluslararası kamuoyunun önünde, sahip olduklarını düşündükleri tarihi haklardan, karşı tarafın yalanla ünlenmiş argümanları karşısında kendi argümanlarının daha otantik olmasından, daha fazla tarihi değere sahip olmasından söz ederler. Uluslararası düzeyde gazeteciler, bu çatışmaların tarafı olmadıkları zamanlarda, bir tür kanaat mahkemesi rolü oynarlar. Gelişimini anlattıkları çatışmaların, karşıt tarihsel argümanlarla ne ölçüde çatıştığını görmek için jeopolitik uzmanlarının düzenli günlük anlatılarını radyoda dinlemek veya gazetede okumak yeterlidir.

Profesörlerin Coğrafyasının Sis Perdesinden, Seyredilen Coğrafyanın Ekranlarına

19. yüzyılın sonlarından beri, iki coğrafyanın var olduğu düşünülebilir. Bunlardan biri, eski kökenli, kurmay heyetlerinin coğrafyası, mekânla ilişkilendirilmiş çeşitli bilgiler ve kartografik temsiller bütünüdür; bu bağdaştırıcı (*syncrétique*) bilgi, onu iktidar aracı olarak kullanan yönetici azınlıklar tarafından yüksek düzeyde stratejik olarak görülür.

Diğer coğrafya, yani bir asırdan az zaman önce ortaya çıkan profesörlerin coğrafyası, *bilinçsiz* fonksiyonlarından biri mekâna dayanan akıl yürütmelerin stratejik önemini maskelemek olan *ideolojik* bir söylem haline gelmiştir. Bu profesörler coğrafyası, siyasi ve askeri pratikleri ile ekonomik kararlardan koparıldığı (Zira profesörler bunlara hiç katılmaz) gibi, pek çok kişinin gözünde iktidarın aracını, yani mekânsal analizleri gizler. Bu nedenle bunları sadece, önemi konusunda hayli bilinçli olan iktidardaki azınlık, kendi çıkarlarına göre kullanır ve bu bilgi tekeli o denli etkilidir ki, çoğunluk kendilerine tamamen "faydasız" gibi görünen bir disipline hiç ilgi göstermez.

19. yüzyılın sonlarından beri, önce Almanya'da, sonra da özellikle Fransa'da profesörlerin coğrafyası, ansiklopedik tipte pedagojik söylem, bilgi unsurlarının sıralandığı bilimsel söylem olarak yerleşiklik kazanmıştır. Bu bilgi unsurlarını şu veya bu düzeyde birbirine bağlayan farklı türde düşünme biçimlerinin ortak bir noktası vardır: savaş yürütmedeki veya devlet organizasyondaki pratik faydasını gizlemek.

Bir tarafta okul kitabındaki dersler, hocanın anlattığı özet, üniversitedeki (geleceğin profesörlerini yetiştirmeye yarayan) coğrafya dersi ile diğer tarafta çeşitli bilimsel ürünler, yahut uzun söylemler; yani coğrafyanın "büyük" tezleri arasında elbette farklılıklar vardır. İlki, sayıları fazla denebilecek bilgi unsurlarının yeniden üretilmesi düzeyinde varken, ikinciler yeni bilgiler ve bilimsel fikirlerin üretilmesine denk düşer. Bu tezlerin yazarları çoğunlukla, bunlardan nasıl bir kullanım sağlanacağını düşünmezler. Çalışmalarını her şeyden önce

bilgi için bilgi olarak görürler ve bir coğrafya tezinde, bu biriktirilen bilgilerin neye, kime (iktidardakilere) hizmet edeceğini sorgulamak söz konusu değildir. Fakat bu tezler ve bu üretimler yalnızca küçük bir azınlık tarafından okunur ve toplumsal rolleri derslerin ve özetlerin rolünden daha da azdır. Bu yüzden profesörlerin coğrafyasının ideolojik fonksiyonunu, sadece en parlak veya en fazla ele alınan ürünleri düşünerek değerlendirmemek gerekir. Toplumsal bakımdan, karikatüral veya gülünç denebilecek ilkel karakterlerine rağmen coğrafya kitabında öğrenilen dersler, hoca tarafından anlatılan özetler, bu karikatüral ve sakatlayıcı yeniden üretimler, belirgin derecede daha fazla etki yaratır, zira tüm bunlar gençliklerinden itibaren milyonlarca bireyin devamlı olarak etkilenmesine katkıda bulunur. Bir adlar ve terimler dizinini anlattığı veya aralarında hiçbir bağlantı olmadan sıralanan bilgi unsurlarını (engebe, iklim, bitki örtüsü, nüfus) aşıladığı ölçüde, okul ve üniversite coğrafyasının sosyal bakımdan baskın olan bu biçimi, mekânla ilintili olan her şeyin siyasi yanını maskelediği gibi, coğrafyada öğrenilecek hiçbir şeyin olmadığı, sadece ezberlemek gerektiği fikrinin açıkça dayatılması sonucunu da getirir.

Okulda, lisede öğretilen bütün disiplinler içinde sadece coğrafya, eğitim sisteminin dışında pratik uygulaması olmayan bir bilim gibi görülür. Siyasi polemiğin argümanlarıyla bağlantının asgari düzeyde algılandığı tarih disiplininde durum aynı değildir. Gerekçe olarak faydasız olduğu hissinin söylenmesiyle birlikte coğrafyanın sadece okul ve üniversiteye ait olduğunun ilan edilmesi, çok yeni niteliğine rağmen bu denli etkili bir şekilde işlemiş en usta ve en ağır aldatmacalardan biridir. Zira hatırlayalım, siyasi ve askeri bilgi olarak coğrafyanın üzerinin örtülmesi ancak 19. yüzyılın sonlarından beri mevcuttur. Her tür aldatmacayı bozma ve her tür yabancılaştırmayı ifşa etme kaygısı olan ortamlarda coğrafyanın hangi noktada ihmal edildiğini tespit etmek çarpıcıdır. Bilimlerin geçerliliğini yargılamak için bunca şey yazmış ve bugün bilginin arkeolojisini araştıran filozoflar, coğrafya karşısında mutlak bir sessizliği koruyorlar; oysa bu disiplin onların eleştirilerini, bütün diğer disiplinlerden daha fazla çekmeliydi. Kayıtsızlık mı yoksa bilinçsiz suç ortaklığı mı?

Profesörlerin coğrafyası bir biçimde, siyasi ve askeri stratejilerin, ayrıca bir başka coğrafyanın birilerinin hayata geçirmesine izin verdiği ekonomik ve sosyal stratejilerin bütün etkinliğini, herkesin gözünde gizlemeyi sağlayan bir sis perdesi işlevi görür. Bu kurmay heyetleri coğrafyası ile profesörlerin coğrafyası arasındaki temel fark, kullandıkları bilgi unsurları yelpazesinde değildir. Bunlardan ilki, geçmişte

olduğu gibi bugün de ister "tarafsız" araştırma olsun ister "uygulamalı" denilen coğrafyaya ait olsun, üniversitelerin yürüttüğü bilimsel araştırmaların sonuçlarına başvurur. Memurlar, sınıflarda kekeleyerek okunanlarla aynı türde başlıkları sıralar: engebe, iklim, bitki örtüsü, nehirler, nüfus... Fakat temel fark olarak bu bilgi unsurlarının neye hizmet edebileceğini çok iyi bilirler; oysaki öğrencilerin ve hocalarının bu konuda hiçbir fikri yoktur.

Bu gizlemeye yol açan davranışları analiz etmek önemlidir. Zira bu gizleme eylemi, coğrafya profesörlerinin bilinçli, gönüllü bir projesinin sonucu değildir. Gerçekte, onların ideolojik eğilimleri aynı tipte olmaktan uzaktır. Aldatmaya katılıyorlarsa, kendileri aldatıldıkları içindir. Ancak bunu aydınlatmaya çalışmadan önce, profesörlerin coğrafyasının mekânla ilintili bilginin apaçık bir iktidar aracı olduğunu gizleyen tek ideolojik paravan olmadığının altını çizmek gerekir. Pek çok ülkede ilkokul ve ortaokul programlarında coğrafya yoktur: Amerika Birleşik Devletleri'nde, Büyük Britanya'da durum budur ve orada kitleler mekânsal analizlerin stratejik önemi konusunda daha bilinçli değildir. Zira başka bir ideolojik paravan mevcuttur. Gerçekte haritalar, kitapçıklar ve coğrafya tezleri, mekânın temsilinin yegâne biçimleri değildir; coğrafi olan aynı zamanda seyredilir hale gelmiştir. Manzaraların temsili şimdi, sadece ressamlar için değil, çok daha fazla sayıdaki insan için bitip tükenmez bir esin kaynağıdır. İster estetik araştırmaların ister reklamın konusu olsun filmleri, dergileri, afişleri işgal etmiştir. İnsanların bu kadar çok kartpostal satın aldığı yahut ellerinde rehberlerle Britanya'ya, İspanya'ya, yahut. Afganistan'a "yaptıkları" seyahatlerde bu kadar çok manzara fotoğrafı "çektikleri" başka bir dönem yoktur. Turizm ideolojisi, coğrafyayı kitle tüketimi olgusunun unsurlarından biri haline getirmiştir. Giderek büyüyen kalabalıklar, gerçek bir manzara açlığı, şu veya bu düzeyde düzenlenmiş estetik duygu kaynakları tarafından kuşatılmıştır. Sadece birkaç kişinin okumayı ve iktidar aracı olarak kullanmayı bildiği, mekânın formelleştirilmiş temsili olan harita, herkesin zihninde manzara fotoğrafçılığının gölgesinde kalmaktadır. Manzara fotoğrafçılığı, "bakış açılarına" göre ve objektiflerin merceklerinin odak mesafelerine göre yüzeyleri, harita mesafelerini görünmez hale getirip, dioramada göğün dip noktasında karaltı halinde görülen dikey topografik siluetleri ayrıcalıklı hale getirir. Başka zaman dikkat edilmeyen manzaraları güzel bulduğumuz sürece (Neden bir manzara güzeldir? Neden güzel olduğu düşünülür?) hepimizi isteklendiren tamamen kültürel bir koşullanma, tamamen doyumdur.

Sadece şu veya bu manzarayı görmeye gitmek gerekmez, aynı zamanda fotoğrafçılık, sinema, bazı türde imaj manzaraları bıkıp usanmadan yeniden üretir. Bunlar, daha yakından bakıldığında nice mesaj, zorlukla çözümlenebilen nice sessiz söylem, gizlice çağrışımlar oyunu tarafından kullanılmak için ancak emir kipi olan nice akıl yürütme içerir. Kitle medyası tarafından yayılan, empoze edilen coğrafi imaj, mesajlarla toplumsal kültürün doyurulması, bizi pozitiflik konumuna, estetik seyir konumuna getiren ve bazılarının, düşmanı yenmek için yeni stratejiler geliştirebilecek duruma gelmek için mekânı bazı yöntemlere göre analiz edebileceği düşüncesinin daha da ilerisine götürür.

Bu şekilde, ikisini birbirine yaklaştırmanın ve Batılıların ideolojik etkileriyle coğrafya kitaplarının ideolojik etkilerini birbirine paralel hale getirmenin paradoksal görünmesine neden olacak kadar farklı yöntemler kullanan seyredilen coğrafya ile okul coğrafyası, yine de aynı sonuçlara yönelir: Coğrafi bilginin bir güç olabileceği, mekânın bazı temsillerinin eylem araçları ve siyasi araçlar olabileceği fikrini ortadan kaldırmak; coğrafyayla ilintili olan şeyin bir düşünme biçimiyle, özellikle de siyasi meselelere göre yürütülen stratejik bir akıl yürütmeyle bir ilgisi olmadığı fikrini empoze etmek. Manzara izlenir, ona hayran olunur. Coğrafya dersi öğrenilir; ama anlaşılacak bir şey yoktur. Ya harita neye yarar? Turizm acentelerinin kullandığı bir imaj veya gezginlerin bir sonraki tatillerinde izleyecekleri yoldur.

Bu bölümde, kitabın başında olduğu gibi, yurttaşlarımın çoğunun hafızalarında koruduğu, bugün hâlâ birçok öğrenciyi sıkan okul coğrafyasının hayli eleştirel bir tablosunu çıkarıyorum. 1976'da yazdığım sayfaları yeniden okurken kendi kendime, üniversitelerde ve liselerde coğrafya öğreten pek çok meslektaşımın beni haksız bulmaları gerektiğini söylüyorum; zira artık, belki *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar*'ı okuyabildikleri veya ondan bahsedildiğini duydukları için, belki de jeopolitik artık Fransa'da ister sol olsun ister sağ olsun, politik düşünme biçimlerinde büyük bir yer tuttuğundan coğrafya ve jeopolitiği net bir şekilde birbirine bağlayan *Hérodote* dergisinin sayılarını okudukları için, artık burada ifşa ettiğim tarzda coğrafya öğretmiyorlar.

"Profesörlerin Coğrafyasının Sis Perdesinden" başlıklı bu bölümü tamamlamak üzere, bu profesörler coğrafyası beni lise yıllarımda hayli sıkmışsa da (İkinci sınıfta, cevaplanması gereken soruların hiç ilgi çekici görünmediği coğrafya kompozisyonundan sıfır almış, oysa tarih kompozisyonundan 18 alabilmiştim), yüksek öğrenim dönemimin başlarından itibaren (yirmi yaşında) buna büyük bir ilgi duyduğumun, hatta önce "hocalık stajı" olarak bir beşinci sınıfta (Saint-Maur'daki Marcelin-Berthelot Lisesi'nde), sonra da Cezayir'de daha büyük sınıflarda, "uysal" olmayan öğrencilerin karşısında bunu öğretmekten zevk aldığımın altını çizmeliyim. Sahip olduğum şans, coğrafyanın neye yaradığını anlatmayı denemekti. Elbette,

yirmi yıl sonra kendi kendime, savaş yapmaya yaradığını söyledim, fakat çok öncesinde, (tarihin gösterdiği gibi) pek çok şeye, rüzgârların yönünü anlayarak okyanuslarda yeni yollar açmaya, haritalar çıkarmaya (Bir harita neye yarar?), çölleşmeye karşı veya Nil vadisindeki tuzlanmasına karşı mücadele etmeye, farklı dilleri konuşan insanların neden çoğu zaman büyük ekonomik çıkar sağlamayan bir toprak parçası için hırsla savaştıklarını izah etmeye, Arabistan ve İran arasında, Arap-Fars Körfezi etrafında neden bu kadar büyük petrol yataklarının var olduğunu izah etmeye yaradığını ve yaramaya devam ettiğini gösteriyordum.

Temmuz 1953'te, Bugeaud Lisesi'nde, bütün hocaların ve öğrencilerin (ve beraberinde Cezayir başpiskoposunun ve yörenin genel komutanının) huzurunda fiyat dağılımı konusunda bir söylem vermek zorunda kaldığımı ve başlamak için Saint-Exupéry'den, Küçük Prens'in kendisini çevreleyen gezegenler arasında bir coğrafyacının olduğu bir gezegenin bulunduğunu söylediği pasajı anlattığımı hatırlarım. Peki bir coğrafyacı neye yarar? Ahlaklarından emin olmak için kaşifleri toplamaya. Nitekim sarhoş bir kaşif, harita üzerinde tek bir dağın olduğu yerde iki dağ gösterebilir. Bu küçük hikâyeyi, atmosferi gevşetmek için anlatmıştım; çünkü şüphesiz, öğrencilerim daha önce arkadaşlarına ve ailelerine benim, birinci sınıf derslerinde Fas'la Cezayir arasında bir karşılaştırma yaptığımı anlatıyorlardı ki bu, yığınla "soru"nun sorulmasına yol açıyordu.

Benim kastettiğim haliyle coğrafya, dönemlere göre profesörlere verilen "pedagojik tavsiyelere" göre çok farklı şekillerde sorulsa da siyasi soruların sorulmasına yol açar. Bana göre bunun nedeni, coğrafyanın çok önemli meseleleri içermesi ve bugün sadece Fransa'da bütün öğrencilere, korunması gereken (Çünkü tam anlamı her zaman eksik ölçüldüğü için tehdit altındadır) seçkin bir coğrafya eğitiminin verilmesidir.

Vincennes Üniversitesi'nde ders verirken, –Fernand Nathan Yayınları'ndan ünlü bir felsefe kitabı yayınlatan bir filozof olan Denis Huisman'ın aracılığıyla– Pierre Nathan'ın (yayınevinin kurucusunun oğlu), benden fikirlerimi anlatan bir deneme bölümü yazmayı istedikten sonra bana, bir okul coğrafyası kitapları koleksiyonunu yönetmemi önermesi gibi bir şans yaşamıştım. 1970'lerin başlarından itibaren, mükemmel bir haritacı ve çok iyi bir kitap resimleyicisi olan Raymond Ghiradi'nin yardımıyla, altıncı sınıf kitaplarından başlayarak bunu yaptım. Program temel olarak Afrika'ya yönelikti ve genç öğrencilerin, fotoğrafları değil, farklı Afrika manzaralarını inceleyerek keyif almasını istiyordum. Burada tek bir resim (iki sayfada, büyük büyük çizgi film tarzında) engebe biçimlerinin (örneğin, bir ERG ve bir REG ile çölün ve Tassili'nin büyük falezlerinin engebeleri) yanı sıra bitki örtüsü biçimlerini (savana bitki örtüsü) ve yaşam alanı biçimlerini (tek bir resim üzerinde gösterilemeyecek her şey) de gösterdik. Elbette bu resimler telaffuz edilmeyen bir anlaşmaya, yaşam alanı veya bitki örtüsü biçimlerinin engebe biçimlerinden daha büyük ölçeklerde temsil edildiği anlaşmasına dayanıyordu (Topografi bir kesmede olduğu gibi, kilometre cinsinden uzunlukların ölçeği, metre veya dekametre cinsinden yüksekliklerin ölçeğiyle aynı değildir). Altıncı sınıf öğrencilerinden aldığım ve öğrencilerin bana, bir galeri ormanının karanlığında timsahın mı yoksa hipopotamın mı saklandığını sordukları bir mektup aldığımda, bu temsil biçiminin öğrencilerin hayli ilgisini çektiğinin kanıtını bulmuş oldum.

Ghirardi'yle birlikte bu tür çizimleri, büyük forma haritalarla beşinci, dördüncü ve üçüncü sınıfların kitapları için kullandım. Özellikle ikinci sınıf genel coğrafya kitabında (1978'den 1983'e kadar, öncekilerden çok daha

büyük formatlı), söz konusu olan ister büyük tektonik biçimler ister farklı dağ veya ırmak türleri ister büyük bitki örtüleri veya büyük şehir tipleri olsun, farklı bölümler için bu sentetik temsiller sistemini hayli karmaşık bir düzeye taşıyabildik. Tüm bunları *Hérodote* dergisinin çıkmaya başladığı veya *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar*'ı yazdığım dönemde yaptım. Béatrice Giblin ve Michel Foucher, -ki bir süreliğine *Hérodote* ekibine katılmıştı- "sentez kesmeler" olarak adlandırdığımız şeylerin her birinin altında yer alan metinlerin kaleme alınmasında bana yardımcı oldu. Bu "sentez kesmeler"in her biri, çift sayfanın üstteki üçte ikilik kısmında yer alıyor, bunlar da aslında mantıksal ilişkileri içinde, jeomorfolojik veya kentsel nitelikli dört manzara tipini temsil etmek üzere dört kısma bölünüyordu. Kendileri de dört kısımdan oluşan açıklayıcı metinler, her bir çift sayfanın altındaki üçte birlik kısımda yer alıyordu.

Bütün bunları anlatmamın nedeni, okul programlarında birbiri ardına yapılan reformlarla birlikte bu kitap koleksiyonlarının artık var olmaması ve ikinci sınıf kitabının fazla zor olarak değerlendirilmesidir. Lisans öğrencilerinin ondan faydalandığı doğrudur. Bununla birlikte büyük başarı sağlamıştı. Fakat profesörler onu kendi kullanımları için sakladılar ve sınıflarında tavsiye etmediler. Editör için şatafatlı bir biçimde süslenen bu tür kitapların maliyet fiyatı, sadece fotoğraf ajanslarına telif hakkı ödemenin yeterli olduğu kitaplarınkine göre hayli yüksekti. Jean-Jacques Nathan'ın (Pierre'in oğlu) coğrafyaya tutkulu olduğu ortaya çıktı ve ben, yazar haklarımı Raymond Ghirardi ile paylaştım, bu da editör için kartografi maliyetini azaltacaktı. Bu tür kitapların basılmasının, coğrafya için verdiğim mücadelenin parçası olduğunu düşünüyordum. Ben, iyi düşünülmüş "profesörler coğrafyası"nın gerçekte kanaat oluşturmada büyük rolü olabileceğine ikna olmuş, bir tür -1956'dan beri hiçbir partinin üyesi değilim- "militan coğrafyacı"yım.

Bu bölümün ikinci kısmında, seyredilen coğrafya adını verdiğim şeyin, yani dergilerde, ekranlarda, turistik çevrelerde imajları sergileyen coğrafyanın rolünü eleştirdim. Fakat manzara temsillerini, coğrafi olarak düşünüldükleri andan itibaren reddetmek gerektiğini söylememin nedeni, militan coğrafyacı olma isteği değildir. Bu yüzden, çok güvendiğim bu kitaplarda manzara resimlerine böyle bir yer vermem nedensiz değildir. Bu manzaraların her biri, karmaşık bir coğrafi durumun şematik temsili, doğal ortamlar (fiziki coğrafya) ile medeniyet sistemleri olarak adlandırılabilecek şey (Afrika'daki, Latin Amerika'daki veya Muson Asyası'ndaki büyük tropikal vadilerin manzarası örneğinde) arasındaki ilişkiyi mantıksal bir biçimde göstermek için oluşturulmuş birer temsildir.

Bir manzara nedir? Bir noktadan hareketle perspektiften görülen yer mekânının şu veya bu büyüklükteki bir parçasıdır. Görülen kapsam, bir taraftan gözlem noktasının yüksekliğine (Ne kadar yüksekte olunursa o kadar uzaktaki şeyler görünür) diğer taraftan da ilk planlardaki engebe biçimlerine bağlıdır. Bu ilk planlarda bir tepe veya büyük bir yapı dikilmişse, buradan ötesi görülmez ve manzara bu şekilde sınırlanır. Peki "güzel manzara" nedir? Uzağın görülebildiği, genellikle baskın bir engebe hattı olan yahut kent manzarası örneğinde büyük yapılar hattı olan ufuğa (Yunanca'da sınırlamak anlamındaki *horizein*) kadar yükselen farklı planların birbirinden ayırt edilebildiği manzaradır.

Hérodote dergisinin ilk sayılarından biri (Sayı 7, 1977) "Manzara neye yarar? Güzel manzara nedir?" başlığını taşıyordu. Bunlar coğrafya ve savaşla ilgili kaygılarımızdan çok uzaklaşmış sorular gibi mi görünüyor? Bir man-

zaranın "güzelliği"nin bu kaygılarla hiçbir ilgisinin olmadığı düşünülebilir. Ancak, bir "güzel manzara"yı gösteren işaretlerin bulunduğu bir Michelin haritasını incelersek, burada söz konusu olanın çoğu zaman bir yamacın veya tepenin yukarısında, "gizlenmiş mekânlar"ın ilk planda pek önemli olmadığı engin bir manzaranın izlenebileceği bir şato veya kale kalıntıları olduğunu görebiliriz. Bu baskın noktalardan birine dayanan ordular, "gizlenmiş mekânlar"dan bir tepenin arkasında veya bir vadinin oyuğunda bulunan ve görülemeyen, düşmanın ansızın saldırmadan önce içinde saklanabileceği toprak parçalarını kastederler. Coğrafi bir eylem olarak –eğer öyle bir şey varsa– "güzel manzara" izlemenin neden gücü andıran bir büyüklük hissi verebileceğini anlıyoruz.

Birkaç Kişinin Ellerine Bırakılmış Stratejik Bir Bilgi

Seyredilen coğrafyanın imajları ve profesörlerinin dersleri tarafından hayata geçirilen bu aldatmacanın sonucu, zaten askeri, polisiye, siyasi, idari, mali yönlerden pek çok başka iktidarı elinde bulunduran bir azınlığın, stratejik bilgi olarak anlaşıldığında coğrafyanın sunduğu bu iktidarı da elinde tutan yegâne kesim haline gelmesidir.

Elbette pek çok ülkede, özellikle de sosyalist ülkelerde, büyük ölçekli haritalar yalnızca güvenilir olarak görülen ellerde –polis ve ordu görevlilerinin elinde– bulunur. Hatta bu ülkelerde coğrafya öğrencileri, hayali haritalar üzerinde pratik çalışmalar yapar. Uydular en ayrıntılı olanlardan her tür harita hazırlamaya izin veren binlerce klişe sağlarken bir dış düşmana karşı ihtiyatlardan söz ediliyorsa, bu ihtiyatlar lüksü bugün biraz yanılsamalı görünebilir (Fotoğrafların yer isimlerini vermediği doğrudur). Fakat semptomatik bir olgu olarak, pek çok üçüncü dünya ülkesinde, sosyal gerilimlerin belli bir eşiğe vardığı andan itibaren büyük ölçekli harita satışı yasaklanmıştır.

Gerillada, köylülerin sahip olduğu güçlerden biri, savaştıkları mekânı taktik yönden çok iyi "tanımaları"dır; fakat kendi başlarına bıraktıklarında kapasiteleri stratejik düzeydeki operasyonlar için yetersiz kalır, zira bu operasyonlar başka bir ölçekte, ancak kartografik olarak temsil edilebilecek çok daha geniş mekânlar üzerinde gerçekleştirilebilir. Haritaları okuyabilen bir kurmay heyeti kurulduğunda, partizan savaşında çok önemli bir aşama atlanır; bu haritalar genelde büyük fedakârlıklar karşılığında elde edilir.

Bir haritayı okuyabilme ihtiyacı kendisini kent gösterilerinde, kent gerillasında, sokak savaşında da gösterir. Bazı ülkelerde (sosyalist veya değil) halka şehrin bir planı değil, sadece turistlerin sık sık gittiği yerlerin bir şeması verilir; bu önlem polisin, şehri o denli etkili bir şekilde güvenlik bölgelerine ayırmasını sağlar ki, ondan başkasının kendisini mekânsal olarak temsil etmesi zordur.

Birkaç yıkıcı deneyimden sonra, harita okumanın öğrenilmesi pek çok ülkede militanlar için öncelikli bir görev haline geldi. Bununla birlikte "liberal" denilen rejimle yönetilen ülkelerin çoğunda, şehir planları gibi her ölçekte haritaların dağıtılması da tamamen serbesttir. Gerçekten de yetkililer, herhangi bir mahzur olmaksızın bu haritaları dolaşıma sokabileceklerini düşünmüşlerdir. Gerçekte haritalar, onları okumasını ve kullanmasını öğrenmemiş olanlar için, okumayı bilmeyen insanlar için bir sayfa yazının ifade ettiğinden fazlasını ifade etmez. Bir haritayı okumanın öğrenilmesi zor bir iş değildir; fakat siyasi ve askeri pratiklerdeki faydasını görmek gerekir. Liberal rejimle yönetilen ülkelerde haritaların serbest dolaşımı, mevcut iktidarlara karşı, demokratik sistemle uyumlu eylemlerin dışında başka türlü eylemlere girişmeye cesaret edebilenlerin sayıca azlığının doğal sonucudur.

Bununla birlikte, coğrafi analizin önemi kendisini, belli koşullarda temel nitelikte olmasına karşın sadece saha üzerindeki strateji ve taktik alanında ortaya koymaz. Çok geniş ortamlarda coğrafi tipte düşüncenin hemen hemen hiç fayda sağlamaması, büyük kapitalist firmaların kurmay heyetlerinin, etkinliği genelde ne onları çevreleyen sırdan ne de militanların ve sendikacıların yerelleşme olguları karşısındaki kayıtsızlıktan ileri gelen mekânsal stratejiler izlemesine izin verir; daha ileride göreceğimiz gibi, temelde tarihsel tipte olan Marksist analiz, teorik olarak kavradığı olguların mekândaki dağılımını neredeyse tümüyle ihmal eder.

Gerçekte 19. yüzyılın ilk yarısında Lyon'lu kapitalistler, dokuma işçilerinin siyasi gücünü yıkmak için gerçek bir coğrafi stratejiyi hayata geçirdiler: O tarihe kadar Lyon'da yoğunlaşmış olan ipek dokuma işi, çok sayıda teknik operasyona ayrıldı; bunlar geniş ölçüde kıra serpiştirildi: yalnızca "tüccar-üretici" kendisi için çalışan çok sayıda atölyenin yerini biliyor, bunların her birinde çalışanlar, ötekilerin nerede çalıştığını bilmiyordu. Bu nedenle, dağılmış olan çalışanlar, ortak eylemlere artık pek girişemiyordu. Kapitalizmin coğrafi stratejisine dair, her militanın üzerine düşünmesi gereken güzel bir örnektir bu. Sadece geçmişe ait olmayan bu strateji, birkaç on yıldır, alt işverenlik olgusunun gelişmesi ve endüstriyel adem-i merkeziyet ve alanın iyileştirilmesi politikalarıyla birlikte sistematik olarak hayata geçirilmektedir. Şu veya bu firma için çalışan personelin önemli bir bölümü, artık hukuki olarak bu firmaya bağlı bulunan tesislerde değildir ve bir dizi bağlı şirkete dağılmışlardır. Bu şirketler nerededir? Hangi küçük şehirlerde? Hangi kasabalarda? İşçilerini nerede işe alıyorlar? Bu bilgileri bir araya getirmek imkânsız değildir; fakat bu sorulara dikkat gösterilmediği

için, büyük firmaların kurmay heyetlerine büyük bir avantaj sağlayacak şekilde, bunlar hakkında genelde hiçbir şey bilinmez.

"Sol" ortamlarda, devamlı surette alanın iyileştirilmesi politikalarının başarısız olduğu ilan edilir; ancak bu (resmi olarak ilan edilen hedefler açısından) "başarısızlık"ların, gerçek bir hareket stratejisi içinde, bir süre sonra tekrar satılacak veya likide edilecek yeni bir fabrika kurmanın pek çok avantajından yararlanmak için yatırımlarının hızlıca yerlerini değiştiren şirketlere hangi bakımdan kazançlı işler sağlayacağı görülmez.

Bu çok hareketli strateji, çokuluslu şirketlerin yöneticileri tarafından çok daha geniş mekânlarda uygulanır. Çeşitli yerler arasında var olan tüm farklardan (ücret, vergi, para farkları) en iyi kârı elde etmek için çok sayıda devletin farklı bölgelerinde yatırım yapar ve yatırımlarını geri çekerler. Çokuluslu şirketlerin sistemi elbette iyi analiz edilmiştir; fakat sadece kuramsal planda. Bu aç gözlüler tarafından kontrol edilen çok sayıda noktanın coğrafi bakımdan tam bir şekilde analiz edilmesi imkânsız değildir ve yapılması halinde onlara karşı birlikte tasarlanmış eylemlere girişmeyi, (bir taraftan teoriyi mükemmelleştirerek) somut davranışlarını çok daha etkili bir şekilde ifşa etmeyi mümkün kılacaktır. Coğrafi bilgi büyük bankaların tekelinde kalmamalıdır; olguların yerelleşme biçimlerine dikkat etmek ve onları soyut bir şekilde ele almaya son vermek şartıyla, onlara karşı çevrilebilir.

Bir başka ölçekte, bir şehirde ortaya konan sorunlar ölçeğinde, şehrin sakinlerinin (siyasi bakımdan en fazla şekillenmiş olanların bile) onları doğrudan doğruya ilgilendiren filanca şehirleşme planının, falanca yenileme girişiminin can sıkıcı sonuçlarını öngörebilme konusundaki yetersizlik düzeylerini tespit etmek çarpıcıdır. Belediyeler, bu işin öncüleri şimdi bu yetersizlik konusunda o denli bilinçlidir ki, artık "istişare"yi hayata geçirmekten ve gelecekteki çalışmaların planlarını sunmaktan çekinmemektedirler, zira itirazlar enderdir ve giderilmeleri de kolaydır. Gerçekte mekânsal temsiller yalnızca onları okumayı bilenler için bir anlam ifade eder ve bu kişiler de ender olarak görülür; bu yüzden insanlar, ne ölçüde aldatıldıklarını ancak çalışmalar tamamlandıktan sonra, değişiklikler büyük ölçüde geri dönüşsüz hale geldikten sonra anlayabilir.

Özet halinde ele alman bu birkaç örnek, siyasi sorunların coğrafi boyutu açısından militanların gösterdiği bu miyopluğun, bazen körlüğün sonuçlarının ağırlığı konusunda bir fikir vermek için şüphesiz yeterlidir. Bu siyasi sorumlular, bu sendikacılar bir durumun tarihsel kökenlerini kitlelere anlatma, bir toplumsal formasyonun çelişkilerini

tahlil etme konusunda ne kadar önemli bir rol oynuyorlarsa, tekelini etkili manevralar yapmak için kullanmayı bilen bir yönetici azınlığa bıraktıkları stratejik bir bilgiyi o kadar ihmal etmektedirler.

"Sol" militanların ve aydınların, uzun süredir ve hâlâ bugün de bir coğrafya üzerinde eylemde bulundukları veya düşündükleri zaman harita ve coğrafi düşünme biçimi karşısında bir tür kuşku duyduklarını kanıtladıklarını ekleyeceğim; adeta stratejik düşünme biçiminin özünde "sağcı" olduğunu hissediyorlarmış gibi, adeta bir harita kullanımı çok uzun zamandır olduğu gibi, sadece ordular tarafından yapılırmış gibi. Fransız Devrimi şüphesiz genç devrimci liderlerin (küçük ücretliler, meyhaneciler [*cabaretiers*], papaz okulu öğrencileri, vs), komuta etmekle yükümlü oldukları birlikleri (özellikle eski köylüleri) yönetmek üzere taktikler ve hatta stratejiler tasarlamak için bir bölge üzerine düşünebileceklerini ve bir manzarayı izleyebileceklerini ansızın fark ettikleri ender dönemlerden biri olmuştur. Adeta komuta görevinin yerine getirilmesi, bir manzara karşısında (Pek haritaları yoktu) nasıl manevra yapılması gerektiğini de içeriyormuş gibi. Öte yandan Bonaparte, topçu eğitimi almış bir subaydı ve önemli bir matematikçiydi. Fakat 1871'de, Paris Komünü sırasında, "komüncü" liderler trajik taktik hatalar yaptılar.

Bir coğrafyacının rolünün, hemşerilerine, orada daha iyi yaşamak ve özellikle de orayı daha etkili bir şekilde savunmak için mekânı, "onların mekânını" (Bugün onların alanı denilir) daha iyi düşünebilmeleri için yardımcı olmak olduğunu ilk gören, büyük coğrafyacı ve büyük özgürlükçü düşünür Élisée Reclus'tür. Fakat Fransa'da, daha o tarihte nüfusun önemli bir bölümü artık tek bir yerde yaşamıyordu. Günümüzde ise tüm insanlar gerçekte çok farklı boyutlarda, birbirine benzemeyen mekânlarda yaşamaktadır ve bu da bu mekânların farklı ölçeklerde, global olarak algılamasının engellenmesine katkı sunmaktadır.

Diferansiyel Hale Gelmiş Bir Uzamsallığın Bağrında Miyopluk ve Uyurgezerlik

İşte bu yüzden, bu miyopluğun, coğrafi olgular karşısındaki bu ilgi yokluğunun nedenlerinin ne olabileceğini araştırmak, özellikle de neden bunların anlamının bu konuda mükemmel derecede bilinçli olan askeri veya mali kurmay heyetleri dışında herkese yabancı olduğunu anlamak önemlidir.

Öncelikle toplumsal pratikler bütününe ve onlara bağlı olan muhtelif mekân temsillerine başvurmak gerekir. Bugün bu sorunu ortaya koymanın nasıl mümkün olduğunu anlamak için de tarihsel olarak nasıl dönüşüm geçirdiğine bakmak yararlı olur. Başka zamanlarda, insanların halen temel olarak köyün kendi kendini beslemesi çerçevesinde yaşadıkları dönemlerde, her birinin pratiklerinin neredeyse tamamı, görece sınırlı olan tek bir mekânın çerçevesinde gerçekleşiyordu: köy toprağı ve periferide, komşu köylerle ilintili topraklar. Buraların ötesinde yanlış bilinen, bilinmeyen, mitsel mekânlar başlıyordu. Bu nedenle insanlar başka dönemlerde kendilerini ifade etmek ve çeşitli pratiklerinden söz etmek için, kişisel deneyim yoluyla hayli somut bir şekilde tanıdıkları tek bir mekânın temsiline göndermede bulunuyordu.

Ancak uzun zamandır, savaş şefleri, prensler, çok daha geniş olan başka mekânların, üzerinde tahakküm kurdukları veya kurmak istedikleri bölgelerin de temsil edilmesine ihtiyaç duydular; tüccarlar da başkalarıyla ticaret yaptıkları uzak yörelerdeki yolları, mesafeleri bilmeliydiler.

Bu çok geniş ve zorlukla erişilebilir mekânlar için kişisel deneyim, bakmak ve hatırlamak yetmez. İşte bu yüzden coğrafyacı-haritacının rolü temel hale gelir: o, şu veya bu genişlikteki bölgeleri, *farklı ölçeklerde* temsil eder. "Büyük keşifler"den beri bütün bir bölgenin çok küçük ölçekli tek bir haritada[1] temsil edilmesi mümkündür ve bu, uzun süre

1. Çoğu zaman tersini söyleyen coğrafyacılara bile hatırlatmak gerekir ki, bir haritanın ölçeğine ne kadar "küçük" deniliyorsa, temsil edilen bölgenin yüzeyi o kadar geniştir; haritaya ne kadar "büyük ölçekli" deniliyorsa, sınırlı bir mekânı o kadar ayrıntılı bir şekilde temsil eder.

boyunca ona sahip olan egemenlerin övünç kaynağı olacaktır. Yüzyıllar boyunca, yalnızca yönetici sınıfların üyeleri, kendi gözleri önünde tutmak için çok geniş alanları düşünce yoluyla kavrayabildi ve bu mekân temsilleri, şu veya bu düzeyde birbirinden uzaklaştırılmış insanlar ve bölgeler üzerinde iktidarın ifa edilmesinin temel bir aracıydı. İmparator, yönettiği imparatorluğun, iç uzamsal yapılarının (taşralar) ve onu çevreleyen devletlerin global ve tam bir temsiline sahip olmalıdır. Gerekli olan, küçük ölçekli bir haritadır. Diğer yandan, şu veya bu taşrada kendini gösteren sorunları ele almak için ona, göreceli bir kesinlikle, uzaktan emir verebilmesini sağlayacak, daha büyük ölçekli bir harita gereklidir. Fakat tahakküm altına alman insan kitleleri için, imparatorluğun temsili yalnızca mitsel bir şeydir ve onlar kendi köy toprakları dışında net ve etkili bir vizyona sahip değillerdir.

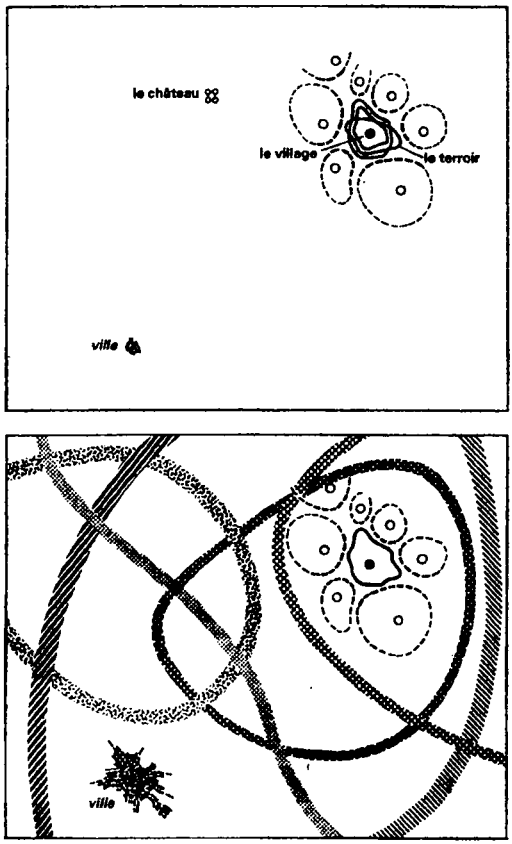
Bugün durum tamamen farklıdır ve halk kitleleri, şu veya bu düzeyde bilinçli bir şekilde, çok çeşitli pratikler için, örneklerin çoğunda büyük ölçüde belirsiz kalan son derece fazla sayıdaki mekân temsillerine başvurmaktadır. Gerçekte ticaretin, işbölümünün gelişmesinin, şehirlerin büyümesinin sonucunda her bir bireyin somut bilgiye sahip olabileceği mekân (veya mekânlar) artık yalnızca, onun toplumsal pratiklerinin küçük bir kısmına denk düşmektedir.

Mesleki anlamda giderek farklılaşan insanların her biri (bunu net olarak anlamaksızın, şu veya bu genişlikteki mesafeler üzerinde var olan çoklu toplumsal ilişkiler ağlarına (patronla işçileri, satıcıyla tüketiciler, yöneticiyle yönetilenler, vs arasındaki ilişkiler) entegre olurlar. Bu ağların her birinin örgütleyicileri ve sorumluları, yani idari ve mali iktidarları ellerinde tutanlar, bunun kapsamı ve konfigürasyonu konusunda net bir fikre sahiptir. Bir sanayici veya tüccar, pazarının kapsamını bilmediği zaman daha etkili olmak için, rakiplerinin konumlarını dikkate alarak yerel, bölgesel, ulusal düzeylerde sahip olduğu (ve sahip olabileceği) etkiyi görmek üzere bir araştırma yaptırır.

Öte yandan çalışanlar ve tüketiciler kitlesi içinde herkes ancak bağlı oldukları çoklu ağlar ve konfigürasyonları hakkında çok kısmi ve çok belirsiz bir bilgiye sahiptir. Nitekim mekânda, bu ağlar birbirinin aynı olan çevrelere sahip değildir, çok eşitsiz büyüklükte bölgeleri "kapsarlar" ve sınırları birbirinin üstüne biner ve birbiriyle kesişir.

Eskiden her erkek ve her kadın kendi bölgesine (ait olduğu grubun bütün faaliyetlerine katıldığı yere) yürüyerek giderdi; hiçbir unsurunun yabancı olmadığı bu *sürekli* mekânda zorlanmadan yön bulunurdu. Bugün insanlar her gün, çok daha büyük mesafeleri katediyorlar; toplu taşıma araçlarıyla veya bireysel sirkülasyon araçlarıyla. Fakat bilin-

meyen mekânlardan geçen, kanalize olmuş, ok işaretleriyle gösterilen eksenler üzerinde pasif bir şekilde yer değiştirdiklerini söylemek daha yerinde olur. Bu gündelik kitlesel yer değiştirmelerde, her bir birey kendi hedef noktasına şu veya bu ölçüde yalnız başına gider; yalnızca iki yer, iki mahalle (uyunan ve çalışılan yerler) bilinir; insanlar için bu ikisinin arasında kesinlikle mekân değil (Zira özellikle metroyla tünelden gidiliyorsa buralar bilinmez halde kalır), daha ziyade zaman, istasyon isimlerinin sayılmasıyla işaretlenen güzergâhı katetme zamanı vardır.

Teorik örnek olarak birinci şema, kendi kendini besleme döneminde köylülerin çoğunluğunun mekânsal temsillerinin grafik olarak nasıl gösterilebileceğini ortaya koyuyor: Köyün etrafındaki kır çevresini, bütün toplumsal pratiklerini gerçekleştirdikleri mekânsal bütünü çok iyi tanırlar. Ötede, komşu köylerin çevrelerini biraz daha az bilirler; daha da ötede, bildikleri büyük bir şey yoktur.
İkinci şema ise bugünün köylülerinin çeşitli mekânsal temsillerinin bir örneğini veriyor: kır çevresi artık, toplumal pratiklerinin ancak bir kısmının gerçekleştiği mekândır; etraflarını öyle veya böyle tanıdıkları çok sayıda ağa ve çembere bağlıdırlar.
[Şemalar üzerindeki terimlere verdiğim karşılıklar: le château=şato; le village=köy; le terroir=köy çevresi; ville=şehir]

Günümüzde, harita üzerinde çok uzak olanın filanca sirkülasyon aracıyla çok yakın olduğunu söylemek fena halde bayağıdır. Yüzyıllar boyunca yaya ritmiyle (veya muktedirler için at adımlarıyla) katedilen mekânın ve zamanın oransallığı, 19. yüzyılda demiryollarının mesafeleri on kat kısalttığı bazı eksenler üzerinde kırılmaya başlamıştır. Bugün, yaya olmamıza veya otomobille yolculuk yapmamıza göre (ki uçağa binildiğinde çok daha farklı bir durum oluşur) tamamen farklı olan mekânlarla karşı karşıyayız. Gündelik hayatta herkes, şu veya bu düzeyde kafası karışmış bir şekilde, birbirinden son derece farklı mekân temsillerine (Bunlar birkaç yüz metrelik bir "köşe"den gezegenin büyük parçalarına kadar gider) veya hem çok farklı ölçeklerde olan hem de birbirine dolanmış halde olan, bağlantısı pek iyi kurulmamış mekân temsili kırıntılarına gönderme yapar. Toplumsal pratikler şu veya bu düzeyde karışmış şekilde çok-ölçekli hale gelmiştir. Eskiden insanlar hep birlikte tek bir yerde, sınırlı, fakat iyi bilinen ve devamlılığı olan bir mekânda yaşardı. Bugün, farklı "rollerimizin" her biri mekân kırıntılarında yer alır; her gün bunların arasında, birinden diğerine geçerken özellikle saatlerimize bakarız. Uyurgezerlerin bildikleri bir yerde neden olduğunu bilmeden yer değiştirmeleri gibi, biz de içinden geçtiğimiz muhtelif yerlerde *nerede* olduğumuzu bilmeyiz. Artık, şu veya bu düzeyde birbirinden kopuk bir dizi pratiğe ve fikre denk düşen çok çeşitli ölçeklerdeki çok sayıda mekânsal temsilden oluşan bir *diferansiyel mekânsallıkta* (*spatialité différentielle*)[2] yaşıyoruz. Şematik olarak şunları birbirinden ayırabiliriz: Bir tarafta, farklı hareketlerimizin gönderme yaptığı farklı mekân temsilleri. Büyük bir kapalılık içinde, insanların çoğu için, eğer okumasını biliyorlarsa, mahalle planına ve metro planına, günlük göçlerin gerçekleştiği yığılma haritalarına, haftasonu hareketlerinin 1/100,000 ölçekli haritalarına veya büyük otoyol hatlarını gösteren çok küçük ölçekli haritaya denk düşecektir. Diğer tarafta, (bilmeksizin) nesnel olarak bağımlı olduğumuz farklı ağların mekânsal konfigürasyonları: idari tipte ağlar (ilçe, bölge), öğrencilerin filanca ya da falanca kuruma kabul edilmesini belirten "okul haritası", bir süpermarketin müşteri mekânı, bir şehrin etki alanı, bir büyük şirketin alt-işverenler ağı, onu kontrol eden finans grubu.

Son olarak, birkaç on yıldır, kitle medyasının büyüyen rolünün herkesin zihnine empoze ettiği ve mekânsal temsiller (Dokuzlar Avru-

2. Bu ifade Alain Reynaud tarafından *La géographie entre le mythe et la science* (Travaux de l'Institut de géographie de Reims, 1974) isimli çalışmada kullanılmıştır. Ancak bu çalışmada hayli farklı bir anlamda kullanılmıştır.

pası*, Batı Avrupa ve Doğu Avrupa, azgelişmiş ülkeler, Sahil ülkeleri, Latin Amerika, Doğu-Batı çatışması veya Kuzey-Güney "diyalogu", vs) ile turistik manzaralar serisine denk düşen bütün bir jeopolitik terimler yelpazesi.

Çoğu zaman hayli belirsiz olan, ancak şu veya bu düzeyde aşinalık kazandığımız bu temsiller, her türden ilişkisel olguların çoğalıp genişlediği ve "modern hayat"ın yer küreye yayıldığı ölçüde yaygınlaşmaktadırlar. Bu diferansiyel mekânsallık sürecinin gelişimi ifadesini, mekânsal temsillerin bu şekilde yaygınlaşmasında, mekânla ilişkili kaygıların çoğalmasında (Bu yalnızca yer değiştirmelerin çoğalmasından kaynaklıdır) bulur. Fakat herkesin bahsettiği ve her zaman gönderme yaptığı bu mekânı, içindeki ilişkileri global bir pratikle dikkate alacak şekilde global olarak anlamak giderek zorlaşmaktadır.

Kuşkusuz, siyasi sorunların iktidarda olmayan kişiler tarafından mekândan hareketle ortaya konulmasının bu denli ender olmasının başta gelen nedenlerinden biri budur. Gerçekten de siyasi sorunlar, çok çeşitli mekânsal konfigürasyonları olan ve şu ya da bu düzeyde büyük mekânlarda (köy ve kasaba düzeyinden, gezegen boyutuna kadar) gerçekleşen bir tahakküm ağları yelpazesine denk düşer.

Bir devlette, siyasi sistem ne kadar karmaşık hale gelmişse, iktidar biçimleri o kadar çeşitlilik kazanır ve belli düzeyde kapalı ve anlaşılmaz olan, siyasi bir role sahip çeşitli örgütsel biçimleri bulunan idari çevreler ve seçim çevreleri ile onların periferileri o kadar birbirine dolanır. Örneğin, belli bir bölgedeki belli bir banka ağının rolü, "özel av yerleri", belli bir hegemonik etkinin şu veya bu düzeyde gizli bir şekilde gerçekleştiği alanlar, belli bir "destekçiler topluluğu"nun mekânsal yayılımı, vs gibi. Gezegen düzeyinde güç çarpışması, yalnızca ulusal yapılar aracılığıyla gerçekleşmez ve belli yerlerin siyasi bileşenlerinin karmaşıklığına kadar gider.

Bu karmaşada gizli bilgilere sahip olanların kolayca tanınması için, bu bilgilerin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için kimsenin dâhi olmaya ihtiyacı yoktur; özellikle iktidardaki grubun parçası olmak ve hâkim sınıfların desteğine sahip olmak gerekir.

Devlet aygıtının çoklu yapılarının fonksiyonlarından biri, devamlı olarak bilgi toplamaktır (Jandarmaların ilk görevlerinden biri budur); seçkinler de hayli bilgi sahibidir ve "yukarıyı" bilgilendirmeye çok arzuludur. Öte yandan, iktidar yapıları ile mekân örgütlenmesi

* Kitabın ilk yayınlandığı tarihte dokuz üyesi olan Avrupa Birliği. (ç.n.)

girişimleri arasındaki ilişkiler büyük ölçüde, iktidarda olmayan kişiler tarafından görünmez. Bu ilişkileri daha açık bir şekilde görebilmek için, faydası hayli konjonktürel olan bazı çok hassas bilgileri çevreleyen sır perdesini delmeye çalışmaktan ziyade, kısmi bilgiler karşısında kafası karışmış bir kitleyi örgütlemeye olanak verecek bir metoda sahip olmak gerekir. Bu kısmi bilgilerin çoğuna, oraya dikkat çekecek gerekçeler kavrandığı andan itibaren erişilebilir.

Yukarıdaki iki şemada iletişim yollarım sunmayı es geçtiğimi belirtmeliyim. Şato ve köyü şehre bağlayan yolların yerini, pek çok şehri ve banliyöyü birbirine bağlayan çok sayıda yol ağı almıştır.

Birkaç yıldır toprak (*territoire*) kelimesi, Fransız toplumunun gündelik dilinde birden fazla anlamda kullanılır hale geldi. Bu terim aslında 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Eskiden bazen, bir köye bağlı tarlaların ve ağaçların kapsamını ifade eden köy çevresi (*terroir*) kelimesiyle karıştırılırdı. Toprak, bu kırsal çağrışımdan çıktığı zaman, siyasi ve hukuki bir anlam kazanır. *Dictionnaire Larousse*'un tanımına göre bu kelime, "herhangi bir otoriteye veya hukuka tabi olan bir ülkenin kapsamı" anlamına gelir ve bu otorite veya hukuktan kastedilen, genellikle bir devlet, yahut onun alt bölmelerinden veya eyaletlerinden biridir. Coğrafyacılar yakın zamana kadar toprak kelimesini yalnızca bir devletin yüzölçümünü tanımlamak için kullanırlardı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bunu biraz teorize etmeye koyuldular ve bu kelimeye "her işi gördürdüler". Kent sorunlarıyla ilgili olarak *Production de l'Espace* [Mekânın Üretimi] (Anthropos, 1974) isimli kitabı yazan, enteresan bir sosyolog olan Henri Lefebvre'in peşinden giden üniversite coğrafyacıları, makalelerinde her türden sözde mekân "üretiyor" ve mekân sıfatının kullanımlarını çoğaltıyor: mekân analizi, mekân teoremi, vs. Açıktır ki "mekân fetihleri" çağında yaşıyoruz ve 1972 yılında Roger Brunet, *Hérodote*'un hasımlarından biri olacak, hayli teorik bir yayın olan *L'Espace Géographique* [Coğrafi Mekân] dergisini yayınlamaya başladı.

Bana gelince, 1985 yılına doğru toprak kelimesini kullanan ilk coğrafyacılardan biri olduğuma inanıyorum: *Hérodote*'un başlangıcından bu yana coğrafyayı siyasi ve askeri terimlerle ele aldığım için, toprak teriminin resmi tanımı bana tamamen uygun düşüyordu. 1979 yılından sonra, gazeteciler jeopolitik kelimesini kullanmaya başladıktan sonra, jeopolitiği ben, bir toprak (veya topraklar) üzerinde iktidarların rekabetiyle ilgili olan her şeyin analizi olarak tanımladım. İktidar derken, yalnızca bir devletin iktidarını değil, başka iktidarların üzerinde çatışmaya girebileceği bir toprak üzerinde iktidarını ifa eden veya ifa etmeye çalışan her tür siyasi örgütlenme biçimini (aşiretsel, dini, etnik, vs) kastediyorum.

Fakat 2000'li yıllardan beri toprak terimi Fransa'da, her tür tartışmada ve önermede, devletin topraklarının şu veya bu genişlikteki parçalarını tanımlamak için kullanmakta; bir şehrin, bir mahallenin, hatta bir seçim çevresinin idari bölgesi söz konusu olabilmektedir. Bana göre bu, "çevrenin savunulması" adına itirazlar geliştiren ekoloji hareketlerinin gelişiminden beri, bir otoyol parçasının, bir hızlı tren hattının veya yüksek voltajlı bir elektrik hattının, yahut büyük bir fabrika, bir elektrik santrali veya büyük bir habitat inşasının ele alınan yol çizgisidir. Devlet aygıtının tepesinden çıkan kararlara gelen bu itirazlar, şu veya bu toprak üzerinde yaşayan ve çıkarları tehdit edilen veya dinginlikleri altüst edilen sakinlerin kendiliğin-

den ortaya çıkmış savunucuları olduklarını ileri süren bazı hareketlerin gerçekliğidir.

Buradan, bir meclis veya belediye seçiminde, şu veya bu toprağın temsilcisi olduklarını ileri süren adayların söylediklerine geliyoruz: "Toprak karar veriyor, toprak protesto ediyor, talep ediyor..." Bu söylenenler, toprağı adlandırmaktan ve genel veya ulusal çıkarı ifade ettiği varsayılan kararlara karşı çıkan nüfus oranının ne olduğunu belirtmekten kaçınır. Bu, daha önce "coğrafyacılıklar" olarak adlandırdığım şeyin yeni biçimleridir: Brötonya talep eder, Korsika mücadele eder, Lorraine ayaklanır (Bir bölgenin bütün nüfusunun aynı siyasi seçimi yaptığı varsayılır). Toprak, tarihin bir aktörü haline gelir. Yakın zamanlarda ekoloji hareketlerinin temsilcileri, devletten "toprakların eşitliğini" talep ediyor. Fakat bu söylemlerde, her birinin büyüklük ve nüfus bakımından eşitsizlikler dikkate alınmıyor. Orta Fransa bölgesi bir topraktır; fakat onu oluşturmak için bir araya getirilmiş alt bölgeler de birer topraktır. Val-de-Loire bir topraktır, tıpkı Orléans ve civarları gibi.

Profesörlerin Coğrafyası: Bütün Pratiklerle Kopuş Ulusal İdeolojiyi Daha İyi Aşılamak İçin mi?

Toplumsal kültürün karmakarışık mekânsal temsiller yığınıyla dolması, orada tanınmayı giderek daha zor hale getirir; ancak bunu yapmayı da giderek daha gerekli hale getirir, zira mekânsal pratikler toplumda ve her bir bireyin hayatında giderek artan bir ağırlığa sahiptir. Diferansiyel mekânsallık sürecinin gelişimi zorunlu olarak er ya da geç kolektif düzeyde, *mekânı düşünme bilgisinin* gelişmesini gerektirecektir. Bunun anlamı, herkesin farklı pratiklerden hareketle, birbirinden ayırt edilmesi gereken çok sayıda mekânsal temsili, konfigürasyonları ve ölçekleri ne olursa olsun, bir eylem ve düşünce aracına sahip olacak şekilde birbirine bağlamayı sağlayacak kavramsal araçlara aşina hale getirilmesidir. İşte coğrafyanın varlık nedeni bu olmalıdır. Yüzyıllar boyunca coğrafi bilgilerin gelişimi büyük ölçüde, iktidarlarını çok geniş mekânlar üzerinde ifa eden yönetici azınlıkların bu mekânları doğrudan doğruya bilme ihtiyacına sıkı sıkıya bağlı oldu. Halk kitleleri, köyde kendi kendine yeterlilik koşullarında veya mekânsal olarak çok sınırlı değişimler çerçevesinde yaşadığından, uzak mekânlarla ilgili bilgilere ihtiyaç duymuyordu.

Bugün nüfusun tamamı giderek artan düzeyde diferansiyel mekânsallığı yaşıyor, bu ise kaçınılmaz olarak, er ya da geç uzaktan yönlendirilen veya kanalize edilmiş uyurgezerlerden farklı hareket edebilir hale gelmelerini gerektirir. Yüzyıllar boyunca okuma-yazma ve sayı sayma bilgisi, yönetici sınıfların tekelinde oldu ve bu tekelden bir iktidar fazlalığı alıyorlardı. Fakat 19. yüzyılda Avrupa'da ve bugün "az-gelişmiş" denilen ülkelerde yaşanan ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel dönüşümler, bütün nüfusun okuma-yazma bilmesini kaçınılmaz hale getirdi. İnsanların mekânı düşünmeyi bilmesi de kaçınılmaz hale geldi.

Bugün ilişkisel olgular o denli yoğunluk kazanmış, belli eksenler üzerindeki somut yer değiştirmeler öyle bir büyüklüğe ulaşmıştır ki,

mekânsal olgular karşısındaki kolektif miyopluk hali, bu miyopluk iktidardakiler için avantajlar sağlıyor olsa da ortaya ağır sorunlar koymaya başlamıştır. "Tüketim toplumu" denilen toplumların gördüğü işleyiş zorlukları içinde şüphesiz en dikkat çekici olanlar, diferansiyel mekânsallık sorunlarına sıkı sıkıya bağlıdır; birkaç yüz kilometrelik yolda saatler boyu, hatta günler boyu süren sirkülasyonun getirdiği mutlak felç gibi. Yaz göçlerinde veya büyük haftasonlarında giderek daha sık bir şekilde kendini tekrar eden bu dramatik durum, bitip tükenmez araç kuyruğunun felç ettiği eksenin her iki yanında yüzlerce kilometrelik serbest yolların olduğu bilindiğinde, saçmalığın boyutlarını ortaya koyar. Fakat otomobil kullananların çoğu, bu ağda kendilerine kılavuzluk edecek gerekli bütün haritalara sahip olsalar bile, bu ağları kullanmaya cesaret etmez ve hatta bu haritaları kullanabileceğini tahayyül bile etmez. Onlar için bunların hiçbir faydası yoktur; çünkü çok sayıda işaret levhasının yardımına rağmen, hayli basit ve hayli kullanışlı olan yol haritalarını okumayı bile bilmezler. İnsanlara bir haritayı okumasını öğretmek gerektiğini söyleyen de jandarmalardır!

Etkililiği dolaysız bir şekilde ortada olan basit bir pratik çerçevesindeki bu kolektif yetersizlik örneği, insanların biraz daha karmaşık, somuta biraz daha az doğrudan bağlı olan bir düşünme biçimi inşa etmeleri gerektiği zaman içine düşecekleri entelektüel yoksunluk hakkında bir fikir vermektedir.

Öte yandan bütün insanlar okuma bilir; okula gitmişlerdir ve eğer koleje ya da liseye gitmişlerse çok büyük bir ihtimalle, kullanılan ifadeyle "coğrafya yapmışlardır." Yol tıkanıklığı sorununun coğrafyayla bağlantılı olarak ortaya konulabileceği fikri herkese, özellikle de coğrafya profesörlerinin çoğunluğuna gülünç görünebilir. İşte bu, profesörler coğrafyası söylemiyle, özellikle alışılmış türden ise her tür mekânsal pratik arasında var olan kopuşun büyüklüğünü göstermektedir. "Coğrafya, hiçbir şeye yaramaz."

Fransa'da coğrafya, 19. yüzyıl sonunda, tam olarak diferansiyel mekânsallık sürecinin daha büyük halk kitleleri için yoğunluk kazanmaya başladığı dönemde kurumsallaştı. Bu noktada coğrafya kolektif temsilde okula bağlıdır; Fransa veya Dünya haritası her zaman bir okul sınıfındaki resimler arasında önemli bir yerde durur. Çocuklar okula okumayı, yazmayı ve hesap yapmayı öğrenmek için giderler. Neden büyük ölçekli bir haritayla küçük ölçekli bir harita arasındaki farkı anlamak ve gerçeklikle arasındaki farkın sadece matematiksel bir ilişki olmadığını, aynı zamanda bu ikisinin aynı şeyleri de göstermediğini kavramak için gitmezler? Neden köy veya mahalle planının

eskizini çıkarmayı öğrenmek için gitmezler? Neden şehirlerinin planı üzerinde tanıdıkları, yaşadıkları, ebeveynlerinin işe gittikleri, vs farklı mahalleleri göstermek için gitmezler? Neden ormana, dağa gezmeye gitmeyi öğrenmek, tıkalı bir büyük yoldan uzak durmak için belli bir güzergâhı seçmeyi öğrenmek için gitmezler?

Bütün bunlar bugün fazla faziletli pedagojik usuller toplamı gibi görünebilir; ancak çok ender olarak hayata geçirilirler. Bu hem programların sıkıntılarından hem de ideolojik eğilimleri ne olursa olsun, profesörlerin kendi hocalarının coğrafyasını yeniden üretme yönündeki meyillerinden kaynaklanır. Coğrafya eğitimindeki bu pratik yönelimin tamamen yanılsamalı olduğu ve 19. yüzyıl sonunda hiç kimsenin ilgisini çekemeyeceği düşünülebilir. Ancak bu, subayların coğrafyasına en yakın coğrafya olacaktır ve yönetici sınıflar arasında izciliğin başarısını büyük ölçüde izah eden bu eğitim tipidir.

Siyasi ve askeri faydasının altı açıkça çizilen bu alan bilgisi, bu alanda hareket etme bilgisi (harita okumayı bilme, bir pisti izlemeyi bilme, vs) özellikle Anglosakson ülkelerinde münhasıran yönetici sınıflardan gençlere aittir (İngilizce'de *to scout* fiili, keşfe gitmek anlamına gelir).

19. yüzyılda herkese empoze edilen ve bilimsel fikir üretiminde ne kadar ilerleme sağlanmış olsa da oluşturduğu modelin bugün de yeniden üretilmeye devam ettiği okul coğrafyası söylemi, her türlü pratikten tamamen kopmakta ve özellikle her tür pratik uygulamada yasaklanmaktadır. Okulda ve lisede öğretilen disiplinler içinde bugün bile sadece coğrafya tamamen, eğitim sistemi dışında en küçük bir pratik uygulaması olmayan bir bilgi olarak görülür. Haritanın, kişisel olarak mekânı anlamak ve oraya yönelmek veya bir pratiğe göre tasarlamak üzere şifresini bilmek gereken soyut bir araç olarak görülüp görülemeyeceği sorgulanmaz bile. Haritanın, onu okumasını bilen herkesin kullanabileceği bir iktidar aracı olarak görülüp görülemeyeceği sorgulanmaz bile. Harita, subayın ayrıcalığı olarak kalmalıdır ve otorite, "insanları" üzerinde ifa ettiği yönetiminde sadece hiyerarşik sistemi değil, aynı zamanda sadece kendisinin haritayı okuyabileceği ve hareketlere karar verebileceği, emirleri altında tuttuğu kişilerin ise bunu bilmediği gerçeğini dikkate alır.

Ancak öğretmen, profesör, özellikle eskiden haritalara yüklenirdi. Fakat bunlar, herkesin bildiği bir mekânsal gerçekliğin nasıl açıklandığını gördüğü büyük ölçekli haritalar değil, kişilerin sıradan pratikleri çerçevesinde bir faydası olmayan çok küçük ölçekli haritalardır. Bunlar aslında öğrencinin kendi kendisine yeniden çizmesi gereken

sembolik resimlerdir. Eskiden, belki daha iyi sindirmeleri için, kopya çıkarmalarına bile izin verilmezdi. Öğrenciler tarafından defalarca yeniden çizilmesi gereken ve bugün özellikle ders kitapları üzerinde yer alan büyülü resim, öncelikle vatan resmidir. Başka haritalar başka devletleri, siyasi toplulukları temsil eder ve bunlara ait sembolik karakterlerin şemalaştırmaları, içinde yaşanan ülkenin tarihsel bir konstrüksiyon değil, doğanın ürettiği bir mekânsal bütünmüş gibi sunulan, dokunulmaz bir *veri* (Kim tarafından verilmiş?) olduğu fikrini daha da güçlendirir. Büyük ölçüde coğrafi olan "ülke" teriminin bütün söylemlerde, daha siyasi olan devlet, ulus terimlerinin yerini almış olması, ayırt edici bir durumdur.

Muhtemelen okul ve üniversite coğrafyasının her türlü pratikle gerçekleştirdiği bu radikal kopuş, "gerçekliği" kartografik olarak anlamanın ilk adımı olan, her türlü büyük ölçekli analizin bu şekilde gizlenmesi, büyük ölçüde, bir tür yurtsever büyüden ayrılmama, ulusal ideolojiyi gerçekliklerin çelişkileriyle karşı karşıya getirmeme yönündeki bilinçsiz kaygıdan ileri gelmektedir.

Bugün bile bütün devletlerde, özellikle de sömürgeci tahakkümden yakın zamanda çıkmış yeni devletlerde, coğrafya öğretimi tartışmasız bir şekilde ulusal duyguların resmedilmesine ve inşa edilmesine bağlıdır. Hoşa gitsin veya gitmesin, coğrafi argümanlar çok ağırdır; bu sadece siyasi söylemde (veya siyasetçi söyleminde) değil, aynı zamanda vatan fikrinin halk arasındaki ifadesinde de böyledir. Söz konusu olan albaylar, küçük bir oligarşi, bir "ulusal burjuvazi", güçlü bir bürokrasi tarafından canlandırılmış milliyetçi bir ideolojinin yansımaları da olsa, Vietnam halkının duyguları da olsa bu böyledir. Ulusal fikir, coğrafi çağrışımlardan fazlasına sahiptir; büyük ölçüde coğrafi bir olgu olarak kendini formüle eder. Fakat mekânı düşünmenin çok farklı biçimi vardır. Bu yüzden 19. yüzyıl sonunda (birçok ülkede olduğu gibi) Fransa'da coğrafya öğretiminin hayata geçirilmesindeki amaç, diferansiyel mekânsallığı *rasyonel olarak* ve stratejik olarak kavramayı ve mekânı daha iyi düşünmeyi sağlayan kavramsal araçların yayılması değil, ulusal ideolojinin temellerini "fiziksel olarak" doğallaştırmak, bu temelleri yer kabuğuna bağlamaktır. Paralel bir şekilde, tarih öğretimi de vatanın bedbahtlıklarını ve başarılarını anlatma işlevi görmüştür.

Coğrafi söylemin fonksiyonu o denli önemlidir ki, yüzyıllar boyunca milyonlarca küçük Fransız'ın yaptığı okumaların temelini belirlemiştir; din kitaplarından sonra açık ara baskı rekoru, meşhur *Tour de France de deux enfants* [İki Çocuğun Fransa Turu] kitabına aittir. 1877'den bu yana sekiz milyon nüsha basılmıştır.

1920'li yıllardan önce ders kitaplarında kendini gösterdiği haliyle profesörlerin coğrafyası, elbette ulusun iç siyasi sorunlarını gizler; ancak çoğu zaman en sıkısından şovenizm olan yurtsever duyguları hiçbir şekilde gizlemez. İlkokul kitaplarında, büyük güçlerin askerlerinin fiili sayıları ve güçlendirilmiş sayıları bile sayılır.

Görece kısa olan bu bölüm, aynı sorunun iki farklı unsurunu ele alıyor: İlk ele alınan, genel olarak okul coğrafyası olarak adlandırılabilecek şeyin öğrenciler için pratik coğrafya eğitimini –yaşanan yerlerin haritasını okuma bilgisi, bir harita üzerinde bir güzergâhın belirlenmesi, bir yaya gezintinin özetinin yazılması– içermemesidir. Ancak geçmişte, okulların çoğunun bulunduğu küçük yerlerin her birinde (özellikle aileler nezdinde) seçkin bir rol oynayan öğretmenlerin çoğu bunu yapıyordu. Kolej ve lisenin, görece önemli bir şehrin farklı mahallelerinden gelen öğrencileri bir araya getiren ortaöğretimde bu rol çok daha zordur. Birbirinden hayli uzakta bulunan köy okullarının bir araya getirilmesi, öğrencilere, ailelerinin mekânlarının coğrafi olarak gözlemlenmesi temelinde pratik eğitim verilmesini çok zorlaştırmıştır. Öğretmen artık öğrencilerini, görece aşina oldukları manzaraları çizmeye yürüyerek götüremez ve bu manzaralardan bir harita taslağı çıkarmalarını isteyemez haldedir.
(Mesafelerin birkaç yüz metre, en fazla birkaç kilometre olduğu) ilçenin çok büyük ölçekli haritası temelinde verilen pratik eğitim geçmişte Fransa haritası üzerine düşüncelerle birleşir, öğrenciler Fransa'nın çevresini –meşhur "altıgen"– başlıca nehirlerinin akışını ve büyük dağların mevcudiyetini şematik olarak yeniden üretmeyi öğrenirlerdi. Fransa hakkındaki bu coğrafi düşünceler, önemli ideolojik işlevleri olan Fransa tarihi dersleriyle birleşiyordu.
Bu bölümde ortaya konan, yahut ana hatları çizilen ikinci sorun, başlıkta söylendiği gibi "ulusal ideolojinin aşılanması" sorunudur. Önceden de söylendiği gibi bu rol, Fransa'daki tarih derslerinde açıkça görülüyordu; fakat görünürde coğrafya için çok daha az geçerli olan bir durumdu. Bununla birlikte kendimize, neden coğrafya öğretiminin 19. yüzyıl sonunda, yani iktidara geldiğinde Fransız toplumunun bütün sınıfları için ilk öğretimin genelleştirilmesini getirdiği için sol olarak algılanan meşhur Jules Ferry (1881-1982) yasalarıyla aynı zamanda kurumsallaştığını sormamız gerekir. Gerçekte, tamamen yeni bir olgu olarak coğrafyayla birleşmiş okuma-yazma-hesap yapma anlamına gelen ilk öğretim, Almanya'da 19. yüzyılın başlarından itibaren kurumsallaşmaya başlamıştı. Dünyada ilk olarak Prusya'da, Napolyon Savaşları'ndan kısa süre sonra (ki bu savaşlarda korkunç bir yenilgi almış ve 1815'ten itibaren hızlı bir şekilde bu yenilginin etkilerinden çıkmaya başlamışlardı) bir devlet, coğrafyanın Fransa'da olduğu gibi, asker olsun veya büyük tüccar olsun, sadece geleceğin devlet yöneticilerine değil, bütün öğrencilere öğretilmesi gerektiğine karar verdi. Bu kitabın ilk baskısında bunu ele almalıydım; çünkü analizlerimi dayandırdığım Fransız coğrafya ekolü –paradoksal bir şekilde 1871 yenilgisinden sonra– Alman coğrafya ekolünden hayli esinlenmiştir. Tüm bunları hızlı bir şekilde özetleyeceğim.
Prusya yöneticileri, kendilerine seçkin bir rol veren (Batı'da, madenleri ve endüstrileriyle birlikte Vestfalya'yı onlara veriyordu) Viyana Kongresi'nden (1815) kısa süre sonra, Almanya'yı birleştirme projelerini açıkladılar. İlk olarak Almanya'nın temellerini Alman tarihi veya dili üzerinden değil

(Çünkü bu o zamana kadarki en büyük Germen gücü olan Avusturya'nın ekmeğine yağ sürerdi) coğrafya üzerinden, özellikle de engebelerin incelenmesi ve manzaraların tanımlanması üzerinden kuruyorlardı: Almanya, kömür havzalarıyla ayrılan eski küçük dağ çemberlerini ve Kuzey Avrupa'nın büyük ovasını içerirken Avusturya, temel olarak Alplere ait olarak tanımlanıyordu. Öğrencilere -geleceğin yurttaşlarına- yönelik ilk küçük coğrafya kitapları, farklı Alman eyaletlerinde kayda değer bir başarı gösterirken Berlin Üniversitesi'nde, Alexander de Humboldt'un dünya çapındaki şöhretinden yararlanılarak ilk büyük bilimsel coğrafya öğretimi hayata geçirildi. 1866'da Prusya karşısında aldığı yenilginin ardından Avusturya'nın devre dışı bırakılmasıyla, Alman birliği için eyleme geçirilen şey, ortak dil ve benzer coğrafya oldu ve 1871 yılında Fransa karşısında elde edilen zafer, bu doğrultudaki başarının zirvesi oldu.

Fransa'da, ulusal birliğin bilince çıkarılması, coğrafya öğretimi üzerine kurulu bu tür bir harekete ihtiyaç duymuyordu. Kralların seküler eylemi ve 1789 Devrimi bunu sağlamıştı ve ulusun toprağının üzerine sağlam bir şekilde oturmuş olduğu düşünülüyordu. Fakat 1871 yenilgisinden, Alsace'ın ve Kuzey Lorraine'in (ki burada yaşayanların çoğu Almanca konuşuyordu) kaybedilmesinden ve Paris Komünü anarşist ayaklanmasından sonra hem entelektüel çevrelerde hem de askeri çevrelerde, Almanya'da yenilenmiş olan bu coğrafya öğretiminin siyasi işlevleri sorgulanmaya başladı. Henüz öğretmenler için ders kitabı yazacak coğrafya profesörleri bulunmadığı için, ancak 1877'den sonra romanlaştırılmış bir "gündelik okuma" kitabı bu işlevi görmeye başladı: Bulundukları yerden ayrılıp, Fransa'da bir yerlerde yaşayan bir amcanın peşine düşen iki küçük Lorraine'linin gezintisini anlatan *Le Tour de France de deux enfants* kitabıydı bu. Paul Vidal de la Blache'ın ilk sahibi olduğu ilk coğrafya kürsüsü 1873 yılında Nancy'de, Prusyalıların kısa süre önce Strasbourg'da kurduğu Coğrafya Enstitüsü'nün etkisini dengelemek üzere kuruldu.

Kısacası bugün, 19. yüzyıl sonunda Fransız coğrafi ekolünde başlayan şeyin, elli yıl öncesinde Alman birliği hareketini başlatmış olan Alman coğrafi ekolünün taklit edilmesiyle ortaya çıkmış, büyük ölçüde jeopolitik bir hareket olduğunu söyleyebiliriz.

Güçlü Bir Engel-Kavramın Hayata Geçirilmesi: "Bölge"

Bu aşırı ulusalcı coğrafyanın elli yıl önce ortadan kalktığı –ki bu doğrudur– ve o tarihten bu yana coğrafya derslerinin, en azından orta öğretimde, artık engebeler, iklim, bitki örtüsü, nüfus meselelerinin sayılması değil, farklı "bölgelerin" incelenmesi olduğu itirazları gelecektir. Özellikle, sadece en ilkel veya karikatüral biçimlerin, okulda veya lisede öğretildiği zaman bütün "bilimsel disiplini" etkileyecek dönüşümlerin dikkate alınmasıyla coğrafya eleştirisi yapılmasının kabul edilemez olduğu ileri sürülecektir. Elbette, okul kitaplarındaki dersler, hocanın yazdırdığı özet, geleceğin profesörlerini yetiştirme amacıyla üniversitede verilen coğrafya dersleri ile coğrafyanın büyük tezlerinin geniş söylemleri arasında elbette önemli farklılıklar vardır. İlk sayılanlar, şu veya bu düzeyde sakatlanmış veya deforme olmuş fikirlerin *yeniden üretilmesi* düzeyinde yer alırken ikinciler, örneğin bilimsel dergilerin makaleleleri, yeni *fikirlerin üretilmesine* denk düşer.

Elbette böyledir; ancak bu bilimsel tezler ve üretimler yalnızca küçük bir azınlık tarafından okunur ve ideolojik olarak rolleri, derslerin ve özetlerin oynadığı rollerden hayli farklı görünür. Profesörlerin coğrafyasının fonksiyonlarını, sadece üniversitedeki en parlak üretimleri veya en yoğun şekilde hazırlanmış bilimsel araştırmaları düşünerek değerlendirmemek gerekir. Elbette bunlar, gelecekte profesör olacak öğrencilere "modeller" olarak sunulur. Fakat bu kişiler öğretmen olduktan sonra, (mesleki ve siyasi) bilinçlerinden veya zekâlarından bağımsız olarak bunları ne yapacaklardır?

Zaten toplumsal işlevler bakımından, "Fransız coğrafi ekolüne" prestij kazandıran "büyük tezler" coğrafyası ile bugün öğrencilerin artık duymak istemedikleri lise coğrafyası arasında, üniversite coğrafyacılarının söylediği kadar temel bir fark olduğundan o kadar da emin miyiz? Bunların her ikisi de (dış siyaset meşguliyetlerini gizlemeyen aşırı ulusalcı coğrafya farkıyla) her tür siyasi sorunun gizlenmesi ile karakterize olur. Bunlar, bilgi için bilgidir; her ikisi de hem *"bölgesel*

coğrafyaya" yönelimiyle hem de kullandığı söylemin *depolitizasyonuyla* büyük bir etki yarattığı dünyada ünlenen, herkes tarafından bu "Fransız coğrafi ekolü"nün "babası" olarak görülen Vidal de la Blache'ın (1845-1918) eserinden ileri gelmektedir. İdeolojik rolü kayda değer düzeydedir. Öte yandan, tarihsel olarak dünyada ilk olan Alman coğrafi ekolü, iki dünya savaşı arasında "jeopolitik" doktrinlerinin sınırları içinde kaldığı ölçüde uluslararası düzeyde üniversite prestijini kaybetmiştir. Bu ekol, bu dönemde artık "bilimsel" olarak görülmüyordu.

Vidal de la Blache, sayısız tezde, derste ve ders kitabında sayısız defa ele alman model çalışması *Tableau de la géographie de la France* [Fransa'da Coğrafyanın Tablosu] (1905) ile yahut tasarlanması üzerinde etkide bulunduğu *Géographie universelle* [Evrensel Coğrafya] (Armand Colin) ile coğrafi düşünme biçiminin en saf biçimi olarak görülen derinleştirilmiş bölgesel tanımlar fikrini gündeme getirmiştir. Bir "bölge"nin manzaralarının nasıl da tarih boyunca insan etkilerinin ve doğal verilerin birbirine dolanmasının sonucu olduğunu gösterir. Fakat Vidal, tanımlarında en büyük yeri *sürekliliklere,* manzaralarda çok uzun zamandır var olan şeylere, doğal olguların veya eski tarihi gelişimlerin kalıcı mirası olan şeylere verir. Öte yandan yaptığı tanımlarda, yakın zamandaki ekonomik ve sosyal gelişimden ileri gelen şeyleri, gerçekte yarım asırdır var olan ve "sanayi devrimi"nin etkileri olarak görülen her şeyi devre dışı bırakmıştır. Kuşkusuz, Vidal de la Blache "doğal veriler"in (veya kendi aralarında doğal olan verilerin) "insan olguları" üzerinde doğrudan ve belirleyici bir etkiye sahip olduğu şeklindeki "determinist" tezle mücadele etmiş ve insanların "fiziksel olgular" ile ilişkiye girmesinin çeşitli biçimlerini kavramak için tarihe temel bir rol atfetmiştir.

Vidal de la Blache "insan-sakin" (*"homme-habitant"*) düşüncesini –hem de nasıl bir tarzla!– yerleştirir ve bu düşünce, coğrafi düşünme biçiminin sınırlarının dışında insanı toplumsal ilişkilerin içine ve daha önemlisi, üretim ilişkilerinin içine yerleştirir. Dahası, "Vidal'ın insanı" pek de şehirlerde yaşamaz, bilhassa kırda yaşar. Bilhassa, uzak atalarının biçimlendirdiği veya geliştirdiği manzaraların sakinidir.

Bugün coğrafyacılar Vidal'in, temellerini ve büyümelerinin ilk aşamalarını ele almanın dışında şehirlerden çok az bahsettiği ve sanayinin gelişimi gibi hayli heyecan uyandırıcı olgulara pek de ilgi göstermediği değerlendirmesinde ortaklaşmaktadırlar. Fakat bugün coğrafyacıların çoğu, Vidal'in yüzyılın başlarında hazırladığı *Tableau géographique de la France* eserini tamamlamanın ve güncellemenin önünde bir engelin de olmadığını düşünmektedir. Ve hepsi de onun, Fransa'nın farklı *böl-*

geleri hakkında yaptığı analiz modelini övmektedir: Buna göre Vidal, büyük bir hassasiyetle, "Kır"ın, "Lorraine"in, "Brötonya"nın, "Orta dağ çemberi"nin, "Alpler"in "kişiselliğini", "bireyselliğini" tanımlamıştır. Bu adlandırmalara o kadar alışmışızdır ki, bu şekilde ayırmanın her zaman var olduğu intibasına sahibizdir. Vidal, hocaların tanımlarını ve her tür okul ve üniversite söylemini netleştiren, tamamlayan bütün monografileri yeniden kullanmış, yeniden üretmiştir. Öğrencilerinin hazırlayacağı hacimli *Géopraphie Universelle*'in planını hazırlayan Vidal'in ardından, herhangi bir ülkenin coğrafi tanımı *"onu oluşturan farklı bölgeleri"* sunmaya ve bunları sırayla sunmaya dayanacaktır; eleştirilere yol açmayan bu yöntem, dünya çapında kayda değer bir başarı kazanmış ve Fransız coğrafi ekolüne şöhret kazandırmıştır.

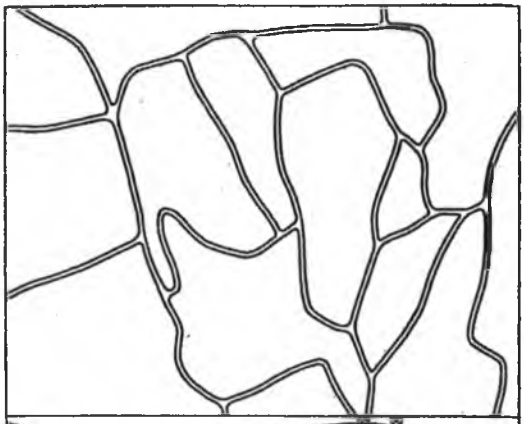
Bölgesel coğrafya, "en üst derecede coğrafya" olarak dayatılmaktadır. Aynı anda hem "fiziki coğrafya"ya hem de "beşeri coğrafya"ya sıkı sıkıya bağlı değil midir? Bu bölgesel coğrafya yaklaşımı, kanıt olarak bir ülkede belli sayıda bölgenin olduğunun *saptanmasına* ve onları birbiri ardınca tanımlamaya veya yalnızca içlerinden birinin engebeleri, iklimi, bitki örtüsü, nüfusu, şehirleri, tarımı, sanayisi vs ile analiz edilmesine dayanır, zira bu bölgelerden her biri, daha küçük başka bölgeleri içine alan bir bütün olarak düşünülür. Bu yaklaşım bugün, ister "sağ" ister "sol" bir ideolojiden ileri gelsin, toplum hakkmdaki her tür söylemin, her türlü ekonomik, sosyal veya siyasi düşüncenin içine işlemektedir. Bu yaklaşım, diferansiyel mekânsallığın sorunlarını ortaya koymanın önündeki başlıca engellerden biridir, zira tartışmasız olarak, mekânın sadece bir şekilde parçalara ayrılması kabul edilmektedir.

Birkaç on yıldır özellikle Marksizm'in etkisi altında ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlarla ilgilenen coğrafyacıların, çokça hayran kalman ve hiçbir zaman Vidal de la Blache'tan bahsettiği duyulmayan yığınla insan tarafından yeniden üretilen bu yaklaşımın aslında ekonomik, sosyal ve siyasi gerçeklerin mekânsal karakteristiklerini etkili bir şekilde anlamayı engellediği için hayli etkili bir kurnazlık olduğunu anlamaları epey zaman alacaktır. Sanayi, şehirler, kırın sorunları hakkında paragraflar eklemek suretiyle Vidal de la Blache'ın söyleminin tamamlanması, güncellenmesi, yönteminde (belki de istemeden) gizlenmiş olan aksiyomlardan, Fransa'yı *bölgeleri* bölme biçiminden hiçbir şeyi değiştirmez. Eğer Vidal "filanca ve falanca nedenler göz önüne alındığında, Fransız topraklarında benim filanca veya falanca ismi vereceğim alt bölmeleri, alt kümeleri, grupları birbirinden ayırmak yerinde ve faydalı olur" demiş olsaydı, bu bölme biçimini ve kriterlerini tartış-

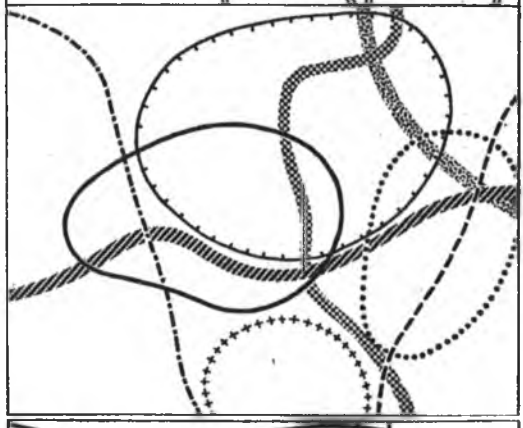
mak, toprağı bölmek için başka biçimler, yani mekânı düşünmek için başka biçimler önermek elbette mümkün olurdu. Fakat hayır, Vidal bu metodolojik düşünceye sıkıca sarılarak girişmiş ve daha en baştan özetle şunları demiştir: "İşte Brötonya, Lorraine, Champagne vs isimlerini taşıyan bölgeler. Bunlar, tıpkı Fransa gibi, "bireysellikler" olarak, "kişilikler" olarak *mevcuttur* ve coğrafyacının görevi, bunların fizyonomilerinin ayrıntılarını ortaya koymak, bunların özelliklerinin doğal koşullar ile çok eski tarihsel miraslar arasındaki uyumlu bir karşılıklı etkileşimin sonuçları olduğunu göstermektir."

Hiç kimse, Vidal de la Blache'ın büyük bir zevkle birbirinden ayırdığı bölgelerin birer *veri* değil (Kim tarafından verilmiş? Tanrı tarafından mı?), şeyleri görmenin bir biçimi, "Fransa'nın coğrafi tablosu"nu çizen (ki bu, Ernest Lavisse'in *Fransa Tarihi*'nin birinci cildidir) yeteneğin bir meyvesi olduğunu aklına getirmemiştir. Kim Fransa'yı *olduğu* gibi çizmeme, vatanın gövdesini oluşturan her uzva farklı bir konfigürasyon vermek gibi (günahkar) bir fikre sahip olabilir? Vidal de la Blache tarafından icat edilen bu bölgelerin varlığı o kadar az sorgulandı ki, isimleri, daha doğrusu onun verdiği adlandırmalar, uzun süredir bilinen siyasi topluluklar –Brötonya, Lorraine, Champagne (sınırları hareketli olsa da)– haline gelmiştir veya manzaralarda görünür gerçeklere (Alpler, vs) denk düşmektedir.

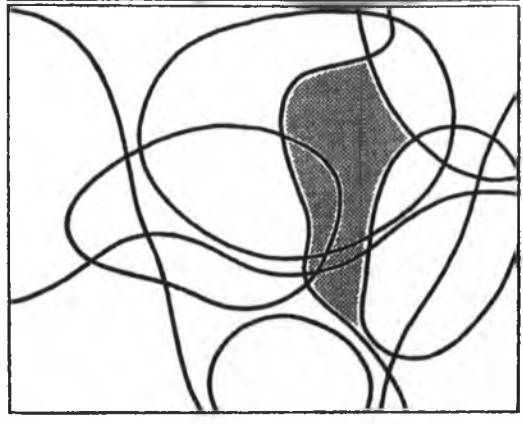
Vidal de la Blache'ı metodunu ortaya koyamamakla suçlamak, biraz anakronik bir özleştirmecilik olarak görülebilir ve bu polemiğin içeriği hayli önemsiz görülebilir. Fakat bu, göründüğünden çok daha önemlidir. Nitekim Vidal, bir şüphe gölgesi olmaksızın, hatta kimi zaman söylediklerini izah da etmeksizin, var olduğunu empoze ettiği bölgelere çevre olarak ya eski vilayetlerin sınırlarının izlerinin bir kısmını ya iklimsel bir sınırı yahut jeologun toprakların hayli farklı şekilde yüzeye çıkmasını birbirinden ayırmak için harita üzerine kullandığı çizgileri verir. Böyle bir bölme belki de Vidal'in, (en) eski tarihsel olguların mirası olarak düşünülebilecekleri için yahut jeolojik koşullara veya iklimsel koşullara açıkça bağlı olmaları nedeniyle seçtiği "manzara" unsurlarının sınıflandırılmasına denk düşebilir. Gerçekte Vidal'in "önemli" olan "her" şeyi kavradığına inandıracak şekilde yaptığı Fransa tanımı, olguların *katı*, fakat *belirsiz* bir şekilde seçilmesinin sonucudur; yakın bir geçmişten gelen ekonomik, sosyal ve siyasi olguların özünü karanlıkta bırakır.

Resim 1. Vidal de la Blache'ın fikirlerine göre mekânın klasik olarak belli sayıda bölgeye bölünmesi. Bir düzeyde kıvrıntılı olan kenar çizgileri, her biri özel bir isim taşıyan belli sayıda bölgesel birliği birbirinden ayırır. Bu şekilde mekân, her birinin sınırları birer "coğrafi veri" olan belli sayıda hücrenin yan yana getirilmesiyle oluşmuş gibi görünür. Her bölge, "kendi" farklı karakterlerine dayanan monografik bir çalışmanın konusu olmalıdır.

Resim 2. Hem "fiziki" hem de "beşeri" olan belli sayıda mekânsal kümenin temsili: Bu farklı kümelerin çevreleri kesişmez, tersine, birbirine dolanır; ele alınan her olgu, mekânsal konfigürasyonunun özgünlükleri içinde düşünülmelidir. Farklı mekânsal kümeler, özel isimler olarak değil, her bir kümenin unsurları ve karakteristik ilişkileri olarak tasarlanır.

Resim 3. Gri alan, "Vidal'ci" bir bölgesel birimdir; bunun monografik incelemesini yapmak, hepsi için bir kez verilmiş sınırların içine hapsolmak, farklı mekânsal kümeleri ve onların kesişimlerini dikkate almayı imkânsız kılar.

Yine teorik örnek olarak çok sayıda coğrafi temsil arasındaki, mekânı düşünmenin farklı biçimleri arasındaki farkları grafik olarak işte bu şekilde ortaya koyabiliriz.

Zaten en ağırı şudur ki, bu tanım mekânın bölünmesinde tek bir biçimi dayatır ve bu da çok sayıda kentsel, endüstriyel, siyasi olgunun, örneğin Vidal'in basitçe dikkate almak istemediği olguların mekânsal özelliklerinin incelenmesine hiçbir şekilde denk düşmez. Bunları etkili bir şekilde kavramak için, ekonomik güç çizgilerini ve "Sanayi Devrimi"nden beri Fransa gibi bir ülkenin mekânını yapılandıran büyük kentsel kutupları dikkate alan başka bir bölme gerekli olacaktır. Fakat Vidal'ci tarzda bölmenin sahip olduğu prestij, "onun" sınırlara ayırdığı bölgelerin, mümkün olan yegâne mekânsal konfigürasyonlar olarak, tüm coğrafi faktörlerin sözde "sentezinin" en üst ifadesi olarak görülmesini getirmiştir. Oysa bu sentez, pek çok başka şeyi, hem de en önemlilerini ihmal ediyordu. Onun öğrencileri, her biri onun ayırdığı bölgelerden veya alt bölgelerden birine ait olan bir dizi monografi yazdı: Örneğin; Champagne'ın engebeleri, Champagne'ın iklimi, Champagne'ın tarımı, Champagne'ın sanayileri, Champagne'm şehirleri, vs incelendi. Ancak bu yapılırken örneğin, mali ilişkileri dikkate alındığında başka bir mekânsal bütüne göre bu "bölge"de veya bir diğerinde yer alan sanayi tesislerini ele almanın daha aydınlatıcı olup olmayacağı sorgulanmadı. Bu yüzden bunlar, temel olarak yalnızca jeolojik anlam taşıyan veya daha sonra temel olarak monografik tarzda ele alınan farklı "bölgelerin" bireyselleştirilmesini ve mekânın bölünmesini belirleyen, uzun zaman önce geçerliliğini yitirmiş siyasi ayrımlara denk düşen çizgilerdir.

Coğrafyacıların çok büyük çoğunluğuna göre bu geleneksel tarz, ciddi bir sakınca içermez. Sınırda, bölgelerin çevreleri onlar için pek az önem taşır. Vidal için önemli olan, bunların "içeriğini", herkes için bir defada "verilmiş" olan belli bir mekân içinde tarih boyunca fiziksel olgular veya beşeri olgular arasında gerçekleşmiş etkileşimleri en derinlemesine tarzda analiz etmektir.

Vidal'ci düşüncenin meyvesi olan, tek değilse de en temel mekânsal temsil, tarihsel mirasların sözde uyumlu sentezinden doğan topluluk olarak düşünülen "coğrafi bölge", başka mekânsal temsillerin düşünülmesini ve onların ilişkilerinin incelenmesini engelleyen güçlü bir engel-kavram haline gelmiştir.

Mekânın bu şekilde, varlığının saptanması gerekmeyen belli sayıda "bölgeye" *a priori* bölünmesi, kimi zaman hayli aşina olunan her tür başka mekânsal konfigürasyonun bu şekilde görünmez kılınması, kamuoyunda, hem okul kitaplarında hem de literatürde ve medyada büyük başarı kazanmıştır. Bu başarı –"bölgeci" hareketlerin kullandığı coğrafi argümanların bolluğuna bakmak yeterlidir– belki de diferan-

siyel mekânsallığın gelişimi nedeniyle mekânsal temsillerin birbirine dolanmasına karşı bir tür bilinçsiz tepkidir: doğanın ve geçmişin güçlerinin karmaşık ve yavaş birleşiminin bir meyvesi olarak tahayyül edilen, bir sürekliliğin, bir hakikiliğin ifadesi olarak sunulan "Vidal'ci" bölge, kuşkusuz, insanların çoğu için belli bir büyüklükteki bir kapsamdaki başka mekânsal organizasyonların karmaşası içinde "kendini bulmanın" bir aracıdır.

Her halükarda, diferansiyel mekânsallığın ortaya koyduğu sorunları söylem düzeyinde inkâr eden Vidal'ci yöntem, pek çok analizi rayından çıkarmıştır, zira bu analizler, böylesi uygun olacağı halde, mekânsal temsili dikkate alarak yürütülmemiştir. Oysa etimolojik olarak bir bölge (Kelimenin [*région*] kökü olan *regere*, "hâkim olmak, yönetmek" anlamına gelir) mekânın politik olarak örgütlenmesinin bir biçimidir ve ulusal topraklar, çevreler, departmanlar, "ekonomik bölgeler" olarak örgütlenir ve bunların gerçekliğini ve etkilerini siyasi terimlerle tartışmak mümkündür; Vidal'in modeline göre yeniden üretilen "coğrafyacıların bölgesi", bunları sürdürür ve bizi sinsi bir şekilde, ekonomik ve sosyal olguları kavrayamaz halde tutar. Bunların öneminin giderek daha fazla algılandığı ölçüde coğrafya, giderek daha fazla faydasız bir bilgi olarak görülmüştür. Ancak her şey, mekânı düşünmenin faydasız bir biçiminin dayattığından daha önemli bir şekilde gerçekleşir.

Bu bölüm, yalnızca özeleştiri anlamında değil, bilhassa 1976 yılında bilmediğim bazı bilgileri eklemek bakımından, üzerine söyleyecek en fazla sözümün olduğu bölüm. Coğrafyacıların yakın zamana kadar Vidal de la Blache'ın tek eseri değilse de en büyük eseri olarak gördükleri *Tableau géographique de la France* (1903) eserinin şiddetli bir eleştirisi olan bu bölümü yeniden okurken, kendi kendime "biraz ileri gitmişim" diyorum. Aslında öfkemi, her biri için, çoğu jeolojik sınırlar üzerine –ki bu da engebe biçimini alır– kurulu çevreleri sanki kesin ve tartışılmazlarmış gibi çizdiği ölçüde, Vidal'in tasarladığı haliyle bölge fikrinden çıkarıyorum. Bu yaklaşıma göre iklimi, nüfusu, tarımı bu bölge çerçevesinde incelemek gerekiyor. Bu yüzden Vidal'e ve özellikle de on yıllar boyunca bu modeli tek görme biçimi olarak empoze eden, bir bölgenin sınırı olarak seçilen çevrenin bir iklimin incelenmesine yahut bir dil yaklaşımına denk düşen mekânsal konfigürasyon olmadığı gerçeğini sessizlikle geçiştiren coğrafyacılara sitem ediyorum. Gerçekte söz konusu olan ister iklim ister nüfus, vs olsun, her olgu kategorisi kendine özgü bir mekânsal konfigürasyona sahiptir ve bu, başka konfigürasyonlarla birbirine geçer. Birbiri ardına Yukarı Volta ve Vietnam'da yaptığım saha deneyimlerde kademeli olarak, öncelikle ampirik tarzda uyguladığım, mekânsal bütünlerin kesişimi metodu budur. Daha sonra, harita üzerinde nesnelerin karmaşıklığını inşa etmenin bu etkili biçimini, her birini temsil eden bütünlerin kesişimi yoluyla teorize ettim.
Fakat kendi kendime şunu söylemeliydim ki, Vidal de la Blache'ın *Tableau géographique de la France* eserinde, her biri kendi içinde zengin tanımlara

sahip olacak şekilde Fransa'nın farklı bölgelerinin sınırlarını çizme biçimi, temel olarak geleceğin coğrafya profesörlerine Fransa'nın bölge bölge tanımlanması için bir tanım sunmaktı. Bu model daha sonra bütün birinci sınıf ders kitaplarında ele alındı ve bu kitaplar Fransa'yı bölge bölge ele aldı. Öğrenciler için, bölgeleri belli sayıda hücre olarak sunmak gerekiyordu; her birinin içinde engebeler, iklim, bitki örtüsü, nüfus, tarım, şehirler, sanayi, vs kısacası bir "çekmece planı" vardı. Pedagojik amaçlar taşıyan bu model, başka ülkeler için Almanya, İtalya, ABD, vs gibi bölgeler için de kullanıldı. Basitliği anlaşılan coğrafyacılar tarafından bu pedagojik modelin on yıllar boyunca kullanılması, daha ayrıntılı olarak ele alınan (sınıfta kullanılması zor), fakat bir coğrafi durumun karmaşıklığını göstermeyi sağlayan coğrafi yaklaşımların tahayyül edilmesini engelledi.

Vidal de la Blache hakkında 1976 yılında formüle ettiğim eleştirilerin şiddeti (ki bu eleştiriler camiada skandala yol açmıştı) kendisini, önerilerimin yergici tonunda (özellikle ilk bölümlerde), bilhassa da "Fransız coğrafi ekolünün babası"nın coğrafya düşüncesini, tarım dışındaki faaliyetleri ve özellikle de siyasi olguları dışlayarak kurduğunu düşünmemde gösteriyordu. Vidal'den sonra sayıları artan üniversite mensupları, onun yaptığı tanımlara sanayi, demiryolları, kent olguları hakkında tanımlar ekledi – çünkü *Tableau*, Ernest Lavisse'in yönettiği *Histoire de France depuis les origines jusqu'à la Révolution*'un [Kökenlerinden Devrim'e Kadar Fransa Tarihi] (9 cilt, 1900-1911) ilk cildi, sanayi öncesi faaliyetlerle yetinmekteydi. Fakat sonrasında coğrafyacılar, siyasi olguları gayet iyi ele aldılar ve ben Vidal'i, siyasetin coğrafya alanının dışına çıkarılmasının en büyük sorumlusu olarak suçladım.

Oysa 1978 yılında, *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar*'m yayınlanmasından iki yıl sonra, 19. ve 20. yüzyılların coğrafyacılarına ayrılan ve bunları farklı coğrafya başlıklarına göre sınıflandıran bir Amerikalının eserinde, "Siyasi Coğrafya" bölümünde "siyasi coğrafyanın büyük uzmanı" Paul Vidal de la Blache'a ayrılmış uzun bir başlık buldum ve burada temel eseri olan *La France de l'Est (Lorraine-Alsace)* [Doğu Fransa (Lorraine-Alsace)] (Armand Colin, 1917) isimli eserinin gösterildiğini fark ettim. Bunun karşısında afalladım; çünkü bu eserden yalnızca Vidal'e adanmış görece yeni makalelerin bibliyografyasında bahsedilirdi. Coğrafya Enstitüsü'nün kütüphane kataloğuna göz atmaya gittiğimde, bu kitapla ilgili form bulunmuyordu (Şüphesiz kaldırılmıştı) ve eseri, uzun süre aradıktan sonra, mahzene bırakılmış halde buldum. Okuduğum zaman kitap beni çok şaşırttı; çünkü bu tam da benim, birkaç yıl sonra jeopolitik kitabı olarak adlandıracağım türden bir kitaptı.

Vidal burada 1871 ilhakının neden olduğu sorunları ele alır; buna Fransız kalan Lorraine topraklarındaki sorunlar da dahildir. "Doğu Fransa'nın Oluşumu" başlıklı ilk bölümde Vidal, *Tableau*'daki tarzda "Lorraine köylüsü" ve "Alsace köylüsü" arasındaki farkları ve farklı manzaraları tarif eder. "Devrim ve Sosyal Durum" başlıklı ikinci bölümde, nüfusun Fransızca konuşmayan kısımları da dahil olmak üzere, devrimci hareketin önemli ekonomik ve sosyal sonuçlarını (feodal ayrıcalıkların kaldırılması) analiz eder ve Alsace'lıların ve Lorraine'lilerin devrimci harekete başka bölgelerden daha fazla katıldığının altını çizer. Onlar, başlangıçta Strasbourg'da *Savaş Marşı* olarak bilinen ve daha sonra *Marseillaise*'e dönüşecek olan marşı söyleyen "Rhin ordusu"nun önemli bir bölümünü teşkil ediyordu. Vidal de la Blache, müttefiklerin zaferi durumunda Almanca konuşan bu nüfusun Fransa'ya muhtemel katılımına bir referandumla karar verilmesini

isteyen Amerikalı yöneticilerin yararına olacak şekilde, Alsace'ın ve Kuzey Lorraine'in derin Fransızlığı hakkında hassas bir tarihsel analiz yapar. Yeni sınır, eski eyaletlerin sınırlarına uyarken, toplulukların kesişimini gösterir. Vidal daha sonra, hem 1871 yılında ilhak ettiği topraklar üzerinde Prusya'nın hem de Lorraine'in Fransız kalan kısmında Fransa'nın gerçekleştirdiği değişimlerin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koyar. Bu yüzden kitabın üçüncü kısmı, sanayinin gelişimini ele alır: "Bölgesel fikir, modern biçimi altında sanayiye ait bir düşüncedir; endüstriyel metropol fikriyle birleşir" (Bu, *Tableau*'daki temel bölgesel fikrin tersine dönmesidir). Vidal ayrıca Prusya'nın ve Fransa'nın rolleri ile Strasbourg, Mulhouse, Metz ve Nancy'nin farklı sanayi burjuvazilerinin kendi rollerini hassasiyetle analiz eder. Hatta toplumsal "sınıfların" rolünü ve onlar arasındaki ilişkileri bile ele alır ki, takip eden elli yıldan fazla zaman boyunca üniversite coğrafyacıları bunu yapmaktan imtina etmiştir.

Bu kitapta sanayideki gelişimin ele alınmasındaki hassasiyet, Vidal'in savaştan önceki yıllar boyunca bu konuda kaygılı olduğunu ve 1915 yılında oğlunun cephede ölmesinin kitabın yayınlanmasını hızlandırdığını göstermektedir. Bu kitabı öğrenir öğrenmez, 1979 yılında *Hérodote* dergisinde (sayı 16), bir yandan *Tableau*'da görülen klasik Vidal'e karşı formüle ettiğim eleştirileri hatırlatmak, diğer yandan da o zamana kadar bilmediğim son kitabı okuduktan sonra duyduğum coşkuyu ifade etmek üzere "Kahrolsun Vidal, yaşasın Vidal!" başlıklı bir makale yayınladım.

La France de l'Est, Fransız coğrafya ekolünün İkinci Dünya Savaşı'nın ertesine kadar tanıdığından çok farklı bir gelişime yol açabilecek olan bir jeopolitiğe (kesinlikle Almanlarınki değil) yakın bir coğrafyanın kurucu kitabıdır. Ancak Vidal de la Blache'ın son kitabı, yazarın büyük şöhretine rağmen yayınlandıktan kısa süre sonra coğrafyacılar nezdinde sessizlikle geçiştirilmiştir. Ne oldu acaba? Fransız siyasi ve entelektüel çevreleri, Alsace ve Lorraine üzerindeki taleplerini destekleyecek böyle bir kitap karşısında ancak sevinç duyabilirlerdi. Emmanuel de Martonne'un başlarında olduğu pek çok üniversite coğrafyacısı, 1917-1918'den itibaren Versailles ve Trianon anlaşmalarının hazırlanmasına katıldı. Vidal'in damadı olan De Martonne, Meclis Başkanı Georges Clemenceau'nun danışmanlarından biri oldu. Haritalar üzerinde, Macaristan'ın aleyhine olacak şekilde Romanya'nın yeni sınırlarını çizen (tezini gerçekleştiren) De Martonne'dur; yeni Polonya'nın Baltık üzerinde bir mahrecinin olması için Almanların aleyhine olacak şekilde ünlü "Dantzig Koridoru'nun" çevre sınırlarını çizen de oldur. O halde, *La France de l'Est,* sanki Fransa'nın 1871 öncesi sınırlarına yeniden sahip olmasından beri hiçbir fayda sunmuyormuş gibi, neden bu denli sessizlikle geçiştirilmiştir?

Fransız coğrafyacılar, barış konferansına hazırlanırken bu "Quai d'Orsay beylerinin" Versailles Anlaşması (1919) için onu yeterince önemsememesine üzüldüler ve De Martonne, ilgi göstermeye son verdi. Bildiğim kadarıyla De Martonne, kayın pederinin son kitabından hiçbir zaman söz etmedi; oysa Vidal 1922 yılında yayınladığı *Principes de géographie humaine* [Beşeri Coğrafyanın Prensipleri] başlığı taşıyan sayfalarında, gelecekteki bir beşeri coğrafya kitabı için yazmaya başlamıştı. Çok daha geç bir tarihte, De Martonne'un o zamanki ruh haline ilişkin beklenmedik bir tanıklık bulma şansına sahip oldum: Fernand Braudel'in tanıklığı. Braudel bana, tarih-coğrafya sınavından geçtikten sonra önce coğrafyacı olmak istediğini ve kendisine bir tez önermesi için De Martonne'u görmeye geldiğini anlattı. Lorraine kökenli olan Braudel, "Lorraine'in sınırları hakkında" dedi. Aldığı

yanıt ise "Bayım, bu coğrafya değildir!" oldu. Biraz bozulan Fernand Braudel, tarihe işte böyle yöneldi. Görüşmemiz sırasında, Martonne'un 1918'de pek çok sınır çizdiğini öğrendiğinde ağzının açık kaldığını da söyledi.
1994 yılında bir önsözle birlikte *France de l'Est (Lorraine-Alsace)* kitabını La Découverte Yayınevi'nden yeniden yayınlattım ve Vidal de la Blache'ın bu unutulmuş kitabını, Saint-Dié'deki coğrafya festivalinde sundum. Fakat benim coşkuma rağmen, göründüğü kadarıyla orada toplanmış olan coğrafyacılar buna kayıtsız kaldı. Belki de Vidal'in geleneksel imajını korumayı tercih ediyor yahut belki de ona pek ilgi göstermiyorlardı.

Ölçeklerin Temel Sorununun, Yani Analiz Düzeylerinin Farklılaştırılmasının El Çabukluğuyla Yok Edilmesi

Vidal de la Blache'ın ardından, sadece Fransa'da değil, yurtdışında da bu düşünce biçiminin güçlenmesine katkıda bulunan eğilimlerin etkisiyle coğrafyacılar, ayırt etmeye ve düşünmeye taşındıkları (Nasıl? Neden?) her "bölge"nin giderek incelen tanımlarını yapmaya başladılar.

Her bölge, (bir seçimin sonucu olarak değil de) su götürmez bir veri olarak düşünüldüğü için, göründüğü kadarıyla yapılabilecek tek şey, onu çevresindeki topraklardan farklı kılan bazı özelliklerle donanmış bu mekân parçasını gözlemlemektir. Buna göre yapılabilecek tek şey, Doğa'nın büyük açık kitabını okumaktır. Fakat hangi sayfadan açacağız? Coğrafyacı (ve onun ardından, onun söyleminden etkilenmiş olan herkes) yakın bilginin ve ilk deneyimin yanılsamalarından pek kaygılanmaz. Bunun sadece, kendisinin nesneleri görme biçimi olabileceğini, entelektüel gelişiminin belli bir aşamasında, onu bir "bölge"nin bireyselliğine karar vermeye, yani bazı bilgileri ayrıcalıklı hale getirmeye (Neden?) götüren, bazıları hakkında pek de bilinçli olmadığı varsayılan hocalarının etkisi olabileceğini düşünmez.

Bu koşullarda, eğer incelediği "bölge"nin sınırlarının hakikiliğini sorgulamazsa, monografik tarzda düşündüğü mekânın büyüklüğü konusunda daha da az kaygı duyar. Bazı coğrafyacılar küçük "bölge"lerle ilgilenmeyi tercih edip birkaç köyü bir araya getiren bir kantonun kapsamını tanımlarken, ötekiler çok daha geniş toprakları, Yerküre'nin önemli bir bölümünü teşkil eden "tropikal bölgeleri", "kutup bölgelerini" inceler.

Coğrafyacıların çoğuna göre, incelenen toprağın büyüklüğü ve seçim kriterleri, gözlemlerini ve akıl yürütmelerini temelden etkilemek zorunda gibi görünmez. Ancak, harita ilüstrasyonlarının aşırı derecede farklı tipte olduğunu anlamak için bir coğrafya ders kitabının veya bir coğrafya dergisinin koleksiyonunun sayfalarını karıştırmak yeterlidir, zira bu haritalar hayli eşitsiz ölçeklerdedir: Bazıları düzlemyuvar [*planisphère*] niteliktedir ve bütün yerküreyi temsil ederken bazıları

bir kıtayı, bazıları bir devleti (geniş veya küçük), bazıları büyüklüğü değişken olan bir "bölge"yi, bazıları ise bir kentsel yığılmayı, bir mahalleyi, bir köyü ve çevresini, bir kırsal işletmeyi ve binalarını, ormandaki bir düzlüğü, bir göleği, bir taş ocağını, vs temsil eder. Büyüklükleri çok eşitsiz olan bu alanlar, ölçekleri çok farklı haritalar tarafından temsil edilir: bütün dünyayı temsil eden çok küçük ölçekli haritalardan, görece sınırlı kapsamdaki mekânları ayrıntılı şekilde temsil eden çok büyük ölçekli haritalara ve planlara kadar.[1]

Tüm bu çok eşitsiz ölçekteki haritalar arasında, yalnızca temsil edilen mekânın büyüklüğüne göre nicel farklar değil, aynı zamanda nitel farklar da vardır, zira bir olgu yalnızca belli bir ölçekte temsil edilebilir; başka ölçeklerde temsil edilemez niteliktedir veya anlamı değişir. Bu, temel önemde, fakat zor bir sorundur.

Ancak bir harita için ölçek seçimi genelde, çok da fazla önem atfedilmeyen bir sağduyu veya kolaylık işi olarak görülür ve her üniversite coğrafyacısı, bu seçimin nedenleri hakkında bilinçli olmaksızın, kendine uygun gelen ölçeği seçer. Öte yandan pratiğin gereksinimleri, subayların toplu stratejiye veya muhtelif taktik operasyonlara karar vermede aynı haritaların kullanılmayacağını bilmesini sağlar. Strateji, taktiğe nazaran daha küçük ölçekte kurulur.

Kullanılan ölçekler için olan kartografik temsillerdeki büyük çeşitliliğin, gerçekte çeşitli coğrafi düşünme biçimi tipleri arasındaki farkların, büyük ölçüde ele aldıkları mekânların hayli eşitsiz olan büyüklüklerinden ileri gelen farkların ifadesi olduğunu anlamak gerekir. Bazı düşünme biçimleri, yalnızca, gezegenin bütünü üzerindeki bir olgunun farklı boyutlarını inceleyerek oluşabilir (örneğin, bazı iklimsel veya ekonomik olgular gibi). Öte yandan erozyon süreçleri gibi başka olgular yalnızca çok büyük ölçekte, bir sel yatağındaki bir yamaç üzerinde uygun bir şekilde gözlemlenebilir. Bu tespitleri tamamen banal olarak gören coğrafyacılar yalnızca ve yalnızca, kendi bakış açılarının eklektik olduğunu bir kez daha ortaya koymuş oluyorlar. Onlara göre dünyaya kimi zaman mikroskopla, kimi zaman bir uydunun tepesinden bakmak gerekir.

---

1. Bir haritanın ölçeği, gerçek bir mesafe ile onun kâğıt üzerindeki temsili arasındaki küçültme oranını ifade eder. Kesirin paydası ne kadar büyükse, ölçeğe o kadar "küçük" denilir. Bu nedenle 1/1,000,000 ölçeğindeki bir harita, 1/10,000 ölçeğindeki bir haritaya göre çok daha küçük ölçeklidir, ancak ilki, ikincisine oranla çok daha büyük bir alanı ifade eder. Güçlü araçlar ve büyük alanlar veya çok sayıda insan üzerinde gerçekleşen bir eylemi ifade eden, "büyük ölçekli bir şey yapma", "büyük ölçekli operasyon" gibi yaygın ifadelerin, harita ifadesinin tersi bir anlama sahip olduğu belirtilmelidir. Büyük ölçekli bir harita, görece küçük bir alanı temsil eder. Nereden türediği bilinmeyen bu karmaşa hayli yaygındır ve çok sayıda coğrafyacı da bu hatayı yapmaktadır.

"GERÇEKLİK", HARİTALARIN ÖLÇEĞİNE GÖRE, ANALİZ SEVİYELERİNE GÖRE FARKLI GÖRÜNÜR

Bana göre coğrafyanın çoğu kez pedagojik elverişlilik olarak sunulan tamamen ampirik pratiklerin arkasında saklanmış olan en temel epistemolojik sorunlarından biri işte burada yatıyor. Gerçekte, büyük ölçekte gözlemlenebilen coğrafi kombinasyonlar, küçük ölçekte gözlemlenebilenlerle aynı değildir. Onu daha kesin bir şekilde (fakat genişliği daha az olan mekânlar için) temsil eden büyük ölçekli haritalardan hareketle bir "bölge"nin küçük ölçekli haritasının çizilmesini sağlayan ve "genelleştirme" adı verilen harita tekniği, bu işlemin sadece, çok daha geniş alanları temsil etmek için çok sayıda ayrıntının terk edilmesine dayandığını düşündürür. Fakat bazı olgular sadece geniş alanlar düşünüldüğünde kavranırken, tamamen farklı nitelikteki bazı başka olgular yalnızca, çok küçültülmüş yüzeyler üzerindeki çok kesin gözlemlerle kavranabileceği için, ölçek değişikliği denilen zihinsel işlem, ortaya konulabilecek sorunsalı ve oluşturulabilecek düşünme biçimlerini dönüştürür, hem de bazen radikal bir şekilde dönüştürür. Ölçek değişikliği, analiz düzeyindeki bir değişikliğe denk düşer ve kavramsallaştırma düzeyindeki bir değişikliğe denk düşmelidir. [2]

Belli bir mekân düşünülürken görünen coğrafi faktörlerin kombinasyonu, bir öncekinin "içine yerleşmiş" daha küçük bir mekân için gözlemlenebilenle aynı değildir. Bu şekilde örneğin, bir Alp vadisinin dibinde gözlemlenebilen şey ve bu mekân ile orada yaşayan insanlarla ilgili olarak ortaya konulabilecek sorunlar, zirvelerden birindeyken görülenden farklıdır. Şeylerin görüntüsü, 10 bin metre yükseklikten Alplere bakıldığında daha da fazla değişir.

Tek bir coğrafyacı bir Afrika köyünün sorunlarının incelenmesine, bu köyün bulunduğu bir bölgenin durumunun analizine, bağlı olduğu devlet düzeyinde sorunlarının incelenmesine ve "üçüncü dünya"nın bütünü düzeyinde "azgelişmişliğin" kavranmasına girişebilir. Gerçekte bu coğrafyacı, her zaman birbirine gönderme yapmayan, birçok noktada birbirini dışlıyor gibi görünen (terimler itibarıyla) çok farklı söylemler geliştirecektir. Son bir örnek ele alalım. Belki bunun anlamı daha iyi algılanabilir, zira anıştırmalar, boyutlarının çeşitliliğini top-

2. Bu sorunu ele alan az sayıdaki coğrafyacı, özellikle de "fiziksel" olguların temsilinden kaygı duymuşlardır. Bkz: Jean Tricart, *La Terre, planète vivante,* Puf, Paris, 1972; Olivier Dollfus, *L'Analyse géographique,* Puf, Paris, 1971; François Durand-Dastes, "Climatologie", *Encyclopoedia Universalis;* Henri Enjalbert, *in Géographie générale,* "Encyclopédie de la Pléiade", Gallimard, Paris, 1966... Pierre George, bu sorunu "beşeri" olguların temsili bakımından ele alan ender coğrafyacılardan biridir. (Bkz: *L'Action humaine,* Puf, Paris, 1968).

lumsal pratik sayesinde kavradığımız bir bütün içinde alışık olunan deneyimlere daha iyi taşınır. Sadece siteler bakımından değil, daha önemlisi giderek artan oranda "kirlilik" sorunları bakımından da "fiziksel faktörler"in unutulmaması gereken küresel bir bütün olarak ele alman "kent gerçeklerine" giderek daha fazla referans yapılmaktadır. Ancak bu sorunlar, bunların taşınmazlar grubu düzeyinde (Nasıl seçildi? Nerede bulunuyor?) veya mahalle (Hangisi?) düzeyinde büyük ölçekte gözlemlenmesine göre, sadece şehir merkezinin veya şu ya da bu ölçüde geniş banliyölerinin de eklenmesiyle şehrin tamamının düşünülmesine göre, bu kent bütününün küçük ölçekte, "bölgesi" çerçevesinde (ki bu geniş bir şekilde düşünülebilir) veya belli bir uzaklıkta olan başka şehirlerle kurduğu ilişkiler içinde ele alınmasına göre, son derece farklı şekilde görülür.

Yerine bir ulusal veya uluslararası çerçevenin yerleştirilmesi gereken bu "kent ağları"nın kentler arası ilişkileri hakkında yaklaşık on beş yıldır coğrafyacıların uyguladığı bu inceleme, merkez mahallelere ve karşılıklı olarak uygulanan bu sorunsalı kayda değer ölçüde değiştirmiş ve zenginleştirmiştir. Çok büyük ölçekten çok küçük ölçeğe kadar, birbirinden ayırt edebileceğimiz bu farkı analiz seviyelerinin her biri, sadece belli genişlikteki mekânsal bütünlerin düşünülmesine değil, sınırlarının çizilmesine izin veren yapısal özelliklerin tanımlanmasına da denk düşer.

COĞRAFİ ARAŞTIRMA YÖNTEMİNDE TEMEL ÖNEMDE BİR AŞAMA: FARKLI KAVRAMSALLAŞTIRMA MEKÂNLARININ SEÇİLMESİ

Bilgi planında, ayrıcalıklı bir analiz düzeyi yoktur, hiçbiri yeterli değildir, zira gözlem alanı olarak filanca mekânın ele alınması, bazı olguları ve bazı yapıları anlamayı sağlayacaktır; ancak rolü hakkında *a priori* önyargıda bulunamayacağımız ve bu nedenle ihmal edemeyeceğimiz başka olguların ve başka yapıların deforme olmasına ve gizlenmesine yol açacaktır. Bu nedenle başka mekânları dikkate alarak, başka analiz düzeylerinde konumlanmak kaçınılmazdır. Arkasından bu çok farklı gözlemlerin birbirine bağlanması gerekir, zira bu gözlemler, farklı kavramsallaştırma mekânları olarak adlandırabileceğimiz şeyin fonksiyonudur.

Bilgi değil, (kentsel veya askeri) eylem planında, ayrıcalık verilmesi gereken analiz seviyeleri mevcuttur, zira bunlar hayata geçirilen stratejiler ve taktikler nedeniyle operasyonel mekânlara denk düşer.

Bu coğrafi araştırma yöntemini halihazırda inşa edilmiş ve pekiştirilmiş olarak görmekten kaçınmak gerekir. Farklı kavramsallaştırma mekânları nasıl seçilir? Herhangi bir olgunun ya da herhangi bir yapının bilgisine uygunluğu nasıl temin edilir? Bunların her birine denk düşen kavramsal araç nedir? Bu farklı analiz seviyeleri nasıl birbirine bağlanır? Araştırmaya hangi düzeyden başlamak gerekir? Temin edilmiş görünen şey şudur: Mekânsal bir anlamı olan her şey için, gerçekleştirilebilecek gözlemlerin doğası, ortaya konulabilecek sorunsal, inşa edilebilecek düşünme biçimleri, ele alınan mekânların büyüklüğünün ve onların seçiminde kullanılan kriterlerin fonksiyonudur.

Bu nedenle ölçekler sorunu, coğrafi düşünme biçiminde temel önemdedir. "Tek bir olgu farkı ölçeklerde incelenebilir" diyen bazı coğrafyacıların iddialarının aksine, bunların, farklı ölçeklerde kavrandıkları için farklı olgular olduğunun bilincinde olmamız gerekir.

Aynı sorun, mukayese edilebilir bir şekilde, tarih için de kendini ortaya koyar. Örneğin, büyük öneme sahip bir olay olduğu düşünülen 14 Temmuz 1789 gününün izahı, sadece önceki günde, önceki hafta ve aylarda ne olduğunun bilinmeye çalışılmasına veya gözlemlerin ve düşünme biçiminin çerçevesi olarak çok daha uzun zaman dilimlerinin –önceki bir yıl, on yıl veya Eski Rejim'in yıkılmasını önceleyen üç asır– alınmasına göre, çok farklı olacaktır. "Kısa zamanlar"ın tarihi, olaysal (événementielle) denilen tarih, hem altyapılar hem de üstyapılar düzeyinde "feodalizm"in çelişkilerinin gelişimini aydınlatmayı sağlayan "uzun zamanlar"ın tarihinden elbette radikal derecede farklı görünecektir.

Tarihçinin farklı zamanlarının birbirine karıştırılmamasının gerekmesi, *birbirine geçişleri*[3] içinde ele alınmalarının gerekmesi gibi, coğrafyacının referansta bulunması gereken farklı *kavramsallaştırma mekânları* da sistematik bir farklılaştırma ve birbirine eklemleme çabasına tâbi olmalıdır. Sadece belli sayıdaki, bir düzeyde deforme edici varsayım üzerinden, bir düzeyde uygun olan kavramsal bir araç vesilesiyle tanıyabileceğimiz, *gerçek nesne* olarak *mekân* ile *bilgi nesnesi* olarak *mekân*, yani hiçbir zaman tamamlanmayacak olan (Çünkü ta-

3. Louis Althusser, birbirinden farklılaştırmayı önerdiği "farklı zamanlar" hakkında şunlar söyler: "Her üretim biçimi için üretici güçlerin gelişimine dair, özgün tarzda vurgulanan özel bir tarih; üretim ilişkilerine dair özel bir zaman ve tarih (...), siyasi üstyapıya dair özel bir tarih (...); bilimsel formasyonlara dair (...) özel bir zaman ve tarih mevcuttur. (...) Bu zamanların, bu tarihlerin her birinin özgünlüğü, hepsinde bulunan belli bir eklemleme türü, dolayısıyla bütün karşısındaki *belli bir bağımlılık tipi* üzerine kuruludur. (...) Bu nedenle bu zamanların ve tarihlerin özgünlüğü *diferansiyeldir*, zira bütünün içinde, farklı düzeyler arasında var olan diferansiyel ilişkiler üzerine kuruludur." (*Lire le Capital*, Maspero, Paris, 1965, cilt 2, s. 47)

rih bitmemiştir) kademeli bir keşfin olduğu ölçüde tarihsel olarak gelişen gerçek mekânın (ressamların, matematikçilerin, astronomların, coğrafyacıların, vs mekânı) farklı temsilleri arasında radikal bir ayrım yapmak gerekir. Bu mekân temsilleri, onları daha etkili kılacak şekilde, yani dünyayı ve dönüşümlerini daha iyi anlamamızı sağlayacak şekilde inşa etmemiz ve iyileştirmemiz gereken bilginin araçlarıdır.

Ölçekler, analiz düzeyleri ve kavramsallaştırma mekânları ile ilgili bu hassas sorun üzerine ortaya koyduğumuz bu uzun düşüncelerin ardından, coğrafi gözlemlerin ve düşünme biçimlerinin hangi noktada, düşünülen mekânın büyüklüğünün ve bu seçimin kriterinin fonksiyonu olduğunu ortaya koyabiliriz. Yapabileceğimiz biricik şey, Vidal de la Blache'ın eserinin sadece Fransa'da değil, başka pek çok ülkede de düşüncelere yapmış göründüğü kalıcı yönlendirmenin sonuçlarını daha iyi ölçmektir.

Vidal de la Blache'ta gördüğümüz en değerli şey, "bölgesel gerçekler"in derinlemesine monografik incelemesi yoluyla, tarih boyunca fiziksel olgular ve beşeri olgular arasında meydana gelen etkileşimlerin karmaşıklığını ortaya koymasıdır. Vidal'in gözlemlerine ve düşüncelerine verdiği çerçeve, *en üst derecede* "coğrafi gerçeklik" olarak sunduğu "bölge"dir. "Coğrafi bireyselliklerin" hemen tanınmasının mümkün olduğunu ileri süren bu yöntem, gerçekte çok dar seçimlerin sonucu olduğu halde tanımın mümkün olan bütün unsurları bir araya getirdiğine inandıran bu yanılsama, yahut bu gerçekliğe aşinalık hilesi, coğrafyacıların temel epistemolojik sorunları atlatmasına izin verecektir.

Vidal de la Blache, sahip olduğu prestij ve yetenek sayesinde "bölgesel monografi"yi üniversite coğrafyası eserleri hiyerarşisinin zirvesine yerleştirirken, coğrafi araştırmayı bir biçimde, tercih edilen *tek bir* mekânın *verili* sınırlarına yerleştirmektedir. Şu durumda gözlem ve düşünme biçimi, temel olarak kendisini tek bir analiz düzeyinde, eski vilayet sınırları tarafından ve özellikle manzaralar tarafından sınırlandırılmış alanları anlamak için seçilmiş tek kavramsallaştırma mekânını, yani "bölge"yi anlamayı sağlayan düzeyde bloke edilmiş halde bulur. Oysa manzaraların tanımlanması gerçekte, belli bir analiz düzeyine, bu manzaraların temel mimarisi olarak düşünülen engebe biçimilerini anlamayı sağlayan düzeye denk düşer. Fakat bu analiz düzeyi ekonomik, sosyal ve siyasi sorunların uygun bir şekilde anlaşılmasına izin veren düzey değildir.

Belli kavramsallaştırma mekânı tiplerine denk düşen bazı analiz düzeylerini ayrıcalıklı hale getirmek, daha önce ele alman nedenler-

den ötürü, ancak başka analiz düzeylerinde uygun bir şekilde kavranabilecek olan faktörlerin deforme olması veya gizlenmesi sonucunu getirir. Bu faktörler, tercihen dikkate alınması gereken mekân tipinin *a priori* sınırlanmasına dayanan bilgilerin gerçek anlamda filtrelenmesi sonucunda, alttan alta düşünme biçiminden uzaklaştırılır. Bu şekilde çok sayıda "fiziksel", ekonomik, sosyal ve siyasi faktöre yapılan referanslar da söylemde görünmeksizin, dolayısıyla da doğrulanmaları gerekmeksizin, kendilerini dışarıda bırakılmış halde bulur. Bunların coğrafi kombinasyonlardaki rollerini algılamak için, başka analiz düzeylerinde konumlanmak ve daha az geniş yahut daha kapsamlı mekânları, başka imleme kriterlerine göre düşünmek gerekir. Ancak bir *veri* olarak algılanan "bölgenin kişiselliği", engel teşkil eden hâkim bir konsepttir. Tek bir analiz düzeyine denk düştüğü için, kolaylıkla tutarlı hale gelmiş bir söylemi izlemeyi sağlar. Dahası, "bölgesel bireysellikler"in anılması, çok sayıda antropomorfik imgenin edebi çekiciliğiyle süslenebilir.

Gözlem ve temsil ölçekleri seçimi sorununun ve farklı analiz seviyelerinin eklemlenmesi sorununun gizlenmesine katkıda bulunan her şey, üniversite coğrafyasının gelişimi ve mekânsal sorunların üzerine kuramsal düşünceler bakımından ağır sonuçlar getirmiştir. Bir kez daha söylemek gerekirse, bütün bunlar sadece coğrafyacıları değil, bütün yurttaşları ilgilendirir çünkü coğrafya profesörlerinin söyleminin kamuoyunu derinden etkilediği ölçüde, bu söylemin yetersizlikleri geniş yerlerde coğrafi sorunların etkili bir şekilde bilince çıkarılmasının önünde ciddi bir handikap teşkil etmiştir.

Öncelikle hatırlatmak isterim ki, bu bölümde anıştırma yaptığım, geleneksel "Vidal'ci" bölge düşünceleri, Vidal de la Blache'ın önceki bölümün sonunda yaptığım yorumlarda ele aldığım son kitabı *La France de l'Est*'teki metodunu bilmeyen düşüncelerdir. Ben bu bölümde temel olarak, "büyük ölçekli" gözlemler ile "küçük ölçekli" gözlemler arasındaki farkın anlaşılması için çabalıyorum. Diğer yandan bu ayrımlar çok görecelidir. İlk defa 1976 yılında, bu eserin sonunda yaptığım gibi, farklı büyüklük düzenleri diye adlandırdığım şeye gönderme yapmak daha açık olacaktır.

Daha net bir şekilde buraya yönelmeden önce özetleyelim: Öncelikle, ölçekleri ne olursa olsun bütün haritalar üzerinde, her tür mekânsal veya coğrafi küme temsil edilir. Çok küçük ölçekli dünya haritalarında kıtalar, büyük dağ zincirleri, büyük nehirler temsil edilirken, çok büyük ölçekli haritalarda köyler, yollar, ağaçlar, küçük su akıntıları temsil edilir. Tüm bunlar, her birinin çevresi diğerlerinden farklı olan mekânsal kümelerdir. Bu yüzden bu çevreler, kesişmeler meydana getirir. Bu bütünler, farklı büyüklük derecelerine göre şematik olarak sınıflandırılabilir. Şöyle bir adlandırma yapmak yerinde olabilir:

Sayıca az olan, en büyük boyutu on binlerce kilometre olabilen kıtalar, büyük iklimsel alanlar, Pasifik gibi dev bir okyanus yahut üçüncü dünya

diye adlandırılan bütün gibi, birinci derece kümeler. Bunları temsil eden haritalar çok küçük ölçeklidir,

* Sayıca biraz daha fazla olan, en büyük boyutu birkaç bin kilometre olan ikinci derece kümeler. Örneğin Kanada, Çin veya Rusya gibi devlet toprakları, Akdeniz gibi deniz kümeleri, And Dağları gibi büyük bir dağ zinciri,
* Sayıca çok daha fazla olan, en büyük boyutu birkaç yüz kilometre olan üçüncü derece kümeler. Örneğin Fransa veya Birleşik Krallık gibi devlet toprakları, Paris Havzası gibi büyük doğal bölgeler, Alp Dağları gibi dağ zincirleri, büyük bir devletin bağrındaki büyük bir bölge,
* Sayıca daha da fazla olan, boyutları onlarca kilometre olarak ölçülen dördüncü derece kümeler. Örneğin Vosges gibi küçük dağ çemberleri, büyük ormanlar, çok büyük kentsel yığılmalar, üçüncü derecedeki devletlerin bölgesel alt-kümeleri,
* Beşinci derece kümeler: kilometrelerle ölçülen ve büyük ölçekli haritalarda temsil edilen, sayıları son derece fazla olan kümeler,
* Sayısız derecede fazla olan, birkaç yüz metreyle ölçülen altıncı derece kümeler: planları (veya haritaları) çok büyük ölçekte temsil edilen, kentin mahalleleri, dik bayırlar, parklar, vs.

Kümelerin, farklı büyüklük derecelerine göre bu şekilde sınıflandırılması, her şeyden önce büyük veya küçük ölçeklerin göreceliliğinden çıkma avantajını sağlar. Fakat esas faydası, çok farklı büyüklük derecelerinde yürütülen hareketleri, farklı mekânsal analiz düzeylerinde birleştirmek istediğimizde ortaya çıkar; 1972'de Kızıl Nehir deltasında, bir avcı bombardıman uçağının, yüzlerce kilometre uzunluğundaki yamaçlarda bulunan bir uçak gemisi tarafından getirildikten sonra, bir hendekteki bir noktaya tam isabetli atış yapması gibi. Bunu eserin sonunda, farklı büyüklük derecelerine denk düşen farklı analiz düzeylerinin teorik olarak nasıl eklemlenebileceğini gösterdiğim ve diatop yöntemi adını verdiğim şeyi sunarken yeniden ele alacağız. Bu şema, 1976'daki eserde halihazırda (ancak diatop kelimesi kullanılmaksızın) mevcuttu (bkz: ek 1).

Üniversite Coğrafyasının "Şaşırtıcı" Epistemolojik Eksiklikleri

On yıllardan beri üniversite coğrafyacıları topluluğunda her türden düşüncenin neredeyse hiç var olmadığı sadece birkaç yıldır fark ediliyor. En azından doğa bilimlerinin ile sosyal bilimlerin kavşak noktasında olması ve bu çok sayıda bilimden "ödünç aldıklarının" sayısı itibarıyla bu disiplin, geniş epistemolojik tartışmaları teşvik etmeliydi; oysa coğrafyacılar "soyut düşünceler" konusunda bir aldırmazlık hali gösterdiler ve çoğu zaman "basit zihniyet" ile gurur duydular. Şu son yıllara kadar, kariyerinin zirvesine ulaşmış hocalara mahsus ender kuramsal açıklamalar, coğrafyanın "birliğinin" sürdüğünü görme temennisine dayandı: Üniversite pratiğinde giderek birbirinden ayrılan "fiziki" coğrafya ile "beşeri" coğrafya arasındaki prensip düzeyinde ifade edilen birlikti bu.

Başka disiplinlerde bir sorunsalı tanımlamak uzun zamandır kaçınılmaz olarak değerlendirilirken, coğrafyacılar "doğanın büyük açık kitabını" sorunsuz bir şekilde okumaktan başka bir şey yapmaları gerekmiyormuş gibi davranmaya devam etti. Zaten coğrafyacıların çoğu, meseleleri mümkün olduğunca az teorize ediyor ve utanmadan, "coğrafyanın sentez bilimi olduğunu" iddia ediyor, bazen de "Coğrafya hedefleri veya metodlarıyla değil, daha ziyade bakış açısıyla tanımlanır" deniliyor.[1]

Bu tür açıklamalar, coğrafyacıların başvurduğu disiplinlerin daha az sentetik olmayan karakterlerinin kesinlikle bilinmediği, onların tecrit olduğu (Zira bu tür önermeler bir yuhalamaya yol açmalıdır) ve bütün bilimlerin ele almak zorunda olduğu en temel sorunlar da dahil olmak üzere teorik sorunlar hakkında pek az kaygılarının olduğu, bu durumun da uzun zamandır devam ettiği anlamına gelmektedir. Zaten pek çok coğrafyacı "soyut düşünceler" (özellikle iktisatçılarınkiler, sosyologlarınkiler) karşısındaki önyargılarını gizlemiyorlar ve

1. "Géographie" makalesi, *Encylopœdia Universalis*.

"somut"u tercih etmekten övünç duyuyorlar. İçlerinden bazıları, böyle bir açıklamanın en azından, hayli ender olan coğrafyacılar ortamında öğrenildiği zaman gülümsemelere yol açmasından şüphelenmeksizin "somutun bilimi coğrafya"yı ilan etmediler mi? Fakat kariyerlerinin zirvesine gelmiş hocalardan gelen bu "epistemolojik" açıklamalar, son birkaç yıla kadar hayli ender olarak görüldü ve coğrafyacılar kendilerine, coğrafyanın ne olabileceğini sadece ender olarak soruyorlar. İçlerinden biri, hem de en az tanınanlar arasında bulunmayan biri, bir sempozyumda bir araya gelmiş meslektaşlarının önünde, coğrafyayı "basit zihniyet" olarak tanımladı.[2]

Yalnızca son birkaç yıldan beridir, belli sayıda coğrafyacı, coğrafyanın ortaya koyduğu sorunları bilince çıkarmaya başladı. Bunun sonucunda onların disiplini üzerine bir dizi düşünce ortaya çıktı[3], ancak bunların hepsi şu ana kadar, coğrafyanın siyasi ve askeri iktidar aracı rolüne yan çizdi.

Özellikle Fransa'da coğrafyacıları uzun süre karakterize eden epistemolojik düşüncenin bu şekilde reddedilmesi, yöntemleri ve kavramsal kullanımları itibarıyla çok farklı olan çeşitli disiplinlerin kazanımlarını kullandığı ölçüde, şaşırtıcıdır. Coğrafyacılar, aynı anda jeolojiden olduğu kadar sosyolojiden, iklimbilimden olduğu kadar ekonomiden, demografi ve subilimden, etnoloji ve botanikten, vs bahsetmez mi? Üstelik bu her şeye dokunma davranışı, şu an için onlar adına büyük sorunlar ortaya koymamıştır: elbette sıklıkla iktisatçının kendi adına yahut jeologun kendi adına, coğrafyacıların yetkinliklerinin azlığıyla alay ettiği görülür (Coğrafyacı kesinlikle, zayıf bir jeolog veya vasat bir iktisatçıdır); ancak coğrafi bağdaştırmacılık, temel epistemolojik prensipler adına, var olan haliyle global olarak eleştirilmez. Coğrafyanın temel görevlerinden biri, birbirinden çok farklı bilimler tarafından analiz edilen olgular arasındaki mekânsal etkileşimleri incelemektir. Bu ise bu bilimlerin her birinin epistemolojik özgünlüklerinin devamlı olarak dikkate alınmasını içerir. Oysa coğrafyacılar, bunun tam tersi bir tutum ortaya koyarlar. Bu yüzden de şu anda yapabilecekleri tek şey, farklı söylemlerden türeyen bu muhtelif unsurları üst üste koymaktır.

---

2. Jean Labasse, *L'Organisation de l'espace. Éléments de géographie volontaire,* Hermann, Paris, 1966.

3. Örnek olarak şunları aktaralım: Jacqueline Beaujeu-Garnier, *La Géographie. Méthodes et problèmes,* Masson, Paris, 1971; Paul Claval, *La Pensée géographique. Introduction à son histoire,* Sedes, Paris, 1972; Olivier Dollfus, *L'Espace géographique,* Puf, 1970, ve *L'Analyse géographique, agy;* Pierre George, *Les Méthodes de la géographie,* Puf, Paris, 1970; André Meynier, *Histoire de la pensée géographique en France, agy;* Milton Santos, *Le Métier de géographe en pays sous-développé,* Ophrys, Paris, 1971; Alain Reynaud, *L'Épistémologie de la géomorphologie,* Masson, Paris, 1971 ve *La Géographie entre le mythe et la science,* .

Coğrafyacıların epistemolojik veya daha mütevazı bir şekilde söyleyecek olursak, metodolojik sorular karşısında gösterdiği ilginin azlığı, farklı uzmanların çalışmalarını devamlı surette sürdürmek ve dönüştürmek zorunda oldukları ölçüde şaşırtıcıdır. Coğrafyacı, hayli farklı olan bu söylemlerden, farklı olguların etkileşim yeri olarak tanımlamak istediği toprak mekânının belli bir parçasıyla ilişkilendirebildiği ölçüde unsurlar çıkarır. Oysa coğrafyacının çalışmalarını kullanmaya çalıştığı bu uzmanlar, birbirinin aynısı mekânsal referanslara sahip olmak zorunda değildir ve farklı ölçeklerde çalışır. Kendi disiplininin yöntemlerine göre yahut başka gereksinimlerden ötürü, onların her biri açıkça veya örtülü olarak (Çünkü onlar için mekânsal çerçeve temel önemde değildir) ya daha geniş bir mekâna, ya çok daha küçük bir mekâna ya da coğrafyacının incelediği "bölge"ye denk düşmeyen belli sayıda noktaya referansta bulunur. Bu nedenle coğrafyacı, gerek onları ele almasını sağlayan kavramsal araçlar itibarıyla, gerek mekânsal uygunlukları itibarıyla, birbirine benzemeyen belgelerden "yarar sağlamalıdır". Coğrafyacı, karasal mekânın bir parçasını tanımlamak için kendisini, kullanılan bu disiplinlerden her birinin yöntemine biraz acemice birbirine benzetilen düşünme biçimleri dizisinin karşısında bulur.

Son derece karmaşık ve hassas olan ve coğrafi yöntemde temel önemde olan bu iş, normalde coğrafyacıların çalışmalarını tamamlamak için yorumlamaları gereken başka bilimlerin epistemolojik karakterleriyle ilgilenmesine yol açacak kadar güçlü bir neden olmalıdır. Gerçekte ise vakaların çoğunda böyle bir şey hiç olmamıştır ve coğrafyacılar, bu seçimin nedenlerini açıkça ortaya koymaksızın başka disiplinlerin söylemlerinde kendilerine faydalı veya çıkara değer görünen şeyleri alarak, koku alma yetisi ve deneyimin gücüyle öyle ya da böyle, bu işten kurtulmaya çalışır.

Coğrafi literatürde ve çeşitli coğrafi durumların tasvirinde önemli bir yer tutan, manzara tasvirlerinde kullanılan seçim kriterlerinde de aynı kayıtsızlık vardır: Coğrafyacı, devasa semboller yığını içinde, seçiminin nedenlerini gerçek anlamda sorgulamaksızın, kendisine anlamlı görünenleri seçer.

Bütün bir mekânlar dizisi içinde de aynı şekilde seçim yapar. Bu mekânların büyüklüğü, bir köyden yerküreye kadar gider; yaptığı tasvirin şu veya bu aşamasında, daha büyük veya daha küçük olan başka mekânlara gönderme yapmayı seçer. Önce bazı olguları, sonra başka olguları ortaya koyar; fakat "gerçekliğin" önemli unsurlarını neden bir tarafa bıraktığını söylemez. Bu, objektif olduğunu düşündükleri bu

yöntemlerin sübjektiflik kısmını ölçmek için aynı tipte mekânlar hakkında farklı coğrafyacılar tarafından yapılan tasvirler arasındaki farkları gözlemekten başka bir şey değildir. Elbette her algı, her gözlem, bir seçimler dizisidir; fakat bilimsel yöntemin özü, seçim kriterlerini ve bu kriterlerin fonksiyonlarını metodik olarak ortaya koymaya çalışmaktır. Aynı zamanda, ansiklopedik gelişimiyle birlikte –ki bu tuhaf boşlukları dışarıda bırakmaz– coğrafya, arta kalanlarının sadece okul veya üniversite kurumlarında tuttuğu yerle izah edilebilir gibi göründüğü bir bilim öncesi bilginin tipik biçimlerinden biri gibi görünebilir.

Bu eksiklikler, epistemoloji filozoflarını coğrafyayı hedefe koymaya teşvik etmeliydi. Oysa bir dönem coğrafya profesörü olan Kant gibi, neredeyse unutulmuş örneklere rağmen, filozoflar coğrafyaya karşı neredeyse tamamen kayıtsız olduklarını ortaya koydular. Elbette, filozofların orada bir konu, felsefesini yapacak bir gerekçe yahut hakikate doğru bir sıçrama tahtası bulmak için bilimlerle ilgilendiği ölçüde, coğrafyanın onların gözünde pek bir fayda sunmadığı açıktır. Filozoflar zamanla ilgilenmiş; ancak mekânla pek ilgilenmemiştir. Oysa bu iki kategori birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bilim öncesi düşüncenin farklı bölgelerini özenle inceleyen "bilgi arkeologları", coğrafyaya hiçbir ilgi göstermez. Şüphesiz ilgileri temel olarak güncel bilimlerin ortaya çıkmasını sağlayan epistemolojik kopuşlara yöneliktir ve coğrafya muhtemelen bu temel kopuşu henüz yaşamamıştır.

Ancak filozofların coğrafya karşısındaki kayıtsızlığı, görünümlere rağmen, coğrafyacıların söyleminin ortaya koyduğu sorunların sayısına ve büyüklüğüne dikkat edildiği zaman daha da şaşırtıcı hale gelir. Örneğin, coğrafyanın tanımında anlaşma konusunda pek bir çaba göstermedikleri halde, neredeyse oybirliğiyle bu disiplinin başlıca varlık nedenlerinden birinin, "fiziki olgular" ve "beşeri olgular" olarak adlandırdıkları şey arasındaki etkileşimlerin incelenmesi olduğunu söylerler. Coğrafya ne sadece "doğa bilimlerinden" ne de "sosyal bilimler" olarak adlandırılması uygun olan şeyden ileri gelir. Bu nedenle, bilimsel iddialı kurumsallaşmış bir bilginin mütevazı ve eleştirilebilir bir biçimi altında bile bu coğrafyanın varlığı, doğa ve kültür arasındaki bu temel kopuşu, önce bilimler sisteminin örgütlenmesini belirleyen kopuşu tartışma konusu yapar.

Coğrafyacıların kendilerini üç bilgi bütününün –madde bilimleri bütünü, hayat bilimleri bütünü ve sosyal bilimler bütünü– kavşağında tanımlamalarının hayli mümkün olduğunu belirtmek anlamlıdır. Ancak açıkça, coğrafyanın statüsünü kurduklarını iddia etmek için nesneler alanıyla insanlar alanı arasına radikal bir şekilde yerleştirmek

istedikleri bu felsefi dikotomiye başvururlar. Bu statü, fiziki olguların, yani "doğanın" bilgileri ile beşeri olguların bilgileri arasındaki bir kavşak noktasıdır. Coğrafyacıların coğrafyayı karakterize etme biçimleri ne olursa olsun –"manzaralar bilimi", "insan türü ekolojisi için doğal yerler bilimi", "mekânsal farklılaşma biçimleri bilimi", "mekân bilimi", yahut "jeo-analiz"– (özel olarak sosyal veya ekonomik beşeri bilimlerden gelen) "beşeri olgular" ile (madde ve hayat bilimlerinden çıkan) "doğal veriler" arasındaki etkileşimleri inceleme kaygısı kendini gösterir. Bu yüzden farklı bilim sistemlerine nazaran coğrafya sorun oluşturur; ancak filozoflar, şüphesiz onu reddetmek için argümanları olsa da buna bir örnek teşkil etmez.

Bugün, doğa ve toplum arasında var olan bilginin örgütlenmesinin temelinde yer alan bu dışlama ilişkisi, felsefeciler tarafından sorgulanmaya başlıyor.[4] Bunun için, kuşkusuz bambaşka biçimde de olsa, önemli sayıda coğrafyacının on yıllardır söylediklerinin önemli bir oranına denk düşecek yeni argümanlar ileri sürüyorlar. Oysa bu felsefeciler, hayli uzmanlaşma yaşanmış çok sayıda disiplinin çalışmalarından haberdar olmalarına rağmen, coğrafyacının onların tezlerine getirebileceği şeylere en küçük anıştırma yapmıyorlar ve bu durum, bazı coğrafyacıların ünlü eserlerini okumuş olmalarına rağmen böyle.

GİDEREK ÜNİTER PROJENİN YADSIMASINA DÖNÜŞEN BİR ÜNİVERSİTE PRATİĞİ

Coğrafyacıların ona atfettiği statü, bilgilerin genel örgütlenmesini zımnen gündeme getirse de coğrafya karşısında sessiz kalındığı tespitini yapmak yerinde olur. Fakat bu sessizlik, aşikâr olana dikkat edildiğinde daha da şaşırtıcı hale gelir. Coğrafyacılar, coğrafyanın varlık nedeninin "fiziki olgular" ile "beşeri olgular" arasındaki etkileşimlerin incelenmesi olduğu konusunda neredeyse hemfikir olsalar da pratiklerinde bu etkileşimlerle pek de ilgileniyor gibi görünmezler. Bazıları sadece "fiziki coğrafya" ile ilgilenirken (Bu, örneğin SSCB'de olduğu gibi, bazı eğitim sistemlerinde disiplinin temelini teşkil eder hale gelir) ötekiler temel olarak "beşeri coğrafya" ile ilgilenir. Bu yüzden coğrafyacıların çoğunun pratiği, öne sürdükleri prensiplerin yadsınması olarak görünür.

"Fiziki coğrafya" ile "beşeri coğrafya" arasındaki kopuşun bu şekilde kurumsallaştırılması (hem derslerde, ders kitaplarında, lise ve

4. Örneğin bakınız: Serge Moscovici, *Essai sur l'histoire humaine de la nature*, Flammarion, Paris, 1968; *La société contre nature*, Union générale d'édition, Paris, 1972.

fakülte programlarında bölünme anlamında hem de yüksek öğrenim profesörlerinin ve araştırmacıların istihdam edilmesindeki kriterler düzeyinde), felsefecilerin ve diğerlerinin, üniter bir coğrafya veya kavşak coğrafyası projesinin sahte karakterini göstermelerini sağlayacak güçlü bir argüman olabilirdi. Fakat onlar, her tür eleştiriden veya yorumdan kaçındılar; adeta coğrafyadan hiç bahsetmemek daha tercih edilir bir şeymiş gibi.

"Fiziki coğrafyacılar" ve "beşeri coğrafyacılar" arasındaki bu kopuş, birinin giderek daha kesin hale gelen fiziki bilimlerin ve doğa bilimlerinin ilerlemesini "izlemesi" gerektiği, diğerinin ise sosyal bilimlerin yeni metodlarını uygulamaya çalıştığı ölçüde, daha da belirgin hale gelir. Bu iki coğrafyacılar grubu arasındaki açı öyle bir hal alır ki, bazıları bilimsel bir işbölümünün ilerlemesinden faydalanabilmek için üniter coğrafya projesinin açıkça terk edilmesini talep etmiştir.

Coğrafyacıların hem verdikleri eğitimde hem de yaptıkları araştırmada uzun süre toprakların ve bitkisel formasyonların incelenmesini ihmal etmeleri manidardır. Bunlar bugün kıtaların çok büyük bir kısmında en üst derecede, "fiziki" ve "beşeri" olgular arasındaki bu etkileşimlerin, her şeye rağmen coğrafyanın varlık nedeni olarak gösterilmeye devam edilen etkileşimlerin sonucudur. Aynı şekilde coğrafyacı "çevre", "kirlenme" sorunlarına pek de ilgi göstermez; oysa bunlar da "doğal ortam" ile beşeri faaliyetler arasındaki bu etkileşimlerin sonucudur. Diğer yandan, daha az anlamlı olmayan bir pratiğin geleneği itibarıyla coğrafyacılar, jeolojik yapılara çok özel bir ilgi gösterirler, bunlar ise meşhur "etkileşimlere" ancak çok dolaylı olarak ve çok ikincil olarak girer.

Elbette, coğrafyanın resmileşmiş bölünmesinden doğan üçüncü parça olarak bir de "bölgesel coğrafya" vardır. Disiplinin "birliğini" koruma görevinin yüklendiği bu bölgesel coğrafya, karasal mekânın şu veya bu kısmıyla ilgili olarak jeolog, iklim bilimci, su bilimci, botanikçi, vsnin söylemleri ile demografın, etnologun, iktisatçının ve sosyologun söylemlerinden alınan muhtelif unsurları bir araya getirir. Bu ödünç almaların çeşitliliği, genellikle farklı uzmanlar tarafından özel olarak incelenen olgular arasındaki etkileşimleri etkili bir şekilde kavrayacak bir yaklaşımın kanıtı olarak düşünülür. Oysa belirtmek gerekir ki, örneklerin çoğunda, "bölgesel coğrafya" derslerinin ve kitaplarının çoğunda, bu etkileşimler analizi gerçekte, farklı disiplinlerden ödünç alınan ve üst üste konulan farklı unsurların belli bir sıra içinde sayılmasıdır (1. engebe, 2. iklim, 3. bitki örtüsü, 4. nehirler, 5. nüfus, vs). Orta öğrenim kitaplarında, yüksek öğrenim derslerinde,

ansiklopedilerin coğrafi makalelerinde görülen bu üst üste koyma, bu sıralama, bazen daha az açık olmasına ve meşhur coğrafyacıların yeteneğine rağmen, Fransız coğrafi ekolüne şöhret kazandıran bölgesel coğrafya tezlerini şekillendiren satırlarda da kendini gösterir.

"Bölgesel coğrafya" çalışmalarında kullanılan kavramsal araçların temelini sunan "genel coğrafya" on yıllardan beri, "fiziki" coğrafya ile "beşeri" coğrafya arasında var olan ve giderek belirginleşen bu kopuşla karakterize olurken nasıl başka türlü olabilirdi ki? Bu kopuş, coğrafyacıların ortaya koyduklarını iddia ettikleri çok farklı nitelikteki faktörler arasındaki etkileşimin analiz edilmesini çok zor, hatta belki de imkânsız kılmıştır.

"Bölgesel coğrafya"nın ansiklopedik söyleminde kendini daha da fazla bölünmeyle gösteren, "fiziki coğrafya" ile "beşeri coğrafya" arasındaki bu kopuş, coğrafyacıların izlediklerini iddia ettikleri eğitim ve proje araştırması pratiğindeki bu yadsıma, sadece girişimlerinde gerçek zorluklar değil, aynı zamanda ve özellikle, her tür epistemolojik düşünce karşısında ortaya koydukları şüphe, hatta reddiye anlamına gelmektedir. Coğrafyacılar, tıpkı gözlemlerinin varsayımlarından şüphe etmeksizin çok semptomatik bir tarzda coğrafi "veriler" olarak adlandırdıkları şeyi doğrudan kavradıklarını düşünüp, bu şekilde gerçek nesneyle bilgi nesnesini birbirine karıştırmaları gibi, farklı alanların uzmanlarının söylemlerinden çıkardıkları muhtelif unsurların da basit "veriler" olduklarını düşünür. Ancak coğrafyacıların, çalışmalarının bir bölümünü kullandıkları jeolog, iklim bilimci, botanikçi, demograf, iktisatçı ve sosyologun her biri, hedefleri coğrafyayla aynı olmayan özel bir bilime özgü olan bir metodu ve kavramsal araçları kullanırlar. Kavramların inşasıyla pek de ilgilenmeyen ve devamlı olarak aşırı derecede belirsiz nosyonlar (bölge, ülke, vs) kullanan coğrafyacı, coğrafya bakımından ortaya koyduğu sorulardan başka soru ortaya koymaksızın, başka disiplinlerin üretimlerini kullanır.

Coğrafyanın bu epistemolojik eksiklikleri, uzun zamandır kendi kendime sorduğum temel soruyla ilişkilendirilmelidir: Coğrafya neye yarar? Neye hizmet edebilir? 1976'da kendi kendime coğrafyanın temel olarak savaş yapmaya yaradığını söylemiş olsam da ve bugün de durum böyle ise de coğrafyanın birleştirdiği bilimsel bilgiler elbette çok farklı eylem alanlarında bir hizmet görebilir.

Coğrafyacılar, doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin alanlarına temas eden eğitimleri nedeniyle, özellikle ormansızlaştırmayı dikkate alarak doğal ortamın bozulmasının değişik biçimlerini düşünmüş olmalıydılar. Élisée Reclus bu meseleyle ilgilendi ve iki savaş arasında jeomorfolog coğrafyacılar, hem tarımsal kapasitelerin genel bakımı hem de demografik büyümedeki büyük sıçrama nedeniyle sömürge yönetimlerinin baskısıyla, tropik

Afrika'daki laterit örtülerini ve Kuzey Afrika'daki toprak kayması biçimlerini dikkatlice incelediler. Fakat sömürgeler bağımsızlığım kazandıktan sonra bu "toprak savunma ve restorasyon" programları artık eskisi kadar özenle yürütülmez oldu ve coğrafyacılar, küresel çapta insan-doğa ilişkileriyle meşgul olmayı bıraktılar. Öte yandan bugün "ekolojistler" –ki bunlar çoğu zaman hukukçudur– sık sık "büyümeyi tersine çevirme"nin gerekliliği söylemine başvuruyorlar ve bunu yaparken üçüncü dünyada giderek büyüyen nüfusların ihtiyaçlarındaki artışı dikkate almıyorlar.

Coğrafyacılar Arasında Polemiğin Yokluğu Coğrafya Karşısında Dikkat Yokluğu

Coğrafyacıların ortaya koyduğu bu epistemolojik eksiklik, şüphesiz ve ancak çok bilinçsiz bir şekilde, profesörlerin coğrafyasının orijinal epistemolojik rahatsızlığında, stratejik bir bilginin apolitik ve "faydasız" bir söyleme dönüşmesinde ifadesini bulur. Bu, büyük ölçüde Vidal'ci fikirlerin etkisinin sonucudur. Açıkça siyasi olan bir söylemin siyasi anlamını inkâr eden, etkililikten vazgeçmeyi kabul eden ve sosyal bilimlerden kopan bir söyleme dönüşmesi, en azından çok şiddetli polemikler olmadan gerçekleştirilmesi imkânsız bir işlem gibi görünebilir. Böyle polemikler ise hiçbir surette kendini göstermemiştir.

Bununla birlikte Vidal de la Blache, ne denirse densin, Fransa'daki ilk "büyük" coğrafyacı olmamıştır. Ondan önce, eserinin Fransa'da ve yurtdışında, yüksek burjuvazinin kültürlü çevrelerinden aşırı sol gruplara kadar, okul sistemlerinin dışında da çok geniş bir kamuoyunda kayda değer bir başarı kazandığı Élisée Reclus (1830-1905) vardı. Bu büyük anarşist coğrafyacıya göre, coğrafya siyasi sorunları görmezden gelemeyeceği gibi, bu sorunların önemini ortaya çıkarmaya, ya da en azından daha iyi şekilde ortaya koymaya izin verir. Ancak Fransa dışına sürgün edilen eski komüncü, bir "ekol" yaratamamış ve ismi üniversitede özenle unutturulmuştur. Bunu özellikle, *Géographie Universelle* isimli ana eserini oluşturan pek çok kitabından utanmadan "intihal" yapan ve bazen de Vidal'in himayesi altında hazırlanan eserlerinde oradan pek çok pasajı kullanan kişiler yapmıştır.

Vidal, Fransa'da profesörler coğrafyasının ilk hocası olmuş, rakipsiz bir şekilde öğrencilerini seçmiş, taşra kürsülerine yerleşen öğrencileri de temel yönelimleri sadakatle yeniden üreterek aynısını yapmış; özellikle, fakat düşünmeksizin, hiçbir teorik düşüncenin gündeme getirme riskini alamayacağı şeylere dikkat etmiştir.

Bununla birlikte coğrafyacıların bu epistemolojik eksikliği, sadece üniversite sisteminde hocaların fikirlerinin yeniden üretilmesi mekanizmasıyla yahut kuramsal konumlarının hayli aldatıcı karakteriyle

izah edilemez. Gerçekte üniversite sistemi, başka disiplinlerde polemikleri engellememiştir. Coğrafyada, kişilerin çatışmasına evet, sorunların çatışmasına hayır (veya çok ender olarak evet). Bu şekilde, 1950 sonrasında Pierre George gibi bir coğrafyacı sosyoloji ve ekonomi arasında köprüler kurmaya başladığında, Vidal'den beri gizlenmiş olan endüstriyel ve kentsel olguları incelemeye giriştiğinde ve söz yerindeyse "daha da kötüsü" kapitalist ülkelerle sosyalist ülkeler arasında ayrım yapmanın önemini gösterdiğinde, Vidal'ci coğrafyaya radikal bir şekilde ters düşen bu yönelim yüz ekşitmelere yol açtı; ancak hiçbir teorik tartışmaya yol açmadı.

Coğrafyacıların teorik sorunlar karşısında duyduğu ve bazılarında da birkaç yıldır yerini bazen vahşi denebilecek bir alerjiye bırakan bu ilgisizliğe, bir teorik soruna açılabilecek her tür polemikten kaçınma kaygısı eşlik ediyor. Bu yüzden onlar için her tür tartışmadan imtina etmek daha güvenli. Doktora aşamasına gelmiş her araştırmacı, "kendi" bölgesini en iyi tanıyan araştırmacı değil midir? Fakültelerde çok az sayıda coğrafya profesörünün bulunduğu bir dönemde, kürsüler sistemi uzun süredir her hocaya, kendi üniversitesinin bağrında coğrafyanın şu ya da bu büyük kısmı üzerinde tekel veriyor. Bu da fikir farklılaşmalarını sınırlıyordu: fiziki coğrafya birinin, beşeri coğrafya diğerinin, "bölgesel" coğrafya bir üçüncünündü.

Fakat sadece negatif etkilerini düşünmekle yetinirsek, Vidal de la Blache'ın düşüncesinin yarattığı etkiyi anlayamayız. Onun aynı zamanda pozitif yanlarının da altını çizmek gerekir. Zira, yakın bir döneme kadar onun baskın gelen rolünü mümkün kılan büyük ölçüde bunlardır. Vidal de la Blache'ın usta olarak görüldüğü Fransız coğrafi ekolü, kendini Alman coğrafyasından, özellikle de Ratzel'in düşüncesinden farklılaştırmaya çalışmıştır. Haksız da değildi; çünkü Ratzel'in düşüncesi açıkça, Reich'ın yayılmacılığının meşrulaştırılması olarak görülüyordu. Bununla birlikte, Ratzel'in eserinin Fransa'da bilinmemesine rağmen, geliştirdiği fikirlerden bazıları Fransız beşeri coğrafyasında görülebilmektedir.

Vidal de la Blache, *Tableau de la géographie de la France* ve esin verdiği büyük tezlerle yahut düşüncesini etkilediği *Géographie Universelle*'in on beş cildi ile coğrafi düşünme biçiminin en üstün biçimi olarak düşünülen derinleştirilmiş bölgesel tasvirler fikrini getirmiştir. Bölge tasvirlerinde kullanılan Vidal'ci metodun, Reclus'ün metodundan çok daha iyi olduğu açıktır. Reclus, devleti kavramsallaştırma mekânı olarak alırken epey rahat olsa da Fransa'nın bölgeleri hakkında yaptığı tasvirler hayli zayıf görünmektedir. Vidal, bir bölgenin

manzaralarının nasıl da beşeri etkiler ve doğal verilerin tarih boyunca birbirine dolanmasının sonucu olduğunu göstermiştir. Tasvir ettiği ve analiz ettiği manzaralar, temel olarak tarihi bir mirastır. Bu nedenle Vidal de la Blache, doğal verilerin "beşeri olgular" üzerinde doğrudan ve belirleyici bir etkisi olduğunu ileri süren "determinist" tezle şiddetli bir mücadele yürütmüştür ve insanlar ile "fiziki olgular" arasındaki ilişkileri anlamak için tarihe temel bir rol atfeder.

Vidal de la Blache'ın eseri, bölgesel tasvirlerle sınırlı kalmaz ve genel coğrafyadan epey farklı olan yöntemi[1], büyük bir fayda sunar. Hâlâ kapalı bir ekonomide yaşayan insanların farklı doğal ortamlar çerçevesinde hayatlarını sürdürmelerini sağlayan araçlar bütünü anlamına gelen "yaşam biçimi" nosyonu, özellikle verimli olmuştur. Bu örgütlenme biçimi bugün giderek daha az sayıda insanı ilgilendiriyor. Vidal de la Blache'ın döneminde de bugün "gelişmiş ülkeler" diye adlandırılan ülkeler için geçerli değildi. Ancak üniversite coğrafyacıları arasında, pek çok örnekte Vidal'in bölgesel analize yaptığı katkıdan yararlanıldı.

Vidal de la Blache'ın katkısının zenginliğinin altı, Fransa'da ve yurtdışında defalarca çizildi; fakat bugün, onun derinden etkilediği bu coğrafyanın saplanıp kaldığı zorluklar, bu yaklaşımın çelişkili olduğunu düşünmeye karar vermemizi zorunlu kılıyor. Onun düşüncesi coğrafya ve sosyal bilimler arasındaki kopuşa damgasını vururken, coğrafi düşünme biçiminin dikkate aldığı "beşeri olgular" yelpazesini genişletir. O, "Coğrafya, insanların değil, yerlerin bilimidir" yazabilmiştir. Mesele onun "beşeri coğrafya"ya ilgisiz olması değildir –ki ona göre temel önemdeydi– fakat o, Durkheim'ın karşısındaki (pek az bilinen) polemiğinde gösterdiği gibi, coğrafyayı sosyal bilimlerden net bir şekilde ayırmaya meyletmiştir. Vidal da La Blache'a göre beşeri coğrafya temel olarak yaşam alanı biçimlerinin, nüfusun mekânsal dağılımının incelenmesidir. İnsanı belli yerlerin sakini olarak kavrayan Vidal'ci coğrafi düşünce, gerçekte "beşeri olgular"ın incelenmesini fiziki olguların analizine bağımlı hale getirir. Bunlar elbette insanların eylemleriyle şu veya bu oranda dönüşür; ancak aynı şekilde "fiziki"dirler, zira tarihe yapılan bolca referansa rağmen, mekânsal çerçeveler, yerler temel olarak fiziki çerçeveler olarak tasarlanır ("doğal mekânlar", "coğrafi ortamlar", doğal bölgeler veya doğal verilerin sınırlandırdığı bölgeler).

Ayrıca, görece yakın bir zamana kadar, coğrafyacılar tarafından insan toplumlarını incelemek için ortaya koyduğu sorunsal, temel olarak sosyal bilimlerden değil, fiziki ortamın incelenmesi için başvurulan

1. Paul Vidal de la Blache, *Principes de géographie humaine, 1921.*

doğa bilimlerinden ileri geliyordu. Bunun sonucunda "fiziki coğrafya" ve "beşeri coğrafya" arasındaki kopuş, bugünkü kadar görünür değildi ve coğrafyanın birliği ileri sürülebiliyordu. Elbette bu, bir dizi mistifikasyon ve sessizlik pahasına oluyordu, zira coğrafi söylem, çok açık bir şekilde iktisadi ve sosyal bilimlerden ileri gelen "beşeri olgular"ı tahliye etmeye çalışıyordu. Uzun süre boyunca coğrafyacılar neredeyse sadece kırsal ve tarımsal yaşam alanıyla (iklimin etkisi) ilgilendiler. Şehirler sadece, başlangıçtaki topografik alanlarıyla ve çevredeki bölgenin engebelerinin temel karşıtlıkları bakımından durumlarıyla ilişkili olarak gündeme getiriliyordu. Sanayinin incelenmesine gelince bu, eğer sistematik olarak ihmal edilmiyorsa, en azından hammadde yataklarına göre sanayi merkezlerinin sayılmasına indirgeniyordu.

Elbette bu sessizlikleri açıklamak için o zamanın coğrafyacılarının ve en başta da Vidal de la Blache'ın, endüstrilerin ve büyük kentsel yığılmaların rolünü henüz bilince çıkarmadıkları söylenebilirdi. Ancak yaklaşık yirmi yıl önce, çok büyük başarı kazanan ve sonrasında bolca kullanılan bir eserler dizisi yayınlayan Élisée Reclus, şehirlere, endüstrilere ve daha sonra yan çizilecek olan bu ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlara önemli bir yer verir. Reclus, bu sorunları kavramasına olanak verecek şekilde, devleti tercih edilen kavramsallaştırma mekânı olarak alır. Öte yandan, bir bölgesel coğrafyanın, özellikle Fransa'dakinin farklı başlıklarını ortaya koyma biçimi, Vidal de la Blache'ın birbirinden ayırt ettiği farklı bölgesel "kişilikler" için yapacağı betimleyici sentezlerle karşılaştırıldığında hayli acemicedir. Reclus'nün öneminin unutturulmasını sağlayan şey tam olarak, bu bölgesel monografiler düzeyindeki coğrafi analizin inceliğidir. Elbette eski komüncü, anarşi düşünürü sürgünde yaşarken, Sorbonnes'da profesör ve Ahlaki ve Siyasi Bilimler Akademisi'nin üyesi Bay Vidal de la Blache'm fikirlerini Maurice Barrès ile paylaştığı da doğrudur.[2]

Başka disiplinler, örneğin tarih ve iktisat, aynı türden handikaplarla karşılaşmış; ancak bunlar, uzun zamandır sahne oldukları polemiklerin ve teorik tartışmaların gelişimini engellememiştir. Bazı tartışmalar orada kapanmıştır bile; fakat coğrafyada hâlâ ortaya bile konulmamıştır. Oysa çok önemli bir nokta olarak, tarih biliminde veya sosyal bilimlerde yürütülen ve yürütülecek olan polemikler sadece üniversite çerçevesinde var olmayıp, bütün bir toplumun sorunlarıyla bağlantılı olarak siyasi düzeyde de mevcuttur.

---

2. Bkz: Paul Claval ve Jean-Pierre Nardy, *Pour le cinquantenarie de la mort de Vidal de la Blache,* Annales de l'université de Besançon, 1968.

Uzun süreden beri tarih, polemik demektir. Kaynakların eleştirisi yapılır, şu veya bu izahatle fikir ayrılığı ortaya koyulur, pek çok siyaset adamı anılarını yayınlar ve bazen tarihçi haline gelir. Özellikle tarihin siyasi polemiğin örgüsü haline geldiği söylenebilir. Marksizm'in gelişimiyle birlikte tarih, politik iktisat ve diğer sosyal bilimler derin bir dönüşüm geçirmiştir ve bu alanlarda siyasi polemik ve bilimsel tartışma birbirine daha da sıkı bir şekilde bağlanmıştır; tarihçilerin ve iktisatçıların teorileri, doğrudan veya dolaylı siyasi getirileri nedeniyle, önce üniversite dışında, daha sonra üniversite ortamlarının içinde yürütülen daimi bir tartışmanın ve devamlı bir dikkatin konusu olmuştur. Tarihin ve sosyal bilimlerin ilerlemesi büyük ölçüde, sınıf mücadelelerinin meyvesidir.

Çok yakın bir zamana kadar, coğrafya için buna benzer hiçbir şey yoktu. Coğrafyacılar arasında hiçbir temel polemik olmadığı gibi, başka disiplinlerin uzmanları veya siyasi sorunları ortaya koyanlar da onların söylediklerine hiçbir surette ilgi göstermiyordu. Coğrafya karşısındaki bu dikkat yokluğu, sadece medyada değil, pek çok bilimsel disiplinde de onun dili giderek daha fazla kullanıldığından, hayli çarpıcıdır. Herkes "ülke"den veya "bölgeler"den bahsediyor; ancak hiç kimse, bu esnek ve kaygan kavramların hayli kapalı karakterlerini veya düşünme biçiminin kesinliği için kullanılmalarından doğabilecek can sıkıcı sonuçlara dikkat etmiyor. Daha yakından bakıldığında, tarihçilerin, iktisatçıların veya sosyologların kendi söylemlerinde coğrafi argümanları nasıl bir naiflikle, eleştirel ruhtan nasıl da yoksun bir şekilde kullandıklarını tespit etmek çarpıcıdır. Zaten biraz yukarıdan bakmayla gündeme getirilmiş olan "coğrafi veriler", tek yapılacak şey "coğrafi zorunluluklar"ın karşısında saygıyla eğilmekmiş gibi, en küçük bir tartışma olmaksızın kabul edilir. Oysa coğrafi "veriler" Tanrı tarafından değil, onları belli bir ölçekte kavramaktan memnun olmayıp, başka bir düzende seçen ve sınıflandıran bir coğrafyacı tarafından verilir; aynı bölgeyi çalışan ve aynı sorunu başka bir ölçekte ele alan başka bir coğrafyacı, muhtemelen hayli farklı "veriler" sunacaktır. Örneğin iktisatçıların epey düşkün olduğu meşhur coğrafi "zorunluluklar"a gelince, coğrafyacılar (özellikle de en olumlu katkısını burada yapmış Vidal de la Blache'tan bu yana) aslında, insanların buna kendilerini hayli farklı biçimlerde uyarladıklarını ve katı bir "determinizmin" değil, daha ziyade bir "olasılıkçılığın" (*possibilisme*) var olduğunu bilirler.

Farklı disiplinlerin uzmanlarının, özellikle de tarihçilerin ve iktisatçıların coğrafi argümanları kullanırken gösterdikleri ihtiyatın az-

lığı –ki bu kendi düşünme biçimlerini de kontrol dışına çıkaran bir etki yapar– coğrafi söylem karşısında dikkat yokluğu sonucunu getirir. Gerçekte bu söylemin ne siyasi yansımalarını ne de ideolojik fonksiyonunu algılarlar. Coğrafi argüman, doğa bilimlerinden veya "kesin" bilimlerden ileri geliyormuş gibi, "nötr" veya "nesnel" olarak görülür. Her şey, coğrafyanın etrafında bir sessizlik komplosu kurulmuş ve böylelikle bu bön ve pek de parlak olmayan disiplin tarafından sunulan, bayağı denebilecek argümanların ortaya herhangi bir sorun koymaksızın kullanılması amaçlanmış gibi görünür. Elbette, coğrafya derslerinden kalma bıktırıcı anılar, bu "bilim"in sorunlarına ilgiyle eğilmeyi teşvik edecek bir işlev görmez. Fakat hiçbir felsefecinin, bunca liseli üzerinde bu kadar çok kötü anı bırakmış olan bu eski disiplinin hesabını görmemesi nasıl açıklanabilir? Lisansını ve yarışma sınavlarını geçmek için kafasını coğrafyayla doldurmaktan sıkıntı duyduğu gibi, lisede onu öğretmekten de sıkıntı duyan tarihçilerden hiçbirinin, kendisine dayatılan bu disiplini gündeme getirmemesi nasıl açıklanabilir? Coğrafyacıların yöntemi, eğer polemiklerin ve tartışmaların konusunu teşkil etseydi, şu anda bulunduğu yerde kalamazdı.

Marx ve "İhmal Edilen" Mekân

Sistematik olarak depolitize edilmiş "faydasız" pedagojik söylem olarak profesörlerin coğrafyasının kurumsallaşması, coğrafyacılar açısından dikkat artışı lehine olmadı. Bununla birlikte, bu daha da gerekli hale gelmişti. Tarihçiler ve devlet sorunuyla karşı karşıya kalan herkes, nasıl oldu da coğrafyanın da, temel karakteristik özelliklerinden biri, mekânsal yapısı, kapsamı, sınırları itibarıyla devleti ele aldığını düşünmedi? Öyle görünüyor ki, hakkında pek çok klişe ve argüman kullanılan coğrafyayı kuşatmaya devam eden bu suç ortağı sessizlik, çok daha derin bir sorunu ortaya koyuyor.

Coğrafya bir dünya temsilidir. Fakat her tür mistifikasyonu kovma ve her tür yabancılaşmayı ifşa etme kaygısında olan ortamlarda ondan bahsedilmez. Bilimlerin geçerliliğini yargılamak için bunca şey yazmış olan ve bugün bilginin arkeolojisini araştıran filozoflar, coğrafya karşısında hâlâ tam bir sessizliği koruyorlar; oysa bu disiplin her şeyden daha fazla onların eleştirilerini kendine çekebilirdi. Kayıtsızlık mı? Coğrafyacılar arasında, hakemlik edilecek bir tartışmanın bulunmaması mı? Bu daha ziyade bilinçli bir suç ortaklığı olmaz mıydı?

Marksizm'in tarihte, politik iktisatta ve diğer sosyal bilimlerde yol açtığı dönüşümlerin öneminin altını çizmek elbette gereksiz. Bir sorunsal ve kavramsal araçlar bütünü getirdiği gibi, tarihçilerin ve iktisatçıların çalışmaları hakkındaki epistemolojik polemiğin ve ilginin gelişimini de büyük ölçüde belirlemiştir. Bu polemik ve ilgi kendini önce üniversitenin dışında, en politize ortamlarda, daha sonra da üniversite dünyasında göstermiştir. Ancak bugüne kadar, ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan büyük anlama sahip bir bilgi olmasına rağmen henüz coğrafya için böyle bir şey üretilmemiştir. Elbette, eğer coğrafyayı temel olarak doğa bilimleriyle ilgili bir şey olarak görürsek, onun Marksizm'le ilişkisinin zayıflığı, hatta yokluğu bu kadar çok sorun teşkil etmez. Ancak coğrafya, kayda değer bir fonksiyona sahip aldatıcı bir söylem yahut rolünün daha az olmadığı stratejik bir bilgi olduğundan konusu, karasal mekânla ilgili toplumsal (siyasi, askeri, ekonomik, ideolojik, vs) pratiklerdir.

Coğrafyada Marksist analizin rolünün zayıflığı daha da şaşırtıcıdır. Öncelikle Marx'ın eserini karakterize eden mekânsal sorunlar karşısındaki sessizliği, "yokluğu" tespit etmek gerekir. Elbette böyle bir tespit, onu savunmak üzere bir kazan kaldırmaya yol açacaktır. Coğrafyanın, Marx'ın ilgisini çekemeyecek kadar gülünç olduğunu söyleyenler çok enderdir. Marx, *Grundrisse*'e kadar olan gençlik eserlerinde, özellikle de askeri sorunları ele alan yazılarında zaman zaman mekân sorunlarından bahsetmiştir (Bu da coğrafyanın stratejik fonksiyonuna ilişkin fazladan bir kanıttır; bu açıdan yine askeri sorunlarla ilgili olarak, Mao Zedung'un coğrafi düşünceleri özellikle önemlidir). Marx şehir-kır ilişkisinin sorunlarına da özel bir ilgi göstermiş; ancak bunu yaparken coğrafi sorunların önemli bir kısmını ihmal etmiştir. Sık sık doğaya gönderme yapar (Engels bunu daha da fazla yapar); fakat burada da mekânsal boyutu tamamen dışarıda bırakır. Marx'ın mekânsal sorunlar karşısında gösterdiği az ilgi, *Kapital*'in birinci cildinde görünen haliyle, politik iktisadın eleştirisini nihai şekillenmesiyle birlikte ortadan kalkmıştır. Marx'ın düşünme biçiminin devamlı olarak zamana gönderme yapması ve tarihi yeniden organize etmesi ne kadar fazlaysa, mekân sorunları karşısında gösterdiği kayıtsızlık da o kadar fazladır. Ancak, bir filozof olarak, hem de Hegel'den epey etkilenmiş bir filozof olarak, zaman ve mekân arasındaki sıkı ilişkiler hakkında bilinçsiz olması mümkün değildi.

Burada çarpıcı olan, Marx'ın coğrafi sorunlara ilgisizliği değil, başta *Kapital* olmak üzere en gelişmiş teorik metinleri ile daha fazla koşullara ilişkin, siyasi veya politik-stratejik metinleri arasındaki ayrılıktır. Aynı gelişmiş metinler içinde çarpıcı olan, coğrafi sorunlara ilgisizlikten ziyade, tamamen mekân dışı bir sorunsal içine, büyük ölçüde determinist olan coğrafi akıl yürütmelerin sokulmasıdır.

Marksist gelenek bu ikiliği miras alacaktır. Plehanov, coğrafi argümanı kötüye kullanır. Devrimci savaşın sorunlarıyla ve hükümet işleriyle karşı karşıya kalan Lenin, Troçki, Mao Zedung, stratejik düşünce alanında Marx'ın teorik yollarından yararlanacaktır (Kavramsal dağarcıklarını da zaten Clausewitz okumasıyla tamamlayacaklardır). Son olarak, Marksist politik iktisat, çok yakın zamanda "merkez" ve "periferi" gibi en kaygan mekânsal metaforlar üzerine çökelme pahasına, *Kapital*'in mekânsal olmayan şemalarını yeniden ele alacaktır.

Tüm metinlerinin (Sadece politik-stratejik olanlar değil) mekânsal bir sorunsala gönderme yaptığı Rosa Luxemburg ve Antonio Gramsci'yi –Luxemburg için ulusal sorun ve *Kitap II*'nin eleştirisi, Gramsci için İtalyan tarih felsefesinin mirası, İtalyan ulusal birliğinin tarihi üzerin-

den devlet, toprak, hâkimiyet ve hegemonya arasındaki ilişkiler– ayrı bir yere koyabiliriz. Bu nedenle Marksist düşüncenin bu şekilde sterilize edilmesinde, Stalinizm'in sorumluğunu da sorgulamamız gerekir.

Yazılarını yazdığı dönemde mekânsal sorunların halihazırda Prusya'nın askerlerinin ve Ruhr'un sanayicilerinin siyasi meşgalelerinde birinci sıraya geldiği, dünyanın rasyonel temsili olarak coğrafyanın, en güzel ürünlerinden biri olduğu Berlin Üniversitesi'nde halihazırda gelişme gösterdiği ve kapitalist sistemin uluslararası ölçekte, ülkeye göre son derece farklı olan toplumsal formasyonlar üzerinde tahakküm kurarak örgütlendiği düşünüldüğünde, Marx'ın coğrafya karşısındaki sessizliğinin anlaşılması güçtür. Marx'tan sonra onun takipçileri, sadece "merkez"de değil, aynı zamanda "periferi"de de kapitalizmin gelişimini incelemekten uzak durmamıştır. Fakat bu mekânsal alegoriler tehlikesiz olmayıp düşünme biçiminin yerinden kaymasını arttırma riski taşır.

Marx'ın coğrafya karşısında gösterdiği ilginin sınırlılığı, bugün daha da ağır sonuçlar getirmektedir. Marksistlere göre, söz konusu olan ister bölgesel ister ulusal ister uluslararası sorunlar olsun, siyasi argümanların temeli zamana göre tanımlanır ve tarihsel terimlerle ifade edilir; ancak bu siyasi argümanlar çok ender olarak ve çok anıştırmalı ve ihmal edici bir tarzda mekâna gönderme yapar. Oysa en üst derecede stratejik alan, mevcut güçlerin çatıştığı ve güncel mücadelelerin yürüdüğü yer ve saha, mekândır.

COĞRAFYADA MARKSİST ANALİZİN ZORLUKLARI

Bununla birlikte coğrafyada Marksist analizin, sadece Marx'm ve onun takipçilerinin eserlerine göre –coğrafya elbette onların temel meselesi değildi– veya onun esin verdiği militanların argümanlarına göre değerlendirilmemesi gerekir; "solcu" coğrafyacıların güncel pratiğini de incelemek gerekir. Onlar uzun süre Vidal'in mirasının gerçekten de hegemonik etkisi altında kalmıştır; ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana üniversitede, hâlâ azınlık olsa da giderek artan sayıda coğrafyacı, Marksist düşünceden şu veya bu ölçüde etkilenmiştir. İçlerinden bazıları, çok değerli bir bilimsel rol oynamaktadır. Fakat Marksist etki hâlâ, az sayıda kişiden oluşsa bile tanınan, parlak, gerçek Marksist ekollerin görece uzun zamandır var olduğu felsefe, tarih, sosyoloji veya politik iktisat gibi bazı disiplinlere nazaran coğrafyada net bir şekilde daha zayıf görünüyor.

Diğer yandan bugün bile, coğrafyacılar arasında Marksistler olsa da gerçek anlamda Marksist bir coğrafyanın var olmadığı tespitini

yapmak zorundayız. Elbette bu, ortaya çıkmak üzere. Ancak sosyal bilimler içinde coğrafya, Marksist analizin gelişmesinin önünde en fazla zorluğun bulunduğu alandır. Elbette Marksizm'in büyük teorisyenlerinin eserlerinde çok sayıda alıntı, çok sayıda yorum, pek çok polemik düşüncesi ve metin yorumlaması bulan başka disiplinlerin uzmanlarından farklı olarak Marksist coğrafyacılar, esinlenebilecekleri çok da fazla ünlü alıntıya sahip değiller!

Bununla birlikte, yaklaşık yirmi yıl boyunca "solcu" coğrafyacılar kendilerini, Vidal'ci coğrafyanın sınırlarını aşabilecek ve ona itiraz edebilecek yegâne kişiler olarak görebildiler. Onun sosyal bilimlerle gerçekleştirdiği kopuşu reddeden ve kentsel ve endüstriyel olguları incelemeye girişen ilk defa onlar oldu; ancak hiçbiri açıkça Marksist tezlere gönderme yapmadı. Bugün artık Vidal'ci coğrafyayı aşanlar sadece onlar değildir. Birkaç yıldır üniversite coğrafyacıları arasında Anglosakson sosyolojiden ve Amerikalı coğrafyacıların uyguladığı nicel metodlardan hayli esinlenmiş, neo-liberal, modernist bir akım gelişti ve başarılı da oldu. Vidal'ci coğrafya, sosyal bilimlerle teması ne kadar reddediyorsa, *New Geography* taraftarları da bundan o denli şikâyet ediyor ve bunu yaparken Marksizm'den esinlenmiş coğrafyacılardan ekonomik, sosyal ve siyasi faktörlerin rolünü gündeme getirebilen yegâne coğrafyacılar oldukları hissini alıyorlar. Mekânsal analiz bakımından Marksizm'in "kısırlığı" tespitinde dahi bulunmaya girişin bu neo-liberal modernist akımın saldırısı karşısında, Marksizm'den etkilenmiş olan coğrafyacılar bugüne kadar uzak durdukları pek çok soruyu ortaya koyma noktasına geldiler.

"Marksist coğrafyacılar"ın zorluklarının en eski belirtilerinden biri, birkaç kişinin –ve en küçüklerin değil– neredeyse tek başına fiziki coğrafyanın ve özel olarak da jeomorfolojinin sorunlarını incelemeye yönelmesi oldu ki, bunun Marksist bir sorunsaldan ileri geliyor olması pek de mümkün değildir. Bu coğrafyacılar yavaş yavaş beşeri sorunların incelenmesini terk ettiler; oysa siyasi fikirleri nedeniyle buna devam ediyor olmaları gerekirdi. Örnek olarak, sömürgecilik karşıtı büyük eylemlere girişmiş olan, 1945'de Michel Leiris ile birlikte Fransız Batı Afrikası'ndaki zorla çalıştırma hakkında bir rapor hazırlayan ve 1950'lerde beşeri coğrafya alanında (sömürge ülkelerin başkentlerinin coğrafyası hakkında) bir dizi çok önemli çalışma yapan Jean Dresch, bundan sonra temel faaliyetlerini jeomorfolojiye adamıştır. Elbette Marksizm, kesin nitelikli fiziki bilimlerde veya doğa bilimlerinde çalışan çok sayıda araştırmacının fikirlerini ve siyasi pratiklerini belirler; ama bilimsel sorunsallarını hiçbir surette belirlemez. Siyasi sorunsal

ve bilimsel pratiğin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu sosyal bilimlerde durum farklıdır. Üniter coğrafya anlayışını (fiziksel olguların toplumsal pratiğe göre kavranması) terk eden ve kendini münhasıran, kendi için düşünülen engebe biçimlerinin analizine adayan Marksist coğrafyacıların yaşadığı kayma da sorun teşkil eder. Onlar, kendilerini coğrafyacı olarak tanıtmaya devam etmelerine rağmen, gerçekte jeomorfolojiye; yeni, özerk, temel olarak fiziki bilimlere ve doğa bilimlerine bağlı bir bilim olarak düşünmenin daha sağlıklı olacağı bilgiye geçmişlerdir.

Coğrafyada Marksist analizin daha yaygın olan bir başka zorluğu, temel olarak beşeri coğrafyayla ilişkili olan çok sayıda çalışmada kendini gösterir. Bunlar, üretim ilişkilerinin ve sınıf mücadelelerinin analizi üzerine kurulu bir tarihsel düşüncenin çok fazla yer kaplamasıyla karakterize olur. Orijinal olmak zorunda olmayan bu Marksist tipteki söylem çoğu zaman, tamamen klasik olan bir coğrafya söylemiyle basitçe ve saf bir şekilde üst üste biner. Gerçekte tarihten veya politik iktisattan türeyen bir söylem için, mekânsal sorunların Marksist analizinden uzak durulur. Bir biçimde, daha iyi inşa edilmiş ve siyasi anlamı daha açık olan söylemin yeniden üretilmesine doğru gerçekleşen bu sapma, iyi düşünülmesini gerektirecek şekilde, coğrafyacıların sorumluluğu sorununu ortaya koyar; bu özellikle, Marksizm'e referans yaparak, sınıf mücadelelerine en etkili şekilde katılma görevini düşünmesi gereken coğrafyacılar için geçerlidir. Coğrafi söylem içinde tarihsel söylemin işgal ettiği bu önemli yerin elbette Marksizm'den esinlenmiş coğrafyacılara özgü olmadığını belirtmek gerekir. Coğrafyacıların, betimledikleri durumun bir araya gelmiş bir dizi gelişimin (engebe biçimlerinin gelişimi, nüfusun gelişimi, çeşitli ekonomik faaliyetlerin gelişimi, vs) sonucu olduğunu düşündükleri ölçüde, tarihsel yöntem kaçınılmaz olarak coğrafi açıklamada büyük bir yer edinir.

Fakat bu tarihsel açıklamalar, Marksist olsun veya olmasın coğrafyacıların her tür pratikten koptuğu ölçüde, kendinde bir amaca dönüşme eğilimindedir! Temel olarak, Marksizm'den etkilenmiş coğrafyacıların çoğu, Vidal'ci tipte bir coğrafi söylemin ardından veya onun yerine tarih-sosyal bilimler tipinde başka bir söylemi yeniden üretirken, yaptıklarının gerçekten de "coğrafyaya ait" olup olmadığını bilme kaygısı taşımazlar. Elbette yaptıkları açıklamaların, şu veya bu ölçüde "coğrafi" olmasına rağmen, Marksizm'e referans yapmalarının vesilesi olduğunu ve bunun da özellikle, bugün bile başka disiplinlere nazaran (ister öğrenciler ister öğretmenler bakımından olsun) çok daha az soruyu ortaya koyan coğrafya gibi "depolitize" bir ortamda faydasız olmadığını düşünürler.

Bununla birlikte Marksizm'den esinlenmiş coğrafyacıların bir tarih-sosyal bilimler söyleminin yeniden üretilmesine doğru gerçekleştirdikleri sapma, çifte dezavantaj taşır. Bir yandan bu tarihsel söylem, Vidal'ci coğrafya söylemini net bir şekilde gündeme getirmez, daha ziyade onu tamamlar, onu taçlandırır ve buradan hareketle onun blokaj ve mistifikasyon aracı olarak işlemeye devam etmesine izin verir. Diğer yandan bu tarihsel söylem, coğrafyada ortaya koyulması gereken teorik sorunlardan uzak durmaya devam edilmesine izin verir. Bu, geniş ortamlarda, coğrafyanın "faydasız", fakat tehlikesiz bir pedagojik söylem olduğu fikrinin korunmasına katkı yapar.

Otuz altı yıl sonra, 1970'li yıllarda kendini ifade eden "coğrafyada Marksist analiz" hakkındaki bu bölümde yaptığım eleştirilerin, temel olarak hiçbirinden imtina etmiyorum. Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşünden bu yana geçen yirmi yılın izin verdiği mesafeyle, bugün bu eleştirileri tamamlayabilirim de. Kendi döneminde uzun süre, "Sovyet coğrafyası"nın bütün alanlarda, özellikle de Marksizm'i şüphesiz bütünüyle kullanabileceği beşeri coğrafya alanında eşsiz olduğuna inanılırdı.

Ancak iki savaş arası Alman coğrafyası hakkındaki ve Ağustos 1939'da yapılan Alman-Sovyet paktında Karl Haushofer'in rolü hakkındaki düşüncelerim beni, Almanya'nın Haziran 1941'de yaptığı ani saldırılar sonrasında Stalin'in aldığı kararlara kadar götürdü. Stalin, beşeri coğrafyanın Sovyet bilimsel ve askeri çevrelerinde Alman yanlısı jeopolitik fikirlerin yayılmasına hizmet ettiğini düşünerek, beşeri coğrafya alanındaki (nüfus coğrafyası da dahil) her tür eğitimi ve araştırmayı yasaklattı. Bu yasaklama daha sonra, Vietnam ve Küba da dahil olmak üzere bütün "sosyalist devletlerde" uygulandı (Bununla birlikte benim Vietnam'daki, beşeri coğrafya ve jeomorfolojiyi birbirine bağlayan rolüm, bentlerin bombalanması hakkındaki araştırmamın hatırına tolere edildi; Küba'da da aynısı oldu). Nasıl olduğunu bilmiyorum ama Polonyalılar, beşeri coğrafyaya getirilen Stalinist yasaktan kaçmayı başarabildi.

1991'e kadar Sovyet coğrafyacılarını bunaltan bir başka zorluk, KGB'ye bağlı servislerin haritalar üzerindeki sıkı kontrolüydü. Bu servisler, haritaların stratejik önemi konusunda tamamen bilinçliydi ve emperyalizmin bunları bilmemesi gerektiği yönünde saplantıları vardı. Batılı istihbarat servisleri bu hedefe, uzaktan saptama araçları sayesinde saldırabildi. Ancak KGB bilhassa haritaların (yol haritaları dahil), şehir planlarının ve hatta telefon rehberlerinin olası bir muhalefete hizmet edebilmesini istemiyordu. Bu nedenle, Sibirya ormanlarında devlet kuruluşlarının hesabına jeolojik incelemeler yürüten jeologların her akşam haritalarını KGB ajanına teslim etmeleri gerekiyordu; ertesi sabah geri aldıklarında haritaların kenarlarından enlem ve boylam göstergeleri kaldırılmış oluyordu. Coğrafya öğrencilerine gelince, pratik çalışmalarını çoğu zaman hayali haritalar üzerinde yapabiliyorlardı ve bu sadece jeomorfoloji için geçerliydi, zira beşeri coğrafya düşünülemezdi bile. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, geçmişte sadece devlet kuruluşlarına rezerve edilen haritalar ticarete sunuldu ve bireysel turizm faaliyetlerine izin verildi.

Marksist Bir Coğrafyanın Başlangıcı mı, Coğrafyanın Sonu mu?

Bu yüzden henüz, teorik düzeyde ortaya konulmuş ve profesörler coğrafyasının şu andaki ideolojisini gündeme getiren Marksist bir coğrafya mevcut değildir. Marksist bir coğrafyanın mevcut olmadığı iddiası, kent sorunlarıyla ilgili bir dizi araştırmaya, bazen açıkça Marksizm'e referansta bulunarak katılanlar arasında hararetli tepkilere yol açacaktır. Elbette toplumsal ayrım, toprağın mülkiyeti, genel çıkar ve özel istekler arasındaki çelişki vb olgularla ilgili bu sorunlar, açık bir şekilde, bu alanda kendisini kanıtlamış olan Marksist sorunsalla ilişkilidir.

Ancak, kent olguları hakkındaki son derece önemli olan Marksist analiz, tek başına Marksist bir coğrafyanın yerini tutamaz. Öncelikle bu araştırmalar, haklı olarak özellikle şehirciler ve sosyologlar tarafından talep edilebilir. Elbette söz konusu olan bir üniversite korporatizmi değildir; ancak, gerçekte epistemolojik statüsü coğrafyanınkinden çok daha fazla ilerlemiş olan başka disiplinlerle ilgili olan araştırmaları onlara isnat etmek, coğrafyacıların sorununu eleştiri yoluyla ilerletmenin aracı değildir.

Üstelik kent sorunlarını inceleyenler, Marksizm'den etkilenmiş olan coğrafyacılardan ibaret değildir. Kesinlikle Marksizm'le bir ilgisi olmayan ve "solcu" görünmeye bile çalışmayan başka coğrafyacılar, başka sosyologlar, başka iktisatçılar da kent krizinin çeşitli biçimlerinin analizini yaparlar. Sistematik olarak kapitalist sistemin çelişkilerine gönderme yapmadan, yıkılması çağrısı yapmadan, onlar da "tahakküm"den, sosyal ayrımdan, vsden bahsederler. Marksistler, bu coğrafyacılar hakkında "tutarsız" diyeceklerdir. Ne olursa olsun, kent sorunlarının analizinin büyük ölçüde Marksist veya Marksiyen kavramsal araçlarla ilgili olduğu açıktır.

Ayrıca bizzat kent olgularının parlak analizlerine girişmiş olan çok sayıda Marksist coğrafyacı, Marksist bir coğrafyanın temeline sahip olmak için şehirle ilgili olan her şeyin incelenmesinde Marksizm'in

kavramsal araçlarını kullanmanın yeterli olduğunu düşünürler. Kentsel yığılmalar, giderek sayısı artan ve çoğunluk haline gelen insan mevcudunu bir araya getirmek zorunda gibi görünmez mi? Şehirler, kent etkisinin giderek daha güçlü hale geldiği kırsal mekânlar üzerinde bir kutuplaştırma ve yapılandırma rolü oynamaz mı? Bu coğrafyacılar, Marksist bir coğrafyanın temeline ne kadar iyi sahiplerse, pek çok "temel" metne, Marx'ın arazi sorunlarına, şehirlere, kapitalist sistemin temelinde olan şehir-kır ilişkisine adanmış metinlerine o kadar gönderme yapabileceklerini düşünürler.

Marksizm'e metodik tarzda gönderme yaptıkları andan itibaren uğraşılacak başka bir temel teorik sorun olmadığını düşünen Marksist coğrafyacıların bu duruşu, elbette ortaya büyük sorunlar çıkarmaktadır.

Her şeyden önce, şehirlerin ekonomik ve sosyal yaşamdaki ve mekânın örgütlenmesindeki artan rolüne rağmen, gerek ideolojik söylem olarak, gerekse bilimsel analiz veya stratejik bilgi olarak coğrafya, şehir dışında yahut geçerli bir şekilde, bir şehirler ağı tarafından yapılandırılmış olarak düşünülen mekânlar dışında, başka mekânları da dikkate alır. Örneğin –ki bu hayli önemlidir– gezegen çapındaki mekânları da dikkate almak gerekir ve kentsel analiz metodları burada artık işlevli değildir. Farklı analiz düzeylerinde yürütüldüğünde bile, kentsel olgular hakkında yapılan coğrafi inceleme bu yüzden, özellikle de Marksizm'le ilgisi olsun veya olmasın stratejik bir bilgi veya bilimsel bir analiz olarak düşünüldüğünde, coğrafyanın sadece bir kısmını teşkil edebilir. Halen, uygun bir şekilde çözülmesi zor olan ağır sorunlar ortaya koyan mekân analizi metodlarında ilerleme sadece ekonomik ve sosyal sorunları etkili bir şekilde ele alan sorunsalı aktararak, genelleştirerek yapılmaz.

İkinci olarak, kent olguları hakkındaki Marksist analizin, Marksist bir coğrafyanın temelini teşkil ettiğini düşünmek, ikinci bir sorun yaratmaktadır: Marksist analizden etkilenmiş olsun veya olmasın coğrafyacılar, kent incelemesine gecikmeli olarak gelmişlerdir ve onunla ilgilenenler sadece onlar değildir. Sosyologlar ve şehirciler, sayıca hayli fazladır ve iktisatçılar bile kent ekonomisine koyulmaktadır. Coğrafyacılar bu sosyal bilimler bütünü içinde düşük bir yoğunlukta görünürler ve mekânsal analizin uzmanları olduklarını dahi iddia edemezler, zira şehirciler pratik yokluğu nedeniyle coğrafyacıların çoğunun yapamadığı şeyi yapıp, haritalar ve planlar tasarlayıp çizerler. Sosyologlar, çok sayıda mekânsal ve zihinsel mekânın "üretimi" ile ustaca oynarlar; iktisatçılar mekânsal iktisat yaparlar, tarihçiler jeo-tarih yaparlar, ekolojistler ise insan-doğa ilişkilerine dört elle sarılırlar.

Pek çok üniversite coğrafyacısı için mekânsal sorunların daha parlak, daha etkili, daha moda disiplinlerle ele alınması, coğrafyanın krizinin ana nedeni ve en büyük göstergesidir. Bununla birlikte coğrafyacıların alanına "dokunan" bu "rakip" disiplinler, o zamana kadar pek de ele almadıkları sorunları ele almaktadır.

Coğrafyanın bu yoğunluk azalması yahut gerçekte kaybolması, bazı coğrafyacılar tarafından açıkça yahut en azından pratikte kabul edilir ve özellikle kent incelemelerinde onlar, "disiplinler arası olma" adına sosyolojiye doğru kayarlar. Bu disiplinler arası çalışma elbette övülen avantajlara sahiptir; ancak özellikle epistemolojik statüsü belirsiz olan coğrafya gibi disiplinler için, onlara özgü olan teorik sorunlardan kaçınmaya devam etmek için mükemmel bir bahane teşkil etmek gibi bir dezavantaj da sunmaktadır.

Çok sayıda Marksist yahut şu veya bu düzeyde "solcu" eğilimde olduğu söylenecek coğrafyacı coğrafya, sosyoloji, iktisat, tarih, vsnin üniversite etiketlerinden başka bir şey olmadığını iddia etmekte ve onların ortadan kalkmasını arzulamaktadır. Böylelikle, onlara göre Marksizm'in himayesi altına girecek veya en azından ondan güçlü bir şekilde etkilenecek olan bir sosyal bilimler sentezi gerçekleşebilecektir. Her ne kadar disiplinler arasılığın kurban sunağında coğrafyayı ortadan kaldırmayı faydalı görseler de sosyal bilimlere açılmanın artık Marksist coğrafyacılara özgü olmadığını ve özellikle de kent krizinin farklı biçimlerinin, yoksul konutlarının, ayrışma biçimlerinin, arazi istifçiliğinin, kirliliğin analizinin artık sadece kapitalist sistemin kusurlarını ifşa etme ve onun işleyişinin maskesini düşürme kaygısı taşıyan Marksist coğrafyacıların yaptığı bir şey olmadığını dikkate almaları gerekir.

Şu halde üniversite coğrafyasının kaderi, coğrafyacıların çok uzun zamandır ve çok üzücü bir şekilde kenarında durduğu bir sosyal bilimler bütünü içinde yoğunluk kaybederek kaybolmak mı olacak? Marksist olsun veya olmasın coğrafyacılar, mekân üzerine söylemin büyük korosu içinde sosyologlara, iktisatçılara, şehircilere, vs katılacak. Coğrafyanın bu krizi, eski üniversite bölünmesine ve 19. yüzyılın sonunda bazı Avrupa ülkelerinin sahip olduğu özel kültürel koşullar nedeniyle ancak bireyselleştirilebilir olan bir disipline son verecek bir *"aggiornamento"*nun* ilanından başka bir şey olacak mıdır? Coğrafyanın krizinden geriye sadece liselerin "bıkkınlığı" mı kalacaktır? Tek mesele bu olsun; "reform" ve "değişim"i çok seven bakanlar, şimdiden

* İtalyanca'da "güncelleme" anlamına gelen bu kelime, 1960'larda Vatikan'da değişim ve açıklık talebini ifade etmek üzere kullanılmıştır. (ç.n.)

pek çoğunun Fransız ortaöğretim sisteminin arkaizminin kanıtı olarak gördükleri bu coğrafyanın söyleminin yerine hızla sosyal bilimler söylemini geçirdiler bile.

Bununla birlikte coğrafya, üniversite disiplini ve bilimsel disiplin olarak ortadan kalkmaya hazır görünmüyor. Bu zamana kadar eğitim disiplini olarak pek de önem görmediği ülkelerde birkaç yıldır hızla gelişiyor. Üniversite coğrafyacılarının söylemi uzun zamandır pratikten ne kadar kopmuşsa, coğrafyanın bu yeni gelişimi de o ölçüde, "uygulamalı" araştırmalara ve belli bir düzeyde açıkça stratejik olan düşüncelere sıkı sıkıya bağlıdır.

Uygulamalı Coğrafyanın Gelişiminden, *New Geography*'ye

Özellikle Fransa'da ve Almanya'da (ve Fransız veya Alman kültürel etkisine maruz kalmış başka ülkelerde) coğrafya, 19. yüzyıl sonundan beri lise müfredatlarında yer alıyor ve üniversitelerde önemli bir yer tutuyor – buralarda coğrafyanın temel fonksiyonu halen, lise öğretmenlerinin yetiştirilmesi. Başka ülkelerde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde coğrafya, ortaöğretimde iş alanlarının olmaması nedeniyle, yakın zamana kadar üniversitede pek bir varlığa sahip değildi. Öte yandan bu ülkelerde, "coğrafya şirketleri" hayli aktiftir. National Geographic Society gibi, çoğu zaman büyük firmaların genel müdürlerinin veya emekli amirallerin başkanlık ettiği bu şirketler, uzun zamandan beri, anın pitoresk hazlarım ve siyasi kaygılarını yansıtan resimli dergiler yayınlıyorlar.

Fakat birkaç on yıldır coğrafya araştırmaları Amerika Birleşik Devletleri'nde, gerek üniversite kuruluşları içinde gerek başka yapılar çerçevesinde hayli kayda değer araçlarla hızla gelişiyor. Bir profesör üretme makinesinin işleyişine bağlı olmayan bu coğrafya, büyük firmaların ve devlet aygıtının başında bulunan kişilere giderek daha faydalı görünüyor. Zira araştırma anlaşmaları önerdikleri gibi, maddi araçlar ve gizli bilgilere erişim kolaylığı sağlayan da onlar. Araştırmaların ve eğitimin, her tür pratikten tamamen kopmuş, bilgi için bilgi olarak görüldüğü üniversite coğrafyasından farklı olarak "uygulamalı" coğrafya araştırmaları, ya belli düzeyde kısmi olan bir teknik çözüm sunmak için ya da bir eylemin tasarlanmasına olanak veren bilgiler sağlamak için belli düzeyde açık olan ekonomik, sosyal, kentsel, askeri hedeflere göre yürütülüyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nde "uygulamalı" coğrafya araştırmaları önce, iktisatçıların yaptığı piyasa incelemelerinin uzatılması kapsamında gelişti. Bu araştırmalar etkililik nedenlerinden ötürü, ABD'de açıkça temel faktör olan mekânsal boyutu kavramak amacıyla yürütülmüştü. Çok kısa süre sonra, büyük şehirlerin etki alanlarının ve

bunların her birine yerleşmiş hizmetlerin erişiminin analiz edilmesi gerektiği fikri baskın geldi. Üstelik İkinci Dünya Savaşı öncesinde başlayan ünlü Tennessee Valley Authority gibi bölgesel kalkınma faaliyetleri, coğrafi bir analizin faydasını ortaya koymuştu. Nihayet, Amerikan çıkarlarının gezegen çapma yayılması, son derece farklı yerlerde hızlı müdahalelere girişilecek olması, coğrafi araştırmanın vazgeçilmez bir araç olarak görülmesi sonucunu verdi. Hava fotoğrafları, özellikle de uydulardan çekilenler analiz edilmesi, "ele alınması" gereken yüz binlerce belge sunar. Haftalar süren "Skylab" operasyonu, bütün yerkürenin yüzeyinden, çok sayıda "doğal" ve "beşeri" olgu hakkında olağanüstü derecede çeşitlilik ve kesinlik arz eden belgeleri biriktirmiştir. Bu belgeler yıllar boyunca binlerce coğrafyacı tarafından kullanılacaktır.

Kısa süredir SSCB'de *küresel* bir coğrafi araştırmanın gelişimine yol açan da benzer nedenlerdir. O zamana kadar yalnızca fiziki coğrafyanın varlık hakkı vardı, fakat son zamanlara kadar ya şüpheli görünen ya da ihmal edilen beşeri coğrafya da şimdi gelişmeye başlıyor.

Fransa'da yaklaşık on yıldan beri uygulamalı coğrafya araştırmacıları giderek artıyor. Fakat onlar, Amerikan emperyalizminin araçlarına denk düşen Amerikan coğrafyasının araçlarına sahip değiller. Özellikle Fransa'daki "uygulamalı coğrafya" araştırmaları, yapanların bunu üstlenmiş üniversitelerde yetişmiş coğrafyacılar olduğu ölçüde, oldukça farklı bir entelektüel bağlama yerleşiyorlar. Nitekim, on yıllardan beri coğrafyada, amacı ve yöntemi hayli farklı olan bir üniversite araştırması halihazırda mevcuttur. Bazıları bugün bunun hakkında ne derse desin, bu araştırmanın sunduğu fayda sadece üniversite ritüelinde hiyerarşinin farklı düzeylerine erişmek için oynadığı rolle ölçülmez. Elbette coğrafyacıların uzun zamandır içinde olduğu epistemolojik uyuşukluk nedeniyle bu araştırmanın geliştirdiği temaların seçimi, pek de onların teorik katkısının fonksiyonu değildi. Dahası, ideolojik rolünün içinde hapsolmuş olan üniversite coğrafyası, araştırmalarını büyük pratik faydaları olan araştırmalara pek de yöneltemezdi.

Başka türlü olması için, kendi kendimize *insanların** filanca bölgede nasıl davranabileceğini, orada falanca hedeflere ulaşmak için *insanların* durumu nasıl değiştirebileceğini sormak için, *insanların* bu tür bir sorunu ortaya koyması, *insanların* tanımlayacağı hedeflere göre onlara bir araştırma programı çizilmesi gerekecektir. Fakat *insanlar* kimdir? Son kertede bunlar, iktidarı elinde tutanlar, devlet

---

* Orijinal metinde kullanılan *"on"* kelimesi Fransızca'da genel ve belirsiz bir özneyi tanımlamak için kullanılır. (ç.n.)

aygıtının veya büyük firmaların kurmay heyetleridir. Böyle bir operasyonu düzenleyen, ona girişen, coğrafyacı değildir. Coğrafyacı sadece, nihai olarak siyaset tarafından belirlenen eylem stratejilerinin ve düzenleme planlarının hazırlanması için gerekli bilgileri toplayan kişidir. On yıllar boyunca üniversite coğrafyacılarından bir şey istenmedi (Ya bu araştırmaların kenarında tutuldular ya da iktidar, bu araştırmalara girişmeyi iyi bir şey olarak görmedi) ve bunun sonucunda onların araştırmalarının tek amacı tarafsız bilgi, bilgi için bilgi oldu. Coğrafyacılar, belli bir bölgede belli bir eyleme nasıl girişileceğini (Pek de "bilimsel" görünmüyor olmakla birlikte, stratejinin öğrenmesi gerekenler de dahil olmak üzere, çeşitli elverişli ve elverişsiz "veriler" nelerdir?) araştırmak zorunda olmadıkları için, belli sayıda fiziki ve beşeri olgunun, esasen yalnızca (hocaların örneğine göre) "bilimsel" bir fayda sağlayabilecek olanların tarihsel olarak nasıl oluştuğunu ve nasıl bir araya geldiğini sorgulamaya indirgendiler. Buradan, Vidal esiniyle yapılan betimlemeleri karakterize eden devasa eksiklikler doğdu.

Uygulamalı araştırmalar elbette yalnızca, üniversite coğrafyacıları topluluğunun bilimsel olarak ilgi çekici olarak değerlendirdiği çok sayıda temadan başka bir şey yapmamakta ve basit olarak değerlendirilen sorulara dayanmaktadır. Bu yüzden ilk zamanlarda üniversite hocaları tarafından alt derece olarak değerlendirilmiş ve onların çoğu kişisel olarak bu araştırma türüne girişmekten imtina etmiştir. Fakat şimdi, çeşitli hükümet kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar nezdindeki anlaşmaları "kapmak" için gerçek bir rekabet bulunuyor. Sahip oldukları itibar, bazı hocaların, sayıları patronun nüfuzuna tanıklık eden ekiplerin içinde yer almasına olanak veriyor. Ancak bu anlaşmalar, yalnızca üniversite dışında sundukları maddi araçlar veya sahip oldukları prestij nedeniyle hedeflenmiyor. Bunlar, önemli araçların hayata geçirilmesine izin veriyor ve bolca bilgiyi bir araya getirmeyi mümkün kılıyor; bilimsel faydası su götürmez bazı konuları da ele almanın koşulu budur.

Üniversite coğrafyacılarının uygulamalı coğrafya sorunlarına gösterdiği artan ilgi, onları öğrencilerinin yetersizliklerini düşünmeye götürdü. Gerçekten, bu öğrencilerin Vidal'ci coğrafya ortamında aldıkları (özellikle de gelecekteki ders verme görevlerine göre verilen) eğitim, onları uygulamalı coğrafya araştırmalarına faydalı bir şekilde katılmaya pek de uygun hale getirmiyordu. Bu nedenle, faaliyeti büyük ölçüde, alanın iyileştirilmesi politikalarına göre yapılan coğrafi analize yönelik olan DATAR gibi kuruluşlar, bu niteliklerine rağmen hâlâ pek az coğrafyacı istihdam ediyor, daha fazla iktisatçı istihdam

ediyorlar. İşte bu yüzden üniversite coğrafyası hocaları, sosyal bilimlerle ilgili eski önyargılarını terk ederek öğrencilerini, onların yöntemlerini taklit etmek suretiyle sosyologlar ve iktisatçılarla rakip hale gelmeye teşvik ediyorlar.

Bu nedenle Vidal'ci modelin yeniden üretiminin getirdiği sınırlar, bu modelin sosyal bilimler bakımından kurmak durumunda kaldığı bariyer, bugün büyük ölçüde aşılmıştır; ancak bu "modernist" akımın taraftarları "geleneksel" denilen coğrafyanın temelden eleştirilmesine girişmemiştir ve özellikle de belli sayıda temel epistemolojik soruyu ortaya koymaktan uzaktadırlar.

Temel olarak ABD'de, beraberinde de lise ve üniversite coğrafyasının çok fazla gelişmediği ülkelerde, uygulamalı coğrafya alanındaki araştırma ihtiyaçları, büyük ölçüde, bir tarihsel düşünceler ve çalışmalar bütününe yöneldi ve bunlar da kısa süre içinde *New Geography* tarafından kutsandı. Bu yeni akım, savunucuları tarafından, "geleneksel" coğrafyanın edebi ve sübjektif söyleminden epistemolojik kopuşun bir sonucu ve coğrafyanın kesin bilimler sınıfına geçişi olarak sunuldu. Gerçekte "nicel coğrafya" diye de adlandırılan bu *New Geography,* düşünme biçimlerinin matematiksel formülasyonu ve matematik terimleriyle, hayli geliştirilmiş bir formalizasyon üzerine kuruludur. Üniversite coğrafyasının söylemi, bilimsel olarak ilgi çekici görülen bazı faktörlerin incelenmesine ne kadar ayrıcalık verebiliyorsa ve onların kombinasyonlarını nitelik terimleriyle ne kadar gündeme getirebiliyorsa, uygulamalı coğrafya yöntemleri de o şekilde, çok sayıda faktörün dikkate alınmasını zorunlu kılar. Bunların her biri için mekânda ve zamanda uygun şekilde dağılmış çok sayıda istatistik veriye sahip olmak gerektiği gibi, bunların ele alınan mekânın haritası üzerinde çizilen farklı durumlarda karşılıklı etkileşimlerinin sonucunun istatistiksel sunumuna ulaşmak için, ilgili rollerine ilişkin bir denge sistemi de oluşturmamız gerekir. Çok sayıda verinin ele alınması için faktöriyel analiz metodları, ancak güçlü bilgisayarlar aracılığıyla uygulanabilir.

Atlantik ötesinden gelen, matematiksel formülasyonlarından ve sistematik olarak bilgisayara başvurmasından gurur duyan bu "modern" coğrafya, ciddi bir prestije sahiptir. Bu coğrafyanın taraftar topluluğu içinde, onun ünü zayıflamış Fransız coğrafya ekolünün mirasçıları arasında meydana getirdiği tereddütlerin tek nedeninin, onların matematik seviyelerindeki zayıflık olduğu düşünülüyor. "Uygulamalı" coğrafya, "nicel" coğrafya, *New Geography,* yayıldıkları ölçüde (Fransa'da henüz sadece üniversite çevrelerinde küçük bir azınlığa temas ediyor), kendi başlarına, coğrafyanın sorunları çözecek midir?

1976 yılında, bu kitabın önceki bölümünde, sosyal bilimlerin çoğundan (iktisat, sosyoloji, tarih, vs) farklı olarak coğrafyada yahut daha yerinde bir ifadeyle coğrafyacılar arasında pek de polemik olmadığı tespitinde bulunmuştum. *Hérodote*'un birinci sayfasının ve bu kitabın yayınlanması, bu ortamlarda polemiklere karşıt argümanların yayınlanmasına değil, sadece düşmanca bir sessizliğe ve dar diyaloglara yol açtı. Fakat 1980'li yıllardan itibaren iki Fransız coğrafyacılar grubu arasında büyük bir polemik doğdu ve bu polemik, Roger Brunet'nin göklere çıkardığı sözde bilimsel olan yeni bir coğrafya biçimi üzerineydi. Brunet daha önce kamuoyu önünde, kötü niyetle, *Hérodote*'un sözde Nazi jeopolitiğine kaydığını da iddia etmişti. Neyse ki bu argüman, *Hérodote*'un arkadaşım olan ve Nazi olduğundan şüphe edilemeyecek olan François Maspero tarafından yayınlanması nedeniyle kısa ömürlü oldu.

Önceden Brunet ile ilişkilerim görece iyiydi ve kendisi coğrafyada Marksist kaygılar ortaya koymuştu. 1980 yılında *"Atlas et géographie de la France"* [Atlas ve Fransa Coğrafyası] başlıklı bir koleksiyonun *"Champagne, Basse-Bourgogne, Pays de Meuse"* [Champagne, Aşağı Burgogne, Meuse Ülkesi] cildini hazırlamakla görevlendirilmişti; bu, klasik büyük bölgelerden birine denk düşmüyordu ve Brunet, kır nüfusunun boşalmasının önemi nedeniyle ormanların dikkat çekici yayılmasını titizlikle incelemek suretiyle, hayli ilginç bir yöntem izledi. Bu orman yayılması biçiminin mantığını araştırdı ve ayrıntılı bir orman haritasından hareketle, onları geometrik biçimler altında şematize etti. Roger Brunet, en gelişkin eserlerinde bu geometrik biçimleri giderek daha fazla kullandı. Önce onları gerçek haritalarla karşı karşıya koydu, kısa süre sonra ise yalnızca "koremler" (*chorèmes*) adını verdiği şeyleri yayınladı. Brunet'ye göre bunlar, geometrik biçimlere yerini bırakan büyük engebe biçimlerini veya kıyı çevrelerini dışarıda bırakarak, coğrafi bir durumun gerçek mantığını ortaya çıkarıyordu. Brunet, "korematik" (*chorématique*) adını verdiği yeni bir bilimin doğuşunu ilan etti.

Bugün Wikipedia bu bilimi şöyle açıklıyor: "Korematik koremleri, yani bir mekânı veya mekân tipini ve onları ilgilendiren mekânsal olguları temsil eden grafik modeller oluşturmaya yönelik şematik temsilleri geliştiren, kullanan ve analiz eden bir coğrafi modelleme metodudur. Korem terimi, 1980 yılında Roger Brunet tarafından oluşturulan bir sözcüktür ve toprak, alan, yer, yöre anlamına gelen Yunanca *chôra* kelimesinden türetilmiştir. Brunet, korematiği, her koremin 'mekânın temel yapısı' olduğu bir 'mekân alfabesi' olarak tanımlar." "Coğrafya epistemolojisi" sitesi olan http://epigeo.voila.net sitesinde yapılan tanıma göre ise korematik, "çok basit formlar ve sınırlı sayıda yapı kuralı üzerine kuruludur (Fransa artık sistematik olarak bir altıgenle temsil edilir, ABD ve Rusya ise dikdörtgenle temsil edilir). Brunet'ye göre koremleri temsil eden modelleri yazmak için yedi form yeterlidir: alan (kapsam, biçim...), nokta (yer, kavşak noktası, ev, kutup...), çizgi (temas, kopuş, bağlantı, sınır, geçit, ilişki, eksen...), akış (dinamik, hareket, simetri, yoğunluk...), geçiş (köprü, kavşak, çatallanma, tünel), kutuplaşma veya varyasyon (odaklanma, dinamik...), gradyan (simetrisizlik, çekim, itim, potansiyel...).

Bu koremler gerçek coğrafi konfigürasyonların kullanılmasından muaf olmaya izin verecek bilimsel formlar olarak sunuldu ve bazı lise öğretmenleri, editörlerin desteğiyle, okul kitaplarında korematiğin başlıca savunucuları haline geldi. Brunet'nin gücü, Araştırma Bakanlığı'ndan Montpellier'de ulusal kullanıma yönelik bir Coğrafya Evi ve *Géographie Universelle*'in [Evrensel Coğrafya] on baskısını (GIP Reclus/Belin, 1990-1996) korematiğin

geometrik modellerine göre yayınlayan "GIP Reclus" için önemli yayın araçları elde ettiği zaman, kayda değer hale geldi.
Brunet'nin yayınladığı haritalarda büyük dağlar ortadan kalktığı ve Akdeniz bile "unutulduğu" zaman, bu basitçilik beni şoke etmeye başladı. Delta, üçgen gibi bazı engebe biçimleri, belki de bu terimi Hérodote baba icat ettiği için, sistematik olarak yasaklandı. Oysa delta biçimi, Nil Deltası gibi, yahut devasa Ganj Deltası'yla birlikte Hindistan'ın deltaları gibi, çok büyük beşeri yoğunlaşmalara işaret eder. Araştırma Bakanlığı tarafından büyük resmi coğrafyacı konumuna getirilen Roger Brunet, Batı Avrupa'nın bir nüfus yoğunlukları kemeri üzerine kurulmuş, İngiltere'den (Benelüks, Ruhr, Güney Almanya ve İsviçre'den geçerek) Po Ovası'na giden, böylelikle Paris'teki yığılmayı görünmez hale getiren korematik bir temsilini yayınladığı zaman, korematik karşısındaki kızgınlığım doruk noktasına ulaştı. İçişleri Bakanlığı bu temsili resmi bir yayında tasdik ettiği zaman, bir valinin "mavi muz" adını verdiği şeyi –çünkü korematik kemer muz biçimindeydi ve bir sempozyumda büyük bir afişte mavi renkte yer alıyordu– protesto ettim...
Brunet'yi biraz incitse de bu adlandırma büyük bir başarı kazandı ve okul kitaplarına bile girdi. 1995 yılında *Hérodote, Les Géographes, la science et l'illusion* [Coğrafyacılar, Bilim ve Yanılsama] başlıklı 76. sayısını korematiğin tastamam eleştirisine ayırdı. Bundan sonra ne oldu? Sonuç olarak bugün koremler okul kitaplarından çıktı ve coğrafyacılar ondan pek bahsetmiyorlar.

İktidarın El Koyduğu Parçalı Araştırmalar İçin Bir Düzeyde Proleterleşmiş Coğrafyacılar mı?

Bu zamana kadar öğretmenliklerinin ideolojik fonksiyonu içine hapsolmuş coğrafyacılar için uygulamalı coğrafya, bir şeylere faydalı olma hissini yaşama olanağı demektir ve bu his, onların arasındaki pek çok kişide hayli derindir. Onlar, geleneksel coğrafyayla barışma ve hem iktidarla ilişkileri hem de bilgi ve eylem arasındaki ilişkileri yeniden tesis etme hissi de taşıyorlar mı? Bu, coğrafyanın onları biraz tanrıcılık oynamaya teşvik eden bir dünyanın temsili olduğu anlamına mı geliyor? "Uygulamalı" coğrafyada pek çok coğrafyacıyı cezp eden şey, artık "hoca" olmama ve öğrencilerden başka muhataplara sahip olma olanağıdır; çok daha prestijli olan "nicel" coğrafya, matematik zorluğu olmasaydı, çok daha fazla taraftar kazanırdı.

"Uygulamalı" coğrafya araştırmalarının, onları hapsoldukları ideolojik fonksiyondan çıkarmak suretiyle sundukları deneyimle çoğalması, coğrafyanın sorunlarının, yani sadece fikirlerin üretimi düzeyindeki sorunların değil, aynı zamanda coğrafi bilgi sorununun, mekânı toplumun bağrında düşünebilme sorununun çözülmesini sağlayabilir mi? Öncelikle, bir araştırmalar bütünü olarak genel anlamıyla "uygulamalı coğrafya" diye bir şeyden bahsedebiliyorsak, söz konusu olanın somut olarak, onları etkileyen şeyler düzeyinde koordine edilmemiş bir dizi araştırma olduğunu unutmamak gerekir. Bunun sebebi, elbette son derece farklı sorunlara ve son derece eşitsiz büyüklükte mekânlara (köy veya kırsal işletme monografisinden, sahil sorununda olduğu gibi, milyonlarca kilometreyi kapsayan incelemelere kadar) dayanması olmadığı gibi, genellikle görece sınırlı görevler için müdahil olan çok sayıda araştırmacı tarafından gerçekleştirilmesi de değildir.

Elbette bu araştırmacılar, bir üniversite araştırması için sahip olamayacakları maddi araçlara ve kolaylıklara sahiptir; fakat her birinin imzaladığı sözleşmenin koşulları itibarıyla, araştırmalarını kendi istedikleri gibi yürütme özgürlüğüne, özellikle de elde ettikleri sonuçları

tanıtma özgürlüğüne sahip değillerdir. Sözleşme itibarıyla sonuçlar, onları gizli tutma veya şu ya da bu düzeyde gizli bir şekilde dağıtma hakkını saklı tutan yöneticiye, inceleme bürosuna, şirkete, uluslararası kuruluşa aittir. Uygulamalı coğrafya çalışmaları içinde yayınlananların oranı çok düşüktür. Bu nedenle bu tür araştırmalara katılmış coğrafyacıların çoğu birbirini tanımaz ve daha da kötüsü araştırmalarının sonuçları konusunda birbiriyle iletişime geçemez ve yöntemlerini de karşılaştıramaz. Bazı araştırmacılar, çalışmaların tam olarak nasıl kullanıldığını dahi pek bilmez. Bu tür araştırmalara girişen her bir coğrafyanın edinebileceği deneyim bu nedenle sınırlıdır ve bir idman işlevi görmez.

"Uygulamalı" coğrafya, kişilerin birbirinin yerini almaya ve kendilerini sermaye sahiplerine en iyiler olarak göstermeye çalıştıkları bir piyasa haline gelmiştir. Meslektaşlar arasında, imzalanan sözleşmelerden pek de bahsedilmez, zira değdikleri ödülden bahsetmek veya izledikleri şubeyi başkalarına göstermek istemezler. Özellikle de sahibi olan kuruluşun açıkça izin vermesi dışında, bir araştırmanın sonuçlarını tanıtmaktan geri dururlar, zira bir dava açılmasından değilse de en azından bu ifşanın başka sözleşmeler yapma olanağını ebediyen kaybetmelerine yol açmasından tereddüt ederler. Araştırmacılar Deniz Aşırı Bilimsel ve Teknik Araştırma Ofisi (ORSTOM) gibi büyük bir uygulamalı araştırma kuruluşunda toplandıkları zaman bile, çok sıkı bir kontrole tabi tutuldukları ve çalışmalarının çok sınırlı olarak yayınlanabildiği iyi bilinir.

Sonuçlarının normal olarak, yapan kişinin adıyla yayınlandığı –ki üretilen fikirlerin bu şekilde kişiselleştirilmesi, bütün entelektüellerin lehine olan bir durumdur– üniversite araştırmasından farklı olarak, uygulamalı coğrafya araştırması, araştırmacıyı çok başka bir statüye, ödeme aldıkları andan itibaren ürünlerinin meyveleri hakkında her tür hakkı kaybeden bütün ücretli çalışanlarla aynı statüye getirir. Burada temelde, bir tür proleterleşme söz konusudur. Elbette bu, bir taraftan üniversitede yüksek yerlerde yer alanlar için çok da hissedilir bir durum değildir; fakat bunu, sözleşmeyi imzalayan "patron-profesör" tarafından sıklıkla emek gücü olarak kullanılan, şu veya bu düzeyde gelişkin öğrenciler için söylediğimizde, hiç de abartmış olmayız. Bilgi düzeyinde tahakküm ve bağımlılık ilişkisi üzerine kurulu olan hiyerarşik üniversite sistemi, gerçek sömürü ilişkileriyle birleşmeye başlıyor.

Yavaş yavaş, bir bütün olarak araştırma faaliyetleri, sonuçlarının yayınlanmasını yasaklayan koşullardan başka koşullarda gerçekleştirilemez hale gelmeye başlıyor. Bu araştırmalar yalnızca, bazı maddi

araçlara sahip olduğu gibi, özellikle de bilgiye erişim olanaklarına sahip olan filanca kuruluş adına yapılabiliyor.

Kayda değer araçlardan yararlanmış belli sayıda uygulamalı coğrafya çalışmasının, araştırmayı yönetenin adıyla (ve ona katılmış kişileri unutmadan), bu araştırmaları finanse eden kuruluş tarafından yayınlandığı doğrudur. Evet böylesi daha iyidir; fakat aynı zamanda, kalabalık bir personelin katkısı olmadan, bilgisayarlar olmadan ve en önemlisi, devlet kuruluşlarının gitgide, doğrudan kontrol edebildikleri araştırmalara rezerve ettiği belgelere erişim olmadan, bireysel olarak yürütülmüş üniversite çalışmaları, pratikte niteliksiz olarak değerlendirilmektedir. Nicel coğrafya çalışmalarının gelişimi de aynı yönde ilerlemektedir. Bir istatistik veriler yığınını ve çok pahalı işleme araçlarını içermektedir. Bunların her biri gerçekte devlet aygıtına veya büyük firmalara bağımlıdır. Bunun sonucu ise karşısında geleneksel coğrafyanın sudan ucuz göründüğü bu nicelikçi *New Geography*'nin pratikte, iktidarı elinde tutanların onaylamadığı araştırmacılara yasaklanmasıdır.

Elbette nicel analiz metodlarının kullanılması, teorik bir aydınlatmayı kaçınılmaz kılar. Bilgisayarların ve bir dizi amaçla bir araya getirilmiş kayda değer bir veriler stoğunun kullanılması, çok sayıda grubun ve alt grubun mekânsal konfigürasyonları ve bunların ilişkileri bakımından çok hassas olan bilgilere hızla sahip olmaya olanak verir. Fakat mekânsal analiz metodlarındaki ilerleme ve "uygulamalı" coğrafyanın gelişimi, çelişkili bir şekilde, coğrafyacıların statüsünde ve araştırmalarını oynadığı rolde bir dönüşümü beraberinde getirir. Adını kendisinin seçtiği ve kişisel bilimsel eser (bazen de başyapıt) olarak gerçekleştirdiği, şu veya bu yaygınlıkta yayabileceği bir araştırmanın sonuçlarının altına yazabilen bağımsız entelektüelin üniversite konumu, yerini, araştırmanın konusunu ve mekânsal çerçevesini belirleyen ve sonuçlarını kendi mülkiyetinde tutan kamusal veya özel bir kuruluşun hesabına, şu veya bu düzeyde parçalı bir araştırmayı anonim olarak gerçekleştirmek için çoğu zaman geçici nitelikli bir sözleşmeyi imzalamış bir çalışanın, bir bilimsel teknisyenin durumuna bırakmaktadır.

Özel şirketlerin çerçevesinde gerçekleştirilenler de dahil olmak üzere fizik, kimya, elektronik, vs gibi alanlarda gerçekleştirilen bilimsel ve teknik araştırmaların sonuçları (elbette teminat ödemesinden sonra) yaygın bir şekilde yayınlanırken ve bu, her araştırmacının hayli uzmanlaşmış araştırmasını ilgili disiplinin çerçevesine yerleştirmesine olanak verirken (Fikirlerin bu şekilde dolaşımı zaten şirketlerin çıkar-

larına denk düşer), uygulamalı coğrafya çalışmalarının büyük çoğunluğu, tam da mekânsal analiz oldukları için gizli kalmaktadır.

Gerçekte ekonomik ve sosyal olgular, devletin sınırlarının tamamına dayanan sektörel analizlerin parçası oldukları andan itibaren ne kadar bol yayınların ve istatistiklerin parçası olursa, belli bir bölgenin, belli bir yerin (ki bu toprağın belli bir kısmıyla ilgili projelerde daha da fazla geçerlidir) global durumuna ilişkin analiz, sadece çok az insanı ilgilendirdiği bahanesiyle o denli gizli kalır. Aslında bu özellikle de bu araştırma sonuçlarının bariz bir şekilde siyasi olmasından kaynaklıdır. Bu bilgiler "bilimsel ortamlara" yayılmasını engellemek için değil, bu araştırmaların konusunu teşkil eden filanca yerde, falanca bölgede yaşayan halkın başka kanallardan bu konuda bilgi almasını engellemek için gizli tutulur. Bütün karakteristik özelliklerini ve bütün faktörlerini algılayamadıkları durumlarda bulunan "mülakat yapılan kişiler" için bu araştırmaların sonuçları, kayda değer bir önem taşıyacaktır: Yaşadıkları yerde somut olarak neler olduğunu daha iyi görmelerini ve gerçekleşme riski olan şeyler hakkında bilgilenmelerini sağlayacaktır.

İşte bu nedenle "uygulamalı" coğrafyayla, "nicel" coğrafyayla ilgili olan tüm bu işler, sadece coğrafyacıları (ve onları istihdam edenleri) değil, bütün yurttaşları ilgilendirir. Demokratik bir toplumun gelişimi bakımından, toprağın pek çok kısmında durumun somut olarak nasıl dönüştüğünü ve bu değişimlere nasıl müdahale edilebileceğini sadece iktidardaki azınlığın biliyor olması ağır bir sorundur.

Temel olarak sorgulanması gereken şey "uygulamalı" coğrafya veya "nicel" coğrafya değildir. Birinin yönelimi veya diğerinin metodları tartışmasız bir şekilde pozitiftir ve bunların gelişimini frenlemek de zaten mümkün değildir. Fakat ifşa edilmesi gereken, onların önlenemeyen siyasi sonuçlarıdır. Sadece iktidarın kaygılarına göre yönlendirilmeleri ve sonuçlarına bürokratik ve mali kuruluşların kumanda kollarını elinde tutanlar tarafından el konulması, üniversite araştırmasına, (yeterisizliklerine rağmen) "uzmanlar" arasından yayınlanıp tartışılabildiği gibi çeşitli kanallar üzerinden çok daha geniş ortamlara erişebildiği ölçüde, özel öneme sahip bir rol kazandırmaktadır.

Fakat coğrafya stratejik bir bilgi olduğu için, iktidardaki azınlığın bu bilgiyi kendine ayırmasının kaçınılmaz olduğu söylenmeyecek midir? Geleneksel olarak, "profesörler coğrafyası"nın gelişiminden önce, coğrafyacılar doğrudan doğruya "kurmay heyetlerine" bağımlı değil miydi? Ve onların çalışmalarının sonuçları, en katı şekilde gizlenmiyor muydu? Elbette! Fakat söz konusu olan pek az sayıdaki teknisyen, bilhassa da askerlerdi.

Bugün durum tamamen farklıdır. Askeri, idari, mali "kurmay heyetleri" halen, en özgün işlerden sorumlu kendi araştırma ve coğrafi belge toplama servislerine sahiptir. Fakat şimdi, eskiye nazaran çok daha fazla coğrafyacı mevcuttur. Bunların çoğu toplum içinde üniversite statüsüne, bilimsel statülere sahiptir ve bu yüzden "kurmay heyetlerine" doğrudan ve tamamen bağımlı değillerdir. Öğrenci sayısının artışı nedeniyle üniversitede ders veren coğrafyacıların sayısı da son yıllarda hızla artmıştır –Fransa'da kadrolu coğrafya hocası sayısı 1920'de 23 iken 1955'te 71'e, 1972'de 544'e, bugün ise 1000'in üzerine çıkmıştır– ve yönetimin çeşitli servislerinin veya özel kuruluşların yönettiği uygulamalı coğrafya araştırmalarının önemli bir bölümünü gerçekleştirenler onlardır. Daha genç, öyle ya da böyle daha gelişkin öğrencileri etrafında toplayan bu coğrafyacılar, üniversitenin bağrında bulunmaktadır; üniversite artık eskiden olduğu gibi sadece öğretmen üretme makinesi değildir. Öğrenci sayısının artışı, medyanın rolü, siyasi gelişim, üniversiteyi aynı zamanda temel tartışma ve itiraz yerlerinden biri haline getirmiştir. Bu yüzden coğrafyacıların, araştırmaların gelişiminin ortaya koyduğu sorunları –kendileri için bu "proleterleşme" eğilimini, bütün yurttaşlar için de sonuçların birkaç kişinin kârı için istif edilmesini– bilince çıkarması gerekir.

Coğrafyacıların iktidarla ilişkilerinin olmasının önüne geçilemez ve bu ilişkiler, coğrafyanın sadece ideolojik bir söylem olmayıp stratejik bir bilgi olarak görülmesi için gereklidir. Fakat bu ilişkiler sadece kölelik ilişkisi olmak zorunda değildir; çelişki, hatta bazıları için antagonizma üzerine kurulu ilişkiler de olabilir.

Bir Kriz Coğrafyası İçin

Bazıları için bilgi ve iktidar sorunun ortaya koymak, onları bütün toplumun radikal ve mutlak bir şekilde değiştirilmesi ve özellikle de toplumsal örgütlenmenin ilk biçimlerinden biri olan işbölümünün ortadan kaldırılması gerekliliğine götürür. Bir başka deyişle, bu sorunu ortaya koymak yarın için yapılan bir şey değilse, pek yapmazlar. Fakat topyekûn bir değişimin koşullarını bu şekilde beklemeyip ilk adımı şimdiden atmaya çalışmak önemlidir. Bu, coğrafya konusunda bilhassa önemlidir; çünkü coğrafya stratejik bir bilgi olabilir ve iktidarın yararına olacak, stratejik karakteri açık olan coğrafi araştırmalar hızla çoğalmaktadır.

Kendi kendimize, "uygulamalı" coğrafyanın neden yaklaşık yirmi-otuz yıldır giderek gelişiyor olduğunu sormamız gerekir. Bu sadece yöneticilerin bir tarzının sonucu yahut coğrafyacıların kamu refahına katkı yapma gayretinin sonucu değildir. Elbette karayolları, demiryolları çizildiğinden beri yahut şehirler kurulduğundan beri "uygulamalı" coğrafya yapıldığı ve mekân üzerinde tahakküm kurmak ve orada eylemde bulunmak için bir bilgiler, haritalar ve düşünme biçimleri bütününü hayata geçirenlerin özellikle askerler, mühendisler, işadamları olduğu söylenebilir. İktidara sahip olanların o zamana kadar iyi bilmediği ve iyi kontrol edemediği mekânların keşfine ve örgütlenmesine denk düşen bu aşama, bugün ülkelerin çoğunda büyük ölçüde geride bırakılmıştır ("Yeni ülkelerde" 19. yüzyıl sonuna, SSCB'de 20. yüzyılın ortasına kadar devam etmiştir; fakat Çin'de şimdi doruk noktasındadır).

Bugün ülkelerin çoğunda "uygulamalı coğrafya" araştırmaları, temel olarak kısa süredir çeşitli *zorlukların* kendini *gösterdiği* mekânlar üzerine kuruludur. Bu "zorlukların gösterilmesi", karmaşık nedensellik ilişkilerini içine alan kapalı bir ifadedir; ister hükümet, korkunç şekilde ağırlaşması nedeniyle, neredeyse herkes tarafından bilince çıkarılması nedeniyle eskiden beri var olan sorunları "dikkate almak" zorunda kalsın ister yöneticiler, bir bölgenin gerçekte çok daha genel

olan belli bir "özgün" sorunu "gördüğünü" fark etsin. Herhalükarda, uygulamalı coğrafya araştırmaları, hükümetin çözmesi, aşması gereken "sorunların", "zorlukların", "sıkıntıların", "dengesizliklerin" doğrudan veya dolaylı sonucudur. Bu araştırmaların artık doğrudan doğruya idarecilerin, politikacıların, pratik işlerle uğraşanların işi değil, "bilimsel" statüye sahip "uzmanların", (bazen mekân planlamacısı olmuş) coğrafyacıların işi olduğunu belirtmek gerekir. Bu kişiler büyük ölçüde, araştırmaların kendileri için yapıldığı ve en azından prensip itibarıyla sonuç kararlarını alacak olan siyasi ve idari kuruluşların dışındadır.

Siyasi karar almayacak yahut teknik talimatlara karar vermeyecek "bilim insanlarına" bu şekilde başvurulması, iktidara sahip olanlar bakımından (aynı anda) şu anlamlara gelir:

* Yeni zorluklar ortaya çıktığı, fakat nedenleri pek de görülmediği zaman, durum hakkında net bir fikre sahip olma ihtiyacı,
* "Bilimsel" bir analizin bir çözüm bulmaya şüphesiz yardımcı olacağı ve mekânın daha iyi "düzenlenmesinin" bir çare olabileceği fikri,
* Bir şaşırtma arzusu: bir sorunla ilgilenildiğine inandırmak için bir araştırma yapmaya karar verilir,
* Belli özel çıkarlar için hayli kârlı stratejileri, bilimsel olarak ortaya çıkarılmış genel çıkar nedenleri (örneğin bölgesel eşitsizlikler) altına saklama kaygısı.

Ülkelerin çoğunda aynı zamanda, sorunlar ve zorlukların, yerlere göre yayılması ve çeşitlenmesi gerçeği de vardır. Her şey hızla gelişirken, yeni araştırmalar yapmak gerekir.

Bu çoğalan araştırmaların bir dizi yerde ve bölgede ayrı şekilde, çok çeşitli sorunlar hakkında birbirini tanımayan coğrafyacılar tarafından, onlarla doğrudan veya dolaylı temas halinde olan farklı kuruluşlar için yapıldığını göz önünde tutmak gerekir. Bu araştırmalar, birbirinden ayrı gerilimlerin, zorlukların, Yerküre'nin yüzeyinde giderek artan sayıda bölgede kendisini tek biçimde değil, giderek farklılaşan bir biçimde gösteren dengesizliklerin artışına bağlıdır. Ülkelerin çoğunda tüm bu olumsuz belirtilerin ortaya çıkışını global bir şekilde düşünmenin en iyi yolu, yerlere göre farklı biçimler alan bir *kriz* hipotezini ortaya atmaktır. Gözlemlenen durumlara ve ideolojik eğilimlere göre bu krizin temel göstergesi olarak öncelikle şunlardan biri gündeme getirilebilir:

* Bir asırdan beri çığ gibi büyüyen ve son yirmi yıldır korkunç bir büyüklüğe ulaşan endüstriyel büyümenin sonuçları nedeniyle biyosferin tahrip olması,
* Dünyanın, insanlığın büyük kısmının yaşadığı kısımlarında, yiyecek potansiyellerinin zayıflaması,
* Otuz yıldır çok sayıda ülkede, insan sayısının bir asırdan daha kısa süre içinde dörde katlayacak tehlikeli bir demografik büyümenin başlaması,
* Ürünlerin, hizmetlerin ve nüfusun yoğunlaştığı devasa kentsel yığılmaların genişlemesi ve doygunluğa ulaşması,
* Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan ve aralarındaki tahakküm ve bağımlılık ilişkisi giderek sıkılaşan insanlar arasındaki eşitsizliklerin dramatik bir şekilde ivmelenmesi,
* Üzerlerinde hegemonyalarını ifa ettikleri mekânları genişletmek isteyen ve korkunç bir yıkım potansiyelini aralıksız bir şekilde biriktiren büyük güçlerin doğrudan veya dolaylı olarak çatışması.

Fakat tüm bu sorunlar, tüm bu yeni tehlikeler, yakın zamanda edindikleri büyüklük, giderek birbirine daha fazla bağlı görünmektedir. Kendilerini, küresel bir krizin temel belirtileri olarak ortaya koymaktadırlar. Fakat bu olumsuz belirtiler, bazı yerlerde felaket niteliğini alabilse de aynı zamanda olumlu dönüşümlere ve bir dizi ilerlemeye bağlıdırlar: ölüm ve hastalık oranlarının gerilemesi, okuma yazma oranındaki artış, bilimsel ve teknik gelişme, tahakküm altına alınan halkların büyük bölümünün ulusal bağımsızlıklarını kazanmaları, en arkaik baskı yöntemlerinin geri çekilmesi, her ne kadar ilerleme adına en etkili otorite biçimleri gerçekleştirilse de sosyalizmin ilerlemesi.

Bu küresel kriz, pek çok büyük çelişkinin gelişmesinin sonucudur. Elbette bu kıyamet değildir; ama Avrupa'da Sanayi Devrimi ile başlamış ve kapitalist sistemin geliştiği oranda büyümüş olan, gezegen çapındaki küresel bir diyalektik krizdir. Dolayısıyla ilave olarak kendi özgün çelişkilerini de gören sosyalist ülkeleri de etkilemekten geri durmamıştır.

Bu diyalektik kriz sadece zamanda hızlanmayıp, aynı zamanda mekânda da gelişmektedir. Kendisini sadece yerkürenin yüzeyinde göstermeyip, tam tersine, birbirlerine giderek daha sıkı bağlı olsalar da giderek daha fazla farklılaşan biçimler almaktadır. Bu farklılaşma süreci şu ana kadar çok yanlış analiz edilmiştir. Aşırı derecede şematik bir tarzda, "gelişmiş" denilen ülkelerle "azgelişmiş" denilen ülkeler

arasındaki karşıtlıklar saptanarak buraya anıştırma yapılmaktadır. Oysa aralarında giderek daha hızlı ve daha sıkı ilişkiler kurulan olguların çelişkili sonuçlarına bağlı olan bu farklılaşma, kendini küresel çapta, "üçüncü dünya"nın bağrında olduğu kadar en sanayileşmiş ülkeler grubunda da gösterdiği gibi her bir devletin çerçevesinde ve birbirinden ayırmak gereken muhtelif "bölgelerin" çerçevesinde de göstermektedir.

Bu farklılaşma yalnızca iktisatçıları takiben referansta bulunmanın adet haline geldiği ekonomik göstergelerde görülmez. Aynı zamanda, birbirinden ayrılması gereken farklı büyük tipteki çelişkilerin her biri planında da görülür (örneğin, demografik çelişkiler, kirlenmeye bağlı çelişkiler, siyasi çelişkiler, vs gibi). Bunların yayılması, karşılıklı etkileşimleri, yalnızca zaten çok farklılaşmış olan ekonomik ve sosyal örgütlenme biçimlerinde değil, aynı zamanda doğal, ekolojik koşulların çeşitliliğinin, orada uygulanan sömürü metodlarının yol açtığı dönüşümler nedeniyle daha da karmaşık olduğu bir mekânda gerçekleşir. Unsurlarının öyle ya da böyle hızlı denebilecek bir gelişme ritmi gösterdiği bu birbirine dolanma halinin farklı boyutlarını kavramak için, birden fazla mekânsal analiz düzeyini birbirinden ayırmak gerekir. Zira çelişkiler, sınırlı bir mekânda büyük ölçekte (insanların doğrudan maruz kaldığı haliyle) ele alındığı zaman ve çelişkilerin daha soyut bir şekilde kavranmasını gerektirecek şekilde, daha küçük ölçekte ele alındığı zaman, kendilerini aynı şekilde göstermez.

Bu araştırma alanında her şeyi yapmak gerekir, zira eğer şu veya bu çelişki planında farklılaşmanın bazı boyutları saptanırsa da bu küresel diferansiyel sürecin mekânda nasıl işlediğini anlamaktan uzak kalınır. Neden bir yer, bir bölge, bir ülke, bu farklılaşmış çelişkilerin belli bir kombinasyonundan, komşu bir mekâna göre daha az veya daha fazla etkilenir? Çok özgün bazı örnekler dışında bu konuda çok fazla şey bilinmez ve henüz kestirime dayalı bir metoda da en basitinden de olsa kavramsal araçlara da sahip değilizdir.

1976 yılında, ben bu kitabı yazdığımda, insanlar "kriz"den bahsetmeye başlıyordu. Ekim 1973'te, Mısır ve İsrail arasındaki Kippur Savaşı sırasında, Arap ülkeleri Avrupa'ya yapılan petrol ihracatlarına ambargo koymayı kararlaştırdılar ve bütün ihracatçı ülkeler petrol fiyatlarının üçe katlandığını ilan ettiler. Bu, dünya çapında bir felaket olarak görüldü: Batı Avrupa ülkeleri, petrol faturasındaki bu devasa artışı nasıl ödeyecekti? 1945'ten beri "yeniden inşa" yönünde büyük çabalar harcadığı gibi, arkasından da ileride "şanlı otuz yıl" denilecek güçlü bir ekonomik gelişme sergileyen Fransa, savaştan beri emek gücü kıtlığı çektiği halde işsizliği tanımaya başladı. "Kriz"le birlikte yerleşen işsizlik, o tarihten itibaren kendini halk çevrelerinde her zaman hissettirdi.

Öte yandan petrol fiyatlarının üçe katlanmasının sonuçları başlangıçta korkulandan da daha ağır oldu, zira ihracatçı ülkeler endüstriyel güçlerden yaptıkları satın almaları epey arttırdıkları gibi, elde ettikleri sermaye kârlarını da Amerikan ve özellikle de İngiliz bankalarına yerleştirdi. Öte yandan iki savaş arası dönemden farklı olarak önemli bir demografik büyümeyi yaşayan ve hâlâ da yaşamaya devam eden Fransa gibi bir ülke, süregiden bir işsizliğin ve paradoksal bir şekilde eski sömürgelerden, özellikle de (bağımsızlık için yürüttüğü çetin bir mücadeleden sonra) Cezayir'den, daha sonra da Fas'tan, Tunus'ta ve Fransızca konuşan kara Afrika'dan gelen bir göç dalgasına devamlı surette maruz kaldı. İşsizlikle ile Mağrip ve Afrika'dan gelen göçün bu karışımı, bazı Fransızlar arasında büyüyen bir yabancı düşmanlığına, 1980'li yıllardan beri bazı göçmenler arasında da İslamcılığın tehlikeli yükselişine yol açtı.

Gizli kriz denilebilecek olan bu işsizlik ve göç durumu, geçmişte göç ülkesi olan pek çok Batı Avrupa ülkesinde de –İspanya'da, İtalya'da, Birleşik Krallık'ta (İngiliz kapitalizminin "mali endüstri"ye yoğunlaşmak için kendi endüstrisini kasten tasfiye ettiği için), Almanya'da (Başlangıçta Türk göçleri savaşın korkunç kayıplarını dengelemişti)– var olan bir olgudur. Dünya çapındaki ekonomik ve mali üstünlüğüne rağmen paradoksal bir şekilde gizli kriz durumunda olan Amerika Birleşik Devletleri için de aynısı geçerlidir. Bu paradoksal durumun nasıl kademeli olarak yerleştiğini anlamak için 1970'li yılların başında dünyanın iki süper gücü arasındaki stratejik güç ilişkisini düşünmek gerekir.

1962 Küba "füze krizi" sonrasında bu iki süper güç, "barış içinde bir arada yaşama" isteklerini ilan etti; ancak Amerikalı yöneticiler, komünizmin Çinhindi'de yeni bir başarı elde etmesine izin vermemek için 1963 yılında, risklerini hesaba katmaksızın Vietnam Savaşı'na dönüşecek olan şeye giriştiler. Bu savaş çok uzun ve çok sert bir felaket oldu. Ağustos 1972'de aniden, Başkan Nixon ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın gizlice Pekin'e geldiklerini ve o tarihe kadar Amerikan emperyalizmine (ve beraberinde Sovyet emperyalizmine) karşı açıklamalarıyla tanınan Başkan Mao'yla görüşecek olduklarını öğrendik. Ben o tarihte Hanoi'deydim ve Vietnamlı arkadaşlarım, o zamana kadar Sovyetler Birliği'nin yaptığı gibi Kuzey Vietnam'ı maddi olarak destekleyen Çin'in konumunda bir yön değişikliği olmasından korkuyorlardı. Gerçekte var olan, Sovyetler Birliği'yle başka şeylerin yanı sıra (Amur Nehri bölgeleri üzerinde) ağır bir sınır ihtilafı yaşayan Çin ile ABD arasındaki "gizli" bir ittifaktı.

ABD ile Çin arasındaki bu stratejik anlaşma, yavaş yavaş ticari bir anlaşmaya dönüştü: Amerikan firmalarının Çin'de "özel bölgelerde" fabrikalar kurmasına ve Çin'de üretilen malları büyük kâr marjlarıyla Amerika'ya ithal etmesine izin verildi. O sırada Çin'in iç piyasası hayli sınırlı olduğu için, Amerika Birleşik Devletleri Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk kapitalist işletmelerine çok geniş bir iş alanı sağladı ve bunlar Tayvan'dakilerle desteklendi. Bu Çin-ABD ticari barışı 1980'lerden itibaren, önemli kârlar elde eden Çin'in sanayisindeki müthiş bir büyümenin başlangıcı oldu. Avrupa ülkeleri de kendi sanayi üretimlerinin aleyhine olacak şekilde Çin'den büyük ithalatlara başladı (Çin firmalarına ihtiyaç duydukları makine ve aletlerin önemli bir bölümünü tedarik eden Almanya hariç).

Amerika Birleşik Devletleri'nin 1990'da (Irak'ın Suudi Arabistan'ı tehdit edecek şekilde Kuveyt'i işgal etmesinin ardından) birinci "Körfez Savaşı"na, arkasından 2001'de, 11 Eylül saldırılarının arkasından Afganistan Savaşı'na, daha sonra da 2003'te Irak Savaşı'na girişmesi nedeniyle,

Amerikan federal bütçesi giderek daha fazla açık verdi ve Amerikan Merkez Bankası'nın piyasaya çıkardığı hazine bonolarının önemli bir bölümünü satın alan, halen de satın almaya devam eden Çin oldu. Çin bu şekilde ABD'nin başlıca alacaklısı haline geldi ve elinde bulundurduğu devasa "dolar stokları", gerçekte dengesizliğin büyümesine rağmen uluslararası para sisteminin garantisidir. Dünya Ticaret Örgütü, devletlerin bütçesi bakımından sonucunun ne olduğunu önemsemeksizin, özel çıkarların lehine olacak şekilde sermayenin spekülatif dolaşımını ve ticaret işlemlerinin liberalleştirilmesini azami düzeyde destekledi. Devletlerin özel bankalara olan devasa borçlanması ve banka gruplarının spekülatif taşkınlığı, etkileri hâlâ ağırlaşarak devam eden, Eylül 2008'deki devasa mali krizle sonuçlandı.

Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Batı Avrupa devletlerinin çoğuna yayılan (Başlıca hidrokarbür üreticisi haline gelen Rusya, şimdilik felaketin dışında kaldı) dev kriz, sadece son yirmi yılda kentsel büyüme ve kent-kır eşitsizlikleri konusunda rekorlar kıran Çin değil, aynı zamanda Hindistan, Brezilya, Güney Kore gibi belli sayıda "yükselen ülke"nin gördüğü önemli büyümeyle zıtlık içindedir. Yükselen ülkeler krizin marjında mı bulunuyorlar?

Geçmişte gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler, kapitalist ülkelerle sosyalist ülkeler arasında var olan küresel karşıtlıklar yerini, 20. yüzyılın sonlarından itibaren çok daha karmaşık gelişimlere bıraktı. Tropikal Afrika, eski üçüncü dünyanın, halen azgelişmişliğin bazı klasik özelliklerini taşıyan tek kısmıdır; ancak orada da Çinli ve Hintli çok büyük şirketlerin petrol ve mineral üzerinde yürüttükleri dizginsiz yarış nedeniyle, ekonomik gelişmenin göz alıcı biçimleri görülüyor. Petrol fiyatlarındaki önemli artış da kıtalara yayılan ve deniz buzlarının altında bulunan, giderek derinleşen deniz altı delme çalışmalarını meşru kılıyor.

Birkaç on yıl önce, ilk olarak bir düzeyde Marksist olan iktisatçılar, daha sonra tarihçiler, sosyologlar, hatta coğrafyacılar, dünya çapındaki temel farkın hâkim bir merkez (Batı Avrupa, ABD, Japonya) ile hükmedilen bir periferi (Afrika, Asya ve Latin Amerika) arasındaki fark olduğunu ilan ediyorlardı. Çin ve Hindistan'ın gücündeki müthiş artış, bu şemayı nasıl değiştirecektir? Bu dünya krizinin başlamasından bu yana, *grosso modo** 1973'te hidrokarbür fiyatlarının üçe katlanmasından bu yana yerkürenin yüzeyinde, küreselleşme veya globalleşme diye adlandırılan şeyin, yani gezegen ölçeğindeki olgular ve yerel, bölgesel, ulusal düzeydeki durumlar arasındaki artan etkileşimin etkileri giderek daha arttı. Bu farklı analiz düzeylerini birbirine bağlamak için, eserin sonundaki diatoplar metodunu sundum.

* Lat.: Kabaca, yaklaşık olarak. (ç.n.)

"Kahrolsun Teknokratik Coğrafya!", Söylemesi Kolay!

Küresel diyalektik krizin mekânsal farklılaşma biçimlerinin nasıl geliştiğini anlamak için "uygulamalı" coğrafyaya da "nicel" araştırmaya da bu kadar güvenmemek gerekir. Kavradığımız kadarıyla bu krizin belirtileri, yeterince geniş yüzeyler için değerlendirmemize izin vermeyecek kadar az bilinmektedir. Üstelik bu sorunun aydınlatılması için gerekli olan kavramsal araçları inşa etmek kaçınılmaz olan kuramsal düşünceler bütünü, büyük olasılıkla "uygulamalı" araştırma sözleşmeleri tarafından yüklenilmeyecektir; bu olsa bile bu kuramsal incelemenin sonuçları çok büyük olasılıkla yayınlanmayacak, yayınlanmaları halinde ise derin eleştirilerin ve tartışmaların konusu olacaktır.

Bu kavramsal araçların inşası, coğrafyacıların sahip olduğu araçların, bu disiplinin epistemolojik yetersizlik geleneği nedeniyle gereklidir. Diğer disiplinlerde olduğu gibi, hayli yeni ve hayli hızlı bir gelişim içinde olan olguların arasındaki etkileşimleri farklı mekânsal analiz düzeylerinde yerinde bir şekilde kavramak için dönüştürmeye çabalamalarını gerektirecek elle tutulur bir teorik bavula halihazırda sahip oldukları ileri sürülebilir. Ancak coğrafyada en azından ünlü (bazen de kutsal) metinlerin yorumu altında boğulmama avantajına sahip olan bu teorik tartışma çalışması, "saha" çalışmasıyla sıkı bir bağlantı içinde yürütülmediği takdirde ilerleyemez. Ampirik yöntemin algıladığı olguların çeşitliliği, kendisi olguların gözlemlenmesinin organize edilmesine olanak veren teorik araçları değiştirmeye, sorgulamaya olanak verir. Bu yüzden teorik inşa çalışması, mümkün olan her defasında pratiğe bağlanmalıdır ve buna "uygulamalı" coğrafya araştırmaları çerçevesinde yapılanlar da dahildir.

Tüm bunlar, "uygulamalı" coğrafya sözleşmelerinin de "nicel" coğrafya araçlarının da üstlenemeyeceği ve bir biçimde, araçlarının yetersizliğine ve başka araştırma temalarına dağılmalarına rağmen, üniversite tipi araştırmanın sorumluluğu olan işlerin önemini göstermek-

tedir. Unsurlarının çeşitliliğini gözeterek bu küresel krizin anlaşılmasına katkı yapma görevi verilen veya verilecek olan coğrafyacılar için motivasyonlar, dar anlamda "bilimsel" değildir. Zamanımızın temel sorunlarına ilişkin bu kaygı elbette siyasi kaygılara sıkı sıkıya bağlıdır. Aynı zamanda başka insanların bir şeylerine faydalı olma kaygısı da mevcuttur. İster üniversite çerçevesinde, ister uygulamalı coğrafya çerçevesinde olsun, söz konusu olan bir anlamda militan bir bilimsel araştırmadır.

Küresel düzeydeki genel durumu gerilimlerinin, çatışmalarının, dengesizliklerinin, bozulmalarının çeşitliliği içinde, çeşitli çelişkileriyle birlikte, küresel bir diyalektik kriz olarak düşünmenin mümkün olduğu ölçüde, bu çelişkilerin kapitalist sistemin gelişmelerine bağlı olduğu ölçüde, Marksist tipte analiz, giderek sadece küresel planda değil, aynı zamanda bölgesel unsurlarının çeşitliliği içinde, bunları en iyi değerlendiren analiz tipi olarak kendisini dayatmaktadır.

Elbette "uygulamalı" coğrafya sözleşmeleri yarışında, kendisini "modernist" olarak adlandıran akımdan olan coğrafyacılar ve teknokratik diye adlandırılabilecek akımdan olanlar, en iyi "konumlanmış" olanlardır. Ancak Marksizm'den etkilenmiş coğrafyacılar da sözleşmeler karşısında somurtup oturmaz ve araştırmaları elinde tutan kuruluşlara ve araştırma bürolarına, özellikle de ileri görüşlü bir müdüre sahip olanlara girişleri her zaman yasaklanmaz. Çoğu kez araştırmanın konusu ağır siyasi gerilimlere ne kadar denk düşüyorsa, analize izin veren araştırma sözleşmelerini elde edenlerin de o oranda Marksist coğrafyacılar (Marksist sosyologlar, Marksist şehirciler) olduğunu söyleyebiliriz. Elbette bu araştırmalar kasıtlı olarak Marksistlere emanet edilmez ve Marksistler, araştırma programlarının açıklanmasında şu veya bu düzeyde Marx'çı olsalar da sorunsalları en etkili, en yerinde olanı olmak zorundadır. Üstelik de Marksist bir araştırmacının araştırması, incelenen nüfusun sempatisini hemen kazanır. Bunun sonuçları ancak en iyi sonuçlar olabilir.

Bununla birlikte, Marksist coğrafyacıların önemli bir bölümünün yaptığı araştırmalar, sözleşmelere göre değil, üniversite sistemi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bir tezin hazırlanması, militan faaliyetlerle değilse de en azından incelenen nüfusa yönelik bir siyasi sempatinin ifadesiyle birleşir. Birkaç yıldır bu Marksist analizlerin sonuçları, yayınlanmaları sırasında onlara esin veren sorunları giderek daha az saklamaktadır. Bu eğilim, kapitalist sisteme ve emperyalizme radikal karşıtlıklarını ifade eden sosyologlar ve etnologlarda daha da güçlüdür.

Elbette bu cesur açıklamalar (Elbette liberal demokrasilerde üniversite sisteminin mevcut durumu içinde yazarlarına ancak birkaç dezavantaj sağlıyor olsalar da başka yerlerde riskler değişebilmektedir) örnek niteliği taşımak ve entelektüellerin sınıf mücadelesine katkı yapmak ister. İlk bakışta eserlerinin okurlarının, özellikle sorunsal ve teori kaygısı taşıyan ve somut gerçeklerle ilgili ellerine bulundurdukları bilgilere dikkat çekmeme riski taşıyan "solcu" üniversite kamuoyunun sınırlarını aşmaması gerekir gibi görünür. Marksist coğrafyacılar teorileştirme konusunda halen, sosyologların inceliklerine ve ustalıklarına ulaşmaktan uzaktır. Bu eserlerin tek fonksiyonunun, Marksizm'in, farklı rakip grupların taraftarlarının çatıştığı polemik yorumlarda gereğince yer almak üzere Marx'ın, Lenin'in, Rosa Luxemburg'un eserlerini yeterince öğrenmiş entelektüellere rezerve edilmiş üniversite tipi söyleme dönüşmesine istemeden biraz daha katkı yapmak olduğu mu söylenecektir?

Gerçekte, açıkça Marksizm'e referansta bulunanlar da dahil olmak üzere –ve özellikle bunlar olmak üzere– tüm coğrafya kitaplarının ve makalelerinin "solcu" üniversite çevreleri dışında da okurları vardır ve bunlar çok daha dikkatlidir. Bahsettiğimiz, büyük devlet aygıtlarının ve çok büyük kapitalist grupların dokümantasyon servisleridir. Fikir, bilgi üretimi, bir sorunu kavramanın yeni biçimi adına ne varsa hepsi didik didik edilir, formlara geçirilir ve tamamen farklı kaynaklardan gelen bilgi unsurlarını neredeyse anlık olarak birleştirmeyi, kesmeyi, birleştirmeyi sağlayan bilgisayarlara aktarılır.

Coğrafyacıların, antropologların ve sosyologların üçüncü dünyanın şu veya bu halkına, filanca etnik gruba, aşirete, bölgeye, mahalleye, gecekondu bölgesine vsye yönelik olarak hazırladıkları monografilerin, en başta CIA ve Pentagon olmak üzere, büyük güçlerin siyasi ve askeri bilgi alma servislerine önemli bir fayda sağladıklarını dikkate almak gerekir. Uzun zamandır stoklanan ve metodik olarak güncellenen bu bilgiler, ihtiyaç olması halinde, dünyanın şu ya da bu noktasına etkili ve hızlı bir şekilde müdahale etmeye olanak sağlayacaktır.

Söz konusu olan yalnızca üçüncü dünyanın az bilinen bölgelerine değil, aynı zamanda en fazla sanayileşmiş ülkelerin büyük yığılmalarının bağrında gerçekleşecek olan müdahalelerdir. Bu şekilde son yıllarda, çok sayıda Amerikan şehrinin siyah gettolarında gerçekleşen isyan patlamalarını, devasa miktarda sosyolojik, psikolojik, coğrafi, ekonomik incelemelerin başlatılması izlemiştir ve bu, federal hükümetin ve çeşitli vakıfların dağıttığı krediler sayesinde gerçekleşmiştir. "Solcu" araştırmacılar, sorunun analizine, siyahların davasına olan sempati-

leri nedeniyle, bu gettolarda sahip oldukları ilişkiler nedeniyle, aynı zamanda da sorunsalları nedeniyle büyük bir katkı yapmışlardır. Bu ilerici bilim insanları, sınırsız çabalarla ırksal ayrımı ifşa etmeye çalışmış; fakat aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri hükümetine, siyah hareketlerine karşı görece etkili bir (ekonomik, sosyal, mali, polisiye, vs) strateji geliştirmesine olanak verecek bilgiler sunmuşlardır.

Bugün bilgi, geçmişte hiç olmadığı derecede bir iktidar biçimidir ve mekânsal analize temas eden her şey tehlikeli olarak görülmelidir, zira coğrafya her şeyden önce savaş yapmaya yarar. Sadece geçmişte değil bugün de, belki de hiç olmadığı derecede böyledir bu. İşte bu şekilde, örneğin, otomatik kartografi tekniklerinin düzenlenmesini ve Vietnam'da "elektronik savaş" olarak adlandırılan şeye uygulanmasını mümkün hale getiren, aşırı solcu coğrafyacıların çok önemli bir rol oynadığı *New Geography* alanındaki teorik araştırmalardır. Bilgisayar, otomatik araçlarla algılanan bütün hareketlerin haritalarını, neredeyse anlık olarak hazırlayabilmektedir. Bu ise son derece hızlı müdahalelere izin vermektedir.

Aynı şekilde krizin mekânsal farklılaşma biçimlerinin analizi, son derece faydalı, dolayısıyla da son derece tehlikeli bir stratejik bilgi teşkil etmektedir. Büyük firmaların ve büyük kapitalist devlet aygıtlarının yöneticileri de Marksizm'den ideolojik olarak tiksinmelerine rağmen "gerçekçi"dirler. Örneğin, klasik aşırı üretim krizlerini, Keynes'in "anti-döngüsel" bir strateji önermek için açıkça Marx'ın analizini kullanmasından sonra aydınlatabildiklerini bilirler ve pek çok ülkede sol güçlerin çok uzun zamandır talep ettikleri tarım reformunun o kadar da kötü olmayabileceğini anlamışlardır. Gerçekte devlet aygıtlarının ve büyük kapitalist grupların yöneticileri, en azından "sahayı" ve düşmanın niyetlerini anlamak için giderek artan oranda Marksist analize ihtiyaç duymaktadırlar. Fakat, elbette ideolojik strateji nedenlerinden ötürü, onlar için çalışan kişilere, durumları ve çelişkili gelişmelerini etkili bir şekilde analiz edebilmeleri için Marksizm'i benimsemeye teşvik etmeleri onlar için hayli zordur. İşte bu yüzden, kurmay heyetleri diye adlandırmayı yerinde gördüğümüz kişiler için Marksist araştırmacılara başvurmak değilse de en azından onların çalışmalarını kullanmak için üretmelerine izin vermek gereklidir.

Birkaç yıldır Marksist coğrafyacıların, sosyologların ve antropologların, iktidar temsilcilerini bu araştırmaların devrimci sözlerin arkasından gelen sonuçlarını dikkate almaktan caydırabilirmiş gibi, eserlerini en radikal anti-kapitalist ve anti-emperyalist söylemlerle başlatmaları, araştırmalarının bu şekilde "kullanılmasını" önlemeye çalış-

mak üzere şu veya bu düzeyde bilinçli yapılan bir şey midir? Ancak bu sözler, sosyal bilimlerdeki ve coğrafyadaki araştırmaların yönetici azınlıklara, Marksist bir analizden ileri geldiğinden hayli değerli olan bilgiler sunduğu gerçeğinden hiçbir şeyi değiştirmez. Özetle "kahrolsun teknokratik coğrafya!" demesi kolaydır, faydasız da değildir. Fakat onu yapmamak da zordur. Gerçekte söz konusu olan, sadece araştırmacı ve onun iktidarla ilişkileri düzeyinde oluşacak ahlaki bir sorun değil, aynı zamanda iktidardaki azınlığın, bütün yurttaşları ilgilendiren bilgileri kontrol etmesi ve bir araya getirmesidir.

Bu sorun elbette, özellikle sosyal bilimler alanında araştırma faaliyetlerine katılan herkesi ilgilendirir. Ancak coğrafya bakımından kendini özel bir bakımdan ortaya koyar, zira kamuoyunun ekonomik ve sosyal bilgilere karşı uyanık olan politize kısmı, mekâna ilişkin bilginin stratejik önemini kesinlikle algılamaz ve bu konuda kaygı duymaz. Bu ise teknokratik süreci, bilginin birkaç kişi tarafından istiflenmesini kayda değer ölçüde destekler. Bu sorun, gerçekte bütün coğrafyacıları ilgilendirir; ancak şu anda, genel çıkar ile iktidardakilerin davranışları arasındaki çelişkilere özel bir dikkat göstermesi gereken kişiler tarafından ciddi bir şekilde ele alınmamaktadır bile. Bunu çözebileceklerini kurgularken ne kadar basitçi ve rahat olduklarını anlatmaya kelimeler yetmez. Sorunun çözümlenmesi ve araştırmanın *ipso facto** iktidarı elinde bulunduranların çıkarlarına ters düşmesi için bir araştırmanın Marx'ın himayesine yerleştirilmiş olması yeterli değildir. Bu, Marksizm'in henüz muhalefet olgusu olduğu ülkelerde böyle olduğu gibi, egemen olduğu ülkelerde daha da fazla geçerlidir.

Bu kitabın ilk baskısından bu yana, "coğrafi bilgi sistemlerinin" ve özellikle basın alanında infografinin gelişmesi sonucunda önemli değişiklikler meydana geldi. Wikipedia'da geçen ifadelere göre "Bir coğrafi bilgi sistemi (CBS), mekânsal olarak referanslandırılmış alfanümerik verileri organize etmeye ve sunmaya, bu şekilde de planlar ve haritalar hazırlamaya olanak veren bir bilgi sistemidir. Kullanım alanları, coğrafi bilginin işlenmesinin ve yayınlanmasının jeomatik işlemlerini içerir. Temsil genelde iki boyutludur; ancak bir bölge üzerinde zamansal varyasyonlar sunan 3D bir kurulum veya animasyon mümkündür." Bu, manüel olarak yönetilemeyen bilgi yığınlarını otomatik olarak yönetmeyi, farklı olguları birbiriyle ilişkilendirmeyi ve onlar arasındaki farklı bilgi tabakalarını yönetmeyi mümkün kılar. 1995 yılında François de Blomac, *Hérodote*'un *Les Géographes, la science et l'illusion* [Coğrafyacılar, Bilim ve Yanılsama] başlıklı (76 nolu) sayısında, "Coğrafya, karşılaşmalar bilimidir. Coğrafyacının rolü, iktisattan, jeolojiden, tarihten, sosyolojiden, demografiden, vs ileri gelen olguların mekânsal konfigürasyonlarını, somut mekânın karmaşıklığını tasavvur etmek için

* Lat.: Kendiliğinden. (ç.n.)

birleştirmek değil midir?" diye yazıyordu. Bu, benim coğrafya anlayışıma tamı tamına denk düşüyor; ancak benim eğitimim CBS'den otuz yıl önceydi ve ben onun uzmanı değilim. Zaten bu sistemi uygulayanlar giderek artan oranda, profesyoneller, "CBS'ciler" veya haritacı-"CBS'ciler"dir. Fakat onların, coğrafya ve jeopolitiğin gelişimi üzerindeki etkilerini ilgiyle izliyorum.

Bilgi ve iletişim alanındaki kayda değer teknolojik ilerlemeler, 1990'lı yılların başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde "askeri işlerde devrim" (RMA) olarak adlandırılan şeyin kaynağıdır. Bunun savaşın bile niteliğini radikal bir şekilde dönüştürdüğü kabul ediliyordu. RMA'nın etkililiğine olan bu inanç, Amerikalı yöneticileri 2003 yılında, kısa süreceğini düşündükleri Irak savaşını başlatmaya teşvik etti. Her ne kadar ilk haftalarda yeni teknolojiler, uydularla belirlenebilen hedefler üzerindeki etkililiklerini kanıtlamış olsa da çatışmanın devamı –yedi uzun yıl– Amerikan askerlerinin dini gruplar arasındaki karmaşık mücadeleler arasına battığını ve teröristlerin intihar saldırılarına maruz kaldıklarını gösterdi.

Fakat infografi bilgi tekniklerinin gelişimi giderek günlük basında ayrıntılı haritaların yayınlanmasına da olanak verdi. Basın ve özellikle de manşetler, sağlam bir jeopolitik formasyonu almış coğrafyacılar tarafından tasarlanıp hazırlandığı ölçüde ilgi çekiyorlar (çok sayıda okurun da gösterdiği gibi). Bu şekilde, *Le Monde* gazetesindeki pek çok jeopolitik harita, coğrafyaya benimle başlamış olan ve tezini Londra'da, Béatrice Giblin'le jeopolitik alanında yazan Delphine Papin tarafından hazırlanıyor.

Araştırma "Nesnesi" Olan Adamlar ve Kadınlar

Coğrafyacılar, en azından siyasi, ahlaki ve dini nedenlerden ötürü diğer insanlarla olan ilişkilerini sorgulayanlar, ağır bir çelişki içinde olduklarının farkına varmalıdırlar. Sorun sadece araştırmacı ve iktidar arasında değil; araştırmacı, iktidar ve araştırmanın yöneldiği mekânda yaşayan insanlar, yani araştırma "nesnesi" olduğu söylenen adamlar ve kadınlar arasındadır. Coğrafyacı, mekânları analiz ederken, iktidara bu mekânlarda yaşayan insanlar üzerinde eylemde bulunmasını sağlayacak bilgiler sunduğunun bilincinde olmalıdır. Çelişki, şu şekilde şematize edilebilir: Bir araştırma gerçekleri ne kadar kavramışsa (ve özel olarak da Marksist bir analize bir düzeyde açık bir gönderme yaparak çelişkileri ne kadar dikkate almışsa), yani bu araştırmanın bilimsel değeri ne kadar büyükse, iktidar da incelenen grup üzerinde etkili bir şekilde eylemde bulunmasını sağlayacak değerli bilgilere o kadar sahip olacaktır. Teorik olarak bu, o grubun iyiliği veya genel çıkar adınadır; fakat gerçekte çoğu zaman işler tamamen farklıdır.

Bu yüzden coğrafyacı, girişiği veya kendisinden girişmesi istenen araştırmanın neye hizmet edebileceğini ve hangi siyasi bağlamda yer aldığını sorgulamalıdır; hatta sunacağı bilgilerin bir nüfusu, özellikle de incelenen nüfusu soymaya veya ezmeye yarayacağının açık olduğu durumlarda, araştırmayı yapmayı (en azından sonuçlarını tanıtmayı) reddetmelidir.

Coğrafyacının, güçsüz bir izleyici değil, gerçekte bunu istesin veya istemesin, iktidara hizmet eden bir *istihbarat ajanı* olduğunu ve devrimci söylemlerinin veya ahlaki kaygılarının hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini anlaması gerekir. Kısmi bir karakter taşısa da (Sonuçları, başka araştırmaların sonuçlarıyla birleştirilebilir), sadece bir mekânın fiziksel özelliklerine dayansa da (Çok sayıda ülkede yüz binlerce insan, erozyonla ilgili jeomorfolojik sonuçlardan hareketle ağaçlandırma, savunma çalışmaları ve toprak restorasyonu yapmak için yaşadıkları

yerden çıkarılmıştır), araştırmalarının çok ağır sonuçları olabileceğini dikkate alması gerekir. Coğrafyacı kendisine devamlı olarak, coğrafyanın stratejik bir bilgi olduğunu ve stratejik bir bilginin tehlikeli olduğunu hatırlatmalıdır.

Bu ahlaki ve özellikle de siyasi nitelikli sorun, bilimsel pratikten ayrılmaz nitelikte olmalıdır. Bu sorun yalnızca şu veya bu düzeyde Marksizm'den esinlenmiş olanlar için değil, mesleklerini ve toplumda oynadıkları rolü sorgulayan herkes için geçerlidir. Her coğrafyacı, incelediği mekânda yaşayan ve doğrudan ya da dolaylı olarak araştırmasının "nesnesini" teşkil eden adamlar ve kadınlar karşısındaki sorumluluğunun bilincinde olmalıdır. Ele alman mekân ne kadar genişse, oluşturdukları grup[1] ne kadar kalabalıksa, istatistiki veriler üzerinden soyut bir şekilde ne kadar küçük ölçekte ele alınıyorlarsa, coğrafyacının sorumluluklarının yoğunluğu o kadar azalmış görünür. Bu bölgede pek çok başka araştırma olmuştur ve olacaktır. Bu yüzden onu, çalışmasının muhtemel siyasi sonuçlarını ihmal etmemeye götürecek olan, genel düzeyde siyasi sorunlar hakkında sahip olduğu bilinçtir. Buna geri döneceğiz.

Öte yandan, araştırma büyük ölçekte yürütüldüğü zaman, görece az sayıda adamın ve kadının yaşadığı görece sınırlı bir mekân üzerinde gerçekleştirildiği zaman coğrafyacı, sorumluklarından kaçabilir durumda olamaz. Ancak çoğu kez yaptığı şey de budur, zira onunla araştırmasının sonuçlarının önemli bir bölümünü borçlu olduğu, mülakat yapılan kişiler arasında kişisel ilişkiler kurulmuştur. "Sahadaki" (Bu terim coğrafyacılar için de askerler için de çok güçlü bir değere sahiptir) her coğrafyacı, orada yaşayan insanların sempatisi olmadan araştırmasını yürütemeyeceğini çok iyi bilir ve zaten bu sempatiyi uyandırmaya da çabalar. İnsanlar onun sorularına cevap verdiği, ona izahatlarda bulunduğu, onu görmek istediği yerlere götürdüğü gibi, aynı zamanda onu karşılar, konuk eder, yiyeceklerini onunla paylaşır ve en güzel kısmı ona verir. "Sahadaki" çalışmanın bu safhasında coğrafyacı kendisini, o mekânda yaşayan insanlara büyük ölçüde bağımlı halde bulur. Ancak özellikle tüm bu somutlukları, tanıdığı tüm bu insanları soyutlamalar, rakamlar, haritalar, bilgiler şeklinde düşüneceği zaman bu insanları ve bu mekânı, araştırma "nesnesi" olarak ele alacaktır.

Coğrafyacı, araştırmasının sonucu olan bu bilgilerin yönetime, banka yöneticilerine, gerektiğinde orduya, vsye, kısacası iktidara, in-

1. Hayli sık kullanılan bu terim, elbette oldukça değişken ve belirsiz bir anlama sahiptir.

celemelerinin konusunu teşkil eden bu adamları ve kadınları daha iyi kontrol etme, onlara daha iyi hükmetme, onları soyma ve bazı durumlarda onları yıkıma uğratma olanağı vereceğinin bilincinde olmalıdır. Fakat çoğu zaman, bir mekânı ve orada yaşayan insanları kavrayan bir soyutluğun inşasının verdiği tatmin hissi –ki bu temelde bir iktidar duygusudur– sorumluluklardan imtina etmeye neden olur.

Gerçekte coğrafyacının insanların arasında olduğu sırada karşılık olarak gösterilen sempati, güvenin kötüye kullanılmasıdır. Fakat mesele, oradan geriye şüphe veya vicdan azabı duygusunun kalması değil, bu çelişkinin nasıl aşılacağını görmektir. Coğrafyacının araştırması stratejik bir bilginin üretilmesiyle sonuçlandığı için, araştırmaların konusu olan nüfusun çıkarlarıyla, bu araştırmaların sonuçlarından kendi kârı için yararlanacak olan bir azınlığın çıkarları arasında (şu veya bu düzeyde kısa vadeli) bir çelişki olabileceği için, daha iyi örgütlenebilecek ve kendini daha iyi savunabilecek şekilde bu nüfusun da bu stratejik bilgiye sahip olmasının bir aracı bulunmalıdır.

İlk bakışta bu proje tamamen ütopik görünebilir ve bazıları bununla alay etmekten geri durmayacaktır. Bir "nüfus", toplu halde kavraması mümkün olsa bile bilimsel bilgilere nasıl ilgi gösterebilir? Eğer insanlara özel olarak onları ilgilendiren bir bilgi aktarılmak istenirse onlara zaten başka herkesten daha iyi biliyor olmadıkları ne aktarılabilir? Gerçekte ise bu projenin göründüğü kadar ütopik olmadığı ve birçok örnekte kuşkusuz gerçekleştirilebileceği ileri sürülebilir; bahsettiğimiz şey "deneyim"lere girişmek veya birkaç grup animasyonu yöntemiyle bir fikri uygulamaya çalışmak değildir. Bu projenin taslağı, birkaç kişinin, çeşitli nedenlerle (bilimsel araştırma veya militan eylem) *a priori* fikirler olmaksızın içine girdikleri bazı eylemlerde edindikleri deneyimin sonucudur. İş olup bittikten sonra gördükleri (ve onları şaşırtmaktan geri durmayan) şey şudur: Afrikalı köylülerden veya Fransız işçilerden çok farklı koşullarda bulunan insan gruplarının her biri, onları doğrudan doğruya ilgilendiren ve kendilerinin yakından katıldıkları bir araştırmadan doğan bir bilgiyi, (ne şekilde formüle edilmiş olursa olsun) tamamen politik nitelikli eylemlerde kullanabilmiştir.

Zira burada söz konusu olan alışık olunduğu gibi, bilmediği bir sorunsaldan hareketle araştırmaya *tabi tutulmuş, gözlemlenmiş, araştırılmış, sorgulanmış* bir "nesne" gruptan hareketle bir bilginin "çıkarılması", arkasından da onun araştırmanın bu klasik işlemleri sonucunda *elde edilmiş* sonuçları hakkında bilgilendirilmesi, maruz kaldığı sorgulamalardan *"çekilip alınabilmiş"* bilgilerin onlara iletilmesi değil-

dir. Araştırma eylemlerinden bahsetmek için yaygın olarak kullanılan ifadelerin çoğunun maden çıkarma veya polis sorgusu dağarcığına ait olması manidardır. Söz konusu olan, araştırmacının evine döndükten sonra kaleme aldığı makaladan veya kitaptan seçilen bir kısmı sendika sorumlusuna yahut okumayı biliyor olsa bile köyün şefine göndermek de değildir ve bu, neredeyse bir karikatür demektir. Tabi bu –üniversiteler arası değişim ritüeline uygun– davranış biçimi, naifliğine (İnsanların bilimsel tarzın kutsal kurallarına göre yazılmış bu yazıları okuyacağı düşünülür) ve etkisizliğine rağmen hiçbir şey yapmamaktan iyidir. Ayrıca birlikte yaşanmış insanları bir nebze, "bilgi nesneleri" olarak değil, adamlar ve kadınlar olarak düşünmektir.

Coğrafi metinler (ve sosyal bilimlerden türeyen diğer metinler), araştırmacı gitmeden önce onları okuyup, incelediği mekânda yaşayan ve araştırmasının bir biçimde ilgilendirdiği insanların önünde izah etseydi, ne kadar da farklı olurdu! Oysa çoğu zaman coğrafyacıyı karşılayan, onun pek çok sorusuna cevap veren, sahada ona kılavuzluk eden, ona muhtelif biçimlerde yardım eden insanlar, araştırmacının oradan ne çıkardığını hiçbir zaman bilmeyecektir. Öte yandan araştırmacı, elde ettiği bütün bilgileri doğrudan (veya dolaylı olarak) incelediği toprak üzerindeki, orada yaşayan ve araştırmanın temel özelliklerini, bilhassa da mekânsal örgütlenmeleriyle ilgili özelliklerini açığa çıkardığı, ifşa ettiği adamlar ve kadınlar üzerindeki gücünü daha iyi ifa etmek üzere bu bilgileri kullanacak olanlara verecektir. Bu nedenle araştırmanın konusunu teşkil eden bu grubun, çok daha büyük mekânlar üzerinde güçlü bir şekilde örgütlenmiş ekonomik ve siyasi güçlerin davranışlarına daha da fazla maruz kaldıklarını söylemek, bir metafor olmayacaktır.

Bu güçleri yönetenler, bazen uzakta olsalar da bu grubun üzerinde eylemde bulunmak için onlar hakkında, grubun kendisi hakkında sahip olduklarından daha etkili bilgilere sahiptir. Çünkü bu makine tarzı zımni bilgi –grubun kendi toprağını kullandığı muhtelif biçimler– grubun bütün üyelerinde ortak olan sıradan pratiklerle sıkı sıkıya kaynaşmıştır ve sınırlı denebilecek bir mekân içinde sınırlanmıştır. Bu kendiliğinden bilgi, zenginliğine rağmen, dönüştürülmediği müddetçe, çok daha geniş mekânlar üzerinde, çok daha fazla sayıda kişiden saklanan hedeflere veya stratejilere göre dışarıdan yürütülen girişimlerin sonucu olan yeni durumların anlaşılmasına ve onlara meydan okunmasına hizmet etmez. Fakat coğrafyacının araştırmasından, belli bir sorunsala göre formüle edildikten, şekillendirildikten, haritaya döküldükten sonra, bu grubun bilmediği stratejilere veya hedeflere göre

girişeceği eylemlerin etkili araçlarına dönüşen bilgileri çıkarmasını sağlayan, çoğunlukla o zamana kadar formüle edilmemiş, gündelik hayattan ayrılmamış olan bu bilgidir. Coğrafyacı bunun bilincinde olsun veya olmasın, hayata geçirdiği ve onu bir şeyden ziyade başka bir şeyle ilgilenmeye teşvik eden sorunsalını büyük ölçüde yönlendiren, bu stratejiler ve bu hedeflerdir.

İNSANLAR, NESNESİ HALİNE GETİRİLDİKLERİ ARAŞTIRMALARIN NEDENİNİ BİLMELİDİR

Kendileri gibi bir coğrafi araştırmanın nesnesi olacak bir mekânda yaşayan adamların ve kadınların kendilerinin de bu araştırmanın sunacağı sonuçları bilebilmesi için, onlara ne olduklarını öğretecek ders üstüne dersler vermek hiçbir şeye yaramaz; yaşadıklarından hareketle bir bilginin üretilmesi işleminin gelişimine katılmaları gerekir. Bunun için, başka yerlerde olanlar, iktidarın projeleri gözetilerek, bu insanların araştırmanın nedenleri konusunda, onların yanında neler olacağı konusunda bilgilendirilmesi gerekir.

Sahadaki coğrafyacının, bir ispiyoncu olmaya son vermek ve şu veya bu düzeyde bilinçsiz bir kötü adam olmaktan uzak durmak için benimsemek zorunda olduğu bu meslek ahlakının ilk kurallarından biri, neden orada olduğunu, neden şu veya bu şeyle, filanca alan biçimiyle yahut toprağı sulamanın falanca biçimleriyle vs ilgilendiğini izah etmesidir; insanlar da bu araştırmaların nedenine hemen, inanılmaz bir ilgi gösterirler, zira bunların kendilerini en üst derecede ilgilendirdiğini hemen anlarlar. Coğrafi analizin stratejik rolü içinde onlara görünmesi az zaman alır. Elbette bu davranış biçimi ortaya sorunlar koyar; çünkü coğrafyacı, iktidarın ajanı olarak görülecektir. Fakat iktidar sorunu, araştırmanın tamamlanmasından sonra artık onun için bilinç planında ortaya konmaz (Sonuçları kim kullanacak?). Sorun en başta ve nihai olarak siyasi bir nitelik kazanmış halde, bunu tartışacak ve iktidarın projeleri ile bu projelerin getirdiği çelişkileri kavrayacak olan, "araştırmanın nesnesi" olan grubun kendi bağrında ortaya konulur. Coğrafyacı, amaçlarını ifşa etmeye başladığı için, izahatta bulunmak ve iktidarın projelerinin hayata geçirilmesine yol açma riski bulunan çelişkiler karşısındaki tutumlarını tanımlamak zorunda olacaktır.

Elbette bazı araştırmaların amaçları, o araştırmaların nesnesi olacak olanlara bir kez açıklandıktan sonra, araştırmanın yapılamayacağı ve coğrafyacının gitmek zorunda kalacağı kesindir. Yanlış anlaşılmadan kaynaklı bazı durumlarda açıkça yazık olacaktır. Fakat çoğu

zaman böylesi çok daha iyi olacaktır ve bazı kötülükler artık o kadar kolay bir şekilde gerçekleşemeyecektir. Şunu iyi düşünmek gerekir ki, bir grup incelenmeyi reddettiğinde ve yaşadığı mekânı kullanma biçiminin analiz edilmesine karşı çıktığında, tamamen haklıdır.

Öte yandan, bir grubun nedenini bilerek katılmaya karar verdiği bir araştırmanın sonuçları, hem tamamen bilimsel bakış açısından hem de kültürel ve siyasi planda inanılmaz bir zenginlik içerir. Hem ileri derecede sanayileşmiş toplumlarda hem de üçüncü dünya ülkelerinde var olan bir dizi örnek, tüm bunların ütopya olmadığını kanıtlamaktadır. Bir pratiğe bağlandığı andan itibaren coğrafi düşünme biçiminin açıkça stratejik bir karakter taşıması nedeniyle, üzerinde haklara sahip oldukları sınırlı bir mekânı işgal ettiklerinin bilincinde olan, görece az sayıda insandan (birkaç yüz ile birkaç bin kişi) oluşan gruplar, elde ettikleri bilginin daha iyi örgütlenmelerine ve kendilerini daha iyi savunmalarına olanak verdiğini anladıkları andan itibaren, faaliyetlerinin mekânsal örgütlenme biçimleri ve orada gerçekleşmesi muhtemel pozitif ve negatif değişimler hakkındaki bir araştırmaya gerçek anlamda katılabilirler. Bu bilgi büyük ölçüde, coğrafyacının sorularının etkisi altında, yerel durum hakkındaki o zamana kadar formüle edilmemiş kolektif bilginin etkisi altında, açıklığa kavuşturmanın dönüşümünden kaynaklanır. Fakat bilgi aynı zamanda, coğrafyacının başka yerde olanlar hakkında ve ancak çok daha geniş mekânların düşünülmesiyle kavranabilecek olan olgular hakkında sunduğu bilgileri bütünleştirir.

Elbette araştırmaya katılan bir bütün halinde grup olmadığı gibi, bu bilgi de yapıları ve çelişkileri nedeniyle grubun tamamına değil, üyelerinin bir kısmına geçer; büyük ölçekli bir araştırma için coğrafyacının birbirinden ayırmasının gerekebileceği grupların aşırı çeşitliliği nedeniyle, bu yapılar ve çelişkiler çok çeşitli olabilir ve coğrafyacının bunu dikkate alması gerekir. Elbette her "grubun", göreceli bir tutarlılığa ve çok geniş bir toplumsal formasyonun ve daha kapsamlı mekânların bağrında sahip olduğu, büyük denebilecek toplumsal ve mekânsal otonomi hakkında bir bilince sahip olması gerekir.

Coğrafi araştırmanın sonuçlarının kullanımına ilişkin olarak ortaya koyduğu sorunlar, çok daha geniş mekânlara (bölgeler, devlet) ve coğrafyanın ancak soyut ve istatistiksel bir şekilde kavrayabileceği kadar kalabalık bir insan topluluğuna yönelik olduğu zaman hayli farklıdır. Yine stratejik açıdan son derece önemli sonuçları olan bu küçük ölçekli araştırmalar bakımından, coğrafyacının sorumluluğu sorunu da aynı şekilde ortaya konulmalıdır; ancak çok sayıda araştırmacıdan

yayılan araştırmacıların çokluğu nedeniyle, kolektif bakımlardan ortaya konulmalıdır. Siyasi fonksiyonu global olarak çok önemli olan bir bilginin "kitleler" diye adlandırmanın yerinde olduğu insan topluluğuna aktarılması, yalnızca uzun vadeli bir süreç olabilir; bu süreç yalnızca, eğer mekânsal sorunlara dikkat edildiği kanıtlanmak isteniyorsa siyasi bir eylemi olanların etkisi altında, yeniden ürettikleri aldatmacayı bilince çıkardıkları ölçüde de lise öğretmeni coğrafyacıların etkisi altında gerçekleştirilebilir.

Her iki grubun da rolü temel önemdedir. Mesele, sıkıcı ve faydasız bir pedagojik söylem olarak görülen coğrafya karşısındaki bu kayıtsızlığı yıkmak, aldatıcı ideolojik fonksiyonunu ifşa etmek, kanıt iddiaları karşısında uyanıklık çağrısı yapmak, stratejik bilgi olarak coğrafi düşünme biçiminin önemini bin örnekle ortaya koymaktır. Fakat liselerdeki öğrenciler artık coğrafyadan bahsedildiğini duymak istemezken ve kendileri de okulda coğrafya görmüş olan militanlar, Marksist analizi ancak tarihi terimlerle ele alıp siyasi olguların coğrafi boyutuna en küçük ilgiyi göstermezken, bu noktaya ulaşmak olanaksız bir şey gibi görünür. Bununla birlikte, her şey kaybedilmemiştir.

Bu metni yeniden okurken, daha önce "benim" başlangıç düzeyindeki öğrencilerimle birkaç kez yürüttüğüm bir "coğrafi" pratiği hatırladım (Her zaman onlarla birlikte coğrafyaya giriş "yapma" eğiliminde oldum). Paris bölgesinde (RER B'nin kuzey veya güneydeki son durağından itibaren 20-25 km yürüyerek) yaptığımız bazı saha çıkışları, bazılarının ayaklarına iyi gelmese de herkese saha çalışması ve araştırma yapmanın hazzını veriyordu. Otuz kadar kişi olarak, on gün kadar sonra "gezi-sergi" olarak adlandırdığımız şeyi yapmaya ve sadece kalacak yer için birkaç temas kurup, arkasından Fayence'taki küçük Midi şehrine yerleşmeye karar verdik. Birkaç afiş astıran belediye, bu küçük şehrin yakın zamandaki gelişimi hakkındaki araştırmamızın sonuçlarını halka açık bir yerde sergilememizi uygun buldu. İkişerli veya üçerli küçük gruplara ayrılan "coğrafyacılar", çok sayıda muhataba mimari plan ve işleyiş, ticaretin gelişimi, göç gidişi ve göç gelişi, emekliler ve inşaat emeği, arazi fiyatları, "büyük aileler", seçmen gelişimi, "muhtelif konular", vs ile ilgili sorular sordu.

Küçük öğrenci gruplarından her biri, kendi yaptığı araştırmanın sonuçlarını –haritalar, fotoğraflar ve yorumlu grafikler şeklinde– belediyenin ödünç verdiği seçmen panolarına astı. O gün, bu panolar küçük pazar yerinin etrafına yerleştirildi ve insanlara sunuldu. Daha önceden de gözlediğim bir olgu olarak, kendilerine sorulan sorulara zevkle ve hassasiyetle cevap veren seçkinler, bilgilerinin halka sunulması karşısında "şaşkınlık yaşadılar". Fakat en fazla şeyi bilen onlardı ve göçmenler, hiçbir şey demeden, çok dikkatli bir şekilde panolara baktılar.

Bir kez daha şunu saptadım ki, yaşadıkları bölgeye ait haritanın (veya bir planın) sunulduğu pek çok insan ("orta sınıflardan" denilenler de dahil olmak üzere), bunu kendi yaşam çerçevesini temsil ettiklerini gerçekten anlamıyorlar. Mahallelerinden çıkmak için, örneğin farklı, fakat bazen başkalarının kullanabileceğinden daha uzun güzergâhlar kullanırlar. Bir

plan üzerinde bunu göstermek onları ikna etmez ve en kısa güzergâhı hızla unuturlar. Öte yandan, eğer bu onlara, mahallelerini üç boyutlu olarak (uzun uk-genişlik-yükseklik) gayrimenkullerle birlikte temsil eden ve önceden (coğrafya öğrencileri tarafından) hazırlanmış maketlerle gösterilirse, insanlar canlı bir ilgi gösterirler.

Ben, amacı Fildişi Sahili'nin kuzeyinde büyük bir köyün maketini çıkarmak olan ve oranın sakinlerinin bir kısmıyla, özellikle de okul çağındaki çocuklarıyla birlikte gerçekleşen kolektif bir çalışma organize etme şansına da sahip oldum. Fildişi Sahili'ndeki UNESCO müdürü Henri Munier (ki Kabiliye'de bir öğretmen olarak kendisini tanımıştım) öğretmenlerin öğrencileriyle birlikte "ortam etüdü" yapmalarına yardım etme kararı almıştı. Munier benden gelip bununla ne kastediliyor olabileceğini açıklamamı istedi ve ben her şeyden önce, öğretmen okulu hocalarıyla birlikte bir köyün maketinin yapılmasını önerdim. Bundan sonra öğretmenlere, öğrencilerle birlikte bir köyün maketinin nasıl yapılacağını gösterebileceklerdi. Senufo ülkesindeki Diawala köyüne vardığımda, bir maketin ne olduğunu anlatmam gerekti. Mali yolundan büyük bir kamyon geçerken ve küçük bir çocuk oyuncak bir kamyonla oynarken, "İşte, büyük bir kamyonun maketi!" dedim. Arkasından, yerel öğretmenlerin en kıdemlisiyle birlikte, kendimi köyün en yaşlı kişisi olan "ihtiyar"a tanıttım ve ne yapacağımı ona anlattım (Halk arasında bazı gerginlikler olduğunu algıladım). Farklı mahallelerin, dini yerlerin ve kuyuların planı çıkarıldıktan sonra öğrenciler, çatıları saman olacak şekilde kulübe temsilleri oluşturmak üzere küçük ahşap dikdörtgenleri oymaya başladılar. Bunlar, metodik olarak, köyün topografisini temsil eden bir dizi bağ taşının oluşturduğu yaklaşık 15 metrekarelik bir çerçevedeki kalın bir harç tabakasına yerleştirildi ve batırıldı. Bazı öğrenciler ailelerinin kulübelerinin doğru yere yerleştirildiğini doğruladı.

Kaymakamın, öğrencilerin, ailelerin ve öğretmenlerin yanında maketin açılması, eğlenceli şenliklere vesile oldu. Bunun arkasından bir araya gelen köyün farklı topluluklarının şefleri, açıkça anlaşmazlıklar ve rekabetler sergiledi. Ertesi yıl yeniden bu köye gelen kaymakam bana, ünlü maketin (ki ben onu ekim alanları ve güzergâhların daha küçük bir maketiyle tamamlamıştım) farklı toplulukların temsilcilerinin toplanma yeri haline geldiğini söyledi. Fakat okul hocaları, eğitim vermeleri gereken geleceğin öğretmenlerine başka maketler yaptırdı mı bilmiyorum.

Liseliler İdeolojik Paravana Tekmeler Sallamaya Başlıyor

Profesörler coğrafyasının krizi belki de sis perdesinin dağılmaya başladığını ve mekânsal sorunların stratejik öneminin çok daha fazla kişiye görünmek üzere olduğunu gösteriyor. Lise ve kolejlerde coğrafya karşısında duyulan bıkkınlık, öğretimin genel sıkıntılarından ileri gelir; fakat neden özel olarak coğrafya gündeme getirilmektedir?

Burada hayli yeni bir olgu söz konusudur. Geçmişte coğrafya, bugün şaşırtıcı görünen pedagojik pratiklere rağmen belli bir ilgi görüyordu. Daha sonra bir düzeyde can sıkıntısına yol açtı ve bu can sıkıntısı, coğrafya kitaplarının giderek daha iyi süslenmesine ve hatta dergi formu almasına rağmen büyüdü. Birkaç yıldır reddiye, hayatı "coğrafya öğretmenleri" için pek de hoş kılmayan tutumlarda kendisini gösteriyor. Bazıları bunun için televizyon ve sinemayı haksız rekabetle, "pedagojik demagoji" ile ve hoşlanmamaların nedeni olmakla suçluyor. Bıkkınlık duyan öğrencilerin artık sınıfta "coğrafya yapmak" istememelerinin nedeni medyanın bütün ülkelerin, bütün manzaraların görüntülerini son derece çekici bir şekilde sunması mıdır? Lise eğitiminde coğrafya hocalarının yaşadığı zorlukların ana nedeni gerçekten de seyredilen coğrafya mıdır? Hiçbir zaman bu kadar fazla "rehber" ve coğrafya ansiklopedisi (özellikle de periyodik fasikül şeklinde çıkanlar) satın alınmamıştır, hem de bu başarılı eserlerin biçim ve temel olarak tiksinilen ders kitaplarından pek de farklı olmamasına rağmen.

Coğrafyanın bu krizinin esas nedeni, manzaraların yayılmasıyla birlikte izlenen coğrafyadan çok daha ziyade gazetelerin, radyonun, televizyonun her gün anlattığı aktüalite ve gençlerin artan politizasyonudur. Aktüalite, dünyanın dört bir yanından gelen olayların birbirini izlemesiyle oluşur ve bunların ele alınması, bu olayların hem içinde meydana geldikleri ülkeye hem de karmaşık denebilecek bir nedensellikler zincirinin içine yerleştirilmesini gerektirir ki bu, aslında bir jeopolitik düşünme biçimidir. Bazen bir fiziki coğrafya olayı bile siyasi bir olgu haline gelebilir: Bengal tayfunu, Peru'daki depremler, Sahil'deki kuraklık, vs gibi.

Coğrafya hocalarının yaşadığı zorlukları büyük ölçüde belirleyen, dünya genelinde olan bitenlere olan ilgisizlik değil, artan ilgidir. Elbette coğrafya örneğinde pedagojik ilişki alt üst olmaktadır, zira artık hoca, geçmişte olduğu gibi ve halen başka disiplinler için olduğu gibi, bilginin tekeli değildir. Geçmişte, bugün solcu liselilerin icat ettiği bir karikatür gibi görünen bir katalog söylemle verildiğinde bile, coğrafya dersleri ilgi görürdü, zira sadece o bilgi verebilirdi; bugün ise hoca ve öğrenciler aktüalitenin olduğu ölçüde, eş zamanlı olarak dağınık coğrafi bilgiler yığını elde etmektedir. Bunlar parçalı, rastlantısal ve şüphesiz seyredilen coğrafyaya aittir; ama her durumda coğrafyaya aittir. Neden sınıfta öğrenciler artık coğrafyadan bahsedildiğini duymak istemiyorlar? "Zaten söylenmiş" olanın tekrarı nedeniyle mi? Kesinlikle hayır.

Kitle medyasındaki aktüalite, temelde coğrafi olan temsillerden ve nedenselliklerden doğan bir siyasi söylemdir ve bu temsiller ile nedensellikler, siyasi argümanlardır. Ancak profesörler coğrafyası, geçmişte olduğu gibi siyasi boyutu tasfiye etmeye devam etmektedir. Oysa bu tasfiye gönüllü değildir; bu hem "gerici hocaların" hem de bir taraftan solcu militanlar olan hocaların gerçeğidir. Tarihçinin söylemi kendiliğinden siyasi (sağcı... solcu...) iken, coğrafya hocasının söylemi siyaseti tasfiye eder ve bu, hocanın algılamadığı nedenlerden ötürüdür, zira bunların kavranması zordur. Hocanın bu noktaya ulaşmak için çok sayıda mekânsal konfigürasyondan ve diferansiyel mekânsallığın çeşitli ölçeklerinden hareketle siyasi sorunları ortaya koyabilmesi gerekir. Fakat Vidal'ci coğrafyanın engel kavramlarıyla birlikte üniversitede aldığı eğitim onun bunu yapmasını engeller ve eğitim programlarının onu teşvik ettiği gibi hiçbir türden pratiğe referansın olmaması, onun bu tutukluğa devam etmesine neden olabilir.

Siyasetten bahsetmek istediği zaman, bunu coğrafya hocası olarak verdiği söylemden koparmadan yapamaz. Hoca gibi öğrenciler de okul ve üniversite coğrafyasının nasıl ve neden siyasetin dışlandığı bir prosedür işlevini gördüğünü kavrayamaz; bu nedenle tepkileri ancak daha da kafası karışmış ve daha da düşmanca niteliklidir. Adeta onlardan bir şeyler çalınmış da onlar bunu kimin yaptığını bilmiyorlarmış gibi. Zamanımızın siyasi sorunlarına ne kadar ilgi gösterirlerse, kendilerini o kadar hayal kırıklığına uğramış ve rahatsız hissederler. Hocalara gelince, onlar derin bir üzüntü taşırlar ve mümkün olduğunca az coğrafya yapıp, siyasi söylem prestijine sahip olan sosyal bilimlere veya ekolojiye geçmek isterler.

Fakültede halen coğrafya yapmak zorunda olan tarih öğrencileri arasında militanlar, husumetlerini siyasi terimlerle gösterirler: "Coğ-

rafya, gerici bilim!" Bu militanlar, "coğrafya hocalarının" çoğunun, hatta "solcu" olanların bile (ki onların fikirlerinin dürüstlüğünden bile şüphe etme noktasına gelirler) siyasetten imtina ettiği tespitini yaparlar. Fakat ne onlar ne de diğerleri bunun gerçekte neden olduğunu anlamazlar; çünkü diferansiyel mekânsallık basit bir şey değildir. Aldatmacayı tespit eder veya bastırırlar; fakat onun yöntemlerini hâlâ görmezler.

HIRÇINLIĞIN İÇİNDE, NİHAYET, BÜYÜK BİR EPİSTEMOLOJİK POLEMİĞİN BAŞLANGICI

Bu sorgulama, coğrafya karşısında duyulan bu hırçınlık, sadece coğrafya öğrenmekten sıkıntı duyan öğrencilerin gerçeği değildir. Yakın zamana kadar coğrafyayı, çoğu zaman hor görme izleri de taşıyan tam bir kayıtsızlık içinde ele alan üniversite disiplinlerinde de kendini göstermektedir. Birkaç yıldır kayıtsızlık yerini giderek daha sık bir şekilde, küçümseyici bir saldırganlığa bırakıyor. Bu ruh hali, temel olarak mekânın düşünülmesine olan özel ilgilerini genişletmiş ve uygulamış olan disiplinlerde görülmektedir: mekânsal iktisada ve "bölgelerin" analizine koyulmuş olan iktisatçılarda; kent sorunlarının incelenmesinde söylemlerini, banliyölerin ötesine doğru yayan sosyologlarda; kısa süredir hayli moda olan ve insan-doğa ilişkilerini kuşatmış olan ekolojistlerde; giderek daha büyük mekânları yapılandıran şehircilerde, yakın tarihi ("tarihsel yeter uzaklık" kaygısı olmaksızın) incelemek isteyen ve jeo-tarihle birlikte kendileri de mekân üzerine söyleme girişen tarihçilerde. Hiçbir zaman mekânla ilgili bu kadar çok şey yazılmamıştır.

Oysa coğrafyaya karşı giderek daha hırçın hale gelen, özel olarak coğrafyacıların kendi tekellerinde olduğunu düşündükleri alanın muhtelif kısımlarını bundan böyle (bu zamana kadar el değmemiş halde kalmış olan alanlarına büyük ilgi göstermeksizin) "işletenler"dir. İlk bakışta bu sertlik, (üniversitelerin kısıtlı bütçelerini paylaşmak için yürütülen) etki mücadelelerinin sonucu olarak değerlendirilebilir. Daha yakından bakıldığında ise meselelerin bu kadar basit olmadığı görülür. Çok sayıda sosyal bilimler uzmanının küçümseyici saldırganlığı kendisini, söylemlerinin coğrafyacıların uyarılarına konu olduğu andan itibaren gösterir; özellikle de bu uyarılar, disiplinleri ve bu disiplinin yetersizlikleri konusunda eleştirel bir analize girişmiş coğrafyacılardan geldiği zaman.

Zira paradoksal bir şekilde, sosyologların, iktisatçıların, ekolojistlerin mekânla ilgili son derece parlak söylemlerinin en iyi uyum gös-

terdiği, en "geleneksel" coğrafyadır; çünkü onlar, dikkat göstermeksizin, kendilerine lise eğitiminde aşılanmış olan ve medyanın çoğalttığı, seyredilen coğrafya imgeleri tarafından yeniden empoze edilmeye devam eden görme (veya görmeme) biçimlerine gönderme yapmaktadır. Coğrafyacıların mekânsal analizle bağlantılı belli sayıda sorunu ortaya koyduğu zamandadır ki, o zamana kadar tolere edilmiş olan coğrafya, "sosyal bilimler" uzmanları tarafından aptalca bir pedagojik söylem olarak reddedilir –sanki sadece aptalca olması gerekirmiş gibi–.

Fakat, özellikle anesteziden çıkmaya başladığı zaman coğrafya karşısındaki bu rahatsızlık hissini yaşayanlar da –bu noktada yanılmamak gerekiyor– Marksist değerlere sahip veya Marksizm'den çok etkilenmiş olan iktisatçılar ve sosyologlardır. Şüphesiz bu sert duygu ilk elden, aldatıldıklarını, coğrafi düşünme biçimlerinin düşündüklerinden daha ilkel olduğunu anlamalarının getirdiği kızgınlıktır. Bu, aynı zamanda bir kaygı duygusunu da yansıtmaktadır: doğal, siyasi, iktisadi ve sosyal olguların mekânsallığım ele almak için kullanılan geniş ve görünüşte son derece masum olan terimlerin esnek ve kaygan olduğunu, kavramsal katılığa sahip en kaygılı düşünme biçimlerini kaydırdığını anlamanın kaygısı, öte yandan da sadece kitle medyası nedeniyle değil, başka nedenlerden de kaynaklı olarak, bugün en bol sosyal pratikleri ve en ağır olguları anlamak için, aldatıcı olduğu sezilse de giderek artan oranda mekânsal temsile başvurmak gerektiğini saptamanın kaygısıdır bu.

Bu şekilde, "azgelişmişliği" (Gelişmiş ülkeler/azgelişmiş ülkeler terimiyle ortaya konulur) izah etmek için mekâna referans verilir. Emperyalizm, "merkez"in ve "çevre"nin mekânsal alegorisi olarak temsil edilir. Her boyutta mekânlara referansta bulunan terimlerin yayılması, onları aşırı derecede çeşitlilik arz eden bir yan anlamlar yelpazesiyle gösteren imgelerin çokluğu, metodik olarak inşa edilmiş bir mekân kavramının yokluğunu ve aynı zamanda buna duyulan ihtiyacı göstermektedir. Tüm bunlar, bu mekân kavramının üretilmesiyle sonuçlanması gereken düşünceler, siyasi ve ideolojik meselenin ağırlığı nedeniyle, bunu düşünmenin kolektif ve bilinçsiz bir şekilde reddedilmesiyle bloke olmuş gibi gerçekleşir. Devletler arasında ve farklı sınıfların üyeleri arasında mekânın sahiplenilmesiyle ilgili polemikler olmuş mudur ve olmakta mıdır Tanrı bilir; fakat bu polemikler her durumda mekânla ilgili düşünceyi ilerletmemiştir. Belki bunun nedeni, farklı yönelimde olanların aralarındaki antagonizmaya rağmen aynı mekân düşüncesine referansta bulunmalarıdır, bu ise diferansiyel mekânsallık sorununu tamamen bir tarafa bırakır. Şurası kesin ki, bir-

kaç on yıldır yayılan bu kullanışlı, kaçınılmaz veya estetik değerlerle yüklü çok sayıda terim ve imgenin aldatıcı bir bütün oluşturduğunun şu veya bu düzeyde bilince çıkarılması ancak bugün olan bir durumdur. İşte coğrafyanın bu krizine yol açan da bu bilince çıkarmadır.

Eğer bir coğrafya (profesörler coğrafyası), uzun süre ihmal edildikten sonra bugün öğrenciler tarafından (motivasyonlarının açıkça epey karışması nedeniyle) reddediliyorsa ve başka disiplinlerin uzmanları tarafından (halen çok net görmeseler de) sorgulanmaya başlıyorsa bunun nedeni artık bugünkü kaygılarımızı tatmin edecek bir dünya tasviri verebilecek durumda görünmemesi olduğu gibi, aynı zamanda çok belirsiz bir şekilde de olsa şunun anlaşılmasıdır: Bu coğrafya, ağır sorunları, şimdi en stratejik olduğu için en temel karakteristik özelliklerden biri olduğunu hissettiğimiz mekânsal konfigürasyonları içinde kavranmasını engelleyen bir tür perdedir.

Kitle medyası, ister seyredilen coğrafyanın imgelerini bıkıp usanmadan yeniden üretsin ister gezegenin her noktasından gelen bilgileri yaysın, bu bilince çıkarmaya önemli bir katkı yapmaktadır. Toplumsal kültürün mekânsal imgelerle ve coğrafi bir bilginin unsurlarıyla doldurulması (ki bu tarihsel bakımdan yeni bir olgudur), önemli ölçüde moda oyunların ve gösterilerin sonucudur (doğa-kirlenme temasının orkestraya uyarlanması da dahil); fakat aynı zamanda her geçen gün daha fazla coğrafi terimlerle ifade edilen global diyalektik, krizin artan büyüklüğünün de ifadesidir.

Coğrafyacılar için coğrafyanın bu krizi ve itibar kaybı negatif görünür; bu onların rolünün sonuna işaret ediyor gibi görünür. Bu kör yergi, içlerinden kolejlerde ve liselerde ders verenler için daha fazla hissedilir ve daha can sıkıcı niteliktedir. Diğer yandan coğrafyanın bu krizi son derece pozitif sonuçlar da getirebilir ve bu, sadece coğrafyacılar için geçerli değildir. Nitekim bu kriz, sadece coğrafyanın değil, *bir* coğrafyanın, mekânla ilgili olarak öğrenilecek hiçbir şeyin olmadığı, tamamen faydasız bir bilgi olarak görünecek kadar aldatıcı bir söylem biçiminin tasfiyesini ilan etmektedir. Bu, söz konusu söylemin özellikle hocalar için olması (Fakat sadece onlar için değildir) ve aldatıcı olması (hem onlar için hem de onları dinleyenler için) nedeniyle olduğu gibi, aynı zamanda onları hayli aşan ve mekânla ilgili düşüncelerin uzun zamandır bloke edildiği bütün bir toplumun gerçeği olan nedenlerden de kaynaklıdır. Profesörler coğrafyasının krizi, meselelerin onlar için ve herkes için değişme yolunda olduğunu göstermektedir.

Mayıs '68'i takip eden yıllarda çok sayıda liseli, kendilerinden yaşça büyük olanların yaptığını yaparak, benim 1976'da umduğum gibi, "ideolojik paravana tekmeler sallanmasına" katkıda bulunan fikirlere eğilimliydi. Belli bir açıdan, benim o dönemdeki tahminim ("Profesörler coğrafyasının krizi, meselelerin onlar için ve herkes için değişme yolunda olduğunu göstermektedir") o dönemden beri büyük ölçüde doğrulandı. İster öğretmenler topluluğuna "tekmeler sallanması" ister *Hérodote*'un katkı yaptığı yeni ufuklara açılım anlamında olsun, Fransa'da üniversitede ve okul sisteminde "profesörler coğrafyası" büyük ölçüde yerini, yurttaşların kaygılarına düne nazaran çok daha açık olan bir pratiğe bıraktı.

Bununla birlikte bu olumlu gelişme, bugün liselerde verilen coğrafya eğitiminin hâlâ, 1980'li yıllarda ilk banliyö ayaklanmalarından sonra ortaya çıkan, 1983'teki ırkçılık karşıtı yürüyüşlerde ve "SOS Racisme" hareketinde görülenler gibi, Fransız toplumun bağrındaki bazı önemli olguları anlamak zorunda olduğunu söylememizin önünde engel değildir. Bu banliyö ayaklanmaları, göç sorunlarını, yani hem coğrafi hem de tarihsel olan sorunları ortaya koyuyordu: "Neden Cezayirliler bağımsızlık için verdikleri böyle bir mücadeleden sonra Fransa'ya gelmişti ve neden nihai olarak orada kalmışlardı?" Tarih-coğrafya öğretmenlerinin çoğu bu üstü kapalı soruya cevap veremediler; çünkü entelijensiya, bağımsızlıkları General De Gaulle hükümeti tarafından tanındıktan sonra çok sayıda Cezayirli'nin, (özellikle de Kabiliyelilerin) yaşadığı dramın ağırlığını kesinlikle ölçememişti. Fransa'da insanlar, 1962 yılında "iç silahlı grupları" (özellikle de Kabiliye'dekileri), Albay Huari Bumedyen'in başında olduğu, bağımsızlık savaşı boyunca Tunus'ta ve Fas'ta, Fransızların yerleştirdiği elektrikli bariyerlerin ötesinde çatışmaya girmeden kurulmuş olan "sınır ordusu" arasındaki rekabetten kesinlikle haberdar değildi.

Daha ileride, 1992-2000 yılları arasında Cezayir'de İslamcılarla ordu arasında vahşi bir iç savaş yaşandı; bu durum Fransa'da İslamcı fikirlerin büyüyen yankısı ve Filistin'deki Yahudi yerleşimleriyle birleşince tüm bunlar, lisede ve kolejde, hocalar ve öğrenciler arasındaki tartışmaların daha zor hale gelmesine katkıda bulundu. Bu şekilde, lisede jeopolitik bir sorun olan göç sorunundan şu an, şu veya bu düzeyde imtina ediliyor gibi görünüyor.

Mekânı Düşünmeyi Bilmek: Orada Örgütlenmeyi Bilmek İçin, Orada Mücadele Etmeyi Bilmek İçin

Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi dönüşümlere bağlı diferansiyel mekânsallık sürecinin gelişimi, özellikle 19. yüzyıldan beri ifadesini, şu veya bu düzeyde karmaşık, muhtelif pratiklerle şu veya bu düzeyde gevşek ilişkileri olan yahut kitle medyasının empoze ettiği imgeler olan her tür mekânsal temsilin yayılmasında buluyor. İnsanların zihninde bu temsillerin birbirine dolanması, insanların orada kendilerini bulabilmesini giderek daha zor hale getirmektedir; oysa bu, ilişkili olguların çoğalması nedeniyle giderek daha gerekli hale gelmektedir. Bu yüzden daha net görmeyi sağlayacak bir metoda ve diferansiyel mekânsallığın karmaşasına bir düzen getirmek için fikir araçlarına sahip olmak önemlidir.

Her şeyden önce, belirsizlikten ve karmaşadan çıkmak için her biri belli bir mekânsal konfigürasyona sahip olan sayısız *küme* (ve altküme) gibi, çok sayıdaki mekânsal temsili düşünebiliriz. Bu *mekânsal kümelerin* her biri, kendi aralarında şu veya bu düzeyde karmaşık *ilişkilerin* olduğu *elemanlardan* oluşur.

Diferansiyel mekânsallık süreci, bir yere yönelmek, işe gitmek, yer değiştirmek, bir yerden ayrılmak, bir strateji tasarlamak, vs için giderek artan sayıda (şu veya bu düzeyde iyi inşa edilmiş) kümelere referansta bulunma zorunluluğuna denk düşer. Bunlar, düşünmek ve kendini ifade etmek için kaçınılmaz olan araçları teşkil ederler. Geçmişte kendi kendine yeterli şekilde yaşayan her insan, çok az sayıda mekânsal kümeye (temel olarak, topluluğunun üzerinde yaşadığı toprağa) referansta bulunarak pratiklerinin çoğunun sorumluluğunu alabilir (ve bunları kavrayabilir) halde iken, bugün toplumda yaşamak için şu veya bu düzeyde iyi inşa edilmiş, çok fazla sayıda mekânsal küme kullanmak gerekir. Söz konusu olan, sosyal ortamlara göre büyük zenginlik ve etkililik farklarını temsil eden gerçek bir kavramsal araçlar bütünüdür. Söz yerindeyse bu araçlar bütününün en iyi yer-

leştiği, en fazla çeşitlendiği ve en iyi yapılandığı yer, yönetici sınıflardır. Tersine, en alttaki sosyal kategorilerde ise en karmaşık ve en az farklılaşmış haldedir. Bu farklılıklar, sosyal etkililik bakımından büyük eşitsizliklere denk düşer. Bir yanda en geniş mekânlarda eylemini tasarlamayı bilen ve bunun araçlarına da sahip olanlar, diğer yanda ise kelimenin gerçek anlamıyla, artık nerede olduklarını bilmeyen "sefiller" vardır.

Mekânı düşünmeyi ve diferansiyel mekânsallığı şu veya bu düzeyde ileri görüşlülükle kavramayı sağlayan bu farklı kavramsal araç bütünlerini, üst üste konulmuş bir dizi şeffaf kâğıt üzerinde, bir kişinin veya bir grup insanın ister belli bir pratiğe gönderme yapmak suretiyle isterse medyanın etkisiyle tahayyül etmek suretiyle olsun hakkında bir fikre sahip olduğu çeşitli mekânsal kümelerin kartografisini veya taslağını çıkararak düşünebiliriz. Birbirinden ayrılması gerektiği düşünülen mekânsal kümelerin her biri şeffaf kâğıt üzerinde bir düzeyde belirsiz olan çevreleriyle (gerekli olduğunda, bir kutuplaşma olgusuyla karakterize olduğunda, iç mekânsal yapısıyla) temsil edilir. Bütün bu kâğıtların, bütün bu mekânsal konfigürasyonların (ki çizimleri de çoğu zaman hayli belirsizdir) üst üste konulması, bütün mekânsallık biçimleri çok sınırlı mekânsal çerçevede somut deneyimlerine denk düşmediği için insanların çoğu için hayli karmaşık olan kavramsal araçların hayli etkileyici bir resmini ortaya koyar. Büyüklükleri aşırı derecede eşitsiz olan topraklara denk düşen mekânsal temsiller, fena halde birbirine karışır. Bu genel miyopluk, sadece hareket etme biçimini değil, mekânı ele alma biçimini de düzenleyen tüm işaretlerin ve farklı ağların etkisinin uzaktan yönettiği gösterge direkleri tarafından kanalize edilen bu uyurgezer davranışları büyük ölçüde bu şekilde izah edilir.

Fakat birbirine hiç benzemeyen büyüklükteki mekânların karmaşık temsillerinin birbirine dolanmasını, şu veya bu derecede büyük ölçüde diferansiyel mekânsallığı etkili bir şekilde kavramaya olanak veren, açık bir şekilde yapılandırılmış bir kavramsal araçlar bütününe dönüştürmek mümkündür. Belli sayıda mekânsal kümenin netleştirilmesini ve yapılandırılmasını zorunlu kılan her şeyden önce (örneğin, güzergâh hatalarından çıkarılan dersler) pratiğin gereksinimleridir. Bir pratik büyük mesafelere ne kadar dayanıyorsa, onun doğrudan ilgilendirdiği kişilere, farklı ölçeklerden ve bunların birbirine eklemlenmesinden hareketle düşünülmesi gereken mekânsal kümelerin sınıflandırılmasını (en azından sorumluluk fonksiyonları nedeniyle) o kadar zorunlu hale getirir. Örneğin, büyük ölçekli (kalkışta ve inişte),

orta ölçekli (yaklaşma prosedürleri için) ve küçük ölçekli (uçuş navigasyonları için) pratikleri birleştirmesi gereken uçak pilotlarının durumu böyledir.

Pratik ne kadar globalse ve çok çeşitli faaliyetlere ne kadar temas ediyorsa, çok sayıda mekânsal kümenin en açık ve en iyi şekilde eklemlenmiş bilgisine referansta bulunması o kadar zorunludur. Bu mekânsal kümelerin her biri dikkate alınması gereken çok sayıda faaliyetin mekânsal konfigürasyonuna denk düşer. Siyasi pratik (yani iktidarın ifası), çok uzun zamandır, en çeşitli mekânsal kümelerin en net şekilde sınırlandırılmasını gerektiren, iyi yapılandırılmış bir diferansiyel mekânsallığa referansta bulunmayı en fazla gerektiren pratiktir. İşte bu nedenlerden ötürü, asırlardan beri yönetici sınıflar, üzerinde iktidarlarını ifa ettikleri topraklar ve iktidarın kendisini gösterebileceği topraklar hakkında net bir fikre sahip olmak için farklı ölçeklerde haritalar hazırlattırırlar.

İşte bu şekilde devlet aygıtı, farklı mekânsal örgütlenme ve iktidar yapılarıyla (iller, pazarlar, bölgeler, sayısız kümeler ve alt-kümeler) mekâna yayıldığı haliyle temsil edilmiştir. Konfigürasyonları birbirine hiç benzemeyen başka mekânsal kümelere –dağ "bölgeleri", ova "bölgeleri", ormanlar, kuru "bölgeler", soğuk "bölgeler", Katolik bölgeler, Protestan bölgeler, zengin bölgeler, vs– sahip olma durumu konusunda bir fikre sahip olmak için başka haritalar gerekmiştir. Buradaki bölge terimi, ilk anlamını, siyasi ve askeri anlamını kaybetmiş olup, karakteristik özelliklerinin şu veya bu ölçüde sıfat tarafından belirlendiği bir kümenin mekânsal kapsamını (örneğin, kurak bölgeler, yani kuraklığın ve sonuçlarının yayıldığı mekânların tamamı) belirtmek için kullanılmaktadır.

İktidarı ifa edenler için, (doğayla veya insan faaliyetiyle ilgili olarak farklı ölçeklerde birbirinden ayrılabilecek olan) bu çok sayıda mekânsal kümenin birbirine eklenmesi, bilgi planında oluşmuş bir düzene veya bilgili bir söylemin belli bir mantığına göre değil, çeşitli strateji ve taktiklere, çözülmesi gereken sorunlara, ellerindeki araçlara ulaşmaya niyetli oldukları amaçlara göre aşırı derecede farklılaşan bir biçimde gerçekleşir. Çok uzun zaman boyunca tüm bu düşünme biçimleri aşırı derecede ampirik olmuş, askeri operasyonlarda ve devlet yönetiminde zorluklara, başarıya veya başarısızlığa göre düzeltilmiştir. Çok uzun zaman boyunca kapitalistlerin, sistemi işletmek, yatırım yapmak, satış yapmak, artı-değer teorisini bilmeksizin kâr etmek için kapitalist sistemin yapılarını bilmeye ihtiyaç duymaması gibi, iktidarı elinde bulunduran ve farklı tipte mekânlar ile oralarda yaşayan insan-

lar üzerinde iktidarlarını ifa edenler de bir diferansiyel mekânsallık teorisi oluşturma ihtiyacı duymamıştır.

Öte yandan, yurttaşların çoğunluğu için, faaliyetleri birbirinden kopuk olan birden fazla mekânda gerçekleştiği için (Bu yüzden de birbirine dolanmış çok sayıda mekânsal temsile referansta bulunmalıdırlar), onların mekânı düşünmelerine yardımcı olacak bir bilgi giderek daha gerekli hale gelmektedir, zira iktidarın pratiği kendilerine rehberlik edemez. Tıpkı, kapitalizmin çelişkilerinin gelişmesinden kaynaklı krizlerin ilerlemesini alt üst ettiği andan itibaren ve özellikle de işçi sınıfının devrimci bir eylemi yürütmek için teorik bir analize ihtiyaç duyduğu andan itibaren kapitalist sistemin yapılarını anlamak için teorik bir bilgi inşa etmenin gerekmiş olması gibi. Tıpkı, yönetici sınıfların bir kısmının muhalefetine rağmen, siyasi mücadeleler ve tekniğin ve toplumsal pratiğin gereksinimleri nedeniyle okuma-yazma-hesap yapma bilgisinin giderek genişleyen toplumsal tabakalara yayılmasının gerekmiş olması gibi, küresel ölçekten yerel hayat ölçeğine kadar diferansiyel mekânsallık sürecini düşünebilmeye izin veren bir teorik bilginin inşa edilmesi de şüphesiz gerekli olacaktır.

Bu "mekânı düşünme bilgisi"nin ve "haritaları okuma bilgisi"nin, toplumsal pratiğin gereksinimleri nedeniyle geniş bir şekilde yayılması gerekecektir, zira ilişkili olgular (uzun ve kısa mesafeli) gitgide daha büyük bir yer tutmaktadır. Bu teorik bilginin inşası, sadece coğrafyacıların düşünmesinin sonucu olamaz; fakat bu görevde onlar büyük bir sorumluluğa sahiptir. Mekânı düşünmeyi öğretmek sadece coğrafya profesörlerinin işi değildir; fakat onların rolü önemli olabilir ve medyanın rolü de daha az önemli değildir.

Bununla birlikte elbette, bu alanda ilerlemek için "profesörler coğrafyasını" şu anda var olan her tür pratikten kopuk ve her tür epistemolojik düşünceyi reddeden haliyle kullanamayız. Bir mekânsal kümeler teorisi ve bir praksis olacak başka bir coğrafya gerekecektir. "Geleneksel" coğrafya uzun zamandan beri tamı tamına bir mekânsal kümeler (ve alt-kümeler) sistemine göre oluşturulan jeolojik haritalara ve iklim hareketlerine gönderme yapmaktadır. Jeolojik harita arazileri ya yaşlarına ya taşbilimsel özelliklerine göre belli sayıda kümeler halinde sınıflandırılmasına dayanır; bir iklim haritası ise belli sayıda unsur (sıcaklık, yağış, basınç, vs) ve onların aynı zamanda havaya göre de ele alınan matematiksel ilişkileri tarafından tanımlanan farklı kümelerin kapsamını temsil eder.

Fakat üniversite coğrafyacılarının, her ne kadar başka uzmanlar "doğal veriler" için onların kartografisini çıkardığı kümelere referans-

ta bulunsa da "beşeri" olgular için kümeler oluşturmaya çalışmaması çok şey belirtmektedir. Pek çok kitapta, birkaç ara sayfada bir jeolojik harita ve aynı ölçekte iklim haritaları bulunur. Aydıngerin ilkel metoduyla, oldukça farklı mekânsal konfigürasyonlara sahip farklı kümeleri temsil eden bu haritalar üst üste konulabilir; fakat coğrafyacılar, farklı mekânsal kümelerin birbirine karışmış halde üst üste konulmasının gerek nitelik gerek ölçekleri ortaya koyduğu temel metodolojik soruna aldırış etmemişlerdir. İşte bu düşünce alanında Vidal'ci "bölge" engel-kavramı, tam bir blokaj etkisi gerçekleştirmiş ve diferansiyel mekânsallığın karmaşıklıklılarını rasyonel ve etkili bir şekilde ele almaya izin verebilecek teorik araştırmaları felç etmiştir. Diferansiyel mekânsallık görülmediği gibi (Herhangi bir pratiğe yönelik her türlü referanstan kaçınılarak, onu görmekten ancak bu kadar uzak kalınabilirdi), sözde doğa ve tarih tarafından, Tanrı tarafından bir seferde hepsi için verilmiş ve net bir şekilde birbirinden ayrılmış bir dizi hayli kapalı örnekle oluşturulmuş bir dünya temsilinin –"bireyselliğini" daha inandırıcı kılmak için her birine birer isim verilmiş bölgelerin– aşılanmasıyla, *inkâr* da edilmiştir.

Eğer insanları diferansiyel mekânsallığın karmaşası içinde ortaya koydukları şaşkınlıktan, temel de olsa mekânsal bir soruna yönelmek veya onun üzerine düşünmek gerektiği andan itibaren yaşadıkları yoksunluktan çıkarmak istiyorsak, başka bir dünya temsilinin oluşturulması ve yayılması gerekir. Bir dizi kutuyu biraz andırır şekilde, tek bir planda birbirinin yanma yerleştirilmiş bölgelerden oluşan bölmelenmiş bir mekân temsille, yani Vidal'ci coğrafyanın verdiği fikirle mücadele etmek gerekir. Diferansiyel mekânsallığı anlaşılır kılmaya başlamak için, birbirinden epey farklı şekilde kesilmiş, eşit olmayan büyüklüklerdeki çok sayıda bulmacanın şeffaf kâğıtlarda üst üste konulmasından ne çıkacağını düşünmek gerekir. Bulmacaların her biri, öteki dizilerden farklı şekilde kesilmiş bir mekânsal kümeler dizisine denk düşer. Bulmacalar arasındaki büyüklük farklılıkları, farklı ölçeklere denk düşer.

İnsanlara, bir yerde oldukları zaman tek bir hücrede, tek bir "bölge"de olmadıkları anlatılmalıdır. Bu yer, hem nitelik açısından hem de konfigürasyonları birbirinden hayli farklı olan çok sayıda mekânsal kümeyle ilintilidir. Bu şekilde, kişi aynı anda filanca bölgenin filanca ilçesinde, Marsilya'nın etki alanında, Rhône Vadisi'ne yakın bir tepe bölgesinde, Akdeniz iklim bölgesinde, Aşağı Rhône-Languedoc Kanalı'nın suladığı mekânda, vs'de bulunur.

Bu düşünceler, pratiğin ihtiyaçlarından tamamen uzakta görünebilir. Fakat kesinlikle böyle değildir. Üst üste konulmuş bulmacalarla

yapılan bu pedagojik davranış çok naif ve çok basitleştirici görünebilir; fakat bu, temel bir stratejik soruna giriş niteliğindedir. Eğer kişi, verili bir yerde tek bir hanede değilse ve bu yer çok sayıda mekânsal kümeyle ilintiliyse, bunların her birine dikkat etmek ve titizlikle ele alınması gereken çok farklı mekânsal konfigürasyonlarda olunduğunu bilmek gerekir. Diferansiyel mekânsallığı kavramak ve onu yapılandırmaya çalışmak, "inşa edilmiş" bir dünya temsili tarafından kesin veriler ve sınır çizgileriyle yapılmış bir dünya temsilinin yerine, entelektüel olarak şekillendirilen ve "gerçekliğin" çeşitli biçimlerini kademeli olarak kavramak için farklılaştırılmış çok sayıda araç niteliği taşıyan mekânsal kümelerin geçirilmesini zorunlu kılar. Artık mesele "doğanın büyük açık kitabını basit bir şekilde okumak" değildir ve "çıplak gözle" görülmeyen gerçeklerin yavaş yavaş ortaya çıkması için (şu veya bu düzeyde etkili veya kusurlu) bir kavramsal araçlar bütününü hayata geçirmek gerekir.

Haritaların iyi bir şekilde anlaşılmasını, orada birkaç kesin nokta ve çizgiden çok daha fazlasının bulunmasını sağlayan, bu prensiplerdir. Bir harita üzerinde farklı konfigürasyonlardaki mekânsal kümelerin kesişimini ele almak, tespit etmek yeterli değildir. Mekânı düşünme bilgisinin öğrenilmesinde çok önemli bir aşama, kişi bir harita üzerinde kendini işaretleyebildiğinde, sadece (gidilecek veya tamamlanmış) bir güzergâh çizgisini değil, aynı zamanda aşina olunan birkaç mekânsal kümeyi (örneğin, insanların tanındığı, aile üyelerinin yaşadığı, işe gidildiği, vs mekânların sınırlarının çizilmesi) gösterebildiğinde gerçekleşir. Somut bir pratiğin mekânın formelleştirilmiş soyut bir temsili üzerinde kopyasının çıkarılmasından oluşan bu ilk deneyimden sonra harita, bütün anlamlarını açığa çıkarmaya başlar. Bundan sonra, gündelik hayattaki yerlerin ve hareketlerin bulunduğu büyük ölçekli haritadan, daha küçük ölçekli haritalara –sadece (öğrenilmesinin giderek kaçınılmaz olduğu ortaya çıkacak) yol haritalarına değil, aynı zamanda muhtelif pratiklerin ve çok sayıda söylemin temeli ve şaşırtma unsuru olan haritalara (Örneğin, şehircilik için böyle bir durum söz konusudur)– geçmek gerekir.

Bu yüzden insanların işaretlenmiş eksenlere ve sözde coğrafi zorunluluklar üzerine kurulu argümanlara daha az bağımlı olması önemlidir. Yer değiştirme hareketlerini örgütlemek için, mekânsal örgütlenmeyle ilgili dileklerini ifade etmek için daha iyi silahlanmaları önemlidir. Ulusal planda ve uluslararası planda iktidarı elinde tutanların stratejilerini yeterince hızlı bir şekilde algılayabilir ve analiz edebilir durumda olmaları önemlidir. Nihayet, global diyalektik krizin

tarihi gelişimi ve mekânsal farklılaşması içinde küresel, ulusal veya bölgesel düzeylerde aldıkları son derece farklı biçimleri anlayabilir durumda olmaları önemlidir.

Elbette yurttaşlar, bu pratik ve teorik kaygısıyla dönüştürülmüş olan coğrafyanın öğrenilmesiyle bile, en karmaşık mekânsal düşüncelere, küresel planda ortaya konulan siyasi sorunlara temas eden düşüncelere, dikkate alınması gereken mekânsal kümelerin çokluğu nedeniyle hemen ve kendiliğinden ulaşamayacaktır. Bununla birlikte bu küresel sorunlar ulusal, bölgesel ve hatta yerel durumların gelişimi içinde giderek daha büyük bir rol oynamaktadır. En politize yurttaşlar olan militanlar, sorunların kolektif bilince çıkarılmasına yardımcı olmak için krizin farklı ölçeklerde mekânsal analizini yapmalıdırlar.

DAHA ETKİLİ MİLİTAN EYLEMLER İÇİN

Marksist analiz haklı olarak bu krizin gelişimini, diyalektik bir sürecin temel boyutu olan zaman içinde ele alır. Haklı olarak, insanlığın tümünü değilse de en azından kapitalist sistemin mekânsal kapsamına denk düşen ülkeleri (Zira sosyalist ülkelerin çelişkileri örneği ender olarak ele alınır) etkileyen global bir kriz olarak ele alır. Fakat krizin temel olarak tarihsel ve global gelişimiyle ilgili bu düşünce, temel olarak coğrafi olan esas karakteristik özelliklerinden birini dışarıda bırakır: mekândaki biçimlerinin artan farklılaşması ve kesişimi.

Çelişkilerin (zaman içindeki) gelişiminin mekâna yayılması çalışması, çağımızda "tarihin ivmelenmesi" diye adlandırılan şey nedeniyle giderek kaçınılmaz hale gelmektedir. Demografik gelişimin, teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin ve ekonomik büyümenin aldığı hız, çelişkilerin giderek daha hızlı bir şekilde gelişmesine yol açmaktadır. Tarih o denli ivmelenmektedir ki, değişimlerin çok kısa bir zaman diliminde (birkaç yıl) değerlendirilmesi, yeterli bir "azalma"nın varolmaması nedeniyle giderek daha zor ve rastlantısal hale gelmektedir. Bununla birlikte en anlamlı değişimleri ve en ağır sonuçlarını bilmek veya gözlemlemek gerekir. Mekânsal farklılaşmaların analiz edilmesi, tarihsel analizin süren mücadelelerde faydalı olabilecek kadar hızlı bir şekilde oluşturamayacağı bilgileri sağlayabilir. Coğrafi bilgi, küresel ölçekteki hareketlerin hızı nedeniyle bugün eskiden olduğundan da daha fazla, stratejik bir bilgidir. Bu boyut, askeri operasyonların en fazla bir kıta ölçeğinde tasarlandığı İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde gerçek anlamda stratejik değildi. Bugün, iki büyük güç, yerkürenin herhangi bir noktasına birkaç saat içinde müdahale edebilmektedir (füzelere başvurulmasından bahsetmiyoruz bile). Önemini halen koruyan yerel

ve bölgesel çatışmalar, yerküre düzeyindeki güç ilişkilerine hızlı bir şekilde eklemlenebilmesi nedeniyle, yalnızca daha da ağırlaşmıştır.

Bu nedenle, yerkürenin yüzeyinde çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasi durumlar arasındaki nüansların ve karşıtlıkların gelişimini belirleyen farklılaşma sürecinin analizi, kitlelerin bağrındaki siyasi pratik bakımından aşırı derecede önem arzeder. Marksistlerin kapitalist sistemin tümündeki çelişkilerin gelişimi hakkında global olarak yaptıkları tarihsel analiz, elbette vazgeçilmez niteliktedir; fakat diyalektik krizin yerkürenin yüzeyinde kendisini göstermesini sağlayan, birbirlerine bağlı olmalarına rağmen giderek birbirinden farklılaşan biçimleri hesaba katmaz. Bu yüzden militanlar kitleler karşısında, çok yüksek bir soyutlama ve genelleme düzeyinde olan, çok küçük ölçekli söylemler kullanır. Büyük çelişkilerin diferansiyel gelişiminin ve bunların birbirine dolanmasının yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde aldığı somut biçimleri yeterli düzeyde dikkate almazlar.

Aynı şekilde emperyalizm, yalnızca tarihi bir gelişme, kapitalizmin çelişkilerinin gelişiminde bir "aşama" değildir. Aynı zamanda ekonomik, sosyal ve siyasi durumların giderek gelişen ve karmaşık hale gelen farklılaşmasını belirleyen, mekâna ve insana tahakküm etme sistemi, giderek farklılaşan bir coğrafi olgudur ve bu mekânsal farklılaşmalar temel stratejik verilerdir. "Tahakküm eden ülkeler" ile "tahakküm edilen ülkeler" arasındaki ayrım (Burada, belirsiz "ülke" kavramının sistematik olarak kullanıldığını, bunun yerine sınıf terimleriyle konuşmak gerektiğini de belirtelim) elbette temel önemdedir; fakat giderek daha yetersiz hale gelmektedir. Tahakküm edilen "periferi"de, yapılar uzun zamandan beri birbirine hiç benzemez haldedir; fakat on yıldan beri bu farklılaşma, emperyalist firmaların bazı üçüncü dünya ülkelerinde sanayileşme stratejilerini hayata geçirmesiyle hızlanmıştır. Bu nedenle bu üçüncü dünya ülkeleri, bağımlılığın (hâlâ) sanayinin neredeyse hiç olmamasıyla kendisini gösterdiği ülkelerde henüz var olmayan yeni çelişkiler görmektedir. Üstelik çelişkilerin farklılaşması süreci, içlerinden çoğunun çokuluslu firmaların ve Amerikan devlet aygıtının hegemonyasına bağımlılık noktasına geçişi nedeniyle, "gelişmiş" denilen ülkeler grubunda da kendini göstermektedir. Başka ülkelerin çerçevesinde, "bölgesel eşitsizliklerin" yoğunlaşması, mekânsal farklılaşma sürecinin başka bir düzeydeki ifadesidir: civar bölgelerde gerilimler o kadar da açık değilken, belli yerlerde krize şu veya bu düzeyde belirsiz biçimler vermek üzere doğal koşullarla birleşen diyalektik çelişkiler. Çokuluslu büyük firmaların yöneticileri bu büyüyen farklılaşmalardan kâr elde eder ve stratejileri bu farklılaşmalara azami derecede dikkat gösterir.

Öte yandan, ünlü analizlere saygıyla referansta bulunmaya devam edebilmek için çoğu zaman emperyalizmin stratejisindeki değişiklikleri asgari düzeyde gösterme eğilimi olan Marksistlerin çoğu, bağımlılık durumlarının çeşitliliğine ve orada uygulanan tahakküm taktiklerinin çeşitliliğine pratik olarak ilgi göstermez. Militanlar, vazgeçilmez bir genel teoriye ilave olarak çok daha az soyut, genellikle referansta bulunduklarından daha az küçük ölçekli argümanlara sahip olabilselerdi, kitlelerin "bilinçlenmesini" arttırma çabalarındaki etkililikleri çok daha farklı olurdu.

Yurttaşların, yaşadıkları yerde doğrudan maruz kaldıkları çelişkilerin ağırlaşmasını belirleyen temel nedenler konusunda bilinçlenmelerine yardım etmek için, öncelikle bu çelişkileri, ekolojik koşulların da çoğu zaman ağırlaştırıcı bir faktör olduğunu dikkate alarak, yerel düzeyde, çalışma ve gündelik hayat yerlerinde kendini gösterdiği haliyle, somut ve net terimlerle analiz etmek gerekir. Bundan sonra, tamamen istisnai olabilecek olan bu yerel çelişkilerin, daha soyut ve daha genel terimlerle düşünmenin yerinde olduğu çelişkilerin karakterize ettiği daha geniş mekânsal kümelerden oluşan "bölgesel" bir durumla hangi bakımdan ilintili olduğu gösterilebilir. Daha sonra ise ulusal ve uluslararası analize geçilebilir. Bunların çelişkileri giderek daha gelişmiş bir soyutlama düzeyinde ifade edilmeli; ancak bunlar, insanların en azından bir kısmında somut bir deneyime sahip olduğu bölgesel ve yerel düzeylerdeki çelişkilerin analizine sıkı sıkıya bağlı kalmalıdır.

Bir kez daha söylemek gerekirse, krizin gelişimi kendini, görece sınırlı mekânların çerçevesinde bile tek tip şekilde göstermez. Bazı yerlerde ansızın çelişkiler, daha dramatik değilse de en azından daha heyecan verici, daha şiddetli bir gidişata bürünür. Örneğin, ilk bakışta hiçbir şeyin "önceden belirlenmiş" görünmediği bu yerlerde, iktidarların şu veya bu düzeyde baskı altına alabileceği hareketler ve ayaklanmalar patlak verir. Bu yüzden, başka yerlerde hangi ölçüde gerçekleşebileceklerini görmek ve ülkenin tamamındaki "durumu" değerlendirmek için, bu halk hareketlerinin anlamını değerlendirebilir durumda olmak gerekir.

Bu yüzden de iktidara karşı mücadeleye girişmiş insanların, belli bir hareketin neden bir yerde değil de başka bir yerde ortaya çıktığını iyi analiz edebilmesi gerekir. Bu, bu ayaklanma merkezinin ilintili olduğu farklı mekânsal kümelerin, hem doğal koşullar içinde birbirinden ayırt edilebilecek kümelerin hem de ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel olguların gelişiminin ele alınmasından oluşur. Muhtelif konfigürasyonları ve bunların her birini karakterize eden gelişim ritimle-

ri dikkate alındığında bunun, bu kümelerin çok istisnai bir kesişimine denk düşüp düşmediğini görmek gerekir. Bu şekilde, bir düzeyde uzak, fakat özellikle stratejik görülen aynı kümenin parçasını teşkil eden başka yerlerin karşılaştırılabilir bir durumda olup olmadığı, aynı mekânsal kümeler birleşimi içinde olup olmadığı, bu nedenle orada şu veya bu düzeyde tesadüfi olan bir olayın etkisi altında ilk merkezde bu ani değişikliğe yol açan faktörlerin rol oynayıp oynamadığı yahut ayaklanmanın gerçekleştiği yerin hâlâ çok istisnai bir konumda mı olduğu düşünülebilir.

Çelişkilerin gelişiminin neden bir ülkede birbirinden ayırt edilebilecek çeşitli durumlara göre daha hızlı veya daha az hızlı olduğunu anlamak önemlidir. Che'nin trajedisi, Latin Amerika'nın bütün ormanlık dağlarının, belli bir anda Sierra Maestra'nın stratejik dengi olmadığını ortaya koymuştur. Buna inanmış olanların bu coğrafi analiz yokluğu nedeniyle, dolayısıyla da bu stratejik hata nedeniyle öldüğü, oysa başka yerlerde, belki de başarısız oldukları dağların komşusu olan dağlarda zaferi yaşayabilecek oldukları söylenebilir mi?

1976 yılında bu kitabı, halen resmi bazı t-shirt'leri süsleyen Che'yi anarak bitirdiğim gibi, otuz altı yıl sonra da şüphesiz günümüzde Fidel Castro'nun "Küba Devrimi" haline gelmiş şey hakkında bazı uyanık önermeler ekleyebilirdim. Fakat özellikle Fransa'da Küba hakkında oluşturulan jeopolitik resimde halen büyük rol oynayan, büyük ölçüde coğrafi nitelikli, yanılsamalı, ana akıma uygun temsillere geri dönmenin daha faydalı olduğuna inanıyorum.

Che'nin 9 Ekim 1967 tarihinde Bolivya'da, Fidel Castro'nun Küba'da Aralık 1956'daki çıkışından Ocak 1959'daki zaferine kadar Sierra Maestra'da izlediği stratejiyi tekrarlayabileceğini düşündüğü dağlardaki ölümünden hareket edelim. Bu, Régis Debray'in 1967'de François Maspero tarafından yayınlanan *Révolution dans la révolution? Lutte armée et lutte politique en Amérique latine* [Devrim İçinde Devrim mi? Latin Amerika'da Silahlı Mücadele ve Siyasi Mücadele] isimli kitabında neredeyse resmileştirdiği tez budur. Özetle söylemek gerekirse Fidel Castro, şehirlerde mücadele yürütmek ve çeşitli muhalefet partilerini hesaba katmak yerine diktatör Batista'yla savaşmak için dağa çıkmayı seçmişti. Debray, kararsızlık gösteren "ova"nın aksine, mücadele eden ve direnen "dağı" (Fidel Castro'nun siyasi duruşunu tanımlamaktan uzak bir şekilde) yüceltecekti.

Öte yandan, Aralık 1967'de, yani Che'nin ölümünden kısa bir süre sonra Havana Kültür Kongresi'ne davet edilmiştim (nedenini bilmiyorum) ve taşıdığım coğrafyacı sıfatı bana özel bir çevirmen sağlamıştı: geçmişte Fransa'da eğitim görmüş, iyi bir coğrafyacı olan Juan Pérez de la Riva, bizim için, gidip Sierra Maestra'yı görmemizi sağlayacak bir araba ve bir şoför temin etti. Pérez de la Riva benim için değerli ve mükemmel bir dost haline gelecekti. Ben Fidel Castro'nun bu dağı 1958'den önce biliyor mu olduğunu, yoksa haritasına mı sahip olup olduğunu sorduğumda Pérez epey kuşkuya düştüğünden beni, gerillaya katılmış olan Profesör Cañas Avril'e götürdü. Avril bana Fidel Castro'nun önceden bu dağı bilmiyor olduğu-

nu, haritasına da sahip olmadığını ve Alegria de Pio'ya çıkışının (5 Aralık 1956) arkasından yaşadığı felaket sonrasında birkaç yoldaşıyla birlikte oraya sığındığını söyledi. Ormanda ona, yıllardır büyük arazi sahiplerine karşı savaşan isyancı köylüler sahip çıkmıştı. Bu arazi sahipleri ormanda küçük kahve plantasyonlarına da el koymak istiyordu... Bu nedenle şüphesiz Sierre Maestra Fidel Castro'nun stratejisinin parçası değildi, fakat daha sonra burada etkili bir savaşım vermişti.

Uzun süre Küba'ya tekrar gitmeyi düşünmemiştim, fakat 1972'de Vietnam'da bentlerin bombalanması üzerine yaptığım araştırmanın yankısı sonucunda 1973'te bir kez daha, Pérez de la Riva'yla ve orada gezme olanaklarıyla birlikte Sierra Maestra'ya gelmeye davet edildim. Bu, birden fazla aşamada gerçekleşti. Metinleri incelemem ve yeniden okumam sayesinde kademeli olarak, Fidel Castro'nun karaya çıktıktan sonraki ilk stratejisinin gerçekte Manzanzillo yakınlarında, sahilde, 1868 yılında Carlos Manuel de Cespedes'in kölelerini özgürleştirdikten sonra İspanyollara karşı ilk Küba devrimini başlattığı plantasyon olan meşhur Demajagua'da büyük bir devrimci söylem vermek olduğunu gördüm. Fidel Castro'nun arkadaşlarıyla dolu kamyonlar onun karaya çıkışı için öngörülen yerde, *Granma*'daki (Bu, Küba'daki en büyük mülk sahibinin yatıydı) seksen yoldaşını taşımak üzere beyhude yere bekliyordu, ancak gemi, kıyıya çok uzak bir yerde karaya oturdu. Başarısız olan bu girişimler, Batista'nın polisini alarma geçirmişti. Fidel Castro'nun Sierra Maestra'ya sığınması yalnızca kaçmak içindi ve yoldaşlarının çoğunu kaybettikten sonra olmuştu... Hayatta kalmasını, önceden orada olan gerilla köylülere borçluydu.

1957-1958 yıllarında Sierra'da elde ettiği başarı, bir yandan Batista'nın Amerikalılardan "Castrocuların" dağdaki üslerini bombalamasına izin verecek askeri uçakları elde edemeyecek olmasından (Çünkü ilişkileri çok kötüydü), diğer yandan da Fidel Castro'nun deniz yoluyla, Batista'ya karşı açık bir savaş veren mafyadan yasadışı bir destek almasından ileri geliyordu: mafya, Fidel Castro taraftarlarına silah tedarik etti ve Sierra Maestra'nın zirvesine adanın tümüne yayın yapan bir radyo istasyonu kurdu. Şubat 1957'de *New York Times*, Herbert Matthews'un Fidel Castro'yla yaptığı ve onu komünistlerle flört eden Batista'ya (İçlerinden bazıları gerçekten de hükümete girmişti) karşı "hür dünya"nın önde gelen bir savunucusu olarak tanımladığı meşhur röportajı yayınladı. Fidel Castro büyük tarım işletmecilerinden (ki babası da onlardan biriydi) ve Amerikalılardan koptuktan sonra ansızın Sovyetler'e yöneldiği zaman tüm bu gerçekler Fransa'da önce görmezden gelindi, ardından da kesin olarak sessizliğe gömüldü. Ben, (1980 tarihli *Unité et diversité du tiers monde* [Üçüncü Dünyada Birlik ve Çeşitlilik] isimli çalışmamda) Latin Amerika "uzmanları" ortamında bunu açıklayan fakat bunu beyhude yere yapan az sayıda kişiden biriyim. Bu "uzmanlar", Sierra Maestra savaşçıları hakkındaki yanılsamalı ve ana akıma uygun coğrafi temsilleri yeniden üretmeye devam ediyorlar.

Che'ye gelince, Bolivya'daki bir dağa anti-emperyalist gerilla yerleştirme fikri açıkça, Sierra Maestra deneyiminden esinlenmişti. Fakat bunu yaparken ne Sierra Maestra'nın özgün jeopolitik durumunu (yakındaki büyük arazideki büyük toprak sahipleri tarafından püskürtülmüş köylülerin varlığı), ne mafyanın Fidel Castro'ya verdiği desteği, ne Batista ile (yarısı yankee olan) büyük mülk sahipleri ve Amerikalı yöneticiler arasındaki kötü ilişkileri dikkate almıştı. Che Guevara Bolivya'ya yerleştiği zaman Amerikalı yetkililer artık pusuda bekliyordu ve üs olarak seçtiği dağ, Sierra Maestra'nınkilerden epey farklı özellikler gösteriyordu. Bu Bolivya Dağları'nda

bulunan köylüler yakındaki araziden sürülmemişti ve gerillaları hemen otoritelere ihbar ettiler, otoriteler ise hızlıca Amerikalı yeşil berelileri çağırdı. Bu konudaki en iyi çalışmalardan biri 1977 yılında *Hérodote*'un 5 no'lu sayısında Thomas Varlin imzasıyla (Michel Foucher'nin müstear ismi), "La mort de Che Guevara: les problèmes du choix d'un théatre d'opérations en Bolivie" [Che Guevara'nın Ölümü: Bolivya'da Bir Operasyonlar Sahnesi Seçiminin Sorunları] başlığıyla yayınlandı.

Siyasi söylemlerde yanıltıcı coğrafi temsillerin, yani başarının ana faktörlerinin sessizliği altına gömülse de başlangıçta zaferin güçlü hale getirdiği bu temsillerin kullanımına ilişkin başka örnekler de verilebilir. Bunlar daha sonra, hâlâ anlaşılmamış olan şaşırtıcı başarısızlıklara sürükler. Elbette, "coğrafya, her şeyden önce savaş yapmaya yarar" ve zafere de mi yarar? Bu noktada gerçek anlamda coğrafi düşünme biçimi olan şeyi dikkate almak gerekir. "Jeopolitik"ten bahsetmek yeterli değildir, zira jeopolitik, baş oyunculardan birini veya diğerini başarısızlığa, yahut yenilgiye götürür. Bu yüzden buradan, coğrafyanın temel özellikleri olduğunu düşündüğüm özelliklere dönüyorum.

Coğrafyacıların çoğu, özellikle de en modern, hatta postmodern olmak isteyenler, şu soruyu ihmal etmeye devam ediyorlar: Coğrafya nedir? Neye yarar? Roger Brunet, *Les Mots de la géographie* [Coğrafyanın Kelimeleri] (1992) isimli çalışmasında yaptığı tanımda coğrafyanın "hedefinin beşeri bir eser olan mekânın üretimini ve örgütlenmesini tanımak" olduğunu söyler. Böyle bir düşünce, fiziki coğrafyayı ortadan kaldırır ve kendi kendimize, sosyolog Henri Lefebvre'in söylediğinin aksine, şehirlerdeki yüksek yapılar dışında gerçekten de "mekânı üretmesinin" mümkün olup olmadığını sorabiliriz. Jacques Lévy ve Michel Lussault ise, kaleme aldıkları *Dictionnaire de la géographie*'de [Coğrafya Sözlüğü] (2003) doğal verileri daha da dışarıda bırakarak şunları yazmakla yetinir: "Coğrafya: konusu, toplumların mekânı, toplumsal olanın mekânsal boyutu olan bilim."

Ben ise coğrafyanın, söz konusu olan ister jeolojik veriler, okyanusbilim verileri, iklim olguları olguları ister ekolojik kümeler, nüfus yerleşimleri, ekonomik ve sosyal yapılar, sınırlar ve ulus-devletler, yahut başka türlü tarihi miraslar ve özellikle din ve dil kümeleri olsun, farklı büyüklüklerdeki çok sayıda mekânsal kümenin kesişimlerini ve net kartografik konfigürasyonları dikkate alarak, yer mekânının karmaşıklıklarını farklı mekânsal analiz düzeylerinde (yerelden ulusala ve yerküre düzeyinde olana doğru ve tersi) ve karşılıklı etkileşimleri içinde düşünmeye yarayan bilgi ve düşünme biçimi olduğu kanaatindeyim.

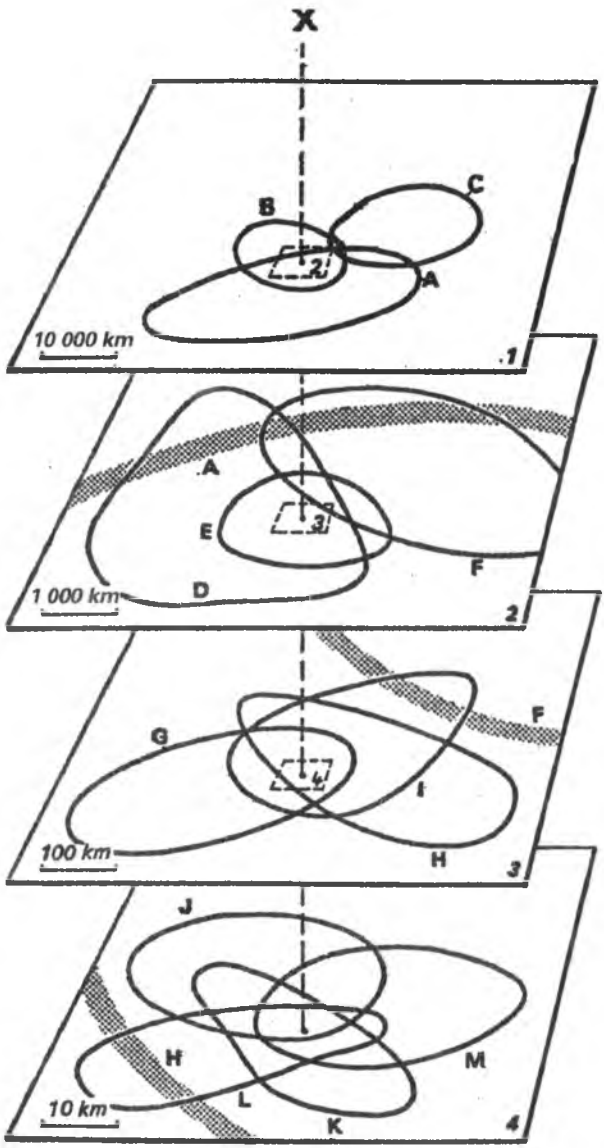
Benim yaptığım jeopolitik tanımı ise daha kısadır ve jeopolitik kelimesini güçlü bir anlamda ele almaktadır. Ele aldığımız şey basında kullanılan haliyle jeopolitik olduğunda –ki giderek artan oranda böyledir– söz konusu olan, ister resmi ister yasadışı olsun, net olarak yerleşmiş siyasi güçler arasındaki ilişkilerdir: etnik veya dini gruplar arasındaki kanlı mücadeleler, ülkeler arasındaki savaşlar, bir halkın bağımsızlık mücadelesi, büyük devletler arasındaki çatışma tehditleri. Ben ise, terimin başlangıçtaki anlamı itibarıyla jeopolitik derken, kentsel yığılmalar da dahil olmak üzere büyük veya küçük boyutlu bir toprak üzerindeki güç rekabetlerini kastediyorum. Jeopolitikte coğrafi toprak temel önemdedir, fakat söz konusu olan sadece var olan haliyle değil, kapsamı, engebe biçimleri ve kaynaklarıyla birlikte topraktır: söz konusu olan aynı zamanda orada yaşayan erkekler ve kadınlar ve kendilerine anlatılan (haksız veya haklı) hikâye nedeniyle kabul ettikleri veya savaşım verdikleri iktidarlar, korkuları ve şu veya bu düzeyde

yakın bir gelecek ile şu veya bu düzeyde uzak bir geçmiş hakkında yaptıkları temsillerdir.

Coğrafya, şeyleri görmenin bu farklı biçimlerini, yer mekânının karmaşıklıklarını farklı mekânsal analiz düzeylerinde ve karşılıklı etkileşimleri içinde, net kartografik konfigürasyonları ve farklı büyüklük düzenlerindeki çok sayıda mekânsal veya coğrafi kümenin –hidrografik (Tatlı su ender hale gelmektedir) ve jeolojik (Petrol ve doğalgaz yataklarının sınırlandırılması nedeniyle bunları ihmal etmekten giderek uzaklaşmak gerekir) veriler, farklı nüfus kümeleri, ekonomik ve sosyal yapılar, ulus devletlere veya başka tarihi miraslara, özellikle de din ve dil kümelerine ait olan, şu veya bu düzeyde eski sınırların mekânsal olarak sınırlandırdığı siyasi kümeler– kesişimlerini dikkate alarak, etkili bir şekilde birleştirir.

Ekler

1 *Diatop: farklı düzeylerde mekânsal kümelerin kesişimlerinin analiz şeması*
2 *1976-2012,* Hérodote*'un 147 sayısı*
3 Hérodote *on-line*

X
B
C
A
2
10 000 km
1
A
E
3
F
D
1 000 km
2
F
G
4
I
H
100 km
3
J
H
M
L
K
10 km
4

Ek 1
Diatop:
Farklı Düzeylerdeki Mekânsal Kümelerin Kesişimlerinin Analiz Şeması

Bu diyagram, temel olarak iki mekânsal analiz metodunun birleştirilmesi temelinde, karasal mekânı düşünme biçimini gösteriyor: bir tarafta, farklı büyüklük düzenlerinin, çeşitli coğrafi bütünlerin gerçeklik içinde sahip olduğu boyutlara göre sistematik olarak birbirinden ayrılması; diğer tarafta ise bu düzeylerin her birinde, aynı büyüklük düzenindeki farklı coğrafi kümelerin çevreleri arasındaki kesişimlerin dikkatli bir şekilde incelenmesi.

Bu diyagram üzerinde elbette, matematikçilerin mekânsal olmayan kümeler ve onların kesişimleri hakkındaki teorilerinin ana hatlarını ortaya koyarken yaptığı gibi, kümelere "patates" şeklini keyfi olarak verdim. Fakat elbette coğrafi kümeler, haritalar üzerinde sonsuz derecede değişken çevrelere –daire biçimli (bir şehrin sınırları), lineer (yol, büyük sirkülasyon ekseni), parmak biçiminde (nehir şebekesi), "takımadalar" halinde, vs– sahiptir.

Şemanın üst kısmındaki plan 1, birinci büyüklük düzenine, boyutlarının en büyüğü on binlerce kilometre ile ölçülen kümelere denk düşer. Bu plan, Yerküre yüzeyinin tamamını temsil eden düzlemyuvarlar planıdır. Bu plan 1'in merkezinde 2 ile işaretlenmiş olan küçük dikdörtgen, büyüklük düzeni 2 için, yani binlerce kilometreyle ölçülen ikinci büyüklük düzenindeki kümelerin kesişimi için keyfi olarak düşünülen dörtkenarın kapsamına denk düşer. Bu plan 2'nin merkezindeki 3 ile işaretlenmiş küçük dikdörtgen, yüzlerce kilometre ile ölçülen üçüncü büyüklük düzenindeki kümelerin kesişimlerinin analiz edilmesini sağlayan dörtkenarın kapsamına denk düşer. Ve böyle devam eder.

Plan 2 üzerinde, örnek olarak, birinci büyüklük düzeyinde olan ve yalnızca birinci analiz düzeyinde tam olarak ele alınabilecek olan A kümesinin çevresinin bir kısmını geniş ve belirsiz bir çizgi ile temsil ettik. Plan 3 üzerinde, sadece ikinci büyüklük düzeyinde tam olarak

incelenebilecek olan F kümesinin çevresinin bir kısmını temsil ettik. Bu da böyle devam etmektedir.

Yapmamız gereken, yalnızca küme kesişimlerini farklı analiz düzeylerinde dikkate almak değil, aynı zamanda farklı büyüklük düzeylerini birbirine bağlamak gerekir. İşte, birden fazla coğrafi gözlem düzeyinin farklı yerler üzerinden birleştirilmesini göstermek için, Yunanca *dia* (üzerinden) ön eki ve *topos* (yer) kelimelerini birleştirerek "diatop" adını verdiğim şey budur. Bu şekilde birkaç kilometrelik, yani beşinci büyüklük düzeninden olan bir yerel durum, birinci düzeyle ilişkili bir olgu tarafından etkilenebilir. Örneğin, Kudüs'ün bulunduğu vadi (beşinci düzen) özellikle, Washington'da Pentagon'un koruması altındadır, yani menzili birkaç bin kilometre (ikinci düzen) olan İran füzelerinin muhtemel fırlatılmasına karşı gezegen çapındaki boyutlarda (birinci düzen) bir askeri kümenin denetimi altındadır.

Belirli bir yerin global düzeydeki coğrafi karakteristik özellikleri, yani bu yerde etkili bir şekilde eylemde bulunmak için dikkate alınması gereken muhtelif kesişimler, farklı büyüklük düzenlerindeki kümelerin birbirine eklemlenmesine bağlıdır. Bununla birlikte bu yerel olanı küresel olana ve tersine yahut farklı ara planlarla eklemleme prensibi, genel kurallara göre değil, duruma ve koşullara göre farklı biçimlerde uygulanır. Stratejik olarak, temsil edildiği büyüklük düzeni ne olursa olsun her coğrafi kümenin, girişilen eylemin lehine veya aleyhine olan bir faktöre denk düştüğü düşünülebilir. Bu düşünme biçimleri, yerelden (Kudüs, Batı Şeria) küresele doğru ele alınan İsrail-Filistin çatışmasının gelişimi gibi bir vaka çalışmasıyla gösterilebilir ve bu, daha iyi görmek için, hayli büyük boyutları olan ve renkli bir diatopun hazırlanmasını da içerecektir.

Ek 2
1976-2012, Hérodote'un 147 Sayısı

1976 1- Géographie de la crise, crise de la géographie. 2- Europe du Sud. Hegel et la géographie. Élisée Reclus. 3- Guerres/stratégies. Espace-temps militaire. Chypre. La Longue Marche. 4- Brader la géographie... brader l'idée nationale? De la géographie théorique à la révolution.

1977 5- Fidel et la Sierra Maestra. Bolivie: la mort du Che. Chili: Stratégies spatiales. Pinochet géographe. 6- Réponses à Michel Foucault. Discours géographique et discours idéologique. Politique des bantoustants. 7- À quoi sert le paysage?

1978 8- L'enquête et le terrain I. 9- L'enquête et le terrain II. 10- Territoires à prendre. 11- Géographie/anticolonialisme: Jean Dresch. 12-La géographie et sa physique.

1979 13- Dominer: cartes et quadrillages. 14-15 – Euro-géographismes. 16- Enquête au Nicaragua. À bas Vidal de la Blache?

1980 17- Villes éclatées. 18- Points chauds. 19- L'habitat sous-intégré.

1981 20- Le temps des géographes. 21- Asie du Sud-Est. 22- Élisée Reclus. 23- Les géographes de la France.

1982 24- Terres à hauts risques. 25- D'autres géopolitiques. 26- Écologie/géographie. 27- Méditerranée américaine.

1983 28- Géopolitiques allemandes. 29-30- Géopolitique au Proche-Orient. 31- L'implosion urbaine.

1984 32- Géopolitique de la mer. 33-34- Les géographes, l'action et le politique. 35- Géopolitique des islams I: les islams "périphériques".

1985 36- Géopolitique des islams II: les centres de l'islam. 37-38- Ces îles où l'on parle français. 39- Climats et géopolitique.

1986 40- Géopolitique de la France. 41- Le jeu des frontières. 42- Géopolitique des langues. 43- Après les banlieues rouges.

1987 44- Paysages en action. 45- Alertes en Méditerranée. 46- Géopolitiques en Afrique. 47- Géopolitique de l'URSS.

1988 48- Europe médiane. 49- Géopolitique en Asie des moussons. 50-51- La France, une nation, des citoyens.

1989 52- Australasie. 53- Géopolitique des diasporas. 54-55- Les marches de la Russie

1990 56- Églises et géopolitique. 57- De Gibraltar à Panama. 58-59- À l'Est et au Sud. De la crise du Golfe à la fin d'un empire.

1991 60-61- L'Occident et la guerre des Arabes. 62- Les territoires de la nation. 63- Balkans et balkanisation.

1992 64- Cela s'appelait l'URSS, et après... 65-66- Afriques blanches, Afriques noires. 67- La question serbe.

1993 68- La question allemande. 69-70- Démocratie et géopolitique en France. 71- L'Inde et la question nationale.

1994 72-73- Nation, nations, nationalistes. 74-75- Géographie historique.

1995 76- Les géographes, la science et l'illusion. 77- Maîtriser ou accepter les islamistes. 78-79- Japon et géopolitique.

1996 80- Périls géopolitiques en France. 81- Géopolitique du Caucase. 82-83- La nouvelle Afrique du Sud.

1997 84- Le cercle de Samarcande. 85- États-Unis, le racisme contre la nation. 86-87- Géopolitique d'une Afrique médiane.

1998 88- Indonésie: l'orient de l'islam. 89- Italie: la question nationale. 90- Méditerranée, nations en conflit. 91- La question de l'Espagne.

1999 92- Santé publique et géopolitique. 93- Littoral, frontières marines. 94- Europe du Sud, Afrique du Nord. 95- Les nationalismes régionaux en Europe.

2000 96- Géopolitique en Chine. 97- Asie du Nord-Est. 98- Nation Brésil. 99- Amériques, nations hispaniques.

2001 100- Écologie et géopolitique en France. 101- Géopolitique des grandes villes. 102- Géopolitique de l'eau. 103- Géopolitique de la Méditerranée.

2002 104- La Russie, dix ans après. 105- Langues et territoires. 106- Religions et géopolitique. 107- Géopolitique en montagnes.

2003 108- Géopolitique de la mondialisation. 109- Les États-Unis et le reste du monde. 110- Les pouvoirs locaux, l'eau, les territoires. 111- Tragédie africaines.

2004 112- Géopolitique des drogues illicites. 113- Territoires de pouvoirs en France. 114- Aviation et géopolitique. 115- Géopolitique de l'anglais.

2005 116- Armées et nations. 117- Élisée Reclus. 118- L'Europe et ses limites. 119- Les évangéliques à l'assaut du monde.

2006 120- La question postcoloniale. 121- Menace sur les deltas. 122- Ghettos américains, banlieues françaises. 123- Amérique latine, nouvelle géopolitique.

2007 124- Proche-Orient, géopolitique de la crise. 125- Chine, nouveaux enjeux géopolitiques. 126- Géopolitique de la langue française. 127- Géopolitique du tourisme.

2008 128- Vers une nouvelle Europe de l'Est? 129- Stratégies américaines aux marches de la Russie. 130- Géographie, guerres et conflits. 131- Les enjeux de la crise alimentaire mondiale.

2009 132- L'Amérique d'Obama. 133- Le Golfe et ses émirats. 134- Pillages et pirateries. 135- France, enjeux territoriaux.

2010 136- Femmes et géopolitiques. 137- Géopolitique des îles britaniques. 138- Géopolitique de la Russie. 139- Géopolitique du Pakistan.

2011 140- Renseignement et intelligence géographique. 141- Géopolitique de la péninsule coréenne. 142- Géopolitique du Sahara. 143- Santé publique et territoires.

2012 144- L'extrême droite en Europe. 145- Géopolitique de l'océan Indien. 146-147- La géopolitique, des géopolitiques.

Ek 3
Hérodote *Online*

FRANSA ULUSAL KÜTÜPHANESİ (BNF) SİTESİ ÜZERİNDEN

2010 yılından beri BNF, miras sitesi gallica.bnf.fr üzerinden, *Hérodote* dergisinin 1976'dan 2000'e kadar yayınlanmış olan tüm sayılarını (sayı 1'den sayı 99'a kadar), resim modunda ve metin modunda dijital hale getirilmiş olarak, ücretsiz şekilde erişilebilir hale getirdi.

CAİRN.İNFO SİTESİ ÜZERİNDEN

2005 yılından beri *Hérodote* dergisinin 2001'den beri (sayı 100'den itibaren) yayınlanmış olan tüm sayılarına, beşeri ve sosyal bilimler alanındaki dergi ve eserlerin yayınlandığı cairn.info sitesi üzerinden (her makale için PDF ve HTML formatlarında) erişilebiliyor. Son üç yılın makaleleri, cairn.info sitesine erişim lisansına sahip kütüphanelerin kullanıcılarıyla sınırlıyken, eski sayıların makalelerine erişim serbest.

Dizin

3D 146
14. Louis 8

A
ABD 34, 90, 125, 128, 129, 140, 141
Abdülkerim 12
Aeroflot Acentesi 34
Afganistan 38, 61, 140
Afrika 18, 19, 23, 25, 63, 64, 95, 108, 140, 141
Ahlak ve Siyaset Bilimleri Akademisi 42
Ahmed Bin Bella 22
Akdeniz 13, 100, 130, 166
Alman 14, 39, 81, 82, 84, 110, 120, 125
Alpler 13, 85, 86
Amerika Birleşik Devletleri 10, 28, 61, 125, 140, 141, 145, 147
Amerikalı 35, 51, 91, 118, 140, 147, 172, 173
Amerikan 10, 14, 33, 34, 36, 37, 49, 54, 126, 140, 141, 144, 147, 169
Amur Nehri 38, 140
And Dağları 100
Anglosakson 79, 118
anti-emperyalist 28, 35, 145, 172
apolitik 109
a priori 27, 88, 96, 99, 150
Arapça 14, 21
Arap-Fars Körfezi 63
araştırma 14, 18, 24, 37, 40, 53, 61, 71, 97, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 134, 135, 137, 139, 142, 143, 146, 148, 149, 150, 153, 154
Aristo 56, 57
Arnaud, Michel 25, 27
Aron, Raymond 11
Aşağı Rhône 44, 166
Aşağı-Rhone Ülkesi 15
asker 13, 20, 81
askeri 12, 22, 27, 35, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 60, 66, 67, 70, 75, 79, 82, 96, 102, 115, 116, 120, 125, 144, 147, 164, 168, 172, 178
Asya 23, 33, 57, 141
Atina 53, 57
Avril, Cañas 171
Avrupa 8, 10, 14, 21, 23, 56, 74, 77, 82, 123, 130, 138, 139, 140, 141
Avusturya 82
ayaklanma 170
azgelişmiş 28, 74, 77, 138, 141, 159
azgelişmişlik 23
Aziz Augustinus 21

B
bağımsız 22, 50, 83, 133
bağımsızlık 13, 19, 22, 140, 161, 173
Bakalorya 15
Bakunin, Mihail 32
Baltık 91
Bamako 26
Barrès, Maurice 112
Batı 23, 53, 57, 74, 81, 118, 130, 139, 140, 141, 178

Batı Avrupa 23, 74, 130, 139, 140, 141
Belçika 49
Bengal 156
Berberi 18
Berberice 14
Berlin Üniversitesi 52, 82, 117
beşeri coğrafya 20, 22, 29, 32, 85, 91, 105, 107, 110, 111, 112, 118, 120, 126
Beyaz Saray 10
Beyrut 21
bilim 11, 40, 44, 49, 50, 53, 60, 104, 105, 114, 119, 137, 145, 158, 173
bilimsel 23, 29, 38, 39, 40, 44, 51, 52, 55, 56, 59, 61, 79, 82, 83, 84, 97, 104, 106, 107, 113, 117, 118, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 129, 133, 134, 135, 137, 138, 143, 148, 149, 150, 151, 153, 168
Birleşik Krallık 100, 140
Biyolojik 26
Blache, Vidal de la 82, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 98, 99, 109, 110, 111, 112, 113, 179
Bodrum 57
bölge 25, 43, 49, 57, 69, 73, 84, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 103, 107, 139, 146, 164, 166
bölgesel 15, 16, 29, 44, 52, 53, 71, 83, 84, 85, 87, 91, 98, 99, 100, 106, 107, 110, 111, 112, 117, 126, 137, 141, 143, 168, 169, 170
bombalama 10, 35
Bonaparte, Charles Lucien 69
boylam 26, 120
Braudel, Fernand 21, 91, 92
Brezilya 13, 141
Brötonya 49, 76, 85, 86
Brunet, Roger 75, 129, 130, 173
Bugeaud 18, 63
Bumedyen, Huari 22, 161
burjuvazi 80
Burkina Faso 25
Büyük Britanya 61

C-Ç
CAPES 41
Castro, Fidel 171, 172
Cenevre 28
Cespedes, Carlos Manuel de 172
Cévennes 22
Cezayir 13, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 30, 62, 63, 140, 161
Cezayir Komünist Partisi/CKP
Cezayirli 19, 161
Cezayir Savaşı 21, 30
Champagne 86, 88, 129
Châtelet, François 31, 33
Cholley, André 29
CIA 144
Çin 21, 37, 38, 100, 136, 140, 141
Çinhindi 13, 54, 55, 140
Çinhindi Savaşı 13, 55
Çinli 141
Cixous, Hélène 31
Clausewitz, Carl von 11, 55, 116
Clemenceau, Georges 91
CNRS 15, 20
coğrafi bölge 88
coğrafya 8, 9, 10, 13, 15, 16, 19, 20, 22, 24, 29, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 69, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 89, 90, 91, 92, 93, 99, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 165, 173

Coğrafya Birliği 44
coğrafyacı 7, 11, 24, 32, 33, 39, 40, 49, 50, 51, 57, 63, 64, 69, 70, 91, 94, 95, 101, 102, 103, 106, 107, 109, 110, 113, 117, 119, 121, 123, 126, 127, 130, 135, 148, 149, 152, 171
Coğrafya Enstitüsü 9, 16, 20, 28, 33, 82, 90
çokuluslu 18, 68, 169
çöl 27
Colin, Armand 43, 84, 90
Condominas, Georges 41

D
dağ 13, 16, 20, 43, 49, 63, 64, 82, 85, 99, 100, 164, 172
dağ çemberi 85
DATAR 127
de Gaulle, General 21, 30, 33, 161
Deleuze, Gilles 31
delta 35, 36, 57, 130
Demajagua 172
demografik 22, 23, 50, 107, 138, 139, 140
depolitize 115, 119
dergi 19, 39, 41, 156, 182
devlet 14, 50, 51, 52, 53, 56, 59, 75, 80, 81, 95, 100, 115, 117, 120, 125, 126, 133, 144, 145, 153, 164, 169
de Wilde 28
diatop 175, 177
diferansiyel mekânsallık 74, 78, 158, 159, 162, 165
dil 82, 89, 173, 174
Doğu Akdeniz 13
Doğu Avrupa 74
Dokuzlar Avrupası 73
Dong, Pham Van 37
Dresch, Jean 9, 16, 17, 18, 31, 33, 34, 41, 44, 118, 179
dünya 8, 12, 14, 15, 31, 39, 50, 66, 82, 84, 85, 95, 99, 115, 139, 141, 153, 157, 160, 166, 167, 169, 172
Dünya Bankası 28, 30, 31
Dünya Sağlık Örgütü 28
Durand, Claude 40, 95

E
EDSCO 22
ekoloji 40, 75, 76
ekonomik 21, 23, 24, 59, 60, 63, 77, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 94, 98, 99, 105, 112, 115, 118, 119, 122, 125, 134, 139, 140, 141, 144, 145, 146, 151, 168, 169, 170, 173, 174
El Flaye 20
emperyalizm 169
Endülüs 20
entelektüel 11, 13, 17, 25, 30, 38, 51, 78, 82, 91, 93, 126, 167
Eratosthenes 57
etimolojik 89

F
Fas 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 33, 63, 140, 161
Faslı 12, 13, 14, 15, 18
Faure, Edgar 31
Fayard, Éditions 40
felsefeci 33
fetih 14, 19
Fildişi Sahili 155
Filistin 161, 178
finansman
Fiziki coğrafya 105
FKP 16, 35
Fontaine, André 38
Foucault, Michel 10, 31, 179
Fransa 9, 12, 13, 14, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 30, 32, 40, 43, 56, 57, 59, 62, 63, 69, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 88, 90, 91, 93, 98, 100, 102, 109, 110, 111, 112, 125, 126, 128, 129, 135, 139, 140, 161, 171, 172, 182

Fransa Üniversite Yayınları 23
Fransız 1, 9, 12, 14, 22, 27, 28, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 51, 56, 69, 75, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 90, 91, 107, 110, 118, 124, 125, 128, 129, 150, 161
Fransızca 2, 19, 27, 90, 126, 140
Fransız Devrimi 69
Fransız Jeopolitik Enstitüsü 9, 40
Führer 51

G
Ganj Deltası 130
gazeteci 38, 39
geleneksel 30, 32, 40, 43, 88, 92, 99, 128, 131, 133, 159
George, Pierre 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 30, 31, 41, 42, 43, 44, 95, 102, 110
gerilla 172
Germanist 39
Germen 39, 82
Gèze, François 7, 37
Ghiradi, Raymond 63
Giblin, Béatrice 9, 32, 33, 37, 40, 64, 147
Gine Körfezi 25, 29
Girard, René 11
global 54, 69, 71, 74, 102, 134, 137, 154, 160, 167, 168, 169, 178
globalleşme 141
Gourou, Pierre 35, 36
gözlem 30, 57, 64, 96, 98, 104, 178
Gramsci, Antonio 116
Guevara, Ernesto Che 172, 173
Guglielmo, Raymond 24
Güney 12, 17, 33, 34, 52, 54, 74, 130, 141
Güney Almanya 130
Güneydoğu Asya 33

H
Haceres, Sadık 19
Halikarnas Köyü 57
Hanoi 33, 34, 35, 37, 140
harita 10, 27, 36, 51, 57, 61, 62, 63, 66, 67, 69, 71, 73, 78, 79, 81, 86, 89, 93, 94, 95, 147, 165, 166, 167
Hasan Kulesi 13
hastalık 138
Haushofer, Karl 51, 120
hekim 19, 26
Helen Yarımadası 57
Herodot 8, 21, 44, 45, 53, 56, 57
heterodoks 19
hidrokarbür 13, 141
Hindistan 130, 141
Hint 21
Hintli 141
Hitler, Adolf 51
Hollanda 49
hükümet 22, 30, 116, 127, 136
Humboldt, Alexander von 52, 82
Humeyni'ci 38

I-İ
İbn Haldun 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23
İdeolojik 51, 84, 156
İkinci Dünya Savaşı 13, 38, 75, 91, 117, 126, 168
İkinci Med Savaşı 57
iklim 29, 42, 53, 60, 61, 83, 89, 90, 106, 107, 165, 166, 173
iktidar 51, 52, 53, 59, 61, 74, 77, 79, 102, 127, 136, 145, 148, 150, 152, 164
iktisatçı 107, 127
iktisatçılar 23, 25, 121, 122, 141, 159
İngiliz 14, 51, 140
İngilizce 79
insan-sakin 84
Irak 38, 140, 147

İran 38, 56, 63, 178
işçi 30, 165
İslamcı 161
İspanyol 14
İsrail 139, 178
istatistik 51, 128, 133
Istoréo 57
İsviçre 130
isyan 144
İtalyan 14, 116
İtalyanca 123
ittifak 190
İyonya 57

J
Japonya 10, 21, 141
jeolog 12, 15, 102, 106, 107
jeoloji 13, 15, 43
jeolojik 12, 13, 15, 16, 17, 25, 86, 88, 89, 106, 120, 165, 166, 173, 174
jeomorfoloji 16, 18, 20, 22, 42, 43, 120
jeopolitik 12, 38, 39, 40, 44, 51, 52, 56, 57, 58, 62, 74, 75, 82, 84, 90, 120, 147, 156, 161, 171, 172, 173

K
kabarma 36, 37
Kabil 20, 21, 22
Kabiliye 19, 20, 22, 41, 155, 161
Kahire 20
Kamboçya 37, 38
kamuoyu 38, 54, 129
kan 27
Kanada 100
kapitalist 23, 53, 56, 67, 110, 117, 121, 122, 123, 138, 140, 141, 143, 144, 145, 164, 165, 168, 169
kartografik 18, 53, 59, 66, 80, 94, 173, 174
Katolik 164
Kayser, Bernard 24
Kazablanka 18
kent 14, 64, 66, 90, 96, 121, 122, 123, 141, 158
kentleştirme 55
KGB 35, 120
Kippur Savaşı 139
Kissinger, Henry 37, 52, 140
kitle 8, 50, 61, 73, 159, 162
kitle medyası 159
kırsal 22, 75, 94, 112, 122, 131
kıyı 33, 57, 129
Kızıl Nehir 10, 11, 18, 33, 34, 35, 54, 100
köken 191
Komüncü 191
komünist 18, 33, 37, 38
Komünist Parti 16, 23, 24, 35
Korece 21
Korematik 129
Körfez Savaşı 140
Korinman, Michel 39
Korsika 34, 76
köylü 25
kral 191
kraliyet 56
Kraliyet Caddesi 34
krallık 191
kriz coğrafyası 9
Kropotkin, Pyotr 32
Küba 41, 120, 140, 171, 172
Küba Devrimi 171
küreselleşme 39, 141
Kuribga 14
kuşak 21
Kuveyt 140
Kuzey Afrika 18, 19, 108
Kuzey Alpler 191
Kuzey Avrupa 82
Kuzey Vietnam 33, 34, 54, 140

L
Lacoste-Dujardin, Camille 16
Lacoste, Jean 12, 14, 16, 33, 35

La Découverte 7, 9, 92
Lakanal de Sceaux 15
Latin Amerika 23, 64, 74, 141, 171, 172
Latin Mahallesi 30
Lau, Ha Van 36
Lavisse, Ernest 86, 90
Lefebvre, Henri 75, 173
Leiris, Michel 118
Le Monde 10, 34, 35, 37, 38, 147
Lenin, Vladimir 55, 116, 144
Lille Üniversitesi 15
lisans 16
lise 9, 10, 20, 24, 62, 83, 105, 125, 128, 129, 154, 159
Londra 147
Lorraine 76, 82, 85, 86, 90, 91, 92
Luxemburg, Rosa 116, 144
Lyautey, Hubert 14
Lyon 67
Lyotard, Jean-François 31

M
Maden Araştırma ve Katılım Bürosu 13
Magellan 23
Mağrip 20, 21, 22, 140
Mağripli 19
mahalle 72, 73, 78, 96
Malthus, Marx 23
Marakeş 16
Marksist 10, 18, 43, 67, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 129, 141, 143, 144, 145, 146, 148, 154, 159, 168
Marksizm 19, 20, 43, 85, 113, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 143, 144, 145, 146, 149, 159
Marsilya 166
Martonne, Emmanuel de 91, 92
Marx, Karl 23, 32, 115, 116, 117, 122, 143, 144, 145, 146
Maspero, François 7, 9, 10, 20, 21, 37, 39, 41, 54, 97, 129, 171
Massif Central 16
matematiksel 40, 78, 128, 165
Mayıs 1968 28, 30, 31, 43, 44
Med Savaşları 57
medya 39
Mekong Deltası 38, 39
Meksika 30
meteoroloji 193
metro 28, 73
Metz 91
Michelet 20
mikrohidroloji 28
mikrotopografi 28
militan 64, 143, 150
milliyetçi 20, 80
mimar 26
miras 116, 182
Mısır 57, 139
modernleşme 14
Mont-Blanc 49
Montpellier 10, 129
Mora Savaşı 57
Moskova 34, 35
Mossi İmparatorluğu 25
mücadele 24, 28, 29, 56, 63, 76, 84, 111, 166, 171
Mulhouse 91
mülkiyet
Munier, Henri 20, 155
Münih 51, 52
Müslüman 19, 21
Muson Asyası 49, 64

N
Nancy 82, 91
Nanterre Üniversitesi 30
Napolyon Savaşları 81
Nasyonal-Sosyalist Parti 51
Nathan, Jean-Jacques 63, 64
Nathan, Pierre 63, 64
National Geographic Society 125
Nazi 51, 129
nehir 10, 177

neo-liberal 118
Nil 57, 63, 130
Nixon, Richard 37, 140
Nobel 44
nüfus 18, 29, 49, 60, 61, 76, 83, 89, 90, 106, 120, 130, 150, 173, 174
Nyaogho 27, 28, 29

O-Ö
OCCGE 26, 27
öğrenci 15, 30, 31, 37, 154
ölçek 94, 95
Onkoserkoz 25
ordu 11, 66, 161
Orléans 76
orman 25, 129
ORSTOM 132
Ortaçağ 53
Ortadoğu 41
ova 17, 33, 34, 164, 171

P
Papin, Delphine 147
paralel 34, 62
Paris 9, 16, 18, 19, 22, 26, 27, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 40, 49, 69, 82, 95, 97, 100, 102, 105, 130, 154
Paris 8 Üniversitesi 40
Paris Komünü 32, 69, 82
partizan 8, 66
Pasifik 99
pedagojik 8, 19, 40, 49, 50, 52, 59, 63, 79, 90, 95, 115, 120, 154, 156, 157, 159, 167
Penh, Phnom 33
Pentagon 54, 144, 178
periferi 52, 116, 117, 141, 169
Perikles 57
Pers İmparatorluğu 57
Peru 156
petrol 9, 12, 16, 63, 139, 140, 141
Philipponneau, Michel 24
Phu, Dien Bien 36
Pinochet, Augusto 52, 179
Piqueras, Alexandre 26, 27
Platon 56, 57
PNUD 28
politik iktisat 113, 116, 117
Polonya 91
Po Ovası 130
Prigent, Michel 43
Protestan 164
protestocu 31
provokasyon 20
Prusya 81, 82, 91, 117

R
Ratzel, Friedrich 51, 110
Reclus, Élisée 32, 33, 69, 107, 109, 110, 112, 129, 130, 179, 180
redaksiyon 9, 37
reform 123
Reynaud, Alain 52, 73, 102
Rharb Ovası 12, 17
Rif 12, 16, 17
Rif Dağları 12, 16
Rif Savaşı 12
Riva, Pérez de la 171, 172
Rochefort, Michel 41
Romanya 91
Ruhr 117, 130
Russel Mahkemesi 34, 35

S-Ş
Şah 38
Saint-Dié Festivali 44
Saint-Exupéry, Antoine de 63
Saint-Maur 62
Salamis 57
Sales, Véronique 43
Şam 20, 21
sanayi 23, 54, 84, 88, 90, 91, 112, 140
Sanayi Devrimi 88, 138
Sartre, Jean-Paul 34
satranç 11

Sauter, Gilles 41
savaş 8, 10, 11, 14, 21, 22, 30, 33, 34, 38, 44, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 63, 70, 107, 120, 140, 145, 161, 172, 173
SCP 16, 17
Sebu 17, 33
Sebu Akarsuyu 33
şehir 19, 43, 64, 67, 72, 96, 116, 120, 122
Şerif İmparatorluğu 14
Şerif Petrol Şirketi 12, 16
Sibirya 120
Sierra Maestra 171, 172, 179
siyasi 11, 14, 16, 19, 20, 22, 23, 24, 32, 39, 40, 42, 44, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 66, 67, 68, 74, 75, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 97, 98, 99, 102, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 125, 134, 135, 137, 139, 143, 144, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 159, 162, 164, 165, 168, 169, 170, 171, 173, 174
Slav 39
SMUH 25, 26, 27
Sokrates 57
Sol 68, 69
sömürgeci 13, 15, 20, 23, 53, 80
sömürgeleştirme 19
Sorbonnes 112
Sorre, Max 26
Sosyologlar 122
Sovyet Büyükelçiliği 34
Sovyetler Birliği 34, 120, 140
soykırım 10
sözlük 43
Sparta 57
Spinoza 13
SSCB 22, 38, 40, 49, 105, 126, 136
Stalinizm 117
Strasbourg 9, 82, 90, 91
stratejik 8, 50, 52, 53, 55, 56, 59, 61, 62, 66, 69, 80, 109, 115, 116, 117, 120, 122, 124, 134, 135, 136, 140, 145, 146, 149, 150, 152, 153, 154, 156, 160, 167, 168, 169, 171
Summam Vadisi 20
Suudi Arabistan 140

T
taktik 11, 66, 67, 69, 94
tarafsız 49, 53, 61, 127
tarih 8, 10, 15, 19, 31, 32, 40, 53, 57, 60, 62, 80, 81, 84, 88, 91, 97, 98, 111, 112, 113, 116, 117, 119, 120, 122, 123, 129, 157, 166
tarihçi 21, 31, 52, 56, 57, 113
tarımsal 25, 28, 107, 112
Tassili 63
teknik 23, 67, 125, 133, 137, 138
teknolojik 55, 56, 147, 168
Tennessee Valley Authority 126
terim 38, 55, 75, 149, 160
Termier, Pierre 15
Termopylae 57
tez 12, 18, 20, 41, 91, 171
ticaret 24, 70, 141
ticari 23, 140
Timur 20
tıbbi coğrafya
toplantı 43
topografi 53
topografik 25, 61, 112
toprakbilimciler 25
Tricart, Jean 9, 24, 95
Troçki, Lev 116
Tropikal 141
tüccar-üretici 67
Tukidides 57
Tümgeneral Le Berre 27
Tunus 19, 22, 140, 161
Tunuslu 20
Türk 140

U-Ü
Uagadugu 25, 26, 27
üçüncü dünya ülkesi
Üçüncü Napolyon 19
ülke 13, 49, 80, 107, 113, 139, 140, 141, 169
ulusalcı 83
Ulusal Kurtuluş Cephesi 22
uluslararası 10, 14, 23, 34, 37, 38, 53, 54, 58, 84, 96, 117, 127, 132, 141, 167, 170
UNESCO 155
uyku hastalığı 25
uzman 23
V-W
vadi 43, 178
Varlin 173
Vautrins Lud Uluslararası Coğrafya Ödülü 44
Verger, Fernand 42, 43
Vestfalya 81
Vidal'ci 87, 88, 89, 99, 109, 110, 111, 118, 119, 120, 127, 128, 157, 166
Vietnam 10, 11, 18, 33, 34, 35, 37, 38, 41, 54, 80, 89, 120, 140, 145, 172
Vietnam Demokratik Cumhuriyeti 35
Vietnam Savaşı 10, 38, 54, 140
Vincennes Üniversitesi 30, 31, 63
Viyana Kongresi 52, 81
Volta 25, 26, 27, 28, 31, 32, 41, 89
Vosges 100
Wegener, Alfred 13
Wikipedia 129, 146

Y
Yahudi 161
yerküre 169, 173
Yukarı Atlaslar 16
Yukarı Voltan
Yunan 8, 57
Yunanca 64, 129, 178

Z
Zafer Takı 28

AYANTI

"Coğrafya, sıkıcı ve işe yaramaz bir disiplindir." Yves Lacoste, akademik ve mesleki hayatı boyunca işte bu argümanla mücadele etmiştir. Üstelik bu, hayli güçlü bir akıntıya karşı kürek çekerek yürüttüğü bir mücadeledir: Coğrafyanın bütünüyle "sıkıcı ve işe yaramaz" olduğu öğrenciler arasında genel kabul gördüğü gibi, coğrafyacıların da büyük bölümü bu disiplini "iklim-nehirler-bitki örtüsü-nüfus-tarım" ve benzerine ilişkin kuru bilgilerin arasına sıkıştırılmış ölü bir disiplin haline getirmiştir. Oysa coğrafya Lacoste'a göre bütünüyle siyasi bir alandır.

Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar'ın başlıca argümanı, stratejik bir bilgi olarak coğrafyanın, iktidar sahiplerinin elinde bir yönetim aracı olarak kullanıldığıdır. Bu araç, Vietnam Savaşı'nda ABD Hava Kuvvetleri'nin Kızıl Nehir bentlerinin coğrafi özelliklerini sinsice bir yıkım planında kullanması örneğinde olduğu gibi, doğrudan askeri amaçlara da hizmet edebilir. Lacoste'un kendi kelimeleriyle söyleyecek olursak, "gerek 'fiziksel' diye adlandırılan boyutlarıyla, gerekse iktisadi, sosyal, demografik, siyasi özellikleriyle mekanların metodik tanımlanması olarak coğrafyanın kesinlikle, pratik olarak ve güç olarak, devlet aygıtının bölgede yaşayan insanların kontrol edilmesi ve organize edilmesi için ve savaş için ifa ettiği fonksiyonlar çerçevesine yerleştirilmesi gerekir".

Sert polemiklerle ilerleyen ve alanında bir tür "yapısökümü" gerçekleştiren bu kitap, ilk kez 1976 yılında kaleme alınmıştır. Elinizdeki metin ise, yazarın 2012 yılında yaptığı bazı revizyonların yanı sıra, yazarın düşünsel dünyasında belirleyici olmuş bir yaşam öyküsünü de kapsayan uzun bir yeni Önsöz'ü içeriyor.

AYRINTI • HİSTORİAAYRINTI
ISBN: 978-975-539-814-3
9 789755 398143

15 TL